

ORTADOĞU'NUN AYNASI

LÜBNAN

ZAHİDE TUBA KOR

**İNSANI
YARDIM VAKFI**

THE FOUNDATION FOR
HUMAN RIGHTS AND
REFUGEE AND
DISASTERS RELIEF

ORTADOĞU'NUN AYNASI

LÜBNAN

www.ihh.org.tr

İHH İNSANI YARDIM VAKFI

ORTADOĞU

Kitabın Adı

Ortadoğu'nun Aynası LÜBNAN

Yazar

Zahide Tuba Kor

© Zahide Tuba Kor

Bu eserin tüm hakları mahfuzdur.

Yazarın ve yayıncının izni alınmaksızın kitabın metni ve haritası herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ISBN: 978-975-00610-8-0

Birinci Basım Aralık 2009

Yayın Hazırlık

İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi

İHH İNSANI YARDIM VAKFI

Büyük Karaman Cad. Taylasan Sk.

No: 3 Fatih-İstanbul

Tel: 0212 631 21 21

Faks: 0212 621 70 51

E-mail: info@ihh.org.tr

Kapak

Salih Pulcu

Sayfa Düzeni

Ayşenur Gönen

Basım Yeri

Gümüş Ofset

Çifte Havuzlar Yolu

Türkmen Sanayi Sitesi D Blok

No. 23 Davutpaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 70 89

ORTADOĞU'NUN AYNASI

LÜBNAN

ZAHİDE TUBA KOR

Zahide Tuba Kor 1980 yılında İstanbul'da doğdu. 1999'da Kadıköy İmam Hatip Lisesi'nin Yabancı Dil Ağırlıklı Bölümü'nden mezun oldu. 2003'te Marmara Üniversitesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisansını, 2007 yılında aynı bölümde *A Turning Point in Turkish-Syrian Relations: Öcalan Crisis* başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2004'ten bu yana *Anlayış* dergisinde yazar ve editör olarak görev yapıyor. *Anlayış* dergisi başta olmak üzere çeşitli dergilerde elliye yakın makalesi yayınlandı. Araştırma konuları arasında Türk dış politikası, Ortadoğu (özellikle Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail) ile dinler ve mezhepler tarihi bulunan Kor'un bazı çalışmaları şunlardır:
Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde, İstanbul: İlke Yayıncılık ve İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, 2006.
Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin, Fatma Tunç Yaşar ve Sevinç Alkan Özcan ile birlikte, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, 2009 (6. baskı).
"Yahudi Kadının Modernleşme Tecrübesi ve İsrail Örneği", *Harf Harf Kadınlar*, Nazife Şişman (ed.), İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

Önsöz

Cumhuriyet'le birlikte yüzünü Batı'ya dönen Türkiye, uzun seneler Ortadoğu'ya ilgisiz kaldı; Arap-İsrail savaşları, Filistin meselesi, Irak işgali gibi yakıcı ve yıkıcı gelişmelerin yaşandığı bu coğrafyada, nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük, siyasi açıdan zayıf bir ülke olan Lübnan genellikle ihmal edildi. Bu nedenle Türkiye'de Lübnan üzerine hatırı sayılır bir literatür oluşamadı. 2005'teki Hariri suikastı ve 2006'daki İsrail saldırılarının ardından bölgeye artan ilgiyle birlikte Lübnan'ı konu alan çalışmaların nicelik ve niteliğinde belirgin bir değişim söz konusu olsa da, mevcut kitaplar, raporlar ve yüksek lisans/doktora tezleri çoğunlukla iç savaşlara, işgallere ve siyasi krizlere odaklanmış durumda. Lübnan'ı farklı yönleriyle bir bütün olarak ele alan herhangi bir çalışma ise bulunmamakta.

İşte bu eksiklikten hareketle, İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları'nın "İslam Coğrafyası Serisi"nden Mart 2006'da çıkan *Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde* kitabını sadece güncellemekle kalmadım, içeriğini mümkün olan en kapsamlı şekilde zenginleştirdim. Bu çerçevede, 13-16 Mart 2009 tarihlerinde İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı'nın organizasyonunda Lübnan'a bir ziyaret gerçekleştirdim. Oluğca yoğun geçen dört günlük ziyaret sırasında edindiğim Lübnan'a dair intibalarımı "Gezi Notları" bölümünde yer verdim. Lübnanlı siyasetçiler ve akademisyenlerin yanı sıra Filistinli uzmanlarla yaptığım röportajların bir kısmını ekler bölümüne, bir kısmını ise dipnotlara ekledim. *Ortadoğu'nun*

Aynası Lübnan, Lübnan'ı her yönüyle tanıtan ilk kapsamlı Türkçe çalışma mahiyetinde. Kitabın, 400 sene Osmanlı hâkimiyeti altında birlikte yaşadığımız bu topraklara ilişkin önemli bir açığı kapatması ve yeni çalışmalara vesile olması en büyük temennim.

Lübnan ziyaretimde katkısı olan İHH İnsani Yardım Vakfı yöneticilerine, bilhassa Lübnan ile bütün bağlantıları kuran ve ziyaretler sırasında tercümanlık yapan İHH'dan Hasan Aynacı'ya, bana refakat ederek yorucu bir gezide yükümü hafifleten sevgili kardeşim Mehmet Zahid Kor'a; ayrıca röportajlar için gerekli randevuları alan ve zamanlarını ayırarak Lübnan'ı gezdiren Kalkınma İçin İnsani Yardım Vakfı İşletme Müdürü Talal Hüseyin Mustafa'ya, el-Wayy Kurumu Başkanı İmad İbrahim Said'e ve Hizbullah'ın Sayda bölgesi sosyal işler sorumlusu Nasır Harb'a müteşekkirim.

Ayrıca, kapak tasarımını yapan *Anlayış* dergisi Görsel Yönetmeni Salih Pulcu'ya; farklı haritaları bir araya getirmek suretiyle kitabın çerçevesine uygun bir Lübnan haritasını hazırlamamda teknik destek veren ve kitabın sayfa tasarımını yapan *Anlayış* dergisi görsel ekibinden Ayşenur Gönen'e; yayın aşamasında emeği geçen İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi'nden Ümmühan Özkan'a; kişi isimlerini ve yer adlarını Arapça orijinallerinden Türkçeye aktarıırken istişarelerde bulunduğum İslam Araştırmaları Merkezi'nden Dr. Suat Mertoğlu ve Dr. Salime Leyla Gürkan'a; 2005 ve 2006 senelerinde Lübnan'daki faaliyetleri sırasında çektikleri fotoğraflarını paylaşan İHH mensupları ile Nehru'l-Bârid Mülteci Kampı fotoğraflarını veren Şâhid İnsan Hakları Kurumu İşletme Müdürü Mahmud el-Hanefi'ye teşekkürlerimi sunarım.

Zahide Tuba Kor
Ekim 2009, İstanbul

İçindekiler

Giriş 1

GENEL BİLGİLER

- Coğrafi Konum 7
- Nüfus Yapısı 8
 - Lübnan'a Ait Nüfus Verileri 9
 - Mezheplerin Coğrafi Dağılımı 10
- Sosyoekonomik Durum 11
 - Sosyoekonomik Göstergeler 11
 - İktisadi Faaliyetler 12
 - İktisadi Yapının Toplumsal Hayata Etkisi 15
- Kültürel Hayat 16
 - Dil 16
 - Kültür 17
 - Eğitim Sistemi 19

TARİHİ SÜREÇ

- Osmanlı Öncesi Dönem 25
- Osmanlı Dönemi 28
- Fransız Mandası Dönemi 34
- Bağımsızlık Sonrası Dönem 38

LÜBNAN İÇ SAVAŞI (1975-90)

- İç Savaşın Sebepleri 47
- İç Savaşın Safhaları 50
 - İç Savaşın İlk Safhası (1975-76) 50
 - İç Savaşın İkinci Safhası (1977-82) 53
 - İç Savaşın Üçüncü Safhası (1982-90) 55
- Taif Anlaşması ve İç Savaşın Sona Ermesi 64
- İç Savaşın Etkileri 65

SİYASİ HAYAT

Lübnan'da Siyasi Hayat 71

Siyasi Oluşumlar 75

Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 82

Son Dönemde Yaşanan Siyasi Gelişmeler 85

2006 Hizbullah-İsrail Savaşı (Temmuz Savaşı) 88

Hizbullah-İsrail Savaşı'nın Ardından Lübnan'da Yaşanan
Siyasi Gelişmeler 92

2009 Genel Seçimleri 96

İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Genel Durum 105

İç Savaş Sonrası İnsan Hakları İhlalleri 106

İsrail İşgali Altındaki Topraklarda Yaşanan İnsan Hakları
İhlalleri 110

Bazı Temel Haklar ve Hürriyetler 114

Filistinli Mültecilerin Temel Hak ve Hürriyetleri 117

ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ

Genel Durum 129

Suriye ile İlişkiler 130

İsrail ile İlişkiler 133

Lübnan'da BM Varlığı 136

Türkiye ile İlişkiler 138

İslam Dünyası ile İlişkiler 141

ABD ile İlişkiler 144

AB ile İlişkiler 147

Sonuç 151

EKLER

EK I: Biyografiler 157

EK II: Gezi Notları 165

EK III: Röportajlar 179

Selim el-Hoss

"ABD-İsrail ile İran-Suriye çatışması Lübnan'a yansıyor" 183

Muhammed Sammak

"Problemlerin temel kaynağı siyasi, mezhep ihtilafı değil" 189

Muhammed Raad

"İç ihtilafın çözümü için önşart, direnişin desteklenmesi ve
ABD'den uzak durulmasıdır" 194

İbrahim Ömer el-Mısrî

"Suriye'nin en büyük hatası, Lübnan'ı istihbaratına bırakmasıydı" 200

Muhammed Nureddin

"Lübnan'ın istikrarı iç değil, dış dinamiklerden kaynaklanır" 206

Timur Göksel

"Lübnan bir iç savaş daha kaldıramaz" 210

Emel I'tânî, Vâil Saad, Mu'in Menna'

"Lübnan devleti mültecileri güvenlik meselesi olarak görüyor" 220

Mahmud el-Hanefî

"Nehru'l-Bârid Kampı'nın yıkılması ikinci *Nakba*'dır" 225

Abdurrahim Ebu Husayn

"Lübnan'da Osmanlı tarihi yazımı siyasallaşmıştır" 233

Kronoloji 239

Kaynakça 249

İndeks 257

Lübnan Fotoğrafları 263

Giriş

“Lübnan” ismini, dağlarının zirvesini kaplayan karlara atfen Sami dillerinde “beyaz” manasına gelen veya bu manayı çağrıştıran “*leban*” kelimesinden almaktadır.¹ Ancak isminin aksine, bu ülkenin iç çatışmalar ve dış müdahalelerle dolu son iki yüzyıllık tarihine karların beyazı değil, kanların kırmızısı damgasını vurmuştur.

400 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin ardından 1920’de Fransa himayesinde kurulan Büyük Lübnan Devleti, 1943’te bağımsızlığını ilan etmiş; ardından ilk olarak 1958’de, daha sonra 1975-90 yılları arasında iç savaşlarla büyük bir yıkıma uğramıştır. İçerideki bitmek bilmez siyasi çekişmelerin yanı sıra bölgesel ve küresel güçlerin Ortadoğu’daki nüfuz mücadelelerini Lübnan üzerinden yürütmeleri nedeniyle iç ihtilaflar ve dış müdahaleler âdeta vakayı âdiye hâline gelmiştir. Zira tarih boyunca “istenmeyen” dinî grupların sığınağı olmuş ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış bu küçücük coğrafya, birbirinden farklı idealleri, beklentileri ve çıkarları olan on sekiz etnik grubun ve dinî mezhebin mensuplarını barındırmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren Avrupalılar, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de bölge ülkeleri arasında yaşanan nüfuz mücadeleleri nedeniyle dış güçlerin kozlarını paylaştığı bir alan hâline gelmesi, birliğe muhtaç bu topraklarda ayrılıkları daha da derinleştirmiş, düşmanlıkları arttırmıştır. Lübnanlı grupların, içerideki zayıflıkları nedeniyle dışardaki güçlere

1 Arapça süt ve süt ürünleri manasına gelen “*laban*”, Aramice ve İbrance (*lavan*) “beyaz” demektir.

sırtlarını dayama ihtiyacı hissetmeleri de dış müdahalelerin dozunu arttırmıştır. Ortak ‐Lübnanlılık‐ kimliğine dayalı bir ‐ulus-devlet‐ olmaktan oldukça uzak, siyasi ve sosyoekonomik alanda paylaşımın adil olmadığı ülke, uyum ve işbirliğinden ziyade, çatışma ve kaos dinamiklerini bağrında taşımaktadır. Bu hâliyle her an patlamaya hazır bir bomba gibidir.

Akdeniz'in doğusunda yer alan Lübnan, bölgenin önemli bir ticaret, turizm ve finans merkeziydi; hatta ‐Ortadoğu'nun İsviçre'si‐ olarak adlandırılmaktaydı. Arap dünyasında basın-yayın faaliyetlerinin öncüsü ve ilmî merkezlerden biriydi. Ancak sonu gelmez çatışmalar ve iç savaş, Lübnan'ın bu yönünü gölgede bırakmış; 1980'lerin sonlarına doğru uluslararası ilişkiler literatürüne yeni bir kavram girmiştir: ‐Lübnanlaşma‐. Etnik ve dinî çatışmaların beraberinde getirdiği kaosu; siyasi, iktisadi ve toplumsal parçalanmışlığı ifade eden bu kavram, bugün benzer süreçlerle yüz yüze kalan ülkeler için de kullanılmaktadır.

Lübnan'da yaşanan hiçbir ciddi dönüşüm, küresel ve bölgesel gelişmelerden bağımsız değerlendirilemez. Nitekim Lübnan, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'dan koparak Fransız mandası hâline gelmiş, II. Dünya Savaşı sırasında bağımsızlığını kazanmış, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle on beş sene süren iç savaşa nokta konmuş ve ‐Taif sistemi‐ olarak da isimlendirilebilecek yeni bir döneme girmiştir. 11 Eylül (2001) saldırılarının ardından ABD Başkanı George W. Bush'un ‐teröre karşı küresel savaş‐ ilanıya yaşanan küresel dönüşümden, Suriye'nin nüfuz alanı olan Lübnan da payına düşeni 2004 Eylül'ünden itibaren almaya başlamış ve hâlihazırda çökmüş bulunan ‐Büyük Ortadoğu Projesi‐nin en önemli ayaklarından birisi hâline gelmiştir.

2005-2008 döneminde suikastlar, Suriye'nin askerî birliklerini geri çekmesi, İsrail ile savaş, bir Filistin mülteci kampının ağır tahribatına yol açan çatışmalar, siyasi krizler ve Batı Beyrut'ta kısa ancak kanlı bir iç çatışmaya sahne olan Lübnan, iç savaştan bu yana en sıkıntılı günlerini yaşamıştır. Ülke, Batı'nın ve ‐ılımlı Arap‐ ülkelerinin

desteklediği 14 Mart İttifakı ile Suriye ve İran'ın destek verdiği 8 Mart İttifakı arasında kutuplaşmıştır. Lübnan'da son bir buçuk senedir bir rahatlama söz konusudur. Ancak bu rahatlama geçicidir; çünkü Arap-İsrail çatışmasından ABD-İran/ABD-Suriye rekabetine, Sünni-Şii geriliminden Filistin meselesine kadar tüm bölgesel problemlerden etkilenen ve onları etkileyen, kısaca "Ortadoğu'nun bir aynası" olan Lübnan'ın kaderi, yine bölgede söz sahibi olmak isteyen dış güçlerin pazarlık masalarında şekillenecektir. Tıpkı Lübnan tarihi boyunca olduğu gibi...

Bu kitap, bitmek bilmez iç ihtilaflar ve dış müdahaleler sebebiyle maddi-manevi oldukça ağır bedeller ödeyen Lübnan'ı coğrafyası, nüfus yapısı, sosyoekonomik durumu, kültürel hayatı, tarihi, iç savaşları, siyasi hayatı, insan hakları ihlalleri ve uluslararası politikadaki yeri ile birlikte bir bütün olarak konu almaktadır. Ayrıca gezi notları ve fotoğraflar ile Lübnan'a içeriden bir bakış sunarken; bu ülkedeki siyasetçilerden akademisyenlere, gazetecilerden araştırmacılara kadar çeşitli isimlerle yapılan önemli röportajlara yer vererek bizzat Lübnanlıların kendi görüşlerini de yansıtmaktadır. Bu hâliyle kitap, "Ortadoğu'nun aynası" olan Lübnan'ı her yönüyle tanıtmayı amaçlamaktadır.

William Quandt'ın, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın ilk döneminde (1981-84) Lübnan politikasındaki başarısızlığını ele aldığı, "Reagan's Lebanon Policy: Trial and Error" başlıklı makalesinin ilk satırları oldukça dikkat çekicidir: "Lübnan hırslı bir öğretmendir. Onun karmaşık gerçekliğini görmezden gelmeye çalışanlar -ister İsraili büyük teorisyenler ve Washington'daki yeterli bilgi sahibi olmayan iyimserler olsun isterse Lübnanlı hırslı politikacılar-, ekseriyetle ağır bir bedel ödemek zorunda kalırlar..." Hakikaten farklılıklarıyla ve kendine mahsus özellikleriyle dikkat çeken Lübnan, kendi gerçekliğini dikkate almayan yerli ve yabancı bütün güçleri hep hayal kırıklığına uğratmış; kendisini kana bulayanlara zamanı geldiğinde bunun bedelini ödetmiştir. Ne Lübnan'ın karmaşık iç yapısını ne de Ortadoğu'daki gelişmeleri ve güç dengelerini göz ardı edenler, bu ülkeye dair isabetli analizler yapıp ürettikleri politikalarında hedeflerine ulaşabilirler.

I. Bölüm

GENEL BİLGİLER

Kimlik Bilgileri

Başkent	Beyrut (1,86 milyon)
Yönetim biçimi	Cumhuriyet
Nüfus	4.017.095 (Temmuz 2009 tahmini)
Yüzölçümü	10.452 km ²
Komşuları	Suriye (375 km), İsrail (79 km)
Konumu	Batıda Akdeniz, kuzey ve doğuda Suriye, güneyde İsrail
Önemli şehirleri	Beyrut, Trablus, Zahle, Sayda, Sur, Baalbek, Nebatiyye
Din	%59,7 Müslüman, %39 Hristiyan, %1,3 diğer
Dil	Arapça (resmî), Fransızca, Ermenice, Kürtçe
Etnik durum	%95 Arap, %4 Ermeni, %1 diğer
İklim	Kıyı şeridinde Akdeniz iklimi, dağlık bölgede ise daha sert ve soğuk bir iklim hâkimdir.

Hazırlayan: Zahide Tuba Kor

Coğrafi Konum

10.452 kilometrekarelik yüzölçümüyle dünyanın küçük ülkelerinden biri olan Lübnan'ın, kuzeyi ile güneyi arasındaki mesafe 250 kilometre, doğu-batı mesafesi ise 40 ila 70 kilometre arasında değişmektedir. Batısında Akdeniz (225 kilometre), kuzey ve doğusunda Suriye (375 kilometre), güneyinde ise İsrail (79 kilometre) yer almaktadır. Nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 359 kişidir.

Kuzeyden güneye kıyıya paralel iki ayrı silsileden oluşan ve uzunluğu 160 kilometreyi bulan Lübnan (Cebelü'l-Garbî) ile Antilübnan (Cebelü'ş-Şarkî) dağları, bunların arasında yer alan Bekaa Vadisi, kıyı şeridi boyunca uzanan ve genişliği yer yer 40 kilometreyi bulan verimli ovaları, Asi ve Litani nehirleri ile Lübnan Dağları'ndan doğarak Akdeniz'e dökülen küçük nehirler, Lübnan'ın belli başlı yüzey şekilleridir. Yer yer 3000 metre yüksekliğe ulaşan dağlarının zirvesi karlarla kaplı olan Lübnan, genellikle kurak iklim sahîp Ortadoğu'da suyun bol olduğu nadir ülkelerdendir. Bu sebeple Lübnan toprakları Ortadoğu'nun en zengin ve sık bitki örtüsüne sahiptir. Ülkenin en önemli sembolü olan sedir ormanları ise çoktandır yok olmaya yüz tutmuş durumdadır.

Lübnan, altı büyük bölgeye (*muhafaza*)² ve yirmi beş vilayete (*kaza*) ayrılmıştır:³

2 2008'de Akkâr ile Baalbek-Hirmil vilayetlerinin ayrı birer idari birim (*muhafaza*) hâline gelmesine ilişkin bir kanun çıkmış; ancak henüz uygulamaya geçmemiştir. Kanun uygulamaya geçtiğinde bölge sayısı sekize çıkacaktır.

3 Bölge ve vilayet isimleri Arapçalarından Türkçeye aktarılmıştır. İngilizce, Fransızca veya Türkçedeki farklı bazı kullanımlar ise parantez içinde belirtilmiştir. Yıldızlı kullanımlar Osmanlı dönemindeki kullanımlardır. Vilayet isimlerinin Arapçalarına sadık kalınarak

1. Beyrut
2. Kuzey Lübnan: Trablus, Akkâr, Miniye-Danniye, Zığarta (Zğarta), Kûra, Betrun, Bişerrî (Bişerre, Bişare, Bişara)
3. Bekaa: Zahle, Hirmil (Hermel) , Baalbek, Batı Bekaa, Raşeyya (Raşayya, Raşeya, Raşiya)
4. Cebel-i Lübnan: Baabda, Cübeyl (Byblos), Kisrevan, Metn, Aley ('Âliye*), Şuf
5. Nebatiyye: Nebatiyye (Nebâtiye*), Hasbeyya (Hasbayya, Hasbeya, Hasbiya), Merciuÿûn, Bint Cübeyl
6. Güney Lübnan: Sayda (Sidon), Sur (Tyre), Cezzin (Jezzin)

Nüfus Yapısı

Temmuz 2009 itibarıyla tahmini Lübnan nüfusu 4.017.095'tir.⁴ Ancak bu rakam resmî verilere dayanmamaktadır. Zira ülkedeki son resmî nüfus sayımı 1932'de yapılmıştır.⁵ Siyasi güç, mezhep dengesi-ne dayandığı ve bu da nüfus oranlarına bağlı olduğu için o tarihten bu yana dengelerin değişeceği endişesiyle sayım tekrarlanmamıştır. Dolayısıyla Lübnan'a ait nüfus verileri güvenilir olmaktan uzaktır.

Latinize edilmiş hâli ise şu şekildedir: Beyrût, Trâblus, 'Akkâr, Miniyeh-Danniyeh, Zığartâ, el-Kûrah, el-Betrûn, Bişerrî, Zahleh, el-Hirmil, Ba'lbeq, el-Bikâ' el-Çarbî, Râşeyyâ, B'âbdâ, Cübeyl, Kisrevân, el-Metn, 'Âleyh, eş-Şûf, en-Nebatiyyeh, Hâsbeyyâ, Mercî'uyûn, Bint Cübeyl, Saydâ, Sûr, Cezzîn.

4 CIA-the World Factbook, "Lebanon-2009", <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/le.html>.

5 Toplam nüfusun kimi kaynaklarda 861.399, kimisinde ise 785.543 olarak geçtiği 1932 sayımına göre; Hristiyanlar %51,2 (Maruniler %28,8, Rum Ortodokslar %9,8, Rum Katolikler %5,9, Ermeniler %3,9, diğer %2,9), Müslümanlar %48,8 (Sünniler %22,4, Şiiiler %19,6, Dürziler %6,8) oranında idi. David McDowall, *Lebanon: A Conflict of Minorities*, Londra: Minority Rights Group, 1996, s. 11; Helena Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, Londra: Hutchinson, 1985, s. 16.

Beytu'z-Zekât başkanı ve eski milletvekili, aynı zamanda *El-Muslimûn fî Lübnan Muva-tinûn. Lâ Reâyâ* (1973) isimli kitabında Lübnan tarihini Sünnilerin perspektifiyle kaleme alan Muhammed Ali Dunnâvî'ye göre, "Lübnan'da Müslümanların oranı Hristiyanlardan hep daha fazla olmuştur. 1932 sayımında Hristiyanların daha fazla çıkmalarının nedeni, Fransız mandasını kabul etmeyen ve Suriye'ye bağlanmak isteyen Müslümanların, Fransızların yaptığı nüfus sayımına katılmaktan imtina etmeleridir. Sayımın arifesinde Marunilerin, ismi kayıt altına alınacak gençlerin Kuzey Afrika'daki sömürgelerde Fransa için savaşmak üzere gönderileceği şayiasını çıkartmaları da Cezayir, Tunus ve Fas'ta Müslüman kardeşleri ile savaşmak istemeyen Lübnan Müslümanlarının bilinçli olarak sayımdan uzak durmalarına neden olmuştur." (16 Mart 2009, Trablus)

1948'den itibaren Lübnan'a göç etmek zorunda kalan ancak bu ülkenin vatandaşı olarak kabul edilmeyen, Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için BM Yardım ve Çalışma İdaresi (UNRWA)'ne kayıtlı Filistinli mültecilerin sayısı ise 422.000'dir. ABD'nin 2003'teki işgalinden kaçan Iraklı mülteciler (Lübnan hükümetine göre yasa dışı göçmenler) ise 50.000'i aşmıştır.

Ayrıca başta Suriye, Mısır, Sri Lanka ve Filipinler'den olmak üzere yüz binlerce yabancı, Lübnan'da işçi veya hizmetçi olarak çalışmaktadır.

19. yüzyıldan itibaren iç çatışmalar sebebiyle veya maddi zenginlik arayışıyla dünyanın çeşitli bölgelerine göç eden ve ekseriyetle Hristiyan Marunilerden oluşan Lübnan diasporasının nüfusu ise bugün 14 milyon olarak tahmin edilmektedir.⁶

Lübnan'a Ait Nüfus Verileri⁷

Nüfus artış oranı: %1,11

Ortalama ömür: 73,66 (erkekler 71,15; kadınlar 76,31)

Yaşlara göre nüfus dağılımı: 0-14 yaş arası %25,8

15-64 yaş arası %67,1

65 yaş ve üzeri %7,1

Etnik dağılım: %95 Arap, %4 Ermeni, %1 diğer (Kürt vd.)

Dini dağılım: %59,7 Müslüman, %39 Hristiyan, %1,3 diğer (Yahudi, Bahai vd.)

Lübnan devleti on sekiz mezhebi resmen tanımaktadır. Resmî sayım yapılmadığı için nüfus dağılımına ilişkin çok farklı veriler bulunmakta ve her mezhep kendi nüfusunu daha fazla göstermeye

6 Lübnan diasporasının çoğunluğu Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkeleri ile Avustralya'da, az bir kısmı ise Doğu ve Batı Afrika ile Kuzey Avrupa'da yaşamaktadır. 1975-90 yılları arasında cereyan eden iç savaşta ülkesini terk eden Lübnanlıların tercihi ise başta Kıbrıs, Suudi Arabistan, Kuveyt, Danimarka ve Fransa olmak üzere daha yakın coğrafyalardaki ülkelerdir. Bugün Lübnan diasporasının en yoğun olduğu ülke Brezilya'dır (yaklaşık 7 milyon). Lübnan diasporası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, Albert Hourani ve Nadim Shehadi (ed.), Londra: The Centre for Lebanese Studies, 1992.

7 CIA-the World Factbook, "Lebanon-2009"; UNDP, "Briefing Report: Living Conditions in Lebanon", <http://www.undp.org.lb/information/briefingreport.html>; "Lebanon", *Encyclopedia of the Orient*, <http://i-cias.com/e.o/lebanon.htm>; Ahmet Varol, "Lübnan", <http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1083.html>; Global Security, "Lebanon: Religious Sects", <http://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.htm>.

çalışmaktadır. Bu nedenle farklı kaynaklardan hareketle derlenen aşağıdaki oranlar, nüfus dağılımına ilişkin kesin olmasa da yaklaşık bir fikir verebilir:

İslam dini içinde kabul edilen mezhepler: %32 Şii, %20 Sünni⁸, %5,7 Dürzi, %1,4 Alevi/Nusayri, İsmaili (çok az)

Hristiyanlık içinde kabul edilen mezhepler: %23 Maruni Katolik, %5,5 Rum Ortodoks, %3,4 Rum Katolik, %3,2 Ermeni Ortodoks, %0,7 Süryani Katolik, %0,5 Ermeni Katolik, %0,5 Roma Katolik, %0,3 Keldani, %0,05 Süryani Ortodoks, çok az sayıda Protestan, Nasturi ve Kıpti

Yahudi: 100 kişinin altında

Mezheplerin Coğrafi Dağılımı⁹

1975'te %67 olan şehirleşme oranı, iç savaş sırasında yaşanan büyük nüfus hareketliliği neticesinde 2008'de %87'ye ulaşmıştır. 1932'deki sayıma göre nüfusu 161.947¹⁰ olan Beyrut, bugün iki milyona yaklaşan nüfusuyla Lübnan'daki tüm mezheplerin yaşadığı ve yabancıların yoğun olarak bulunduğu kozmopolit bir şehir hâline dönüşmüştür.

Ülkenin diğer kesimlerinde mezheplerin dağılımı ise şu şekildedir: Aile ve aşiret bağlarının güçlü olduğu ve bu nedenle geleneksel olarak belirli bölgelerde toplu olarak yaşayan diğer mezheplerin aksine *Sünniler*, şehir merkezlerinde ve sahil kesiminde (özellikle de Batı Beyrut, Trablus ve Sayda'da) yoğunlaşmıştır ve daha dağınık hâlde yaşamaktadır. Asıl olarak Güney Lübnan ile Bekaa'nın kuzey kesimlerinde ikamet etmekte olan *Şiiiler*, iç savaş ve İsrail işgalinden en fazla zararı görmüş ve bu dönemde önemli bir kısmı güneyden Beyrut'un kenar mahallelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Hem dinî doktrin hem de sosyal hayat açısından dışa kapalı bir cemaat

8 Nüfus sıralamasında Sünnilerin ikinci, Marunilerin üçüncü sırada yer aldığına dair tahminler de kaynaklarda mevcuttur. Lübnan ziyareti sırasında bu konuyu Lübnanlı yetkililere sorduğumuzda net bir oran vermektense Şii, Sünni ve Marunilerin nüfuslarının aşağı yukarı eşit olduğunu söylemişlerdir. Barış gücü UNIFIL'deki görevi nedeniyle 1979'dan bu yana Lübnan'da yaşayan Timur Göksel ise röportajda da görüleceği üzere, Sünnilerin Marunilerden daha fazla olması gerektiğini vurgulamıştır.

9 McDowall, s. 7-8; Global Security, "Lebanon: Religious Sects". Lübnan'daki farklı etnik gruplar ile dinî mezhepler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cobban, s. 14-30.

10 Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, New York: Cornell University Press, 1988, s. 243.

olan *Dürziler*, şehirleşmekten kaçınmış ve geleneksel ikamet alanları olan Cebel-i Lübnan'ın orta ve güney bölgesinde, özellikle de Şuf'ta yaşamayı sürdürmüştür. *Alevi/Nusayri*ler ise Kuzey Lübnan'da Suriye sınırına yakın bölgelerde yoğunlaşmıştır. *Maruniler*in yoğun olarak yaşadıkları bölgeler Doğu Beyrut ile Cebel-i Lübnan'dır. *Rum Katolikler* Bekaa ve Güney Lübnan'da, neredeyse tamamı şehirlerde yaşayan *Rum Ortodokslar* ise Beyrut ve Kuzey Lübnan'da yoğundur. Ekseriyetle I. Dünya Savaşı esnasında Anadolu'dan tehcir edilenlerden oluşan ve Fransızların bölgedeki Hristiyan nüfusunu artırmak için 1924'te kendilerine vatandaşlık verdiği *Ermeniler*, genellikle Beyrut'ta, bir kısmı ise Bekaa ve kuzey kesimlerde yaşamaktadır. Kürtlerin yanı sıra, 19. yüzyıldan itibaren özellikle Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin faaliyetleri sonucu mevcut Hristiyanlar arasından Protestanlaşan nüfus ise Beyrut'ta ikamet etmektedir. Ayrıca ülkenin kuzeyinde Türk asıllıların yaşadığı çok az sayıda köy bulunmaktadır.

Sosyoekonomik Durum

Bu güzel Lübnan ekonomisinin sağlığı, komşu ülkelerin sağlığının kötü oluşunun sonucudur.

(Nizar Kabbânî, *Ben Beyrut*, s. 105)

Sosyoekonomik Göstergeler¹¹

Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH): nominal değerlere göre 28 milyar dolar, satın alma gücü paritesine göre 44 milyar dolar (2008)

Sektörlere göre GSYH dağılımı: hizmet %75,8, sanayi %19,1, tarım %5,1 (2008)

Kişi başına düşen milli gelir: nominal değerlere göre 7.057 dolar, satın alma gücü paritesine göre 11.100 dolar (2008)

İktisadi büyüme oranı: %7 (2008)

Enflasyon: %10 (2008)

¹¹ CIA-the World Factbook, "Lebanon-2009"; T.C. Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ocak-Şubat 2009 Lübnan Raporu, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/RL/Ocak-Subat%202009.doc>.

İşsizlik: %9,2 (2007)

Dış borç: 21,2 milyar dolar (2008)

Kamu borcu: 47 milyar dolar (2008)

Kamu borçları/GSYH: %163,5 (2008)

Yabancı sermaye girişi: 16,1 milyar dolar (2008)

Ödemeler dengesi: +3,5 milyar dolar (2008)

Dış ticaret dengesi: -12,6 milyar dolar (2008)

İhracat: 3,5 milyar dolar (mücevher, kimyasal ürünler, deri, muhtelif tüketim malları, tarım ürünleri, kâğıt ve kâğıt ürünleri, tekstil ürünleri, metal ve metal ürünleri) (2008)

Başlıca ihracat yaptığı ülkeler: Suriye %25,2, Birleşik Arap Emirliği %11,8, Suudi Arabistan %5,6, İsviçre %5,5 (2007)

İthalat: 16,1 milyar dolar (petrol ürünleri, elektrikli ve elektronik araçlar, ulaşım araçları, ilaç, giyim, et ve canlı hayvan, dayanıklı tüketim ürünleri, tekstil iplikleri, tütün, kimyasal maddeler) (2008)

Başlıca ithalat yaptığı ülkeler: Suriye %12,1, İtalya %8,5, Fransa %8,3, ABD %7, Çin %5,9, Almanya %5,3, Suudi Arabistan %4,8 (2007)

İktisadi Faaliyetler

19. yüzyıldan itibaren Avrupalı güçlerin etkisiyle Lübnan, Ortadoğu'nun en önemli ticaret ve finans merkezi hâline gelmiştir. Bulunduğu bölgenin aksine zengin tabii kaynaklara sahip olmasına rağmen (sadece az miktarda linyit ve demir bulunmaktadır), II. Dünya Savaşı'nın ardından petrol üreten Arap ülkeleri ve Lübnan diasporası sayesinde zenginleşmiştir. Bölgede Arap milliyetçiliğinin, devletçiliğin ve sosyalizmin hâkim olduğu bir dönemde Lübnan, liberal ekonomisiyle öne çıkmış; özel sektöre dayalı ve hizmet (ticaret, turizm ve bankacılık) eksenli bir gelişme çizgisi takip etmiştir. Bu sebeple gerek Batı'dan gerekse Arap dünyasından yabancı yatırımların çekim merkezi hâline gelmiştir. Özellikle Beyrut Limanı, II. Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Akdeniz ile Ortadoğu'nun en önemli ticaret limanı olmuştur. Tarihî eserleri ve tabii güzellikleri sayesinde turizm, gece kulüpleri ve kumarhaneleriyle eğlence sektöründe öne çıkan Lübnan'ın, 1970'lerde yıllık ortalama turist sayısı 2,4 milyon gibi neredeyse kendi nüfusuna

denk bir rakama ulaşmıştır. İç savaş öncesi dönemde yıllık büyüme oranı %7'lere ulaşırken, enflasyon 1971'e kadar %2-3 civarında seyretmiştir. Ancak 1975'te başlayan ve on beş sene süren iç savaş ile ülkenin alt ve üst yapısı yerle bir olmuş, profesyonel ve nitelikli iş gücünün beşte biri yurtdışına göçmüş, tüm sektörler kan kaybına uğramıştır. 1984'ten itibaren Lübnan parasının değerinin iyice düşmesi ve bütçe açıkları ile enflasyonun artması, mali yapıyı bozmuştur.¹²

İktisadi altyapının altüst olduğu iç savaş sonucunda eski rolünü ve önemini kaybeden Lübnan, 90'lı yıllarda yaralarını sarılabilmek ve bölgede etkin olabilmek için yeniden inşa sürecine girmiştir. Bu süreçte özellikle yurtiçindeki bankalardan büyük meblağlarda borçlar alınmıştır. Aşırı büyüyen bütçe açığını kapatmak, enflasyonu azaltmak ve paranın değerini yükseltmek amacıyla özelleştirme yoluna başvurulmuş, kamu harcamaları dizginlenip vergiler artırılarak kemer sıkma politikası uygulanmıştır. Bu sayede 1992'de %100'lerde seyreden enflasyon, 2000'li yıllara gelindiğinde %2 civarına inmiş ve bir ölçüde istikrar sağlanmıştır. Ülkenin en büyük problemi olan iç borçları çevirebilmek üzere uluslararası kuruluşlardan düşük faizli ve uzun vadeli krediler alınmıştır. Ancak bunun etkisi sınırlı olmuş; 2003 itibarıyla GSYH'nin %180'ine tekabül eden kamu borçları, 2008'de sadece %163,5'e gerileyebilmiştir. Dış borcun toplam borç içindeki payı ise giderek artmış; 1995'te %15 olan bu oran 2004 başında %46'ya yükselmiştir. Öte yandan 90'ların ilk yarısında iktisadi büyüme oranı oldukça iyi bir düzeyde seyrederken, ikinci yarıyıldan itibaren büyüme yavaşlamış ve 2000'li yıllara durgun bir ekonomiyle girilmiştir. Ancak 11 Eylül saldırılarının etkisiyle rotasını Amerika ve Avrupa ülkelerinden Lübnan'a çeviren Arap sermayesi ve turistleri sayesinde ekonomi yeniden canlanmaya başlamıştır.¹³

12 McDowall, s. 12-13; Samir Makdisi ve Richard Sadaka, "The Lebanese Civil War, 1975-90", Lecture and Working Paper Series (2003, Sayı. 3), Beyrut Amerikan Üniversitesi, Maliye Ekonomisi Enstitüsü, <http://www.lb.aub.edu.lb/~webifeco/downloads/lecture.pdf>, s. 7, 22-23; İnan Koçak, "Lübnan Ülke Raporu", KOSGEB, Kasım 2004, http://www.turkarap.org/tr/dokuman_indir.php?id=18&fileType=application/msword&fileName=Lubnan%20Ulke%20Raporu.doc, s. 22-24, 26.

13 Koçak, s. 14, 21; UNDP, "Briefing Report: Living Conditions in Lebanon", s. 11-12; CIA - the World Factbook, "Lebanon-2009"; DEİK, "Lübnan Ülke Bülteni-Mart 2008", http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/110/bulten%20ocak%202008_TR.pdf, s. 2.

Lübnan'ın yeniden inşasında öne çıkan isim, iç savaş sonrası döneme damgasını vuran ve 1992'den 2004'e kadar (1998-2000 hariç) ülkeyi yöneten işadami ve başbakan Refik Hariri'dir. Hariri, uyguladığı politikalarla ekonomiyi rayına oturtmaya ve uluslararası sermayeyle yakın kişisel bağlantısını da kullanarak yabancı yatırımcıları ülkesine çekmeye çalışmıştır. Bu süreçte kazançlarının önemli bir kısmını ailelerine yollayan veya anavatanlarında mülk olarak yatırım yapan, okullar ve hastaneler inşa eden Lübnan diasporasının, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkısı da büyük olmuştur.

İç savaştan sonra hızla toparlanan hizmet sektörü, yeniden en önemli sektör hâline gelmiştir. 1950'lerden bu yana yabancı para hareketleri üzerinde herhangi bir sınırlamanın olmadığı ve gizliliğin esas olduğu bankacılık sistemi canlanmış; 1992'de 6,5 milyar dolar olan ticari bankalardaki mevduat, 2003'te 49,4 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkeyi tekrar Ortadoğu'nun önemli bir ticaret merkezi hâline getirme yolunda yoğun çaba harcanmıştır. Turizm sektörü geçmişteki parlak günlerine dönememiş olsa da 2004'te ülkeye giren turist sayısı 1,3 milyona ulaşmıştır. İmalat ve sanayi alanında Lübnan, özellikle mücevher, çimento, tekstil, mineral ve kimyasal ürünler, metal, ahşap ve mobilya üretiminde öne çıkmaktadır. Bekaa Vadisi ve Akdeniz kıyısı boyunca uzanan tarıma elverişli arazileriyle topraklarının üçte biri ekilebilir olan ve suyun bol olduğu Lübnan'da tarım, küçükbaş hayvancılık ve balıkçılık öne çıkan diğer sektörlerdir. Tarımda narenciye, hurma, üzüm, domates, elma, sebze, patates, zeytin ve tütün üretimi yaygındır. Ne var ki iç savaşın neden olduğu tahribatın ardından üretimin iç talebi karşılayamaz hâle geldiği Lübnan ekonomisi ithalata dayalıdır. Bu nedenle dış ticaret açığı oldukça fazladır; hatta bazı dönemlerde ithalat ihracatın on katına kadar çıkabilmektedir.¹⁴ Buna karşı, Lübnan diasporasının yatırımları ve yolladıkları dövizler sayesinde ödemeler dengesi fazlalık vermektedir.

İç savaşın ardından geçen on beş senede epeyce toparlanan Lübnan ekonomisi, Temmuz 2006'da İsrail'in açtığı savaşla tarumar

¹⁴ UNDP, "Briefing Report: Living Conditions in Lebanon"; CIA-the World Factbook, "Lebanon-2008"; Koçak, s. 15, 21, 26, 28.

olmuştur. İç savaşın on beş senede yaptığı tahribatın bir benzerini İsrail bombaları otuz üç günde gerçekleştirmiştir. Başta Güney Lübnan ve Beyrut'un güney kesimi olmak üzere ülkenin üçte biri enkaza dönmüştür. 900 fabrika, işyeri ve tarla, 630 kilometrelik karayolu, 145 köprü ve üst geçit, 32 benzin istasyonunun yanı sıra Beyrut havalimanı, limanlar, okullar, hastaneler, barajlar, su arıtma tesisleri ve pompalama istasyonları, elektrik santralleri gibi pek çok hayati önemi haiz tesis ya kısmen ya da tamamen yıkılmıştır. Bu dönemde Akdeniz'e sızan 30.000 ton petrol bir çevre felaketine neden olmuştur.¹⁵

Bu bilanço aslında buz dağının sadece görünen kısmıdır.¹⁶ Zira bu yıkım ülke ekonomisinin can damarı olan turizm, bankacılık ve ticaret sektörlerine büyük darbe vurmuştur. Bombardıman, özellikle de atılan msket bombaları sebebiyle ekili-dikili alanların büyük bir kısmı tahribata uğrarken, bir milyonu aşkın küçük ve büyükbaş hayvan da telef olmuştur. Büyüme oranları uzun bir aradan sonra yeniden negatife dönmüş (2006 senesinde %-4,3), işsizlik ve yoksulluk oranı daha da yükselmiş, iç ve dış borçların katlanmasıyla ülkenin dışa bağımlılığı artmıştır. Bu sebeple 6 milyar dolar olarak tahmin edilen yıkımın maliyeti aslında çok daha fazladır. Her ne kadar ateşkesin hemen ardından yeniden inşa için süratle kollar sıvanmış olsa da, Lübnan'ın İsrail operasyonu öncesindeki sosyo-ekonomik verilerine yeniden ulaşabilmesi epeyce zaman alacaktır. Öte yandan Hizbullah-İsrail Savaşı sonrası Lübnan'ın iç siyasetinde yaşanan gerilimler ve istikrarsızlık, ayrıca ABD'de patlak veren ve bütün dünyayı etkileyen finansal kriz de ekonominin kısa zamanda doğrulanabilmesinin önünde birer engeldir.

İktisadi Yapının Toplumsal Hayata Etkisi

Lübnan'ın mezheplere dayanan yapısı, sosyoekonomik alanda da belirleyicidir. Artan zenginlikten toplumun tüm kesimlerinin eşit oranda nasiplenememesi, mezhepler arasındaki husumeti körükleyen bir faktördür. 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı güçlere ticari ara-

15 "Savaşın Bilançosu Korkunç", *Radikal*, 15 Ağustos 2006; "Middle East crisis: Facts and figures", *BBC News*, 31 Ağustos 2006.

16 İsrail saldırılarının Lübnan ekonomisine maliyeti konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. DEİK, "Lübnan Ülke Bülteni-Mart 2008", s. 3-8.

cılar olarak hizmet eden Hristiyanlar, sosyoekonomik yapıdan en çok faydalanan kesim olmuştur. Özellikle kendilerini Lübnan devletinin kurucuları olarak gören *Maruniler*, sosyal hiyerarşinin en üstünde yer almaktadır; güçlü dış bağlantıları sayesinde ticari ve kültürel hayatta etkilidirler. Diğer cemaatlere göre eğitim seviyesi daha yüksek olan *Rumlar* ticaret, finans ve serbest mesleklerde öne çıkmaktadır. Dünyadaki Ermeni diasporası ile güçlü bağları bulunan ve Lübnan'da güvenilir ve saygıdeğer tüccarlar olarak bilinen *Ermeniler*, çok uluslu şirketlerin Lübnan'daki temsilcileri olarak zenginleşmişlerdir. Yüzyıllardır Lübnan'daki sahil şehirlerinin en etkili gücü olan *Sünniler*, bugün Müslümanlar arasında sosyal hiyerarşinin en üstünde yer almakta ve genellikle ticaret, sanayi ve gayrimenkul alım-satımı ile uğraşmaktadırlar. Özellikle Hariri ailesi bugün dünyanın sayılı zenginleri arasında yer almaktadır. Osmanlı döneminde Cebel-i Lübnan bölgesinde en etkin cemaat olan ancak günümüzde eski gücünü kaybetmiş durumdaki *Dürziler*, Lübnan'ın daha kırsal kesimini oluşturmakta olup özellikle ordu içinde yer almaya önem vermektedirler. Lübnan'ın en kalabalık ancak en fakir ve dışlanmış kesimini oluşturan *Şiiler*, her ne kadar iç savaşın ardından gerek siyasi gerekse iktisadi açıdan çok daha iyi bir konuma gelmiş olsalar da, genellikle çiftçi ve işçi olarak hayatlarını idame ettirmektedirler.¹⁷

Kültürel Hayat

Dil

Lübnan'ın resmî dili Arapçadır. Lübnanlıların ekseriyeti, Arapçanın yanı sıra Fransızca veya İngilizce bilmektedir. Zira ülkede anaokulundan itibaren yabancı dil öğretimi mecburidir. Günlük konuşma dili olan Arapça, Lübnan'daki tüm etnik ve dinî gruplar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Fransız mandası iken resmî dillerden biri olan Fransızca, Arapçadan sonra ülkede en yaygın dildir. İç savaş öncesinde Hristiyanlar, özellikle de Maruniler, üst sınıfa mensubiyetin bir göstergesi olarak ve Lübnan'ın Hristi-

17 McDowall, s. 13; Global Security, "Lebanon: Religious Sects"; Cobban, s. 23-25.

yan kimliğini korumak adına, Arapça yerine Fransızca konuşmayı tercih etmekteydiler. Bugün nüfusun %65'i Fransızca bilmekte, yaklaşık %20'si ise bu dili günlük hayatında kullanmaktadır. 1866'da Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin kuruluşuyla ilk defa konuşulmaya başlanan ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan İngilizce ise günlük hayatta iletişim dili olarak kullanılmasa da, uzun seneler ülkedeki Fransız etkisinden rahatsızlık duyan Müslümanlar tarafından öğrenilmesi siyaseten tercih edilen bir yabancı dil olmuştur. İç savaşın sonra ise gençler arasında her üç dili birden öğrenmek yaygınlaşmıştır.¹⁸ Öte yandan Lübnan'ın (özellikle iktisadi alanda) önde gelen cemaatlerinden biri olup da anadili Arapça olmayan tek grup Ermenilerdir. Dışa kapalı bir cemaat olan Ermeniler, çocuklarını Ermeni okullarına yollamakta ve orta yaş ve üstü grubun önemli bir kısmı, şehirlerdekilere de dâhil, Arapça bilmemektedir.¹⁹ Kürtçe ise Kürtler arasında konuşulmaktadır.

Kültür

Tarih boyunca medeniyetlerin kavşak noktası olan Lübnan toprakları, oldukça zengin ve canlı bir kültürel mirasa sahiptir. Kültürel zenginlik ve canlılıkta pek çok etnik ve dinî grubu barındırmasının katkısı büyüktür. Ne var ki bu katkı zaman zaman Lübnan'ın aleyhine dönmüş ve ülkenin kültürel aidiyeti konusunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır.

Kendilerini Fenikelilerin devamı addeden ve bu sebeple Lübnan üzerinde tarihsel hak iddia eden Maruniler, kültürel açıdan Batı medeniyetinin bir parçası olduklarını savunmuşlardır. Buna mukabil Müslüman kesim, Lübnan'ın Arap dünyasına aidiyeti konusunda ısrarcı olmuştur. Arap milliyetçiliğini benimseyen Müslümanlar, Araplarla, özellikle de Suriye'yle birleşmeyi savunurken; Hristiyanlar, Fenikelilik iddiasıyla Arap öncesi tarihe dayanan bir Lübnan milliyetçiliği inşa etmişler, geçmişte Akdeniz havzasında Yunan ve

18 Ethnologue: Languages of the World, "Languages of Lebanon", http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=Lebanon; "Education in Lebanon (General View for 2000/2001)", http://www.laes.org/pages/education%20in%20lebanon/Education2000_2001.htm; Sami Moubayed, "Nasrallah and the three Lebanons", *Asiantimes*, 03 Ağustos 2006.

19 Cobban, s. 29.

Roma medeniyetleri ile olduğu gibi bugün de Batı Avrupa ile aynı mirası paylaştıklarını iddia etmişlerdir. Böylece bir yandan Müslümanlara karşı verdikleri mücadelenin “meşru” temellerini atmaya diğer yandan bu mücadelede Batı'nın desteğini almaya çalışmışlardır. Rumların bir kısmı ise bu tartışmalarda kendilerini Bizans kültürüne dayandırken; özellikle Rum Ortodokslar, Katolik olan Marunilerin etkisine karşı Müslümanlarla aynı safta durarak Arap milliyetçiliğini savunmuşlardır.²⁰ Oysa Lübnan'ın önde gelen tarihçilerinden Kamal Salibi'ye göre bugün ülkede öne çıkan yerli bütün unsurların kökeni, aslında Arap topraklarından dalga dalga göç ederek MS 5. ile 11. yüzyıllar arasında bölgeye yerleşen kabilelere dayanmaktadır.²¹

Lübnan'da yaşanan bu yoğun tartışmalar, aslında 19. yüzyılda başlayan ve daha sonra tüm Osmanlı bakiyesi “ulus-devlet”lerde ivme kazanan, yakın tarihi atlayıp uzak geçmişle bağlantı kurarak yeni bir kimlik oluşturma ve siyasi alanda meşruiyet zemini sağlama çabalarının bir benzeriydi. Ancak yoğun Batı emperyalizmine maruz kalmasının yanı sıra, ülke içindeki farklı etnik ve dinî unsurların siyasi ve iktisadi alanda daha fazla söz sahibi olma çabalarının bir sonucu olarak bu kültürel aidiyet tartışmaları, diğer bölgelere nazaran Lübnan'da çok daha şiddetli cereyan etmiştir.

Öte yandan kozmopolit yapısıyla Avrupa nüfuzunun ve ideolojilerinin merkezi olan Beyrut, Arap dünyasının Avrupa'ya açılan bir kapısı olarak görülmüştür. 17. yüzyıl başlarında ilk matbaayı Maruniler kurmuş ve özellikle dinî metinleri basmışlardır. Onları Süryaniler, 19. yüzyılda da Katolikler ile Protestanlar takip etmişlerdir. Arap dünyasının ilk gazeteleri Beyrut'ta neşredilmiştir (1858, *Hadikatü'l-ahbâr*). 1860'lardan itibaren Beyrut'ta yayımlanmaya başlayan gazete ve dergilerin sayısı 1914'e kadar 143'e ulaşmış; ilk modern Arapça ansiklopedi olan yedi ciltlik *Dâiretü'l-Maârif* de 1876'da burada basılmıştır.²² Yine bu dönemde diğer Arap bölgelerine, özellikle de modernleşme projeleriyle dikkat çeken Mısır'a göç eden Lübnan-

20 Kamal Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, Londra: I.B. Tauris & Co. Ltd., 1993, s. 19-37; N. Kliot, “The Collapse of the Lebanese State”, *Middle Eastern Studies*, Cilt. 23, Sayı. 1, Ocak 1987, s. 55.

21 Cobban, s. 15.

22 *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, s. 4; 29; “Lübnan”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt. 27, s. 247.

lılar, gittikleri yerlerde basın-yayın faaliyetlerinin öncülüğünü yapmışlardır. Arapça kitap basımında Beyrut çok uzun seneler liderliğini korumuştur. İşte böyle bir mirası devralan Lübnan basın-yayın, özel okullar, bağımsız meslek teşekkülleri gibi alanlarda 1970'lere kadar bölgenin en önde gelen ülkelerinden biri olmuştur. Beyrut, Arap dünyasında yazar, sanatçı ve düşünürlerin kendilerini serbestçe ifade edebildikleri tek başkent olarak nitelendirilmiştir.²³ Bu serbest entelektüel ortam sayesinde Arap dünyasındaki bütün kültürel ve ideolojik akımları bizzat etkilediği gibi, aynı zamanda onlardan doğrudan etkilenmiştir. Ancak kurulu düzeni altüst eden iç savaş, kültürel canlılığa da darbe vurmuştur.

Özellikle hicreti konu alan eserleriyle tanınan ve ABD ile Latin Amerika ülkelerinde yaşayan Halil Cibran (1883-1931), İliyâ Ebu Mâdî (1890-1957), Mihâil Nu'ayme (1889-1988), Emîn er-Reyhânî (1876-1940) ve Fevzi Ma'lûf (1899-1930)'un yanı sıra, Şibli Mallat (1875-1961), İlyas Ebu Şebeke (1903-1947), Salim ez-Zükâlî (1903-), Sait Akl (1912-), Yusuf el-Hâl (1917-1986), Halil Hâvî (1925-1982), Şevki Ebu Şakra (1934-) ve Unsi el-Hâc (1937-) gibi Lübnanlı şair ve yazarların, modern dönem Arap edebiyatı ve sanatının gelişiminde katkıları büyük olmuştur. Ayrıca Feyruz (1935-), Arap dünyasının en önemli ses sanatçısıdır. Filistin direnişinin sembolü "Hanza-la" karakterini çizen Araçların en önemli karikatüristlerinden Naci el-Ali (1938-1987) de Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında yetişmiştir.

Eğitim Sistemi²⁴

Lübnan eğitim sistemi denilince akla ilk olarak 19. yüzyılda Fransız, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin bu topraklarda kurdukları okullar gelmektedir. Özellikle bölgedeki yabancılar ile Lübnan'daki ve diğer Arap ülkelerindeki elitlerin çocuklarına eğitim veren bu kurumlar, bölgenin Osmanlı'dan kopuşunda etkili olan Arap miliyetçiliği fikrinin yayıldığı merkezlerdir. Amerikalılar okullarını ilk

²³ Cobban, s. 97.

²⁴ Robert Sedgwick, "Education in Lebanon Today", *World Education News & Reviews (WENR)*, Ocak/Şubat 2000, Cilt. 13, Sayı. 1; Rola Haddad, "Education in Lebanon", <http://csrd.lau.edu.lb/Publications/StudentReports/Education%20in%20Lebanon.htm>; "Education in Lebanon (General View for 2000/2001)"; "Republic of Lebanon", <http://www.me-schools.com/countries/lebanon.htm>.

defa Beyrut'ta 1834'te açmış; onları Fransızlar, İngilizler ve Ruslar takip etmiştir. Özellikle Mutasarrıflık döneminde misyoner okulları ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı Cebel-i Lübnan bölgesinde katlanarak artmıştır. Amerikalı Protestan misyonerlerin yurtdışında kurdukları ilk üniversite olan Beyrut Amerikan Üniversitesi (1866-1920 dönemindeki adıyla Suriye Protestan Koleji) ile Fransız Cizvit misyonerlerinin 1875'te kurduğu Saint Joseph Üniversitesi²⁵ bunların en önemlileridir. Öte yandan Osmanlı da 20. yüzyılın başında Beyrut'ta bir hukuk fakültesi kurmuştur.

Bağımsızlığın ardından 1946'da Lübnan hükümeti Fransız modeline dayalı eğitim sisteminde reforma gitmiştir. Yeni bir müfredat benimsenmiş ve Arapça tüm okullarda temel eğitim dili hâline gelmiştir. Ancak hâlen ilk ve orta dereceli okullar bazı yerel uyarlamalar haricinde Fransız sistemini takip etmekte, üniversiteler ise daha ziyade Amerikan modeline dayanmaktadır. Okulların %60'ında Arapça ve Fransızca, %20'sinde Arapça ve İngilizce, kalan %20'sinde ise her üçü de temel eğitim dilidir.

Zorunlu eğitimin altı yıl olduğu Lübnan'da okullar devlet, özel ve yarı özel olmak üzere üç çeşittir. Ülke'deki okulların yarısını oluşturan devlet okulları Eğitim Bakanlığı'na bağlı olup buralarda eğitim parasızdır. Özel okullar (%36), özel kişi ve kuruluşlarca idare edilmektedir. Oranı %14'ü bulan yarı özel okullar ise, daha ziyade dinî cemaatlere bağlıdır. Nüfus yapısı oldukça karmaşık olan ülkede cemaatler kendi okullarını idare etme hakkına sahiptir.²⁶ Lübnan eğitim sisteminde mesleki ve teknik okullar da önemli bir yer tutmaktadır. İlk ve orta dereceli okullarda hâlen en iyi eğitim verenlerin özellikle Fransızların açtığı kilise okulları olduğu genel kabul görmektedir. Yükseköğretime gelince, bu ülkedeki üniversite ve enstitülerin sayısı Lübnan nüfusuna kıyasla oldukça fazladır ve bu kurumlar özerktir. (AB'nin 2005'te hazırladığı bir rapora göre

25 O dönemdeki adıyla Saint Joseph Koleji 1883'te Papalık Üniversitesi statüsüne yükseltilerek Maruniler ve doğudaki diğer Katolik kiliseleri için çok önemli bir eğitim merkezi hâline gelmiştir. Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu (1453-1923)*, Cemile Erdek (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 343-344.

26 Lübnan ziyareti sırasında hafta sonu tatilinin hangi günler olduğunu sorduğumuzda ilginç bir cevap aldık. Her okulun tatili farklı günlerde. Bağlı oldukları cemaate veya öğrencilerin mezhepsel profiline göre tatiller perşembe ile pazar günleri arasında değişmekte; kimisinde perşembe-cuma, kimisinde cumartesi-pazar, kimisinde cuma ve pazar vb. Bu örnek başlı başına Lübnan'ın çok-kültürlülüğünü çok iyi bir şekilde yansıtmaktadır.

Lübnan'daki 140.000 öğrencinin yarısı ülkenin tek devlet üniversitesi olan Lübnan Üniversitesi'nde, diğer yarısı 42 özel üniversitede öğretim görmektedir.²⁷) Özel üniversitelerden bazıları yurtdışındaki üniversitelerin şubeleri veya belirli bir dinî cemaatin yüksekokulu mahiyetindedir.

Öte yandan iç savaş öncesinde, hür bir eğitim sistemine sahip olmasının getirdiği avantajla, Lübnan okullarına Ortadoğu'dan Afrika'ya pek çok ülkeden yabancı öğrenciler rağbet göstermekteydi. Ancak iç savaş yıllarında eğitim aksamış ve kalitesi düşmüş, önde gelen akademisyenlerin çoğu ülkeyi terk etmiş, yabancı öğrenci akışı durduğu gibi bir de dışarıya ciddi bir beyin göçü yaşanmıştır. 90'lı yıllarda Lübnan'da eğitim alanında temel standartlara yeniden ulaşabilmek için büyük çabalar sarf edilmiş, maddi imkânlar iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bugün Lübnan üniversiteleri eski ruhlarına büyük ölçüde geri dönmüş durumdadır; yurtdışından akademisyen ve öğrencileri yeniden çekmeye başlamıştır.²⁸

Son olarak Arap dünyasının en modern, hür ve eğitilmiş kesimlerinden birini teşkil etmekle övünen Lübnan'da, 15 yaş ve üstü nüfusta okuma-yazma oranınının 2003 itibarıyla %87,4 gibi aslında düşük bir oran olduğunu belirtmek gerekir. Bu oran erkekler arasında %93,1, kadınlar arasında ise %82,2'dir.²⁹

27 European Commission, "European Neighbourhood Policy: Country Report, Lebanon", 2 Mart 2005, SEC (2005) 289, http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/pev/crfinal_mar05.pdf, s. 38.

28 Daha önce Eğitim Bakanlığı yapan Devlet Bakanı Halid Khabbani ile röportajdan (14 Mart 2009, Beyrut).

29 CIA-the World Factbook, "Lebanon-2009".

II. Bölüm
TARİHÎ SÜREÇ

Osmanlı Öncesi Dönem

Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan bugünkü Lübnan topraklarının sahil kesimine ilk yerleşenler (MÖ 3000'ler), bütün Akdeniz çevresinde ticaret kolonileri kuran ve modern alfabe-yi geliştiren denizci ve tüccar kavim Kenanlılar, yani (MÖ 1200'lerde Yunanlıların verdiği isimle) Fenikelilerdir. Bu dönemde özellikle Sayda ve Sur bölgeleri en önemli ticaret merkezleri olarak öne çıkmıştır. Fenikelilerin ilk büyük ticaret limanı olan ve Mısır'dan getirilen papirüs kâğıtlarından adını alan Byblos (bugünkü Cübeyl) şehrinin ise daha sonra İncil (*Bible*)'e ismini verdiği dile getirilmektedir. Tarihinin MÖ 5000'e kadar gittiği iddia edilen Byblos, dünyanın en eski yerleşim yerlerindedir. Beyrut ise o dönemde daha ziyade dinî bir merkez hüviyetindedir. Lübnan'ın sahil şehirlerine MÖ 2000 civarında Amurrular egemen olmuştur. MÖ 1800-1200 arasında Mısır hâkimiyetinde kalan Lübnan toprakları, daha sonra tekrar Fenikelilerin etkisine girerek bağımsız şehir-devletleri olarak varlığını devam ettirmiştir. Ardından sırasıyla Asur (MÖ 875-608), Babil (MÖ 590'lar-538), Pers (MÖ 538-333), Iskender yönetimi ve Selevkoslar/Selefkiler (MÖ 333-64), Roma (MÖ 64-MS 395) ve Bizans (395-636) tarafından yönetilmiştir. Büyük Iskender'in MÖ 333-323 dönemindeki yönetimi sırasında Lübnan toprakları Helen etkisine girmiştir. Bütün bu süreçte sahil şehirleri Akdeniz'in en önemli ticaret merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştür.³⁰

30 Afaf Sabeh McGowan, "Historical Setting", *Lebanon a Country Study*, Thomas Collelo (ed.), Washington: Library of Congress, 1989, s. 3-12; Rassemblement Canadien pour le Liban (RCPL), "History of Lebanon: From Prehistory to 2004", Aralık 2004, s. 15-27; Lebanese Global Information Center "History of Lebanon", <http://www.lgic.org/en/history.php>.

Hız. Ömer döneminde 636 senesinde yapılan Yermük Savaşı'yla fethedilerek Müslümanların hâkimiyetine geçen bugünkü Lübnan topraklarının, Emeviler döneminde (660-750) başkent Şam'a taşınmasıyla önemi artmıştır. Bizans'tan gelebilecek tehlikeler karşısında savunma hattını güçlendirmek üzere özellikle sahil kesiminin imar ve iskânına hız verilmiş; İslamiyet bölgede hızla yayılmaya başlamıştır. Ayrıca Sayda ve Sur şehirleri, hem ticari hem de başkent Şam'ı koruması nedeniyle askerî ve stratejik açıdan ön plana çıkmış; Sur şehri Emevilerin deniz kuvvetlerinin üssü hâline gelmiştir. Bu dönemde tarımla uğraşan Hristiyanlar ile sahil kesiminde özellikle Bizans'a karşı gaza ile meşgul olan Müslümanlar bölgede dikkat çekmektedir. Abbasi hâkimiyeti (750-977) sırasında başkent Bağdat'a kaymasıyla eski siyasi değerini kaybetse de Lübnan toprakları, önemli bir ticaret merkezi ve savunma hattı olmayı sürdürmüştür. Emeviler döneminde başlayan sahil kesimlerine Arap kabilelerin yerleştirilmesi uygulaması, Bizans saldırılarını ve iç kesimdeki isyanları önleme amacıyla Abbasiler tarafından da sürdürülmüştür. Öte yandan bu dönemde yönetim merkezinden uzak ve yarı müstakil konumuyla Lübnan toprakları, İsmaililik ve Nusayrilik için uygun bir nüfuz alanı hâline gelmeye başlamıştır.³¹

Abbasilerin zayıflaması nedeniyle 9. yüzyılın son çeyreğinden 10. yüzyılın başlarına kadar Tolunoğulları'nın hâkimiyetinde kalan, daha sonra tekrar Abbasi egemenliğine giren Lübnan toprakları, İhşitlerin ardından 969'dan itibaren tedrici olarak Mısır merkezli Fatımilerin idaresi altına girmiştir. 1075'ten itibaren Selçuklular (Suriye Filistin Selçuklu Devleti) egemen olsa da, iç ihtilafların da etkisiyle kısa bir süre sonra sahil kesimi tekrar Fatımilerin eline geçmiştir. Bölgedeki karışıklıklara paralel olarak bir ara müstakil hanedanlıklar da kurulmuştur (Sur'da Ukayliler, Trablus'ta Ammaroğulları gibi). 1124'te bütün sahil şehirlerini ele geçiren Haçlılar 12. ile 13. yüzyıllarda bölgeye egemen olmuştur. Bu dönemde bugünkü Lübnan toprakları üçe bölünmüştür. İç kesimler Müslümanların hâkimiyetinde kalırken, Beyrut'un kuzeyi ile Trablus arasında Trablus Kontluğu (1099-1291) kurulmuş ve Beyrut ile güneyindeki Sayda ve Sur ise Kudüs Krallığı (1109-1289)'na bağlanmıştır. Nitekim Hz. İsa'nın Sayda ve Sur şehirlerine ayak basması ve hava-

31 "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 244-245.

rilerden Aziz Pavlus'un Sur'da bir kilise inşa etmesi nedeniyle bu toprakların Hristiyanlar açısından dinî önemi bulunmaktaydı. Her ne kadar Selahaddin-i Eyyubi, 1189'da Kudüs'ü fethinin ardından Beyrut ve Sayda'yı da fethederek Trablus Kontluğu ile Kudüs Krallığı arasındaki bağlantıyı koparsa da, onun vefatının ardından çıkan karışıklıkta Haçlılar bu iki şehri geri almıştır (1197). Eyyubilerin anlaşmalar sonucunda Haçlıların egemenliğine bıraktığı Lübnan sahillerini geri alanlar (1289-1291) Memlûkler olmuştur. Cebel-i Lübnan'ın fethi için ise Memlûkler daha pek çok sefer düzenlemek zorunda kalmıştır. Memlûk yönetimi sırasında, bugünkü Lübnan toprakları Bilâdü's-Şâm idari yapılanmasına dâhilken, Beyrut ve Trablus doğu-batı arasındaki baharat ticaretinin ana limanları hâline gelmiştir.³²

Lübnan'ın kıyı şeridi tarih boyunca jeopolitik ve jeoekonomik konumuyla daima büyük güçlerin ilgisini çekerken, iç kesimleri coğrafi şartları dolayısıyla dinî azınlıklara sığınak olmuştur. Heterodoks görüşleri sebebiyle Maruni Kilisesi ve ruhbanları Bizans Ortodoks Kilisesi'nin zulmünden kaçarak 7. yüzyılda (Emeviler döneminde) Bekaa ve Lübnan Dağları'na sığınmış; bu bölge daha sonra Rum Katoliklerin, Süryanilerin ve Keldanilerin yanı sıra İslam'ın ehli-sünnet çizgisine aykırı mezhepleri olarak görülen Dürzi ve Şii gruplara da ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Fatımiler döneminde yükselen İsmaili, Nusayri ve Dürzi etkisine karşı Selçuklular ve Memlûkler bölgeyi Sünnileştirme politikası uygulamıştır.³³ Emevi, Abbasi ve Fatimi idaresinde iken Lübnan'ın karmaşıklaşan bu nüfus yapısı, özellikle 19. yüzyıldan itibaren dış güçlerin de kışkırtmasıyla ardı arkası kesilmeyen huzursuzlukların ve mücadelelerin temel kaynağı olacak; bugünkü Lübnan devletinin de en temel problemlerinden birini teşkil edecektir.

5. yüzyıldan itibaren Bizans Ortodoks Kilisesi ile çatışma hâlinde olan Marunilerin Haçlı Seferleri sırasında Fransızlarla başlayan ilişkileri, bu döneme dair zikredilmesi gereken diğer bir önemli husustur. Haçlı ordularının en kalabalık grubunu oluşturan Fransızların kralı, savaşmak dâhil çok çeşitli hizmetlerde bulunan Marunilere,

32 "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 245-246.

33 Georges Corm, "The Disintegration of Lebanon: 1975-6", *Fragmentation of the Middle East*, Londra: Hutchinson Education, 1988, s. 149; "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 244-246.

onları "Fransız milletinin bir parçası olarak gördüğü ve Fransa'nın özel himayesine aldığı"na dair ferman yollamıştır. Haçlılar bölgedeki menfaatlerini korumak ve hâkimiyetlerini devam ettirmek için Marunilerle yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Haçlı idaresi sırasında bir kısmı Katolikliği seçen, ancak 16. yüzyıla kadar inanç ve ibadet pratiklerinde eski geleneklerini sürdüren Maruniler, 1736'da resmen Roma Katolik Kilisesi tarafından kabul edilmişlerdir.³⁴ İlk defa bu dönemde dinî ve kültürel yakınlaşma ile başlayan Maruni-Fransız ilişkileri, 19. yüzyıldan itibaren meyvelerini verecektir.

Osmanlı Dönemi

1516'da düzenlediği Mısır seferiyle Memlûk yönetimine son veren Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi topraklarına katmasıyla 400 yıllık Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde Bilâdü's-Şâm (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile Güneydoğu Toroslara'nın güneyi) toprakları içinde nispeten özerk bir bölge olan Cebel-i Lübnan'da Osmanlı, bölgeye önce Dürzi Maan (1516-1697), ardından Sünni Şihab (1697-1841) ailelerinden emirler atamıştır.

Cebel-i Lübnan, Osmanlı için iki açıdan önem taşımıştır: vergilerin düzenli toplanması ve iç güvenliğin sağlanması ile Şam'dan geçen hac kervanlarının güvenliği. Vergilerin aksatıldığı ve isyanların yaşandığı dönemlerde (1523-24 ve 1612-13 yıllarında olduğu gibi) Osmanlı birlikleri bölgeye müdahale etmiştir. Özellikle 1612-13'teki müdahale, Maanoğullarının en önemli emiri olan ve kurduğu silahlı birliklerle Lübnan'da neredeyse bağımsız hareket etmeye başlayan II. Fahreddin döneminde (1585-1635) yaşanmıştır. İlk defa Marunilere Dürzilerle aynı statüyü veren ve yönetimde ve orduda onları önemli makamlara getiren II. Fahreddin'in emirliği esnasında, Lübnan'ın Avrupa ile ticari ve dinî ilişkileri belirgin bir şekilde gelişmiş, misyonerlik faaliyetleri ile yeni kiliselerin inşası hız kazanmıştır. Kuzey ve güney Lübnan'ı da topraklarına katarak sınırlarını oldukça genişletmesi ve Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'deki en büyük rakibi olan ve Baharat Yolu'nu kontrol etmeye çalışan

³⁴ McGowan, s. 11; Mustafa Akar, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-61)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996. s. 4.

İtalyanlarla yakın işbirliğine gitmesi, İstanbul'un müdahalesine yol açmış; Emir II. Fahreddin "ihamet" suçuyla Osmanlı tarafından 1635'te idam edilmiştir. (Modern dönem tarih yazıcılığında ise II. Fahreddin, Lübnan'ın kurucu babası ve ilk kahramanı olarak zikredilmektedir ve Lübnan milliyetçiliğinin sembolü hâline getirilmiştir.³⁵) 1516'da bölgenin fethi sırasında Osmanlı ordusuna yardımcı olmaları nedeniyle Yavuz Sultan Selim tarafından kendilerine "emir" unvanı verilen Maanoğulları'nın Cebel-i Lübnan'daki etkinlikleri, II. Fahreddin'in idamıyla büyük bir darbe almış ve 1697'de Emir Ahmed'in yerine bırakacağı bir oğlunun olmaması nedeniyle Maanoğulları dönemi sona ermiştir. Ardından bu aileyle akrabalık bağları bulunan Şihabiler dönemi başlamıştır.³⁶

Sünni Şihabiler döneminde de Cebel-i Lübnan bölgesinde tarım arazilerini işletmekte olan Dürziler en nüfuzlu ve güçlü kesimi oluşturmaktaydı. Ancak gerek 18. yüzyılın başlarından itibaren Dürziler (önce iki büyük kol olan Kaysiler ile Yemeniler, ardından bu mücadeleden galip çıkan Kaysilerin kendi içinde Yazbekler ile Canbulatlar) arasında artan silahlı iç mücadeleler ve Yemenilerden Alemuddin ailesinin sürülmesi, gerekse yüzyılın sonuna doğru önde gelen Şihab ve Ebü'l-Lam aileleri içinde Hristiyanlığa ihtidalar sebebiyle geleneksel Dürzi üstünlüğü sarsılmış ve nüfus dengesi Maruniler lehine değişmiştir. Cebel-i Lübnan yönetiminde Hristiyan Şihabiler dönemi, 1770'te Şihab ailesinden Yusuf'un emirliğe geçmesiyle başlamıştır. II. Beşir'in 1788'den 1840'a kadar devam eden emirlik dönemi³⁷, Hristiyanların gücünün artmasında önemli bir etken olmuştur. Zira kendisi de Maruniliğe geçen II. Beşir, Canbulatlar dışındaki zengin ve güçlü Dürzi ailelerin malları ile ayrıcalıklarını ellerinden almış, liderlerini sürgüne göndermiştir. Öte yandan Marunilerin Ortadoğu ile Avrupa arasındaki ipek ticaretini ellerinde tutarak zenginleşmeleri, Suriye'den gelen Rum Katolik ailelerle kaynaşmaları ve özellikle 1799'daki Napolyon Bonapart'ın Mısır ve Suriye seferinin ardından Fransa ile geliştirdikleri yakın ilişkiler; ayrıca 1831'de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Lübnan top-

35 Prof. Abdurrahim Ebu Husayn, "Tarihçilik Mesleği ve Kimliğin Oluşumu: Osmanlı Bağlamında Lübnanlılığın Dönüşümü", *Uluslararası Osmanlı Dönemi Arap Coğrafyası ve Türk-Arap İlişkileri Sempozyumu*, 27 Mayıs 2009, İstanbul.

36 "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 248-249; Cobban, s. 37-39, 45.

37 II. Beşir'in Cebel-i Lübnan'daki yönetimine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Cobban, s. 41-44.

raklarını ele geçirmesi ve burada Osmanlı'ya yakın duran Dürzilere karşı Marunileri kayıran bir siyaset izlemesi, bölgedeki güç dengesinin Maruniler lehine değişmesinin sebeplerinden birkaçıdır.³⁸

Batılıların Osmanlı Devleti'ni parçalama girişimlerinde azınlıklar yoğun olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'in önemli bir ticaret merkezi olan Lübnan toprakları, 19. yüzyıldan itibaren Fransız ve İngiliz emperyal rekabetine sahne olmuş; Fransızlar kendileri gibi Katolik olan Marunileri, İngilizler ise -Uzakdoğu sömürgeleri ile bağlantılarını devam ettirebilmek için- bir yandan Protestanlığı teşkilatlandırmaya çalışırken diğer yandan da Dürzileri desteklemişlerdir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı'nın Ortodoks tebaasını yanına çekmeye çalışan Ruslar da Rum Ortodoksların hâmilliğini üstlenmiştir.³⁹ Cebel-i Lübnan'daki siyasi dengeleri temelinden sarsan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1840'ta Suriye ve Lübnan topraklarından çekilmek zorunda kalmasının ardından Avrupalı güçlerin bölgede artan etkinliği, mevcut dengeyi Hristiyan azınlıklar lehine daha da bozmuştur. Batılı güçlerin kıskırttığı mezhep düşmanlığı ve bu mezhepleri birbirlerine karşı silahlandırmaları, zaten iktisadi ve siyasi nedenlerle var olan anlaşmazlıklarla birleşince, Dürzilerle Maruniler arasında 1841, 1845 ve 1860'ta büyük can ve mal kayıplarının olduğu silahlı çatışmalar yaşanmış; bu iç çatışmaların ardından mevcut sorunları çözebilmek için dış baskılarla çeşitli idari düzenlemelere gidilmiştir.

Bu bağlamda ilk olarak büyük destekçisi Mısır'ın 1840'ta geri çekilmek zorunda kalmasıyla Malta'ya sürgüne gönderilen II. Beşir'in ardından Emir III. Beşir'in de Dürzilerin saldırısı üzerine bölgeyi terk etmesi sonucu, Cebel-i Lübnan'da sadece Şihabiler dönemi sona ermemiş; Osmanlı'nın yaptığı yeni idari düzenlemeyle üç asırdır devam eden Emirlik sistemine de son verilmiştir. 1842'de kabul edilen Çifte Kaymakamlık sistemi uyarınca, Beyrut-Şam yolunun kuzeyinde Marunilerin, güneyinde ise Dürzilerin yönetiminde iki kaymakamlık kurulmuştur. İlk kez Marunileri yönetime dâhil eden ve onlara Dürzilerle eşit yetkiler veren bu sistem, özellikle nü-

38 "Lübnan", TDV *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 249; McGowan, s. 12-13; Corm, s. 150-1; İrfan Acar, *Lübnan Bunalmı ve Filistin Sorunu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 6-9.

39 Corm, s. 148; Akar, s. 4-6; John P. Spagnolo, "Franco-British Rivalry in the Middle East and its Operation in the Lebanese Problem", *Lebanon A History of Conflict and Consensus*, Nadim Shehadi ve Dana Haffar-Mills (ed.), Londra: I.B.Tauris & Co. Ltd., 1988, s. 101-103.

fusun karışık olduğu yerlerde istikrarı sağlayamamıştır. 1845'te çatışmaların yeniden kontrolden çıkması üzerine bu kez de her iki bölgede (kaymakamlara mali ve idari meselelerde yardımcı olmak üzere birer Sünni, Dürzi, Maruni, Rum Ortodoks ve Rum Katolik temsilci ile hukuki meseleleri halledecek 6 hâkimin yer aldığı) birer meclis kurulmuştur. Ne var ki taraflar arasındaki husumetin ve güç mücadelesinin yanı sıra adaletsiz vergi politikaları ile toprak düzenlemelerinin tetiklediği ekonomik ve sosyal problemler yüzünden devam eden çatışmalar, 1860'ta iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş sırasında, sayıları 12.000'e varan Dürzi milisler, oldukça iyi silahlandırılmış yaklaşık 60.000 kişilik Hristiyan milisleri kısa sürede etkisiz hâle getirerek kuzeydeki kaymakamlığın merkezine kadar ilerlemiş ve bu sırada 10.000'i aşkın Hristiyan'ı öldürmüşlerdir. Bu durum, Fransız birliklerinin "Lübnan Hristiyanlarını katliamdan korumak" gereğiyle Beyrut'a girmesiyle sonuçlanmış ve böylece "Cebel-i Lübnan meselesi" uluslararası bir boyut kazanmıştır. Lübnan'ın Hristiyan bir idareci altında doğrudan merkeze bağlı özerk bir bölge hâline gelmesi yönünde Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcilerinin İstanbul'a yaptıkları baskı sonuç vermiştir. 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'yle kurulan Mutasarrıflığın başına, Avrupalı güçlerin onayıyla Osmanlı Devleti tarafından atanan Lübnanlı olmayan Osmanlı vatandaşı bir Hristiyan-Katolik getirilmiş ve bu başkana yardım etmek üzere altı büyük mezhebin temsil edildiği 12 kişilik bir Yönetim Konseyi kurulmuştur (4 Maruni, 3 Dürzi, 2 Rum Ortodoks, 1 Rum Katolik, 1 Sünni ve 1 Şii üye). Başına Hristiyan bir idarecinin getirilmesi ve yönetim konseyinin mezhep dengeleri gözetilerek oluşturulması bakımından Mutasarrıflık sistemi ileride kurulacak Lübnan devletinin yönetim modelini teşkil edecektir.⁴⁰

Yaklaşık yirmi senelik çalkantılı geçiş döneminin ardından Mutasarrıflık sistemi, gerek Osmanlı'nın en donanımlı bürokratlarını mutasarrıf olarak ataması gerek mutasarrıfların bölgede etkin olan geleneksel liderleri önemli idari pozisyonlara getirerek desteklerini sağlamaları gerekse sistemin işlemesi konusunda büyük güçlerin ittifakı sayesinde başarılı bir yönetim modeli olmuştur. Engin

40 Corm, s. 150-3; Acar, s. 12-18; Cobban, s. 44-50; Ali el-Khalil, "The Role of the South in Lebanese Politics", *Lebanon A History of Conflict and Concensus*. Nadim Shehadi ve Dana Haffar Mills (ed.), Londra: I.B.Tauris & Co.Ltd., 1988, s. 312.

Akarlı'nın "Uzun Barış" olarak nitelendirdiği⁴¹ bu dönemde, Cebel-i Lübnan'da çatışmaların büyük ölçüde durulmasıyla sükûnet sağlanmış ve iktisadi kalkınma sürecine girilmiştir. Tarımda modernizasyonun yaşandığı bu dönemde, ipek üretimi en önemli iktisadi faaliyet hâline gelmiştir. Daha önce iç çatışmalardan kaçarak kitleler hâlinde Mısır ve Kuzey Afrika ile Amerika kıtasına göç eden Lübnanlı Marunilerin edindikleri bilgi ve tecrübeyi bölgedeki Hristiyan topluma aktarmaları ve kazandıkları paraların önemli bir kısmını anavatanlarına göndermeleri bu süreci hızlandırmıştır. Hristiyanlar Avrupalı tüccarların ticari aracılığıyla zenginleşirken, daha içe kapalı ve geleneksel bir hayat süren Dürzilerin, yeni iktisadi fırsatlardan faydalanamamaları ve yaklaşık yarısının Mutasarrıflığın ilk yirmi yılında Suriye topraklarına göçmesiyle Cebel-i Lübnan bölgesinde etkinlikleri daha da azalmıştır. Bu dönemde Hristiyan göçleri de durmamıştır. Zira Mutasarrıflığın Lübnan'ın dağlık kesimi üzerine kurulu olması, nüfusun çok hızlı artmasına rağmen tarım alanlarının sınırlı kalması ve büyük limanlardan mahrum olması nedeniyle dışarıya göç bu defa iktisadi saiklerle devam etmiştir.⁴²

Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nın dışında yer alan bölgelere gelince, yüzyıllardır iki önemli ticaret merkezi ve liman şehri olan Trablusşam ve Sayda bu dönemde önemini kaybederken, Beyrut Vilayeti⁴³ Avrupalı güçlerin etkisiyle hızla dünya ticaretine eklenmiştir. Beyrut ile Şam arasına 1863'te karayolu ve 1895'te demiryolu inşa edilmiştir. Yine 1893'te Beyrut'a yapılan büyük liman sayesinde bölgede ulaşım ve nakliye oldukça kolaylaşmış; 1860'larda telgraf ve 20. yüzyılın başlarında telefon hattına kavuşmasıyla ile-

41 Mutasarrıflık dönemine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Engin Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, University of California Press, 1993.

42 Charles Issawi, "The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914", *The Lebanese in the World, A Century of Emigration*, Albert Hourani ve Nadim Shehadi (ed.) Londra: The Centre for Lebanese Studies, 1992, s. 24; McDowall, s. 9; Beyrut Amerikan Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Abdurrahim Ebu Husayn ile röportajdan, 27 Mayıs 2009, İstanbul.

43 Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nın kurulmasının ardından Suriye Vilayeti'ne bağlanan Beyrut'ta, 1877'de müstakil "Beyrut Mutasarrıflığı" kurulmuş ve 1888'de "Beyrut Vilayeti"ne dönüştürülmüştür. 1918'de Beyrut Vilayeti Akka, Nablus, Beyrut, Trablusşam ve Lazkiye sancaklarından müteşekkil 30.500 kilometrekarelik bir alanı kapsamaktaydı. Emre Dölen, "Kartpostallarla Geçmişte Beyrut", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1995, Sayı. 139, s. 32-33.

tişim imkânı artmıştır. Beyrut'un -18. yüzyılın son çeyreğinde 6000 nüfuslu küçük bir şehir iken- 1870'te nüfusunun 80.000'e, 1896'da ise 120.000'e çıkması şehrin artan öneminin bir yansımasıdır.⁴⁴ Bütün bu ulaşım ve iletişim imkânlarından hiç şüphesiz Cebel-i Lübnan da faydalanmıştır.

Yine bu dönemde bir yandan Fransa, İngiltere, ABD, Rusya ve Avusturya gibi ülkelerin misyonerlik faaliyetleri sonucunda bölgedeki Hristiyan gruplar kendi içlerinde bölünürken ve Protestanlık gibi yeni mezhepler filizlenirken, diğer yandan misyoner okullarının ve basın-yayın faaliyetlerinin de etkisiyle Batı'da gelişen düşünce akımları hızla yayılmıştır. Bu düşünce akımları arasında en öne çıkanı, hiç kuşkusuz 1789 Fransız İhtilali ile dalga dalga yayılan milliyetçiliktir. Maruniler başlangıçta "Hristiyan milliyetçiliği" fikrini geliştirseler de tek başlarına bağımsızlığa ulaşamayacaklarının bilinciyle (Müslümanları da yanlarına çekebilmek için) Arap milliyetçiliği fikrine yönelmişlerdir. Bu fikir başlangıçta II. Abdülhamid'in Pan-Islamizm siyaseti sayesinde pek rağbet görmese de, İttihad ve Terakki yönetiminin Türk milliyetçiliğine dayanan siyaseti⁴⁵, bölge halklarının Arap milliyetçiliğine kayışını hızlandırmıştır.⁴⁶

Ortak Arap milliyetçiliği söylemine rağmen, Müslümanların ve Hristiyanların talepleri farklılaşmaktaydı. Zira Müslümanlar Os-

44 Dölen, s. 31.

45 İttihad ve Terakki yönetiminin 1908'den itibaren uygulamaya koyduğu Türkleştirme politikası, Arap dünyasında rahatsızlıklara yol açmış ve Arap milliyetçiliği fikrinin yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Beyrut, İttihatçıların uygulamalarının protesto edildiği ilk şehirdir. Osmanlı'nın 1915'in yaz aylarında Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nu ilga ederek bölgede doğrudan bir askerî yönetim kurması rahatsızlıkları arttırmıştır. Öte yandan Şubat 1915'te Süveyş Cephesi'nde İngilizlere karşı verilen mücadele sırasında, Şam'daki Osmanlı birliklerinin komutanı Cemal Paşa'nın düşmanın ikmal yollarını kesmek üzere Doğu Akdeniz sahillerini abluka altına alması, Beyrut'ta ve dağlık bölgede çok büyük can kayıplarına yol açan kitleğe ve veba salgınına neden olmuştur. İşte bütün bu sıkıntıların yaşandığı bir dönemde dönüm noktası, 1916'da Şam ve Beyrut'ta Osmanlı aleyhine faaliyetlerinden dolayı Cemal Paşa'nın 21 Arap milliyetçisini idam ettirmesi olmuştur. Arapların zihninde hâlen canlılığını koruyan bu travmatik olayın gerçekleştiği 6 Mayıs tarihi, Lübnan'da Şehitler Günü olarak her yıl anılmakta olup idamların gerçekleştiği Beyrut'taki alan, Şehitler Meydanı olarak adlandırılmaktadır. Nilüfer Narlı, "A Journey to Lebanon, Jordan and Syria: Observations on Turkish-Arab Relations", *Turkish Review of Middle Eastern Studies*, Sayı. 10, 1998/99, s. 194; Öner Pehlivanoğlu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınları, Temmuz 2004, s. 88; Selim Ali Selam, *Beyrut Şehremini'nin Anıları (1908-18)*, Hassan Ali Hallak (haz.), Halit Özkan (çev.), İstanbul: Klasik, 2005, s. 14; Cobban, s. 55.

46 Acar, s. 19-21.

manlı Devleti'nden ayrılmak için değil, daha fazla hakka ve özerkliğe sahip olmak için mücadele ederken, özellikle Maruni Hristiyanlar Fransa'nın Suriye ve Lübnan topraklarını işgal etmesini ve himayesi altına almasını istiyorlardı.⁴⁷ İngilizlerle Mayıs 1916'da imzaladıkları gizli Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Fransızlar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Bilâdü'ş-Şâm bölgesine girmişler ve 11 Ekim 1918'de Beyrut'un yönetimini devralmalarıyla fiilen Fransız işgali başlamıştır.⁴⁸ 1919 Paris Barış Konferansı'nda, işgal edilen eski Osmanlı topraklarında bağımsızlığa hazırlık mahiyetinde Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde manda rejimine geçilmesi; 19-26 Nisan 1920'de yapılan Sen Remo Konferansı'nda ise Filistin ve Irak'ın İngiliz, Suriye ve Lübnan topraklarının Fransız mandasına bırakılması kararlaştırılmıştır.⁴⁹ Böylece bölgede "Hristiyan bir Arap devleti" kurulmasının önü açılmıştır.

Fransız Mandası Dönemi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda parçalanmasını müteakip Nisan 1920'de Suriye ve Lübnan'ı içine alan Bilâdü'ş-Şâm bölgesinde Fransız mandası resmen kurulmuştur. Ardından

47 Osmanlı Devleti'nin parçası olmayı sürdürme koşuluyla Arap vilayetlerine özerklik sağlanması ve daha fazla haklar tanınması hedefiyle Beyrut'ta Ocak 1913'te kurulan Cemiyet-i İslahiye'nin Hristiyan üyeleri, Mart 1913'te Fransa'nun Beyrut Büyükelçisi Couget'ye gizli bir rapor sunmuşlardır. Raporda, Fransa'yı Osmanlı Hristiyanlarının hâmis ve Suriye Hristiyanlarının kabul edilen vatani olarak nitelendiriyorlar; özellikle Balkan Harbi'nde Türklerin yenilgiye uğramalarından sonra Hristiyanlar için durumun daha da vahimleştiği, vergilerin ve Müslümanların Hristiyanlara karşı taassubunun arttığı ve Suriye Hristiyanlarının göçe zorlandığından yakınıyorlar; Suriye Hristiyanları olarak Fransa'nın Suriye'yi zapt etmesini, Beyrut Vilayeti'ne önce tam özerklik verilmesini, ardından da Lübnan'a ilhak edilmesini talep ediyorlardı. Beyrutlu Hristiyanların, ıslahat projelerinin hayata geçirilmesi hususunda Müslümanlarla işbirliği yapmalarının gerekçesini ise, Türk hükümetinin oyunlarını boşa çıkarma ve Avrupa'nın Osmanlı yönetimi üzerindeki murakabesini garanti altına alma şeklinde açıklıyorlardı. Selam, s. 130-132.

48 İngilizlerin desteğiyle 1916'da Osmanlı'ya karşı ayaklanan Mekke Şerifi Hüseyin liderliğindeki Arap kuvvetleri 1917'de Hicaz'da başarılı olmuş ve ardından Şerif'in oğlu Faysal komutasındaki birlikler 1 Ekim 1918'de Şam'a ulaşmıştır. Beyrut'a bir birlik sevk eden Faysal, burada Şerif'in hükümrانlığını ilan etmiş ve Baabda Sarayı'na Arap bayrağını dikmiştir. Bundan rahatsızlık duyan Fransızlar, derhâl harekete geçerek İngilizlerle birlikte Beyrut'a asker çıkarmış ve ardından bölgede askerî bir yönetim kurmuş; böylece Lübnan toprakları üzerinde fiili işgal başlamıştır. Acar, s. 21-23.

49 Selam, s. 21-22, 39-40; Acar, s. 24-25.

Lübnan, milliyetçi duyguların etkisiyle ve Fransa'nın yerel aktörlerin güçlerini sınırlandırmak için etnik ve dinî azınlıkları kullanmak suretiyle izlediği "böl ve yönet" siyasetinin bir sonucu olarak, yüzyıllarca aynı yönetim birimi altında bulunduğu Suriye'den ayrılmıştır. Marunilerin talepleri doğrultusunda, bölgede Batı müttefiki küçük bir Hristiyan devlet olarak tasarlanan ve Suriye'den koparılan bazı toprakların (sahil şeridindeki Trablus, Sayda, Sur ve Beyrut'un yanı sıra Akkâr ve Bekaa ile çevresi⁵⁰) Cebel-i Lübnan bölgesine dâhil edilmesiyle Fransa himayesinde 1 Eylül 1920'de Büyük Lübnan Devleti kurulmuş ve 23 Mayıs 1926'da da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Büyük oranda Maruniler ve Dürziler ile az miktarda Müslüman'ın, Rum'un ve diğer bazı Hristiyan grupların yaşadığı Cebel-i Lübnan'a dâhil edilen topraklarda çoğunlukla Sünni ve Şii Müslümanların ikamet etmesi sebebiyle yeni kurulan Büyük Lübnan Devleti'nin nüfus yapısı iyice karmaşıklaşmış ve Hristiyanlar lehine olan denge bozulmuştur. Böylece Lübnan coğrafi ve iktisadi açıdan yaşayabilir, kendi ayakları üzerinde durabilir hâle gelmiş olsa da, yeni nüfus dengeleri daimi bir istikrarsızlık unsuru olarak belirmiştir.

Cumhuriyetin ilan edildiği 23 Mayıs 1926 günü yeni anayasa da kabul edilmiştir. Buna göre Lübnan iç işlerinde serbesttir; ancak bu serbestiyet görüntüdedir. Zira dış işlerinde zaten tek söz sahibi olan Fransız Yüksek Komiseri, iç işlerinde de kanunları veto etme, meclisi feshetme ve anayasayı askıya alma yetkilerine sahiptir ve bu yetkilerini de sık sık kullanmıştır. Mesela Fransız Komiser, Sünni Meclis Başkanı Muhammed Cis'in cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasını ve Müslümanların yanı sıra Rum Ortodokslar ile bazı Marunilerin desteğini alması üzerine Mayıs 1932'de anayasayı askıya almış ve meclisi feshetmiş, 1926'da seçilen ilk cumhurbaşkanı Rum Ortodoks Charles Dabbas'ın görevine devam etmesi yönünde bir inisiyatif ortaya koymuştur. Öte yandan Fransızların işgalin başından itibaren kış-

50 400 sene süren Osmanlı yönetimi sırasında farklı dönemlerde farklı idari düzenlemelere gidilmiş, Bilâdü's-Şâm toprakları üzerindeki idari birimlerin sınırları ve nitelikleri sık sık değişmiştir. Ancak eğer genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, bugünkü Suriye sahilleri ve Lübnan'ın kuzeyi çoğunlukla Trablus veya Haleb Vilayeti'ne, Lübnan'ın güneyi ile Filistin'in kuzeyi Sayda, Safed veya Şam Vilayeti'ne, Lübnan'ın doğusu yani Bekaa ve çevresi ise Şam Vilayeti'ne bağlıydı. Beyrut ise kimi zaman bir vilayet merkezi olmuş kimi zaman da Cebel-i Lübnan, Trablus, Sayda veya Şam'a bağlanmıştır. Zaman zaman bu bölgelerin doğrudan merkeze yani İstanbul'a bağlandığı da olmuştur.

kırtıkları mezhepçilik, 1926 Anayasası ile kamu hayatını belirleyen en temel unsur hâline gelmiştir. Anayasadaki "bütün mezheplerin devlet idaresinde adil bir şekilde temsili" prensibine rağmen uygulamada Maruniler çok daha fazla söz sahibi olmuşlardır.⁵¹ Marunilerin bu etkinliğinden rahatsızlık duyan Sünniler arasında, yüzyıllardır siyasi, ekonomik ve ailevi olarak kaynaşmış buldukları Suriye'ye bağlanma fikri⁵² giderek yaygınlaşmıştır. Hristiyanlar arasında Marunilerin güçlenmesini istemeyen Rum Ortodokslar da bu fikri desteklemişler ve hatta 1932'de Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi'ni kurarak Suriye ile birleşme taraftarı tüm kesimleri bir çatı altında toplamaya çalışmışlardır.⁵³ Tabiatıyla bu durum zaman zaman taraflar arasında tansiyonun yükselmesini ve özellikle 1925-27 ile 1936 yıllarında iç çatışmaları beraberine getirmiştir.

Eylül 1936'da Suriye mandasının geleceğini belirlemek üzere imzalanan Fransa-Suriye Anlaşması, Lübnanlıların bağımsızlık arayışını alevlendirmiştir. Benzer bir anlaşma Lübnan Cumhurbaşkanı ile Fransız Yüksek Komiseri arasında imzalanmıştır. Müslümanların büyük tepkilerine, hatta ayaklanmalarına⁵⁴ rağmen Lübnan meclisinin Kasım 1936'da onayladığı ancak Fransız parlamentosundan geçmeyen anlaşma uyarınca, Lübnan 1939'da tam bağımsızlığa kavuşacak, Fransa ile barışta ve savaşta müttefik kalacak, toprakları ve karasuları Fransa tarafından askerî amaçla kullanılabilir, ordusu Fransız uz-

51 Lübnan'daki Marunileri tek bir blok olarak görmemek gerekir. Zira cemaat içinde 1920'lerde başlayan bölünme 1930'larda iyice şiddetlenmiştir. Buna göre, Emil Edde liderliğindeki Maruniler tamamen Fransız himayesinde ve bütünüyle Hristiyan bir Lübnan'ı, Bişâre el-Huri taraftarları ise Müslümanlar arasında geniş destek bulan Arap milliyetçiliği akımını dengelemek üzere onlarla sağlam temellere dayanan bir işbirliğinin gerekli olduğunu savunmaktaydılar. Edde 1935 seçimlerinde rakibi Huri'yi geride bırakarak cumhurbaşkanlığı koltuğuna otursa da, bir sonraki dönemde bu makama seçilen Huri, bağımsız Lübnan'a rengini veren ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Acar, s. 28.

52 Mesela Mart 1936'da Beyrut'ta Lübnan Müslümanlarının düzenlediği Sahil Konferansı'nda neredeyse tüm katılımcılar, Müslümanların yaşadığı toprakların Suriye'ye yeniden bağlanması konusunda ittifak etmişler; ancak bu yolda yaptıkları girişimlerde başarılı olamamışlardır. Cobban, s. 65-66.

53 Acar, s. 26-29. Şiilerin ileri gelenleri ise Sünni çoğunluğa sahip Suriye'yle birleşerek burada azınlık olarak yaşamaktansa Lübnan'da söz sahibi bir topluluk olmayı tercih etmekteydiler. Acar, s. 27.

54 Suriye'ye bağlanma niyetindeki Müslüman halkın, Lübnan ile Fransa arasında sınırları da teyit eden bu anlaşmaya karşı ayaklanması üzerine, kazanımlarını kaybetme niyetinde olmayan Maruniler, 1936'da Piyer Cümeyyil'in öncülüğünde "Ketaib" veya "Falanjistler" diye isimlendirilen paramiliter bir örgüt kurarak anlaşmayı sonuna kadar savunmuşlardır. Cobban, s. 65-66.

manlarca eğitilecek, her türlü teknik bilgi ve ekipman ihtiyacı giderilecek, Fransız diplomatları uluslararası alanda Lübnan'ın haklarını savunacaktı. 1939'a gelindiğinde ise bırakın tam bağımsızlığı, eylül ayında Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Lübnan meclisi feshedilmiş ve anayasa askıya alınmıştır, ta ki Mart 1943'e kadar. Haziran 1941'de de Lübnan, Suriye ve Filistin ile birlikte, Fransızların ve İngilizlerin işgaline uğramıştır.⁵⁵

Siyasi krizler ve ekonomik sıkıntılarla geçen bu sürecin sonunda, bağımsızlık ortak paydasında bir araya gelen Lübnan'daki tüm gruplar, ilk kez eylem birliği yaparak Fransa'ya karşı beraberce mücadeleye etmişlerdir. Bu mücadele karşısında, II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline uğrayan Fransa, Lübnan'a 26 Kasım 1941'de bağımsızlık vaat etmek zorunda kalmıştır. Ne var ki bu vaadinde samimi olmadığından, Lübnan meclisinin manda yönetiminin getirdiği kısıtlamaları kaldıran bir kanunu kabul etmesi üzerine, bağımsızlığın önüne geçmek için Fransız Yüksek Komiseri, 11 Kasım 1943'te Lübnanlı yöneticileri tutuklama dâhil güç kullanmaktan çekinmemiş ve ayrıca anayasayı askıya alıp meclisi feshetmiştir. Ancak içeride halkın ayaklanması, dışarıda da dönemin en büyük gücü olan İngilizlerin bölgede Fransız nüfuzunun önüne geçme hesabıyla bağımsızlığı desteklemesi nedeniyle Fransa geri adım atmak zorunda kalmış; 22 Kasım'da Cumhurbaşkanı ile Başbakanı serbest bırakarak görevlerine iade etmiştir. 22 Kasım 1943, Lübnan'ın bağımsızlık tarihi olarak kabul edilmiş; ardından yavaş yavaş Fransa'nın eski hakları ve imtiyazları iptal edilmiş ve en son 1946'da Fransız birlikleri, ABD ve İngiltere'nin de baskılarıyla ülkeden çekilmiştir.⁵⁶ Resmen çekilmiş olsa da, Lübnan'ın alt ve üst yapısına damgasını vuran Fransız etkisi, uzun seneler eğitimden kültüre, idari yapıdan hukuk sistemine kadar pek çok alanda fiilî olarak devam etmiştir.

Öte yandan 1926 Anayasası'nda ayrıntılı olarak zikredilmemesi sebebiyle huzursuzluklara yol açan siyasi yapıdaki temsil meselesi, bağımsızlığın ilanından evvel 1943'te Maruni Cumhurbaşkanı Bişâre el-Huri ile Sünnî Başbakan Riyad es-Sulh arasında sözlü bir uzlaşma olan Millî Misak (Ulusal Pakt kullanımı da yaygındır)

⁵⁵ "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 252.

⁵⁶ Acar, s. 31-34, 140; "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 27, s. 252.

ile çözülmeye çalışılmıştır. Fransız işgaline karşı ortak bir payda da buluşan tarafların karşılıklı tavizleriyle şekillenen bu uzlaşmaya göre, siyasi alanın mezhepler arasında güç paylaşımı temelinde şekillenmesi (*confessionalism*⁵⁷); bu bağlamda geniş yetkilerle donatılmış cumhurbaşkanının Maruni, başbakanın Sünni ve meclis başkanının Şii olması; mecliste ve kamuda temsilin ise 1932 nüfus sayımı esas alınarak Hristiyanlarla Müslümanlar arasında temsil hakkının 6/5 oranında Hristiyanlar lehine olması üzerinde uzlaşmıştır. Ayrıca Millî Misak uyarınca Hristiyanlar, Fransız himayesi arayışında olmayacaklar ve Lübnan'ın Arap kimliğini kabul edecekler; Müslümanlar ise, Lübnan'ın bağımsızlığını ve meşruiyetini tanıyacaklar ve Suriye ile birleşme hayalinden vazgeçeceklerdir.⁵⁸ Bağımsızlık sonrası dönemde Lübnan'da siyasi hayatın temelini oluşturan bu sözlü uzlaşma, aslında yönetimde ciddi bir sosyolojik değişime işaret etmekteydi. Zira yüzyıllardır dağlık bölgede söz sahibi olmuş geleneksel ailelerden ziyade, şehirli tüccar ve banker sınıf ile onların çıkarlarını ön plana çıkartmıştır. Kaybedenler sadece Dürziler ve Şiiiler değil, aynı zamanda geleneksel Maruni ailelerdir. Gerek geleneksel ailelerin nüfuzlarını kaybetmeleri gerekse siyasi alanda nüfus gerçekleriyle örtüşmeyen temsil oranları sebebiyle Millî Misak, sonu iç savaşa kadar varacak ihtilafların temelini teşkil edecek olsa da, 1989 Taif Anlaşması'yla küçük bazı değişikliklere uğrayarak bugüne kadar özünü korumuştur.⁵⁹

Bağımsızlık Sonrası Dönem

Lübnan, Osmanlı döneminden bugüne bölgesel gelişmelerden ve Ortadoğu'da nüfuz mücadelesi veren ülkelerin rekabetinden hep doğrudan etkilenmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Lübnan'ın en

57 *Confessionalism* veya benzer bir ifade olan *sectarianism*, belirli bir mezhebe veya inanca siyasi, sosyal, kültürel ve dini bağlılık ve bu bağlılıklar temelinde özellikle siyasi sistemin şekillenmesi manasına gelmektedir. Lübnan özelinde bu kavramların içine sadece mezhepler değil, etnik gruplar ile büyük ve etkili geleneksel aileler de dâhildir. Kitapta bu kelimelerin karşılığı olarak "mezhepçilik" tercih edilmiş olsa da "taifecilik" veya "sekteryen yapı" gibi farklı kullanımlar da Türkçede mevcuttur.

58 El-Khalil, s. 312; McDowall, s. 11; Kliot, s. 57.

59 Cobban, s. 73.

büyük şansı, gerek II. Dünya Savaşı'ndan henüz çıkmış ve büyük bir yıkım yaşamış Avrupa ülkelerinin gerekse yeni bağımsızlığını kazanmış Arap ülkelerinin zayıflığıydı. Bu sayede ilk on beş sene içerisinde iç gerilimler nispeten daha düşük bir düzeyde seyretmiş; ülke, dışarıdan gelen sermayenin de etkisiyle iktisadi kalkınma sürecine girmiştir.

Bağımsızlığını yeni kazanan Lübnan'da yaşanan önemli gelişmelerden biri, kendisinin de katıldığı 1948'deki ilk Arap-İsrail Savaşı'dır. Ancak bu katılım göstermeliktir. Zira Arap Ligi'nin altı kurucu üyesinden biri olan Lübnan, Arapların Filistinlilere yönelik ortak sorumluluğu bağlamında bu ilk savaşa katılmak zorunda kal- sa da, aslında ne ordunun İsrail işgal kuvvetleri karşısında savaşa- cak ciddi bir askerî gücü ne de bu konuda Lübnanlı siyasilerin irade- si ve isteği vardı. Zaten siyasi alanda etkili olan Hristiyanların, özel- likle de Marunilerin önemli bir kısmı, Yahudilerle uzunca bir süre- dir iyi ilişkiler içindeydi ve Siyonist bir devletin kurulmasını destekle- mekteydi. Bu nedenle Lübnan, 14 Mayıs 1948'de İsrail'in bağımsız- lığını ilan etmesinin hemen akabinde Arap kuvvetlerinin başlattığı saldırıya katılmaktan kaçınmış; iki taraf arasında ilk ve tek doğru- dan çatışma ise 5-6 Haziran'da sınırdaki Malikiyye köyünde yaşan- mıştır. Lübnan ordusunun bir zaferi olarak sunulan bu çatışmanın, Araplarla İsrail arasında ateşkes beklentilerinin arttığı bir döneme "denk düşmesi" ise manidardır; Lübnan'ın bu saldırıyla Arap dün- yasında olumlu bir intiba bırakmak, içeride ise savaşı destekleyen Müslümanlar nezdinde hem ordunun itibarını arttırmak hem de on- ları teskin etmek gibi bir amacı vardı. Nitekim 1947'de BM'de kabul edilen Taksim Planı çerçevesinde Filistinlilere bırakılan kuzeydeki Galile (Celile) bölgesini tamamen ele geçiren İsrail işgal kuvvetleri, 1948'in son aylarında Lübnan topraklarına girerek Litani Nehri'ne kadar ilerlediğinde (ki aylar sürecek bu işgal sırasında, Hula köyün- de başta olmak üzere çeşitli katliamlar gerçekleştirmiştir) Lübnan ordusu savaşmaktan kaçınmış, üslerinden çıkmamıştır. Lübnan'ın, kendi toprakları üzerinden düzensiz Arap birliklerinin işgal kuvvet- leriyle savaşmalarına verdiği destek de sınırlı kalmıştır. Lübnan ile İsrail arasında ateşkes 23 Mayıs 1949'da ilan edilmiş ve İsrail birlik- leri işgal ettikleri Lübnan topraklarından geri çekilmiştir.⁶⁰

60 1948 Savaşı'nda Lübnan'ın rolüne ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Matthew Hughes,

Bu savaşın Lübnan'ın kaderini belirleyen asıl önemli boyutu ise ülkeye akın eden Filistinli mültecilerdir. Mülteciler başlangıçta çok iyi bir şekilde karşılanmış olsa da zamanla durum değişmiştir. Hassas bir nüfus dengesi üzerine oturmakta olan Lübnan'da Filistinli varlığı, cemaatler arasındaki temel ihtilaf mevzularından birisi hâline gelmiştir. Ayrıca 1948 Savaşı'nda İsrail karşısında yenilen diğer Arap ülkelerinde yaşandığı gibi (mesela Mart 1949'da Suriye'de Albay Hüsnü Zaim'in darbesi), Lübnan'da da Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi yanlısı grupların öncülüğünde Temmuz 1949'da Cumhurbaşkanı Huri'ye karşı bir darbe girişimi olmuş; ancak bu girişim sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu sert tutum Huri'ye olan desteğin azalmasına ve muhalefetin 1952'de onu cumhurbaşkanlığından istifaya zorlayacak kadar güçlenmesine yol açmıştır.⁶¹

1952'de Mısır'da Kral Faruk'a karşı askerî darbeyle meşruti monarşinin yıkılması ve 1954'te Cemal Abdünnasır'ın devlet başkanlığına gelmesi Ortadoğu'da yeni bir dönemin habercisi olmuştur. 1956'da Mısır topraklarının Fransız, İngiliz ve İsrail birliklerinin havadan ve karadan saldırısına uğradığı İkinci Arap-İsrail Savaşı olarak da adlandırılan Süveyş Krizi, Lübnan'daki gerginliği tırmandırmıştır. Özellikle Müslümanların, Fransa ve İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi talebini Batı yanlısı politikalarıyla öne çıkan Cumhurbaşkanı Kemil Şem'un'un reddetmesi büyük tepki çekmiştir. 1956 Süveyş Krizi'yle Mısır Devlet Başkanı Abdünnasır, Arap dünyasının milli kahramanı hâline gelmiş; Arap milliyetçiliği, Ortadoğu genelinde olduğu gibi Lübnan'da da yükselişe geçmiştir. Bir yandan Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki dinî mücadele diğer yandan Arap milliyetçiliği ile Lübnan milliyetçiliği arasındaki ideolojik mücadele, Lübnan Sünnilerinin Mısır ile Suriye arasında 1958 Şubat'ında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılma talebiyle iyice kızışmıştır. Böyle gergin bir ortamda, cumhurbaşkanlığı süresi dolacak olan Kemil Şem'un'un, anayasa değişikliğiyle bu makama yeniden seçilme girişimi karşısında Müslümanlar ayaklanmıştı. Mayıs ayında Araçlarla birliği savunan muhalefete yakın Maruni bir gazetecinin öldürülmesini,

⁶¹ "Collusion across the Litani? Lebanon and the 1948 War", *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948*, Avi Shlaim (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 204-220.

genel grev çağrıları ve silahlı ayaklanmanın ülkenin dört bir yanına yayılması izlemiştir. Hatta ilk Cumhurbaşkanı Huri'nin istifası ve yerine Şem'un'un seçilmesinde doğrudan etkili olan Dürzi lider Kemal Canbulat'ın taraftarları, bu defa da Şem'un'u alaşağı etmek üzere Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na saldırmış ve Sayda, Sur, Trablus, Bekaa ve Akkâr'ın yanı sıra Beyrut'un Sünnilerin yoğunlukta olduğu bölümü muhalefetin kontrolüne geçmiştir. Ordunun olaylara müdahale etmemesinden rahatsız olan ve tam da bu dönemde (14 Temmuz 1958) Irak'ta İngiliz yanlısı Haşimi Krallığı'na karşı yapılan darbenin bir benzerine muhatap olmaktan endişe eden Şem'un, Lübnan Müslümanlarının Sovyetler Birliği'nden silah alan Suriye tarafından desteklendiği iddiasıyla, Washington yönetiminden askerî müdahalede bulunmasını talep etmiştir. ABD, komünist tehdide karşı Ortadoğu ülkelerinden yardım talebi geldiği takdirde askerî güç kullanmayı vaat ettiği Eisenhower Doktrini çerçevesinde, 15 Temmuz 1958'de 15.000 askerden müteşekkil Altıncı Filo'sunu bölgeye yollamıştır. Gelişmeler üzerine Şem'un, eylül ayında dolacak görev süresinin uzatılması talebinde bulunmayacağını taahhüt etmek zorunda kalmıştır. Çatışmalar sırasında takındığı tarafsız tutumu nedeniyle Müslümanların da desteğini kazanan Ordu Komutanı Fuad Şihab, 22 Eylül'de görevi devralmak üzere, 31 Temmuz'da cumhurbaşkanı seçilmiştir. Müslüman-Hristiyan çatışmasına, bu süreçte bir de Şem'un ile Şihab taraftarları arasındaki gerilim eklenmiştir. Ülkenin büyük bir kısmı mezhepler temelinde kutuplaşmış; farklı mezhepten olanlar kaçırılmış ve çoğu zaman ya işkenceye maruz kalmış ya da öldürülmüştür. Şihab'ın cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasının akabinde, Şem'un'un eski müttefiklerinden Ketaib Partisi'ni hükümete dâhil etme kararı (ki bu Lübnan siyasetinde bir ilkti) çatışmaların durulmasında etkili olmuştur. Böylece yeni devletin yaşadığı bu ilk iç savaşın galibi de mağlubu da olmamıştır. Müdahalesi askerîden ziyade diplomatik nitelikli olan ABD'nin son askeri ise 27 Ekim'de Lübnan'ı terk etmiştir. Bu ilk iç savaş, çoğunluğu Beyrut'ta ve Trablus'ta olmak üzere 2000 ila 4000 cana mâl olmuştur. Dış gelişmelerin Lübnan'ı karıştırma potansiyelini çok net bir şekilde ortaya koyan bu çatışmalar, her ne kadar kısa

sürede kontrol altına alınsa da, on yedi sene sonra patlak verecek iç savaşın âdetâ bir provası niteliğindedir.⁶²

Fuad Şihab'ın cumhurbaşkanlığı, Lübnan'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlk iç savaştan da alınan dersle, yüzyıllardır siyasi alanda etkili olan belirli liderlere ve ailelere bağlılık yerine yeni bir Lübnanlı kimliği inşa etme çabaları döneme damgasını vurmuştur. Bu durum, eski bağlılıkları devam ettirme çabasında-ki Şem'unistler ile ulus yaratma hedefindeki Şihabistler arasında yeni bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Cumhurbaşkanları Fuad Şihab (1958-64) ile Charles Hilu (1964-70) dönemlerinde etkili olan Şihabizm akımı, aynı zamanda iktisadi gelişimi, fizikî altyapının yenilenmesini ve siyasi alanda reformu da öngörmekteydi. Zira her ne kadar yabancı sermaye akışı ve Arap dünyası ile Batı arasındaki ticarete aracı rolüyle Lübnan, liberal ekonomi politikaları izleyen cumhurbaşkanları Huri ve Şem'un dönemlerinde büyük bir servet elde etse de (mesela 1951'de dünya altın ticaretinin yaklaşık %30'u Lübnan üzerinden yapılmaktaydı), bu servet özellikle Beyrut'taki belirli büyük ailelerin elinde birikmişti. Halkın çoğu fakirdi; hatta pek çok bölge yol, elektrik, içme suyu, okul, hastane gibi temel hizmetlerden mahrumdu. Bu iktisadi ve toplumsal uçurum karşısında Cumhurbaşkanı Şihab öncülüğünde kamu yatırımları yapılmış; Lübnan Merkez Bankası ve Merkezî Planlama Teşkilatı kurulmuş; yol ağı en ücra köylere kadar genişletilmiş; modern sulama ağı kurulmaya başlanmış; bütçeden sosyal güvenlik sistemi ve devlet okulları ile orduya ayrılan pay arttırılmıştır. Ancak bu durum, Millî Misak çerçevesinde tesis edilen Lübnan siyasi sisteminin üzerine bina edildiği tüccar, işadami ve muhafazakâr siyasetçi ittifakını oldukça rahatsız etmiş; bu ittifak, kendi menfaatleriyle çelişen ekonomi politikalarının tam anlamıyla hayata geçirilmesine engel olmuştur. Şihabizm'in Lübnan'a önemli katkıları olsa da, siyasi ve iktisadi güce ilişkin temel meselelerde nihai bir çözüm üretememiş; şehir ile dağlık kesim, aşırı zenginler ile orta ve alt sınıf arasındaki çatışmayı çözememiş; oluşturulmaya çalışılan yeni Lübnanlılık kimliği, mezhep ve aile temelli kimlikler karşısında tutunamamıştır. Öte yandan bu reform sürecinin, Şihab'ın ordu komutanlığı es-

62 Acar, s. 34-39; Cobban, s. 84-92; McDowall, s. 13; Paul E. Salem, "Superpowers and Small States: An Overview of American-Lebanese Relations", *The Beirut Review*, Sayı. 5, İlkbahar 1993.

nasında kurduğu istihbarat biriminin yardımıyla siyasi hayatın ve muhalefetin tamamen kontrol altına alınarak gerçekleştirildiğini de belirtmek gerekir.⁶³

Lübnan devletinin kaderini belirleyen bir diğer gelişme ise, kendisinin katılmadığı ancak sonuçları itibarıyla Ortadoğu'da bütün dengeleri altüst eden 1967'deki Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'dır. İsrail'in Arap devletlerinin ordularını altı günde mağlup etmesi, 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün ve Filistin ulusal direniş hareketinin giderek güçlenmesini; Gazze, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün, yani bütün Filistin topraklarının İsrail işgaline uğraması da direnişin merkezinin mültecilerin yaşadığı çevre ülkelere kaymasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1970'te Ürdün Kralı Hüseyin'e yönelik başarısız darbe girişiminin ardından İsrail'in de desteğiyle başlatılan operasyonlarda binlerce Filistinlinin katledilmesi (Kara Eylül olayları) ve gerillaların Ürdün'den çıkarılması sebebiyle Lübnan, İsrail'e karşı direnişin merkezi olmuştur. Bundan sonraki süreçte Lübnan'daki iç siyasi kutuplaşma, Filistin meselesiyle doğrudan bağlantılı hâle gelmiştir. Filistin karşıtlığının başını Maruniler çekerken ve geleneksel Şii liderliği de onlara destek verirken; diğer kampın başını, Maruniler dışındaki mezheplerin çoğunun katıldığı Lübnan Ulusal Hareketi (1969)'ni kuran İlerici Sosyalist Parti lideri Kemal Canbulat çekmiştir. Böylece 1943 tarihli Millî Misak ile Lübnan siyasi sisteminde oldukça geri plana düşen ve etkisizleşen Dürzi liderliği, Filistin davasını sahiplenerek özellikle Müslüman toplulukların ve aynı zamanda Soğuk Savaş kutuplaşmasında sola yakın duran tüm kesimlerin desteğini kazanmıştır. Müslüman cemaatler arasında Dürzilerin öne çıkması, aslında geleneksel Sünni liderliğin zayıflamasıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira 1967 Savaşı'nda Arapların İsrail karşısındaki hezimetini, Lübnan Sünnilerinin de savunageldiği Arap milliyetçiliği akımının Ortadoğu'da dibe vurmasına yol açmıştır. Öte yandan 1967 Savaşı, Şihabizm'e de büyük bir darbe indirmiş ve üç sene sonraki cumhurbaşkanlığı seçiminde, bu akımın önde gelen savunucularından Kemal Canbulat'ın partisinden bazı milletvekillerinin son anda saf değiştirmesi nedeniyle Şihabistlerin aday seçimi kaybetmiştir.⁶⁴

63 Cobban, s. 92-99.

64 Acar, s. 64-65; Cobban, s. 106-107.

FKÖ'nün mücadelesine karşı İsrail'in doğrudan Lübnan'ı da hedef alan saldırıları ülkedeki iç siyasi kutuplaşmayı daha da keskin hâle getirmiş ve istikrarsızlık artmıştır. Mesela İsrail'in Aralık 1968'de Beyrut havalimanını bombalayarak buradaki on üç uçağı kullanılmaz hâle getirmesi, hem başbakanı istifa etmek zorunda bırakmış hem de Lübnan ordusuyla Filistinliler arasında çatışmalara yol açmıştır. Özellikle 1969 yaz ayları boyunca çatışmalar devam etmiştir. Sonunda 3 Kasım 1969'da, Mısır'ın arabuluculuğunda, Lübnan Ordu Komutanı Emil Bustani ile FKÖ lideri Yaser Arafat arasında Lübnan'daki Filistinli mevcudiyetini açıkça tanıyan ve İsrail'e karşı gerilla mücadelesini meşrulaştıran Kahire Anlaşması⁶⁵ imzalanmıştır. Bu anlaşmayı, İsrail'in 1973'teki yeni bir saldırısının akabinde Lübnan ordusu ile Filistinli gerillalar arasında mayıs ayında yeniden patlak veren çatışmaları durdurmak üzere Arap ülkelerinin de devreye girmesiyle imzalanan Milkart Protokolü takip etmiştir. Protokol ile Kahire Anlaşması teyit edilse de gerillaların hareketlerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. Filistinlilerin mevcudiyetinden ve artan etkinliğinden oldukça rahatsız olan Maruni Falanjistler, Kahire Anlaşması'na karşı çıkmışlar, anlaşmanın iptali yönünde yaptıkları çağrılardan sonuç alamayınca silahlanmaya başlamışlardır.⁶⁶ Bundan sonraki süreçte taraflar arasında zaman zaman silahlar konuşmuş ve çok ciddi çatışmalar yaşanmıştır. On beş sene sürecek iç savaşın fitilinin ateşlenmesi artık an meselesidir.

Son olarak Mısır ile Suriye'nin İsrail'e sürpriz saldırısıyla başlayan 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Lübnan, hem bölgede daha etkin olmak hem de Filistin direnişini kontrol etmek isteyen Arap yönetimlerinin rekabet alanı hâline gelmiştir.⁶⁷ Bu da ülkede zaten mevcut olan istikrarsızlıklara yeni bir boyut daha eklemiştir.

65 Kahire Anlaşması'nın metni için bkz. "The Cairo Agreement", *The Daily Star*, http://www.dailystar.com.lb/researcharticle.asp?article_id=42.

66 Marius Deeb, *The Lebanese Civil War*, New York: Praeger Publishers, 1980, s. 102-3; Hussein Sirriyyeh, "The Palestinian Armed Presence in Lebanon since 1967", *Essays on the Crisis in Lebanon*, Roger Owen (ed.), Londra: Ithaca Press, 1976, s. 78-81; Cobban, s. 108-109; Acar, s. 58-60, 63-64.

67 Cobban, s. 117-118.

III. Bölüm

LÜBNAN İÇ SAVAŞI
(1975-90)

Ben Beyrut...

(...) Çocukluğuma ait bir resim bulacaksınız orada, yüzümün bıçaklarla kazınışından, asitlerle yakılışından önceye ait. Kırklı yıllarda çekilmiş bir resimdir o. Denizimin Magdalena'nın gözyaşı gibi saf, bahçelerimin tatlı mı tatlı olduğu, dağlarımın karla örtüldüğü, balıklarımın avcılarının ağlarına sevgiyle davrandığı, portakal çiçeklerimin kokusunun Kıbrıs Adası'nın burnuna ulaştığı; (...)

... Sonra kül devri geldi...

Haydutların, kan dökücülerin devri. Asalakların, anarşistlerin devri. Çılgınlığın ve çılgınların devri.

Kuşların gökyüzüne, bulutların yağmura, denizin balıklara, elmanın sağ yanağının sol yanağına, üst dudağın alt dudağa, Feyruz'un sesinin Feyruz'a karşıt olduğu devir geldi (...)

Dünya gazetelerinde otuz yaşında bir kadının cesedini dalgaların kıyının kumlarına attığına dair bir haber okursanız bilin ki canına kıyan o kadın benim. Beyrut...

(Nizar Kabbânî, Ben Beyrut, s. 22-23)

İç Savaşın Sebepleri

Lübnan'ın siyasi, iktisadi ve sosyal hayatı mezhep çizgisinde şekillenmiştir. Zira "Lübnanlılık" kimliği ve ortak sosyokültürel değerler yerine kan bağı, cemaat ve mezhep bağları, kimliği oluşturan temel unsurlar olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren dış güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda Lübnan içindeki farklı aileleri ve cemaatleri birbirlerine karşı kullanmaları sonucunda kalıcı düşmanlıkların tohumları atılmış; o dönemde atılan bu tohumlar, 1975'e gelindiğinde iç savaş olarak meyvesini vermiştir.

Millî Misak'la teyit edildiği üzere, mezhep temsiline dayalı Lübnan siyasetinde temel dayanak 1932 nüfus sayımıdır. Ancak Müslümanların doğum oranlarının Hristiyanlara göre çok daha yüksek olması ve Hristiyanların dünyanın çeşitli bölgelerine kitleler hâlinde göç etmeleri sebebiyle zaman içinde nüfus dengesi değişmiştir. Özellikle siyasi ve iktisadi hayatta nüfus oranlarına kıyasla hak ettikleri kadar temsil edilmeyen Müslümanlar, sürekli olarak seçim kanununun değiştirilmesi, parlamentoda eşit temsil, kamu-sal alana ve askerliğe⁶⁸ daha fazla katılım hususlarında ısrarcı

68 1943 tarihli Millî Misak uyarınca ordunun üst kademeleri de mezhep temelinde şekillenmiş ve başkomutanın Maruni ve genelkurmay başkanının Dürzi olması kabul edilmiştir. Öte yandan Suriye ve Lübnan ordularını kuran Fransızlar, özellikle Hristiyanları ve azınlıkları askere alırken, Müslüman subaylara çoğunlukla Suriyelilerden oluşmuş ve bunlar bağımsızlığın ardından kendi ülkelerinin ordusuna katılmışlardır. 1945 öncesinde Lübnan ordusundaki Hristiyan subayların oranı %71,8 ve 1945-58 arasında %65,5 iken, aynı dönemlerde Müslüman subayların oranı sırasıyla %11,7 ve %24'te kalmıştır. Zira özellikle iyi eğitilmiş Sünni kesim, manda yönetimini protesto ederek ordudan uzak durmayı yeğlerken, askerliği önemli bir statü olarak gören fakir Şiiler ise daha ziyade alt kademelerde yer alabilmişlerdir. Ordudaki bu Hristiyan egemenliğini kırmak için müteakip senelerde Müslümanlar askerliğe daha fazla katılma, hatta zorunlu askerliğin getirilmesi talebiyle öne çıkmışlardır. Hughes, s. 208-209.

olurken, mevcut sistemin en fazla kayırdığı grup olan Maruniler bu talepleri şiddetle reddetmişlerdir. Zira Arap milliyetçiliğinin çıkışında, Batılı fikirlerin yayılmasında, daha da önemlisi Lübnan devletinin kurulmasında ve yaşatılmasında etkili olan Maruniler, kendilerini diğerlerinden daha üstün görüyorlar, yönetimin doğal hakları olduğunu iddia ederek kendi lehlerine olan mevcut durumu bozacak herhangi bir hususu tartışmak dahi istemiyorlardı. Böylece taleplerine siyasi yollardan ulaşamayan taraflar, aralarındaki ihtilafları silahla çözmeye noktasına gelmiş ve 1970'lerden itibaren hızla silahlanmaya başlamışlardır.

Silahlanan tarafları durdurması ve iç savaşı engellemesi beklenen hükümetler ise bunu yapabilecek güçte değildi. Zira ömürleri oldukça kısa olan hükümetlerin bizzat kendileri birer siyasi istikrarsızlık unsuruydu. 1926-79 arasında, 53 yılda, 68 ayrı hükümetin kurulduğu göz önüne alındığında⁶⁹, iç savaşa sürüklenen Lübnan'da mevcut siyasi mekanizmayı bir çözüm aracı olarak görmenin anlamsızlığı daha net ortaya çıkmaktadır.

İç savaşı engelleyebilecek bir diğer kurum olarak görülen ordu, kuruluşunda Fransızlar tarafından bir nevi polis teşkilatı gibi, oldukça küçük ve teçhizat bakımından yetersiz bir kurum olarak tasarlanmıştır. Bağımsızlığın ardından, her ne kadar yeniden örgütlenmiş ve teçhizatlar bir ölçüde yenilenmiş olsa da, ordunun temel görevleri daha ziyade devlet yöneticilerinin güvenliğini sağlamak, seçimlerde hakemlik etmek, iç güvenliğin sağlanmasında polis ve jandarmaya yardımcı olmak, siyasi muhalefeti kontrol altına almak, kırsal kesimdeki yağmacılığa ve hukuksuzluğa karşı koymakla sınırlıydı. Bu hâliyle ordu, zaten dış tehditlere karşı savunma amaçlı değil, geleneksel siyasetçilerin içeriye karşı kullandığı bir baskı aracı niteliğindedir.⁷⁰ Öte yandan iç siyasi mücadelenin ve takip edilen kimlik siyasetinin bir neticesi olarak ordunun küçük ve zayıf tutulması tercih edilmiş ve hatta bu zayıf yapı, "Lübnan'ın gücü, zayıflığında saklıdır" sloganıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.⁷¹ Ancak

⁶⁹ Kliot, s. 66.

⁷⁰ Hughes, s. 206-210.

⁷¹ Lübnan'da zayıf bir orduyu tüm gruplar tercih etmekteydi: Hristiyan siyasetçiler, Müslümanların askerî darbe yoluyla iş başına gelmesinden ve güçlü bir ordunun Arap-İsrail mücadelesine dâhil olmasından korkuyor ve büyük bir ordunun mali yükünü taşımak istemiyorlardı. Müslüman siyasetçilerse, Hristiyan komutanlarca yönetilen ordunun güç-

her grubun kendi milis gücünü kurduğu bir ortamda, ordunun iç savaşı önleyebilmesi zaten mümkün değildi. Zira iç savaş sırasında Lübnan ordusu 20.000 kişiyken, 40 farklı milis gücüne bağlı muharriplerin sayısı 100.000'e kadar ulaşmıştı. Ayrıca mezhep temelinde şekillenen ordu, çatışmalar sırasında parçalanmış; askerler, mensubu oldukları grubun milis gücüne katılmışlardı.⁷²

Ülkede biriken büyük zenginliğe rağmen servetin özellikle Hristiyanlar lehine adaletsiz dağılımı, mezhepler arasındaki nefreti körükleyen bir başka problemdi. 1950'li ve 60'lı yıllarda Lübnan ekonomisi, yabancı yatırımlarla ve bankacılık, ticaret ve turizm sektörlerindeki atılımlarla hızlı bir büyüme kaydetse de, bu hızlı büyüme adaletsiz bir sosyal, sektörel ve bölgesel gelişimi beraberinde getirmişti. Mesela Şiiilerin çoğunlukta olduğu güneye, kamu hizmetleri için devlet bütçesinden ayrılan pay en fazla binde yedi idi.⁷³ Şiiiazizm'in kırsal kesimleri modernleştirme projelerinin katkısı sınırlı olmuş; ülkenin her yanına yayılan karayolu ağı, başta sık sık İsrail saldırılarına maruz kalan Güney Lübnan olmak üzere kırsal kesimden Beyrut'un dış mahallelerine doğru göçü kolaylaştırmıştır. Artan göç, içeride sosyopolitik kutuplaşmayı daha da körüklemiştir. Öte yandan 1974'te petrol fiyatlarını dört kat arttıran Arap ülkelerinin servetlerinin önemli bir bölümünü Lübnan'a akıtmaları ve iç savaşın arifesinde iktisadi göstergelerin gayet iyi olması⁷⁴ da paylaşımın adaletsiz olduğu ülkede çatışmaları durduramamıştır.

Bütün bu unsurların yanı sıra, Lübnan'daki Filistinli mültecilerin siyasi ve özellikle askerî etkinliklerini giderek arttırmaları ve İsrail'e karşı direnişlerini buradan idare etmeleri, iç savaşın asıl bahanesi olmuştur. Sünniler ve Dürziler Filistinlilerin varlığını ve mücadelesini destekleseler de, Maruniler ile bazı Şii gruplar Filistinlilerin varlığına karşı çıkmaktaydılar. Zira onları, Lübnan'ı İsrail ile savaşa sürükleyen, zaten hassas olan nüfus dengesini Sünni Araplar lehine değiştiren ve Arap ülkelerinin Lübnan siyasetine müda-

lenmesinin aleyhlerine olacağını düşünüyorlardı. Ayrıca önde gelen tüm siyasetçiler, kendi özel milis güçlerine sahip oldukları için, güçlü bir ordunun kendi şahsi güçlerini aşındıracağını düşünüyorlardı. Global Security, "Lebanon-History", "Lebanon-Overview" ve "Lebanese Armed Forces Command Structure", <http://www.globalsecurity.org>.

72 Corm, s. 159; Kliot, s. 66-7.

73 Moubayed, "Nasrallah and the three Lebanons", *Asiantimes*, 3 Ağustos 2006.

74 Cobban, s. 115, 121.

hale etmelerine yol açan bir unsur ve her şeyden önemlisi kendi bekalarna yönelik bir tehdit olarak görmekteydiler.

İç savaşın patlak vermesinde etkisi dolaylı olsa da, uzun sürmesini doğrudan etkileyen en önemli unsurlardan biri de bölgesel gelişmelerdir. Zira Arap-İsrail Savaşları ve Arap milliyetçiliği akımı ülke içinde Müslüman-Hristiyan mücadelesini kızıştırmış; özellikle 1980'lerle birlikte İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı gibi bölgesel gelişmeler, Sünni-Şii mücadelesini tetiklemiştir. İç savaş boyunca İsrail, özellikle Marunileri kullanırken, Suriye sık sık değiştirdiği ittifaklarla bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır. Bu hâliyle Lübnan'daki çatışmalar, sadece bir iç savaştan ibaret olmayıp, aynı zamanda bölgede güç dengesini kendi lehine çevirmek isteyen ülkelerin, Lübnan içindeki çeşitli grupları doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerine karşı destekledikleri bölgesel bir güç mücadelesi niteliği de taşımaktaydı.

İç Savaşın Safhaları

İç Savaşın İlk Safhası (1975-76)

Bugünlerde Lübnan caddelerini boyayan Lübnanlı, Filistinli, Müslüman, Hristiyan kanı, aptallığımızın üzerine geniş küfi hattıyla yazılmış bir tanıktır.

(Nizar Kabbâni, *Ben Beyrut*, s. 82)

Beyrut yakınlarında bir kilisenin açılış töreni sırasında Falanjistlere mensup 4 kişi kimliği belirsiz kişilerce öldürülmüştür. Bu olayın ardından, 13 Nisan 1975'te, Tel ez-Za'tar Mültecî Kampı'na giden Filistinlilerin bulunduğu bir otobüse Falanjist milislerin, Marunilerin yaşadığı Ayn el-Rummana bölgesinden geçerken pusu kurmaları ve 27 kişiyi öldürmeleri, iç savaşın fitilini ateşlemiştir.⁷⁵

Hristiyanlar ile Filistinliler arasında başlayan çatışmalar, Soğuk Savaş kutuplaşmasının da bir yansıması olarak, sağcı Hristiyan güçler (Lübnan Cephesi-1976) ile solcu-milliyetçi Müslüman güçlerin (Lübnan Ulusal Hareketi-1969), bir diğer deyişle statüko taraftarlarıyla siyasi sistemde köklü reform talepleriyle öne çıkanların

⁷⁵ Cobban, s. 120. İç savaşa giden sürece ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, s. 66-70.

mücadelesi şeklinde devam etmiştir. Özellikle Beyrut'ta şiddetlenen çatışmalarda, bir yandan ticaret merkezleri yakılıp yağmalanmış ve oteller milislerin çatışmaları yürüttüğü mekânlar hâline gelmiş, öte yandan Lübnanlılar din ve mezheplerine göre öldürülmeye veya kaçırılmaya başlanmıştır. Kısa süreli ateşkeslere rağmen giderek şiddetlenen çatışmalar sonucunda başkent, Kasım 1975'e gelindiğinde Müslüman Batı Beyrut ile Hristiyan Doğu Beyrut olarak ikiye ayrılmıştır. Bundan sonra doğu tarafta kalan ve çoğunluğunu İsrail'in Lübnan'ın güneyine yönelik saldırıları nedeniyle Beyrut'a sığınmış Şiiiler ile kamplardaki Filistinlilerin oluşturduğu Müslümanlar, Marunilerin "temizlik" harekâtıyla ya öldürülmeye ya da bölgeden kovulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, 1976'nın Ocak ayına gelindiğinde Doğu Beyrut'taki iki mülteci kampı (Tel ez-Za'tar ve Cisir el-Bâşâ) Hristiyan milislerce kuşatılmıştır.⁷⁶ Bu durum, 1 Temmuz 1975'te Lübnan ordusu ile FKÖ arasında imzalanan ateşkesin ardından, yaşananların Lübnan'ın bir iç meselesi olduğu ve İsrail'e yönelik mücadelelerine zarar vereceği düşüncesiyle kendisine bağlı milisleri çatışmalardan uzak tutmaya çalışılan FKÖ lideri Arafat'ı çok zor durumda bırakmıştır. Mülteci kamplarına yönelik saldırılar nedeniyle 1976'ya gelindiğinde Filistinliler çatışmalara resmen dâhil olmuşlardır. 1976'nın ilk aylarında, Lübnan Ulusal Hareketi'nin Filistinlilerin de desteğiyle (Doğu Beyrut ve Cebel-i Lübnan'ın Hristiyan kesimleri ile kuzeydeki kıyı şeridinin bir bölümü hariç) ülkenin çok büyük bir kısmında kontrolü ele geçirmesi, statükonun bozulmasını istemeyen Hristiyanları ve Suriye'yi endişelendirmiştir. Ocak ayı içerisinde Maruni milliyetçisi yedi grup, Lübnan Cephesi çatısı altında güçlerini birleştirirken, Lübnan ordusundan Sünni teğmen Ahmed el-Hatip öncülüğünde ilk büyük kopuş yaşanmıştır. Ateşkes girişimlerine ve Cum-

⁷⁶ İç savaş öncesinde nüfusu yaklaşık 30.000 olan ve 1969-75 arasında Maruni milislerle defalarca çatışmaların yaşandığı Doğu Beyrut'taki Tel ez-Za'tar Kampı, 1976'nın ilk iki ayında Falanjist milislerin doğrudan saldırısına maruz kalmış ve yedi ay süren kuşatma sırasında kampa yiyecek dâhil temel ihtiyaçların girişi engellenerek kampın elektrik ve suyu kesilmiştir. 11 Ağustos'ta onlarca bebeğin susuzluktan ölmesi üzerine FKÖ, kampın tamamen boşaltılmasını kabul etmiştir. Çocuklar ve kadınlar Batı Beyrut'a kamyonetlerle taşınırken, Falanjistler bir gün içinde kamptaki 1500 erkeği katletmiştir. Tamamen yerle bir edilen Tel ez-Za'tar'da kuşatma boyunca katledilen Filistinli sayısı 3700'e ulaşmıştır. Yakındaki daha küçük bir kamp olan Cisir el-Bâşâ da aynı akibete uğramıştır. Cobban, s. 126, 131, 141-142.

hürbaşkanı Süleyman Franciye'nin 14 Şubat'ta, 1943 tarihli Millî Misak'ta reform içeren Anayasal Belge'yi⁷⁷ ilan etmesine rağmen taraflar tatmin olmamıştır. Ordunun ülkede kontrolü neredeyse tamamen kaybettiği ve parçalanmanın eşiğine geldiği bir ortamda, darbe girişimine ve istifa çağrılarına muhatap olan Cumhurbaşkanı Franciye'nin yardım çağrısı üzerine Suriye, Nisan 1976'da Hristiyanlar lehine iç savaşa müdahil olmuş ve diplomatik arabuluculuk girişimleri sonuç vermeyince 1 Haziran'dan itibaren, eski müttetikleri Lübnan Ulusal Hareketi ve FKÖ karşısında askerî olarak çatışmalara girmiştir.⁷⁸

Suriye'nin askerî müdahalesini, başta Fransa, İsrail, ABD, Mısır ve Ürdün olmak üzere bölgesel ve küresel güçler desteklemiştir. Suriye ile Hristiyan Lübnan Cephesi ittifakının FKÖ'ye ve Lübnan Ulusal Hareketi'ne bağlı güçleri büyük ölçüde mağlup ettiği bir dönemde, FKÖ'nün talebi üzerine Suudi Arabistan'ın girişimiyle 15 Ekim'de Riyad'da gerçekleştirilen mini zirve, iç savaşın ilk safhasının sonunu getirmiş ve burada alınan kararlar Arap Birliği'nin Kahire Zirvesi'nde onaylanmıştır. Derhâl ateşin kesilmesinin yanı sıra 30.000 kişilik Arap Caydırıcı Gücü'nün ülkede barış ve güvenliğin tesisine yardımcı olmak üzere konuşlandırılması kararlaştırılmıştır. Böylece yaklaşık 25.000 askeriyile Arap Caydırıcı Gücü'nün belkemiğini oluşturacak olan Suriye, Lübnan'daki varlığını hukuki zemine oturtma fırsatı yakalamıştır. Savaş öncesi statükoya geri dönüş çağrısının yapıldığı ateşte, siyasi sistemde Anayasal Belge çerçevesinde reform yapılmasının yanı sıra, 1969 Kahire Anlaşması bir kez daha teyit edilerek Filistinlilerin ağır silahlarının toplanması ve hareket serbestilerinin sınırlandırılması karara bağlanmış; ancak ateşkes maddeleri hayata geçirilememiştir. Kasım ayından itibaren çeşitli Arap ülkelerinden gelen askerler, Güney Lübnan'ın İsrail sını-

77 Anayasal Belge, cumhurbaşkanlığı karşısında başbakanlığı güçlendirmekte, mecliste Müslümanlar ile Hristiyanların eşit temsilini öngörmekte ve bağımsız yargı, adem-i merkeziyetçilik, sosyal adalet gibi konuları ihtiva etmekteydi. Çoğunluk bu belgeyi kabul etse de, Canbulat liderliğindeki Dürziler, yönetimin Maruni-Sünni-Şii üçlüsü arasında paylaşılması esası değişmediği için karşı çıkmışlardır. FKÖ'nün karşı çıkma sebebi ise görüşmelerde arabulucu olan Suriye'nin Lübnan'daki nüfuzunu artıracak olmasıdır. Farid el-Khazen, "Ending Conflict in Wartime Lebanon: Reform, Sovereignty and Power, 1976-88", *Middle Eastern Studies*, Cilt. 40, Sayı. 1, Ocak 2004, s. 66.

78 McDowall, s. 15; Deeb, s. 130; iç savaşın ilk safhasına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, s. 71-80 ve Cobban, s. 125-149.

rına yakın 40 kilometre genişlikteki kısmı dışında Lübnan'ın dört bir yanına konuşlanmaya başlamıştır.⁷⁹

40.000 ölü ve 100.000'i aşkın yaralının⁸⁰ yanı sıra asgari üç milyar dolar maddi zarara yol açan⁸¹ bu çatışmalar bir son değil, aksine çok daha kanlı bir mücadelenin sadece başlangıcıydı. Zira tarafları iç savaşa sürükleyen sebepler ortadan kaldırılamamış, bütün gruplarda radikalleşme hız kesmeden devam etmişti. Kısa bir müddet sonra çatışmalar yeniden başlayacak ve bu defasında Hristiyan-Müslüman çatışması kadar basit değil, aksine her cemaatin kıyasıya birbiriyle, hatta kendi içinde mücadele ettiği bir karmaşaya dönüşecekti. Karmaşanın büyüklüğüne paralel olarak Suriye'nin yanı sıra yeni aktörler ya doğrudan (İsrail) ya da dolaylı olarak (başta Mısır, İran ve Irak olmak üzere bölge ülkeleri, BM kararı doğrultusunda oluşturulan UNIFIL, Çok Uluslu Güç'e dâhil olan özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri vb.) devreye girecekler ve iç savaş daha da içinden çıkılmaz bir hâl alacaktı.

İç Savaşın İkinci Safhası (1977-82)

Ateşkesin ardından yaşanan bir dizi gelişme iç savaşta yeniden alevlendirmiştir: Suriye ile ilişkileri iyice gerilen Dürzilerin ve Lübnan Ulusal Hareketi'nin lideri Kemal Canbulat'ın 16 Mart 1977'de öldürülmesi, bir kez daha Dürzi-Maruni çatışmasını başlatmıştır. 1976'da Lübnan Güçleri'nin komutanlığına gelen sertlik yanlısı Beşir Cümeyyil liderliğindeki Maruniler, iç savaşın durulmasının ardından bu kez Suriye'nin çekilmesi için mücadeleye başlamışlar ve 1978'de Suriye-Maruni ittifakı bozulmuştur. Arap Caydırıcı Gücü'ne bağlı Suriye askerleri ile Falanjist milisler arasında özellikle Doğu Beyrut'ta defalarca şiddetli çatışmalar yaşanmış ve her seferinde İsrail'in Falanjistler lehine müdahil olmasıyla (mesela Batı Beyrut'u topa tutması veya ses sınırını aşacak şekilde savaş uçaklarının alçaktan uçuşu gibi) kısa sürede ateş kesilmiştir. Suriye'ye karşı takınılan tavır, Maruniler içinde bölünmenin önünü açmış,⁸² 1978-79'da Doğu Beyrut başta olmak üzere Hristiyan böl-

79 Deeb, s. 137; Acar, s. 80-81; Khazen, s. 67; Cobban, s. 143-144, 148.

80 Corm, s. 163.

81 Cobban, s. 152.

82 Mesela zor günlerinde Şam'ın kendisine verdiği destekle iç muhalefetin istifa çağrılarını direnebilen ve bu nedenle Suriye ile ipleri koparmayan eski Cumhurbaşkanı Süleyman

gelerinde yaşanan çatışmalar nedeniyle 1976'da Lübnan Cephesi şemsiyesi altında bir araya gelen sağcı Hristiyan koalisyonu dağılmıştır. 1980'e geldiğinde Beşir Cümeyyil, eski müttefiklerini bertaraf ederek Maruniler arasında rakipsiz lider olduğunu tescillemiş ve Hristiyan milisleri Lübnan Güçleri çatısı altında zorla da olsa toplayabilmiştir.⁸³

Beyrut merkezli bu çatışmalar sürerken İsrail, Lübnan'dan sıranca Filistinlilerin bir İsrail otobüsüne yönelik saldırısını bahane ederek 14 Mart 1978'de savaş uçakları eşliğinde 25.000 askeriy-le Lübnan'ın %10'unu işgal etmiş; Litani Operasyonu adını verdiği işgal sırasında Sur şehrindeki Raşîdiyye, Burc eş-Şimali ve el-Bass mültecî kamplarına da saldırmıştır. Filistinli gerillaların Litani Nehri'nin kuzeyine çekilmelerine neden olan operasyon sırasında çoğunluğu sivil 1168 kişi hayatını kaybetmiş, 285.000 Güney Lübnanlı Beyrut'un kenar mahallelerine göç etmek zorunda kalmış, 2500 ev tamamen yıkılmış, yollar ve köprüler tahrip edilmiş, su kuyuları ve boruları ile elektrik hatları kullanılamaz hâle getirilmiş, meyve bahçeleri ya tanklarla ya da fosfor bombalarıyla tahrip edilmiştir. 19 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi İsrail'in saldırılarını derhâl durdurması ve Lübnan topraklarından çekilmesini öngören 425 sayılı kararı kabul etmiş ve bu karar uyarınca Güney Lübnan'da on ülkenin askerlerinden müteşekkil 7000 kişilik barış gücü UNIFIL kurulmuştur. İsrail üç ay içerisinde aşama aşama geri çekilerek, sınırdan 5 ila 10 kilometre genişliğinde bir bölge hariç, kontrolü UNIFIL'e devretmiştir. Ancak işgal sırasında Lübnan ordusundan kendisine yardımcı olan Binbaşî Saad Haddad liderliğinde oluşturduğu (ve 1980'de "Güney Lübnan Ordusu/SLA" adını alacak olan) "Özgür Lübnan Ordusu" üzerinden hem Güney Lübnan'daki fiili kontrolünü sürdürmüş hem de kuzey sınırını güvence altına almaya çalışmıştır.⁸⁴

Franciye, oğlu Tony'nin eşi ve çocuklarıyla birlikte Beşir Cümeyyil'in emriyle 13 Haziran 1978'de düzenlenen bir saldırı sonucu öldürülmesi üzerine, Maruni ittifakından koparak Dürzi-Sünni ittifakına resmen dâhil olmuş; daha sonra Franciye'ye bağlı Zığarta milis gücü, Suriye birliklerinin desteğiyle Cümeyyil'e bağlı milisleri Zığarta bölgesinden temizlemiştir. Cobban, s. 163-164.

83 Acar, s. 83-85; Cobban, s. 162-165, 168; Makdisi ve Sadaka, s. 19.

84 McDowall, s. 15; Acar, s. 84; Cobban, s. 161-162; Issa Nakhleh, "Israeli War Crimes Committed in Lebanon in 1978 and 1982", *Encyclopedia of the Palestinian Problem*, New York: Intercontinental Books, 1991, s. 792.

1980'lere gelindiğinde Filistinliler ile İsraililer, Maruniler ile Suriyeliler, kuzeyde Müslüman cemaatler, Doğu Beyrut'ta Hristiyanlar, güneyde ve Beyrut'un kenar mahallelerinde ise Şii Emel örgütü ile FKÖ milisleri çatışmaktaydı. Bu dönemde yabancı misyonlara yönelik suikastlar ve bombalı eylemler de artmıştır. 1981 ve 1982 yıllarında Fransa'nın Beyrut Büyükelçisi öldürülmüş; Ürdün Maslahatgüzarı kaçırılmış; Irak Büyükelçisi'ne suikast girişiminde bulunulmuş; Amerika, Mısır, Sudan ve Fransa büyükelçiliklerine saldırılar düzenlenmiştir. Barış ve güvenliğin tesisi için Güney Lübnan'a konuşlandırılan Arap Caydırıcı Gücü'ne gelince, bu güce destek veren Suriye dışındaki ülkeler, çatışmaların yeniden başlaması ve özellikle Hristiyan milislerle doğrudan çarpışmaya girilmesi üzerine, Lübnan'daki iç çekişmelere dâhil olmamak için askerlerini 1980'e kadar yavaş yavaş çekmişler; 1981'de Suudi Arabistan ve Kuveyt bu güce maddi destek vermeyi kesmiştir.⁸⁵ Böylece 1980'lere gelindiğinde fiziki varlığı kalmayan Arap Caydırıcı Gücü, Suriye'nin bu ülkedeki mevcudiyetini meşrulaştırdığı bir araç hâlini almıştır.

Lübnan İç Savaşı'nın ikinci safhası, öncesi ve sonrasına kıyasla daha sakin geçmiştir. Bu döneme, görünürde Suriye ile aşırı milliyetçi Maruni gruplar, sahne gerisinde ise Suriye ile İsrail arasındaki güç mücadelesi damgasını vurmuştur. Ülkedeki askerî ve siyasi dengeleri değiştiren asıl önemli gelişme ise İsrail'in doğrudan sahneye çıktığı 1982'deki Lübnan işgali olacaktır.

İç Savaşın Üçüncü Safhası (1982-90)

*İsrail'e karşı savaş, Lübnan'ın hayatını köklerinden koparan;
Lübnan aklının, geçen çeyrek yüzyıl boyunca biriken
Lübnan veriminin bina ettiği her şeyi parçalayan bu yıkımdan
daha yıkıcı, harap edici ve vahşi olamazdı.*

(Nizar Kabbânî, *Ben Beyrut*, s. 87)

Mısır ile İsrail arasında 1979'da imzalanan barış antlaşması çerçevesinde Nisan 1982'de İsrail birlikleri 15 senedir işgal altında tuttıkları Sina'dan tamamen çekilmiştir. İlk kez bir Arap devleti ile barışan İsrail, gerek dört defa savaşmış olduğu gerekse Arap

⁸⁵ Acar, s. 88-93.

dünyasını izlediği politikalarla peşinden sürükleyen en baş düşmanı Mısır'ı kendi yanına çekmekle kalmamış, birkaç cephede aynı anda savaşma tehlikesinden de kurtulmuştur. İşte böyle bir ortamda, 6 Haziran'da Savunma Bakanı Ariel Şaron'un emriyle İsrail birlikleri, üç gün evvel Londra'daki Büyükelçi Şlomo Argov'a yönelik başarısız suikast girişimini fırsat bilerek, Amerikan yönetiminin de desteğiyle⁸⁶, "uluslararası terörizmin yuvası"nı temizlemek bahanesiyle ve "Lübnan problemini bir kerede ve tamamen çözmek" hedefiyle Lübnan'ı işgal etmiştir. 60.000 askerle yürütülen "Galile'ye (Celile)'ye Barış Operasyonu"nda İsrail'in asıl amacı, FKÖ'yü gerek askerî gerekse siyasi ve sosyal açıdan tamamen yok ederek Filistinlilerin mücadele azmini kırmak, Suriye'yi bu ülkeden çıkarmak, Beyrut'ta kendisine yakın bir yönetim kurarak onunla barış anlaşması imzalamak ve böylece kuzey sınırını güvence altına almaktır.⁸⁷

FKÖ'nün gerek içerideki destekçisi olan sol grupların gerekse dışarıdaki destekçisi Arap devletlerinin zayıflayıp kendi aralarında bölündüğü, Güney Lübnan'daki Şiilerin bir kısmının FKÖ'ye karşı SLA ile işbirliği yaptığı bir dönemde, İsrail birlikleri güneyden süratle ilerlemiş ve bu sırada Sayda ve Sur şehirlerindeki beş mülteci kampı çok büyük zarar görmüştür. Hatta temmuz ayında yayımlanan UNRWA raporuna göre kamplardaki evlerin ve tesislerin neredeyse yarısı çatışmalarda tahrip olmuş veya yıkılmıştır. Filistinli milisler ise kuzeye, siyasi ve askerî merkezleri olan Beyrut'a doğru çekilmiştir. Haziran sonunda Falanjistlerin sınırsız desteğiyle Batı Beyrut'u kuşatan, havadan ve denizden de şehri sürekli bombalayan İsrail'e karşı FKÖ, güneybatı Beyrut'taki Şiiler başta olmak üzere çeşitli yerel grupların verdikleri destek dışında, tek başına diren-

86 İsrail'in ABD Büyükelçisi, işgalin mimarı Savunma Bakanı Ariel Şaron'un Aralık 1981'de Amerikalı yetkililere Beyrut'a kadar Lübnan'ı işgal edeceklerine dair planı dolaylı olarak haber verdiğini ifşa etmiştir. McDowall, s. 15. Yine İsrail askerî istihbaratının başkanı Şubat 1982'de ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig'i Lübnan'a ilişkin genel planları hakkında bilgilendirmiş; ancak Amerikan tarafı "Sina'dan çekildikten sonra" cevabını vermiştir. Zira Sina'dan çekilmeyi tamamlamadan Lübnan'ı işgali Mısır yönetiminin sert tepkisine yol açabilir, İsrail'deki sağcı Menachem Begin yönetimi de bunu bahane ederek son Sina toprağından çekilmeyebilirdi. William B. Quandt, "Reagan's Lebanon Policy: Trial and Error", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 238-239.

87 Quandt, s. 240; Ze'ev Schiff, "Lebanon: Motivations and Interest in Israel's Policy", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 225.

miştir. Zira Lübnan içindeki silahlı grupların ekseriyeti gibi Suriye⁸⁸ de çatışmaların dışında kalmayı yeğlemiş, Arap dünyası bu işgale sessiz kalmış, Lübnan hükümeti ise işgali kınamakla yetinmiştir. Yiyecek, su ve ilaç başta olmak üzere temel ihtiyaç malzemelerinin girişinin dahi engellendiği, Yaser Arafat'ın sığınaktan sığınağa geçmek suretiyle direndiği iki ay süren Beyrut kuşatmasının ardından 18 Ağustos'ta ateşkes kabul edilmiştir. Ateşkes uyarınca 2000 kişilik Amerikan, Fransız ve İtalyan askerinden müteşekkil Çok Uluslu Güç'ün gözetiminde 1 Eylül'e kadar FKÖ milisleri tahliye edilmiş ve böylece Beyrut ve Güney Lübnan'da Filistinlilerin siyasi ve askeri varlığı sona ermiştir. 30 Kasım itibarıyla İsrail işgalinin bilançosu, %84'ünü sivillerin oluşturduğu, 6775'i Beyrut'ta olmak üzere 19.085 ölü ve 31.915 yaralıydı.⁸⁹

FKÖ lideri Arafat'ın daha fazla sivilin hayatını kaybetmemesi için kabul etmek zorunda kaldığı ateşkesin ardından, Beyrut'taki Filistinli mültecileriok zor günler beklemekteydi. Zira İsrail'in doğrudan desteklediği Falanjist Lübnan Güçleri'nin komutanı Beşir Cümeyyil'in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, henüz bu makama oturmadan, Ketaib Partisi'nin diğer üst düzey yetkilileriyle birlikte toplantı yaptığı binaya yönelik bombalı saldırıda hayatını kaybetmesi, iki gün sonra (16-17 Eylül) bu örgütten 200 kişilik bir grubun, şehri tekrar işgal eden İsrail birlikleriyle işbirliği içerisinde Sabra ve şatila mülteci kamplarına girerek 2000'e yakın Filistinliyi vahşice katletmeleri ile sonuçlanmıştır. FKÖ'nün 18 Ağustos'ta kabul ettiği ateşkes çerçevesinde Beyrut'taki kamplarda yaşayan Filistinli sivillerin güvenliğine yönelik İsrail'den ve ABD'den teminat almış olmasına rağmen yaşanan bu katliam, gerek iç gerekse uluslararası kamuoyunun büyük tepkisini çekmiş; bunun üzerine Tel Aviv, katliamı araştırmak üzere bir komisyon kurmak zorunda

88 Aslında işgalin ilk haftasında, İsrail ve Suriye savaş uçakları arasında önce Beyrut semalarındaok büyük bir hava savaşı yaşanmış; ardından İsrail Bekaa'daki Sovyet yapımı füzeleri hedef almıştır. İsrail 92 savaş uçağıyla katıldığı savaşta, Suriye'nin 85 uçağı ile 19 Sovyet yapımı SAM-6 füzesini imha etmiştir. İsrail ile topyekün bir savaşı kazanamayacağını düşünen şam, savunma hattını Bekaa'ya çekerek Beyrut'u ve Lübnan'ın batısını kendi kaderine terk etmiştir. Öte yandan İsrail, SSCB ile Suriye arasında 1980'de imzalanmış olan İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması çerçevesinde Moskova'nın müdahalesinden çekinerek Suriye ile Bekaa'da bir ateşkes imzalamıştır. Acar, s. 95; Cobban, s. 181-182.

89 Khalidi, s. 259; Nakhleh, s. 799; Cobban, s. 177-178; İsrail'in 1982 işgaline ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, s. 93-98.

kalmıştır. Kahan Komisyonu Şubat 1983'te yayımladığı raporunda, Falanjist milislerin lideri Eli Hubeyka (Hobeika)'yı doğrudan, işgalin mimarı Ariel Şaron'u ise bireysel olarak katliamdan sorumlu tutmuş ve Şaron, savunma bakanlığından istifa etmek zorunda kalmıştır.⁹⁰ Bu katliam üzerine, yeni cumhurbaşkanı seçilen Beşir'in ağabeyi Emin Cümeyyil'in çağırısıyla Amerikan deniz piyadeleri ile İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden müteşekkil 5800 kişilik Çok Uluslu Güç, bu kez barışı koruma misyonuyla 24 Eylül'den itibaren ülkeye konuşlanmaya başlamıştır.⁹¹

FKÖ'nün Beyrut'u terk etmesinden sadece Filistinliler değil, başta Sünniler olmak üzere yerel Müslümanlar ile solcu gruplar da büyük bir darbe almıştır. 1969'da kurulan ve 1977'de Kemal Canbulat'ın suikastla öldürülmesinin ardından zayıflayan Lübnan Ulusal Hareketi, İsrail işgaliyle birlikte tamamen dağılmıştır. İsrail ordusu Batı Beyrut'ta Müslümanların silahlarına el koyarken, Doğu Beyrut'taki Hristiyan milisleri silahlandırmıştır. Ekim ayına gelindiğinde cumhurbaşkanınca sükûneti sağlama gerekçesiyle Batı Beyrut'a gönderilen Lübnan ordusu, sokaklardan ve evlerden topladığı yüzlerce Lübnanlıyı sorgulama merkezlerine götürmüştür.⁹² Öte yandan 1982'de Suriyeli Sünnilere yönelik Hama Katliamı'ndan sonra Lübnan'daki Sünnilerin her türlü silahlı hareketini bastıran Şam yönetimi⁹³, 1983 yazında İsrail birliklerinin Şuf bölgesinden

90 Sabra ve Şatila Katliamı mağdurları, 2001 yılında Belçika'da Şaron aleyhine insanlık suçu işlediği gerekçesiyle dava açmıştır. Ancak ABD ve İsrail'in engellemeleri ve tehditleri sonucu Belçika, bu davanın açılmasına imkân veren ilgili yasayı değiştirmek mecburiyetinde kalmış ve 2002'de dava düşmüştür. Dava düşmeden evvel katliamın başrolündeki Falanjist Lübnan Güçleri'nin önde gelen isimlerinden Eli Hubeyka, Şaron aleyhinde şahitlik yapacağını ilan etmesinden birkaç gün sonra Beyrut'ta aracına konulan bir bomba ile öldürülmüştür. Jean Shaoul, "Sharon's War Crimes in Lebanon: The Record", 22 Şubat 2002, <http://www.wsws.org/articles/2002/feb2002/sab-f22.shtml>.

91 Acar, s. 93-98; McDowall, s. 15-17; Nakhleh, s. 799; Shaoul, "Sharon's War Crimes in Lebanon: The Record"; Cobban, s. 185, 187-188.

92 Cobban, s. 189, 191; Deeb, "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s", s. 273, 277.

93 Lübnan ziyaretimiz sırasında, iç savaşta Sünnilerin silahlı mücadele veren örgütleri hakkında soru yönelttiğimiz Lübnanlı bir Sünni yetkili şu cevabı verdi: "İç savaşın başında Cemaat-i İslami'nin askerî bir grubu vardı, sadece kendi haklarını korumak için; ama savaş Müslüman-Hristiyan çatışmasından çıkıp Filistinliler ve Müslümanlar kendi aralarında savaşılmaya başladıklarında silahlı güçlerini geri çektiler, İsrail'e karşı direniş haric. Nasırcı yani Arap milliyetçisi grupların milis gücü olan Hizbu'l-Murabitun, 1983'te Suriye ve Emel birliklerinin gelmesiyle büyük ölçüde silahlarını bıraktı. Bunlar dışında Sünnilerin sadece küçük bazı silahlı grupları oldu. Çünkü Sünnilerin yaşadığı bütün bölge-

çekilmesinin ardından toparlanan Dürziler ile Şii Emel Hareketi'ne askerî desteğini arttırmıştır. Bundan sonra Dürzi ve Şii gruplar, Lübnan ordusu ve Maruni milisler ile sık sık çatışmıştır. Bu çatışmalarda Çok Uluslu Güç de Lübnan ordusu yanında müdahil olmuş; özellikle Amerikan birlikleri, Eylül 1983'ten itibaren Cebel-i Lübnan'daki Dürzi bölgeleri ile Suriye birliklerinin kontrolündeki mevzileri sık sık bombardımana tutmuştur. 1983-84 yılları boyunca devam eden çatışmalarda Dürziler ile Şiiler kendi bölgelerini denetimleri altına almışlardır.⁹⁴ Ayrıca 19-21 Ekim 1983'te Cenevre'de ve 12 Mart 1984'te de Lozan'da (Suriye ve Suudi Arabistan temsilcilerinin de iştirakiyle) Lübnan yönetimi ile muhalifleri bir araya getiren "ulusal uzlaşma" çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁹⁵

İsrail işgali, Filistinliler arasında iç çatışmaya kadar giden ayrılıkların tohumunu atmıştır. Bunda FKÖ'yü tamamen kontrolü altına almaya çalışan Şam'ın etkisi büyüktür. Bu bağlamda FKÖ'nün iç mücadelesinde Şam, Ebu Musa liderliğindeki radikal Filistinlileri desteklerken, kendisinden bağımsız olarak Mısır ve Suudi Arabistan gibi "ılımlı" Arap ülkeleriyle diplomatik temasa geçen Arafat'ı "istenmeyen adam" ilan etmiştir. Ağustos 1982'de Beyrut'tan çıkarılmalarının ardından gittikleri kuzeydeki Trablus şehrinde 12.000 kişilik Suriye birlikleri ile 2500 kişilik Ebu Musa grubuyla çarpışan Arafat ve 4000 taraftarı, yaklaşık yedi ay süren kanlı çatışmaların ardından Nehru'l-Bârid ve Beddavi kamplarının muhaliflerin eline geçmesi üzerine, Aralık 1983'te Tunus, Cezayir ve Güney Yemen'e dağılmak zorunda kalmışlardır. Tunus FKÖ'nün yeni merkezi ol-

lerde Suriye askerleri mevcuttu. 1982'de Hama'da Müslüman Kardeşler'le çatışmasından sonra Şam'daki Alevi rejim, bu gruba nakdi veya silah yardımı gönderilmesinden korkarak Lübnan'daki Sünni bölgelere aşırı asker yığmaya başladı ve Sünnilerin silahlanması-na karşı çıktı. Bütün grupların silahlı olduğu ve çatıştığı bir ortamda, Sünnilerin kendilerini savunmaları için dahi milis gücü kurmalarına izin verilmedi; kurulsu bile hemen üstüne gidilip baskı altına alındı. Çünkü buradaki Sünnilerin güçlenmesi, Suriye'deki Sünnilerin güçlenmesine sebep olabilirdi. Bu sebeple iç savaş sırasında Lübnan'da güçlü herhangi bir Sünni milis gücü oluşmadı. Silahlı Sünniler daha ziyade İlerici Sosyalist Parti'nin çatısı altında savaştılar. Çünkü Suriye, Velid Canbulat ile ittifak içindeydi ve ona daha yumuşak davranıyordu. Bir de Sünniler FKÖ bünyesinde güçlüydüler. El-Fetih'in askerî gücü ve Filistinliler, burada Sünni İslamcılarının gücü olarak görülüyordu. Bu sebeple de el-Fetih Lübnan'dan çekilmek zorunda kaldığında Sünniler burada iyice zayıfladı." (16 Mart 2009, Beyrut)

94 Acar, s. 114-116, 142; Cobban, s. 197-202; Quandt, s. 247.

95 Khazen, s. 69.

muştur. İşgal altındaki Filistin topraklarından oldukça uzak coğrafyalara sürülmeleri, Filistin direnişine çok büyük zarar vermiştir.⁹⁶ İsrail her ne kadar 1982 işgaliyle FKÖ'yü Lübnan topraklarından çıkarma ve Filistinlilerin mücadele azmini kırma hedefine ulaşsa da bu, kuzey sınırını güvence altına almasını sağlayamamış; aksine işgal, Güney Lübnan'da yeni ve yerli bir örgütün, Hizbullah'ın doğmasına vesile olmuştur.

Öte yandan ülkede 30.000 İsrail ve 40.000 Suriye askeri ile binlerce Filistinli milisin bulunduğu bir ortamda, Lübnan yönetimi bu yabancı kuvvetlerin ülkeden çekilmesini sağlamak, İsrail ise kapsamlı bir barış anlaşması kotarmak niyetiyle ilk defa 28 Aralık 1982'de müzakere masasına oturmuştur. İsrail'in kabul edilmesi güç talepleri karşısında müzakereler ağır aksak ilerlerken, 18 Nisan'da Amerikan Büyükelçiliği'ne yapılan ve 17'si Amerikan vatandaşı 63 kişinin ölümüne neden olan saldırıların ardından, Washington'un baskısıyla Lübnan hükümeti ile İsrail arasında 17 Mayıs 1983'te (1949 Ateşkes Anlaşması'ndan bu yana) ilk resmî anlaşma imzalanmıştır. İsrail'in, işgali sona erdirmeyi tüm yabancı güçlerin (yani Suriye ile Filistinli örgütlerin) Lübnan'dan eşzamanlı olarak 8-10 hafta içinde geri çekilmesi şartına bağladığı 17 Mayıs Anlaşması'na göre, iki ülke arasındaki savaş hâli sona erecek, güneyde oluşturulacak güvenli bölgede İsrail ve Lübnan askeri konuşlandırılacak, kapsamlı diplomatik ilişkilere hazırlık mahiyetinde iki ülke arasında diplomatik ve ticari temsilcilik açılacaktı. Ancak ülkenin üçte birinin denetimini elinde tutan Suriye'nin yanı sıra, Lübnan içindeki çeşitli grupların güçlü muhalefeti ve ayrıca ısrarcı olduğu tavizlerin çoğunu kabul ettiremeyen İsrail'in de çekilme hususunda ciddi olmaması sebebiyle bu anlaşma hayata geçirilememiştir. Birbiri ardına yapılan saldırılar nedeniyle (bunların en büyüğü, 241 Amerikan ve 58 Fransız askerinin öldüğü, 23 Ekim 1983'teki Şii İslamcı direnişçilerin Amerikan ve Fransız üslerine yönelik eşzamanlı intihar saldırıdır) Mart 1984'te Çok Uluslu Güç geri çekilmek zorunda kalmıştır. Batı'nın desteğini kaybeden Lübnan Cumhurbaşkanı, ülkenin üçte birini kontrolü altında tutan Suriye'yi tek başına karşısına alamayacağı ve ülke içinde anlaşmaya karşı giderek güçlenen muhalefetle baş edemeyeceği için 5 Mart 1984'te, İsrail ile imzalamış olduğu 17 Mayıs Anlaşması'ndan çekilmiştir. Böylece İsrail, Beyrut'ta

96 Acar, s. 110, 117, 119; Khalidi, s. 259.

kendisine yakın bir yönetim kurarak koşullarını belirleyebileceği bir barış anlaşması imzalama hedefine ulaşamamıştır. İşgal ettiği topraklarda giderek artan can kayıpları ve bunun iç kamuoyunda yol açtığı rahatsızlık nedeniyle İsrail, 10 Haziran 1985'te birliklerinin önemli bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştır. Ancak "kuzey sınırını 'terörist' sızmalarından ve saldırılarından koruma" maksadıyla Lübnan'ın güneyinde oluşturduğu 5 ila 20 kilometre genişliğindeki "güvenlik bölgesi"nde 1000-1500 askerini ve Antuvan Lehed komutasındaki 2500 kişilik Güney Lübnan Ordusu (SLA)'nu bırakmıştır. Bunun üzerine mali yükü hafifletmek isteyen Suriye de Bekaa'da bulunan 10.000 askerini geri çekerek bu ülkedeki askerî varlığını 30.000'e indirmiştir.⁹⁷ İsrail'in kısmen çekildiği bir dönemde Suriye'nin, aylar süren gizli görüşmeleri neticesinde Lübnan'daki üç büyük milis grubunun (Lübnan Güçleri, Emel Hareketi ve İlerici Sosyalist Parti) liderleriyle Şam'da 28 Aralık 1985'te imzaladığı Üç Taraflı Anlaşma iç savaşı sona erdirmeye başarısız olmuştur.⁹⁸

1980'lerin ikinci yarısında iç savaş "herkesin herkese karşı savaşı"na dönüşmüştür.⁹⁹ İsrail birliklerinin boşalttığı bölgelerde, Tel Aviv ile Şam'ın desteklediği Lübnanlı gruplar arasındaki çatışmalar tırmanmıştır. Öte yandan FKÖ'yü tamamen yok etmek amacıyla Şam destekli Şii Emel milisleri, İsrail birlikleri geri çekilir çekilmez Güney Lübnan ve Beyrut'taki mülteci kamplarını muhasara altına almış ve 1985-87 döneminde Emel Örgütü ile Filistinliler arasında Kamplar Savaşı yaşanmıştır. Savaş sırasında kamplardan kaçabilenler kaçmış, geri kalanlar ise sıkı muhasara altında ölüm-kalım savaşı vermiş, kedi-köpek yiyip kanalizasyondan atık suları içerek hayatta kalmaya çalışmıştır. 2500 Filistinlinin hayatını kaybettiği Kamplar Savaşı sırasında binaların çoğu ve Beyrut'taki kampların hemen tüm altyapısı yerle bir edilmiştir.¹⁰⁰ 1988-89 dönemine gelindiğinde çatışmalar; (Güney Lübnan'da) Şii Emel grubu ile Filistinliler, (Trablus'ta) Sünniler ile Şiiler, Arafat taraftarları ile Şam destekli

97 Acar, s. 106-111, 116, 120-122, 126, 133; McDowall, s. 16-17; Quandt, s. 245-6; Schiff, s. 225; Cobban, s. 195, 203; Gal Luft, "Israel's Security Zone in Lebanon-A 'Tragedy'?", *Middle East Quarterly*, September 2000, s. 14.

98 Khazen, s. 70-72; Acar, s. 13-136.

99 Charles Winslow, *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*, Londra: Routledge, 1996, s. 269.

100 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, Palestinian Center for Justice-Sweden ve The Palestinian Association for Human Rights (Witness), 2007, s. 60.

Ebu Musa taraftarı Filistinli gruplar, Şii gruplar Emel ile Hizbullah, Hristiyan gruplar Lübnan Güçleri ile Falanjistler, Lübnan Güçleri ile Lübnan ordusu, el-Hoss taraftarları ile Aun ordusu ve nihayet 1990'da Aun ordusu ile Suriye ordusu arasında cereyan etmiştir.¹⁰¹

Bu süreçte siyasi kriz de giderek tırmanmıştır. Millî mutabakat hükümetinin başbakanı Reşid Kerami 1 Haziran 1987'de helikopterine konan bombayla suikasta kurban gitmiş ve bundan sonra Cumhurbaşkanı Emin Cümeyyil ile Şam'ın arası iyice bozulmuştur. Eylül 1988'e gelindiğinde görev süresinin sonlarına yaklaşan Cümeyyil'in yerine yeni bir cumhurbaşkanı adayı konusunda Şam ile Marunilerin uzlaşmaması üzerine yeni bir kriz patlak vermiştir. Cümeyyil'in, 22 Eylül'de görev süresinin dolmasına 15 dakika kala, Millî Misak'ı çiğneyerek Maruni olan Ordu Komutanı General Mişel Aun'un başkanlığında geçici bir askerî hükümet kurduğunu ilan etmesi, Müslümanlar arasında büyük tepkiye yol açmış; Kerami'nin yerine geçen Sünni Selim el-Hoss, Müslüman grupların desteğiyle başbakanlıktan çekilmeyi reddetmiştir. Sonuçta Batı Beyrut'ta bir Müslüman'ın, Doğu Beyrut'ta ise bir Hristiyan'ın öncülüğünde iki ayrı hükümet kurulmuştur.¹⁰²

1989 başında Semir Ca'ca'nın komutasındaki Lübnan Güçleri'ni yenerek Doğu Beyrut'u tamamen kontrolü altına alan Aun grubu, Hristiyanlar arasındaki etkinliğini garanti altına almıştır. Bu süreçte, İran-Irak Savaşı'nın Ağustos 1988'de sona ermesinin ardından Saddam Hüseyin'in ezeli rakipleri Suriye ve İran'a karşı desteklediği ve silahlandırdığı Mişel Aun öncülüğündeki Hristiyanlar, Batı'nın da desteğini alacakları beklentisiyle, Şubat 1989'da Suriye'ye ve Suriye yanlısı milislere karşı "Ulusal Kurtuluş Savaşı"na girişmişlerdir. Özellikle Ağustos 1989'da iyice şiddetlenen çatışmalar sırasında Beyrutluların ekseriyeti kaçmış, başkentte sadece 200.000 kişi kalmıştır. Çatışmalar devam ederken Lübnanlı grupların çoğunluğunun üzerinde uzlaştığı iç savaşı sona erdirecek belge olan Taif Anlaşması'na, Suriye'nin tamamen çekilmesini öngörmediği gerekçesiyle Aun ve taraftarları karşı çıkarak savaşmayı sürdürmüşlerdir. Ekim 1990'da Baabda'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na yöne-

101 Winslow, s. 266-71.

102 Khazen, s. 81-82; "Michel Aun: 'If Lebanon Fails, So Does The Middle East'", *Middle East Quarterly*, Aralık 1995, Cilt. 2, Sayı. 4, s. 64.

lik Lübnan-Suriye ortak askerî operasyonu karşısında Aun, Fransız Büyükelçiliği'ne sığınmak zorunda kalmış ve ardından Paris'e kaçmış, böylece iç savaş neredeyse sona ermiştir. Aralık ayında da Beyrut'taki Müslüman ve Hristiyan milisler silahlarıyla birlikte başkenti terk ederek güçlü oldukları bölgelere geri çekilmişlerdir.¹⁰³

İç savaşın sona ermesinde iç dengelerdeki değişimden ziyade uluslararası ve bölgesel gelişmeler etkili olmuştur: Öncelikle, 1989'da Doğu Bloku'nun dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş, bölgede Amerikan politikalarının önündeki en temel engel olan Sovyetler Birliği ortadan kalkmış ve artık "Yeni Dünya Düzeni"nin kurulma vakti gelmiştir. Sürgünlerin ardından Lübnan'daki etkinliği giderek azalan Filistinliler ise 1983-88 yılları arasında bir yandan Suriye birlikleriyle ve Emel milisleriyle savaşırken, diğer yandan kendi içlerindeki çatışmalar neticesinde iyice zayıflamışlar; Aralık 1987'de Batı Şeria ve Gazze'de İntifada'nın başlamasıyla İsrail'in Lübnan'daki çıkarları da geri plana düşmüştür. Hepsinden önemlisi, Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından Körfez Savaşı'na giden süreçte değişen dengeler, bölgedeki gidişattan endişe duyan ülkeleri iç savaş tamamen sona erdirme çabasına sevk etmiş ve bu bağlamda Saddam Hüseyin'in bizzat silahlandırdığı Aun öncülüğündeki Hristiyanlara karşı Suriye'nin askerî müdahalesi desteklenmiştir. (Burada özellikle Amerikan desteği dikkat çekicidir. Zira Şam'ın Irak'a karşı Körfez Krizi'nde ABD ve müttefiklerinin yanında yer alması ve yaklaşmakta olan Ortadoğu Barış Süreci'nde Suriye desteğinin oldukça önemli olması, Washington'un Lübnan'da -önceki yılların aksine- Marunilere karşı Suriye'yi desteklemesine neden olmuştur.) Böylece Irak'ın desteklediği Aun'un Suriye-Lübnan ortak operasyonu sonucunda ülkeyi terk etmek zorunda kalmasının ardından, önce 1990 senesi sonunda tüm milis kuvvetleri Beyrut'tan çıkartılmış, daha sonra da Lübnan hükümeti 1991'de yine Suriye'nin desteğiyle tüm ülkede kontrolü sağlamıştır.¹⁰⁴

103 Makdisi ve Sadaka, s. 21-22; Sandra Mackey, *Lebanon: Death of a Nation*, New York: Anchor Books, 1991, s. 267-273.

104 Makdisi ve Sadaka, s. 36; William Harris, "The Crisis of Democracy in Twentieth-Century Syria and Lebanon", *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt. 5, Sonbahar 1996, s. 16-17; Mackey, s. 273; Hassan Krayem, "The Lebanese Civil War and The Taif Agreement", <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/conflict-resolution.html>.

Taif Anlaşması ve İç Savaşın Sona Ermesi

İç savaş boyunca bütün uzlaşma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁰⁵ Ancak 1989'a gelindiğinde, en son 1972'de yapılabilen seçimlerden -göç ve ölümlerin ardından- geriye kalan 62 milletvekili, Arap Birliği'nin öncülüğünde ve ABD'nin desteğinde Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde bir araya gelmiştir. Yirmi iki gün süren müzakerelerin ardından Millî Uzlaşma Belgesi yani Taif Anlaşması, 22 Ekim 1989'da 59 milletvekilinin imzasıyla kabul edilmiş ve 5 Kasım'da yeni seçilen Cumhurbaşkanı René Muavvad tarafından hemen onaylanmıştır.¹⁰⁶ Çatışmalar sürerken imzalanan bu anlaşma, bir yıl sonra iç savaşın sona ermesinde etkili olmuştur.

Dört bölümden oluşan Taif Anlaşması şunları içermektedir: İlk bölümde, Lübnan devletinin genel özellikleri vurgulandıktan sonra siyasi reformlar (meclis, cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar kurulu ve bakanlarla ilgili düzenlemelerin yanı sıra siyasi alanda mezhepçiliğin ilgası) ve diğer reformlar (yerel yönetimlerde adem-i merkezîyetçilik, yargı ve mahkemeler, seçim kanunu, ekonomik ve sosyal konseyin kurulması, eğitim ve öğretim, basın) detaylı bir biçimde sıralanmıştır. İkinci bölümde, bütün Lübnan toprakları üzerinde Lübnan devletinin egemenliğini yeniden tesis edebilmesi ile ilgili hükümlere (mils güçlerinin dağıtılması, iç güvenlik birimleri ile ordunun güçlendirilmesi, evlerini terk etmek zorunda kalanların geri dönüşü ve Suriye'nin askerî mevcudiyeti) yer verilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise İsrail işgalinden kurtuluş ile Lübnan-Suriye özel ilişkilerine değinilmiştir.¹⁰⁷ Taif Anlaşması'nın getirdiği yenilikler, Ağustos 1990'da Lübnan Anayasası'na eklenmiş ve 21 Eylül'de anayasa yeni hâliyle yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁸ İç savaşın ardından Lübnan siyasetini şekillendiren temel belge olan Taif Anlaşması aslında eski sistemden radikal bir kopuş değil, aksine -bir sonraki bölümde detaylandırıldığı üzere- onun düzeltilmiş bir hâlidir.

105 İç savaş boyunca gerçekleşen uzlaşma girişimlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. el-Khazen, s. 65-83.

106 Krayem, "The Lebanese Civil War and The Taif Agreement"; Winslow, s. 273-274; Mackey, s. 271.

107 Taif Anlaşması'nın metni için bkz. *Now Lebanon*, "The Taif Agreement", <http://www.nowlebanon.com/Library/Files/EnglishDocumentation/Official%20Documents/Taif.pdf>.

108 Hassan Krayem, "The Lebanese Civil War and The Taif Agreement".

Mart 1991'de meclisten iç savaş döneminde işlenen siyasi suçları kapsayan bir af kanunu geçirilmiştir.¹⁰⁹ Ardından Taif Anlaşması uyarınca tüm milis güçlerinin lağvedilmesine karar verilmiş; sadece İsrail'e karşı meşru direniş örgütü sayılan Hizbullah bundan muaf tutulmuştur. Bu kararı reddeden İsrail destekli Güney Lübnan Ordusu ise gayrimeşru olarak varlığını 2000 yılına kadar sürdürmüştür.¹¹⁰ Lübnan ordusu da geçmiş tecrübelerden alınan dersle bu kez mezhep temelinde değil, profesyonel bir ordu olarak Suriye'nin öncülüğünde yeniden kurulmuştur.¹¹¹ Böylece Lübnan hükümeti, yer yer bazı saldırılar yaşansa da, ülke çapında otoritesini yeniden tesis etmeye başlamıştır.

İç Savaşın Etkileri

İç savaşın bedeli oldukça ağır olmuştur. 144.000'i aşkın can kaybının (nüfusun %5'i) yanı sıra, yaralı sayısının (Filistinliler de dâhil) 184.000'i aştığı, 17.000 kişinin kaybolduğu ve 13.000'inin de sakat kaldığı tahmin edilmektedir. Ülkeyi terk edenlerin sayısı 990.000'e ulaşmıştır (nüfusun %35'i). Çoğunluğu İsrail'in işgal ettiği güney kesimden olmak üzere 600.000 ila 900.000 kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. 86.000 ev yıkılmıştır. İç savaşın toplam maliyetinin 80 ila 160 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹¹²

109 Siyasete girmeden evvel Anayasa Meclisi (Mahkemesi)'nde hâkimlik yapan, Devlet Bakanı Halid Khabbani'ye af kanununun sebebini sorduğumuzda bize şu cevabı verdi: "Lübnan'daki grupların çoğu iç savaş sırasında işlenen suçlarda doğrudan taraftı. Öte yandan Lübnan İç Savaşı, Lübnanlılar arasında bir savaş olmaktan ziyade, başkalarının (dış güçlerin) Lübnan üzerinde verdiği bir savaştı. Bu sebeple Lübnan parlamentosu iç savaş aşamasını bir kerede silmek istedi ve yeni bir başlangıç yapmak, Lübnan devletinin inşası ve Lübnanlılar arasındaki ilişkileri yeniden kurmak için Taif Anlaşması çerçevesinde bir af kanunu çıkardı." (14 Mart 2009, Beyrut)

110 Joseph Elie Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*, Leiden: Amsterdam University Press, 2006, s. 41, 150-151, 285; "Timeline: Lebanon", *el-Cezire*, 4 Haziran 2009, <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/06/200961145224882101.html>.

111 56.000 kişiden oluşan Lübnan'ın yeni silahlı kuvvetleri, iç güvenliği sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu yüzden kara kuvvetleri nicelik ve nitelik olarak güçlendirilse de, deniz ve hava kuvvetleri kaynak ve teçhizat açısından oldukça yetersizdir. "Lebanon-Overview", "Lebanon-History" ve "Lebanese Armed Forces Command Structure", <http://www.globalsecurity.org>.

112 Makdisi ve Sadaka, s. 23-24; "Country Assessment, Lebanon", Ekim 2001, http://www.asylumlaw.org/docs/lebanon/ind0402_lebanon_ca.pdf, s. 41.

İnsanların nüfus cüzdanlarına bakılarak öldürüldüğü iç savaş yıllarının ardından ortak bir Lübnanlılık kimliği oluşturmak daha da zorlaşmış ve her grup kendi kabuğuna çekilmiştir.¹¹³ Kitleler siyasetten uzaklaşmış, cemaatler eski liderlerine olan güvenlerini yitirmişlerdir. Bu sebeple iç savaş sonrası döneme daha önce siyasete bulaşmamış, hatta savaş boyunca yurtdışında yaşamış, işadamları Refik Hariri gibi yeni bir siyasetçi tipi damgasını vurmuştur. Üst düzey siyasi ve bürokratik makamlar, çoğunlukla Hariri'nin iş arkadaşları ile Suriye'nin müttefiki gruplar arasında paylaşılmıştır.¹¹⁴ Ayrıca savaş sırasında okulların çoğunun ancak 3-4 ay açık kalabildiği ülkeden ciddi bir beyin göçü olmuş, iktisadi ve sosyal hayat büyük darbe almış, her alanda ciddi gerilemeler yaşanmıştır.

İç savaş sonucunda Lübnan'da mücadele veren tarafların elde edebildikleri tek "başarı" siyasi sistemin reforma tabi tutulması ve Müslümanların siyasi sistemde biraz daha fazla söz hakkı elde edebilmeleridir ki, bu dahi nüfus gerçekleriyle tam olarak örtüşmemektedir. Bu hâliyle on beş sene süren iç savaştan kimin gerçekten kârlı çıktığı, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

İç savaşın sonraki döneme bir diğer etkisi, askerleri ve istihbaratıyla ülkede etkin olan Suriye'nin, 1991 yılında Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması ile Savunma ve Güvenlik Pakti'nin yanı sıra müteakip dönemde imzaladığı sayısız anlaşmayla bu defa her alanda Lübnan'a müdahil olma fırsatını yakalamasıdır. 90'larda Lübnan siyasetini, sistemde reformu öngören Taif Anlaşması'ndan ziyade Suriye ile imzalanan kapsamlı anlaşmalar belirleyecektir.

Öte yandan Güney Lübnan'da devam eden İsrail işgali ve Hizbullah-İsrail çatışması, 90'lı yılları meşgul eden en önemli konu olmuştur. Hizbullah'ın işgale karşı verdiği mücadele karşısında tam bir batağa saplanan, milyarlarca dolar masrafa ilaveten, askerlerin yakalandığı "Lübnan sendromu" ve artan kayıpla-

113 Lübnan ziyareti sırasında "İç savaştan sonra mevcut düşmanlıklar devam etti mi?" sorusunu yönelttiğimiz bir Lübnanlı şu cevabı verdi: "Lübnan'daki iç savaş Müslüman-Hristiyan çatışması olarak başladı; ancak daha sonra Hristiyan-Hristiyan, Müslüman-Müslüman, Filistinli-Filistinli, Şii-Şii, Sünni-Sünni çatışmalarına dönüştü. Mesela yüzlerce Sünni yine Sünni milislerce, yüzlerce Şii yine Şii milislerce şehit edildi; aynımsı Hristiyanlar için de geçerliydi. Bu şartlarda kime düşmanlık besleyeceksiniz ki? Bu iç savaş aslında bir bakıma mezhepler arasındaki düşmanlığı azaltmış oldu..." (16 Mart 2009, Beyrut)

114 Harris, s. 19.

rın¹¹⁵ iç kamuoyunda neden olduğu rahatsızlık gibi sebeplerle İsrail, 24 Mayıs 2000'de on sekiz yıldır işgal altında tuttuğu Güney Lübnan'dan çekilmesini tamamlamıştır (1967'de işgal ettiği Şebaa Çiftlikleri hariç). İsrail birliklerinin çekilmesiyle Lübnan'daki Suriye birliklerinin varlığı tekrar tartışılır hâle gelmiştir. Zira Taif Anlaşması'nda hukuk ve düzenin yeniden tesisinde hükümete yardım etmek üzere Lübnan'da kalmasına izin verilen Suriye birliklerinin iki sene içinde önce Bekaa'ya çekilmesi, ardından da iki hükümetin uzlaşmasıyla aşamalı olarak tamamen tahliyesi öngörülse de bu bir türlü gerçekleşmemiştir. Bu tartışmalar sürerken Suriye 2001 yazında birliklerinin çoğunu geri çekmiş; 14.000 askerini¹¹⁶ ise ülkesinin İsrail'e karşı güvenliğini korumak amacıyla kırsal bölgede tutmaya devam etmiştir.

115 İşgalin ilk üç senesinde 658 İsrail askeri öldürülmüş, yaklaşık 2000'i de yaralanmıştır. 1985-2000 döneminde ise 256 İsrail askeri öldürülmüş ve 840'ı yaralanmış; SLA askerinden ise 450'si öldürülmüş ve 1300'ü yaralanmıştır. Acar, s. 133; Luft, s. 16-17.

116 Encyclopedia Britannica, "Lebanon", <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/334152/Lebanon/23375/Lebanon-after-independence>.

IV. Bölüm
SİYASİ HAYAT

Tüm dünyada anlamı üzerinde ittifak sağlanmış tüm siyasal terimlerin asıl anlamları, bize gelirken değişir ya da karşıt bir anlama dönüşür.

Örneğin demokrasi, liberalizm, ideoloji sözcükleri Lübnan'a gelince Avrupalı giysilerini çıkardılar, şalvar ve keçe giydiler. Bizim gibi konuşmaya, bizim gibi kahvede oturmaya, bizim gibi yanlarında tabanca taşımaya başladılar (...)

(Nizar Kabbânî, Ben Beyrut, s. 91)

Lübnan'da Siyasi Hayat

Farklı dinler ve mezhepler arasında güç paylaşımına dayalı parlamenter bir cumhuriyet olan Lübnan'ın siyasi sistemi, Millî Misak (1943) ile Taif Anlaşması (1989) çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre cumhurbaşkanının Maruni, başbakanın Sünni, meclis başkanının Şii, meclis başkan yardımcısı ile başbakan yardımcısının Rum Ortodoks olması gerekmektedir. Taif Anlaşması ile siyasi gücün dinî cemaatler arasındaki dağılımı yeniden düzenlenmiş; bu bağlamda sayısı 99'dan önce 108'e, daha sonra 128'e çıkarılan milletvekilliklerinin Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşit paylaşılması kararlaştırılmıştır (daha önce Hristiyanlar 6, Müslümanlar 5 oranında temsil ediliyordu).¹¹⁷ Ayrıca bakanlar kuruluna başkanlık et-

117 Taif Anlaşması öncesinde ve sonrasında Lübnan meclisinde milletvekilliklerinin mezheplere göre dağılımı şöyledir:

Mezhep	Taif öncesi	Taif sonrası
Maruni	30	34
Rum Ortodoks	11	14
Rum Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Protestan	1	1
Diğer Hristiyan	1	1
Toplam Hristiyan	54	64
Sünni	20	27
Şii	19	27
Dürzi	6	8
Alevi/Nusayri	0	2
Toplam Müslüman	45	64
Toplam	99	128

mek, başbakanı ve bakanları seçmek gibi (tıpkı Fransız başkanlık sisteminde olduğu gibi) geniş yetkilerle donatılan Maruni cumhurbaşkanının yetki alanı daraltılmış; Sünni başbakan ve bakanlar kurulu ile Şii meclis başkanı ve meclisin yetkileri ise arttırılmıştır. Böylece cumhurbaşkanının baskın olduğu bir sistemden farklı mezhepler arasında güç paylaşımına dayalı üçlü bir yönetim modeline geçilmiştir (bu üçlü yönetimde başbakan, cumhurbaşkanı ile meclis başkanı arasında "eşitler arasında birinci" konumundadır). Ayrıca bakanlar kurulunun yanı sıra sivil ve askerî üst düzey mevkilerin de Müslümanlarla Hristiyanlar arasında eşit paylaşımı prensibi kabul edilmiştir. Böylece daha önce sözlü uzlaşmaya dayanan siyasi alanda mezhep temelli temsil sistemi (her ne kadar Anayasa'nın Başlangıç Bölümü'nde "siyasi alanda mezhepçiliğin lağvedilmesinin temel bir millî hedef olduğu ve tedrici bir planla bunun gerçekleştirileceği" vurgulansa da), Taif Anlaşması'yla reforma uğrayarak kurumsallaşmıştır. Öte yandan Taif sistemiyle birlikte bir de Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.¹¹⁸

Teoride hiçbir lider, grup veya mezhebin bir diğeri üzerinde tahakküm kuramayacağı bu sistemin işleyebilmesi ve önemli karar ve kanunların geçebilmesi için farklı mezhepler arasında siyasi diyalog kanallarının sürekli açık olması ve geniş tabanlı bir uzlaşma şarttır. Ne var ki toplumsal barışın da teminatı olarak görülen bu sistem, pratikte başarısızlığa uğramıştır. Gerek belirli grupların sistem tarafından kayırılması gerek gruplar arasındaki derin görüş ve çıkar farklılıkları gerekse bu grupların yaslandıkları dış güçler arasındaki rekabet, neredeyse her kritik seçim veya önemli karar arifesinde sistemin çıkmaza girmesine ve hatta çatışmalara neden olmuştur.

İşte bu sebeple Taif Anlaşması'nda kamuda, hükümette ve mecliste mezhep temelli sistemin zamanla ilga edilmesi öngörülmüşse de bu henüz gerçekleşmemiştir. Gerek Taif Anlaşması'nda gerekse mevcut Anayasa'da şunlar öngörülmektedir:

- Siyasi alanda mezhepçilik ilga edilene kadar mecliste sandalyeler Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşit, farklı mezhepler ile coğrafi bölgeler arasında ise nispi olarak paylaşılacak,

118 Taif Anlaşması ve Lübnan Anayasası için bkz. *Now Lebanon*, "The Lebanese Constitution", <http://www.nowlebanon.com/Library/Files/EnglishDocumentation/Official%20Documents/Lebanese%20Constitution.pdf>.

- Zaman içinde mezhepçiliğin ilgasıyla iki meclisli bir sistem oluşturulacak,
- Mevcut meclis ulusal temsil temelinde seçilirken, mezhep temsiline dayalı yeni bir kurum (Senato) ihdas edilerek dinî alanda etkin tüm aileler burada temsil edilecek,
- Kamuda mezheplere ayrılan kontenjanlar kaldırılarak onun yerine yargı, askerlik, güvenlik, kamu kurumları ile bağımsız kuruluşlarda kabiliyet ve uzmanlaşma esas alınacak (Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşit paylaşılacak olan en üst mevkiler ve buna denk görevler haricinde).

Yirmi sene evvel kabul edilen bu maddelerin hayata geçirilebilmesi mevcut sistemde zor görünmektedir. Zira bunun için -yine Taif Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere- öncelikle adil ve temsili demokrasiyi sağlayacak yeni bir seçim sistemini benimsemek, yargıyı güçlendirmek ve daha adem-i merkezî bir yerel yönetim sistemine geçmek gerekmektedir. Bunlar başarıldığında ise ordu dışında hayatın her alanında içselleştirilmiş olan mezhepçiliğin siyasi alanda nasıl ilga edileceği, ilga edildiğinde dahi bunun mevcut problemlerin çözümüne ne ölçüde katkısı olacağı büyük bir soru işaretidir.

Taif sisteminden Müslümanlar (özellikle de başbakanlığın daha da güçlendirilmesi sayesinde Sünniler ve ilk kez siyasi alanda dışlanmışlıktan kurtulan Şiiler) daha tatmin görünmektedir. Yine de en az %60 olduğu tahmin edilen Müslüman nüfusun Hristiyanlarla eşit oranda temsili rahatsızlığa neden olmakta ve adil bir seçim sistemi talebi özellikle Şiiler tarafından gündemde tutulmaktadır. Kendilerini “yabancılaşmış” hissedilen Hristiyanlar, özellikle de siyasi alanı tekellerine almaya alışmış eskinin imtiyazlı sınıfı Maruniler ise mevcut sistemden en rahatsız kesimi oluşturmaktadır. (Hatta bu nedenle 1992 ve 1996 seçimlerini boykot etmişler ve bir kısmı iç savaşın ardından yurtdışına göçmüştür.¹¹⁹) Ülkedeki Suriye etkisi de Hristiyanların rahatsızlıklarını artırmaktadır.

Bugün 128 sandalyeli meclis, 21 yaş ve üzeri halkın oylarıyla dört seneliğine seçilmektedir (2010'daki yerel seçimlerde seçmen yaşının 18'e indirilmesi yönünde çalışmalar devam etmektedir). Meclis, Maruni bir Hristiyan'ı altı yıllığına cumhurbaşkanı seçmekte,

119 Helena Cobban, “Hizbullah's New Face”, *Boston Review*, Nisan-Mayıs 2005, <http://bostonreview.net/BR30.2/cobban.php>.

cumhurbaşkanı da meclisin aday göstermesinin ardından Sünni bir Müslüman'ı başbakan olarak atamaktadır. Kasım 2009 itibarıyla Lübnan'ın cumhurbaşkanı Mişel Süleyman, başbakanı Saad Hariri ve meclis başkanı Nebih Berri'dir.

Hükümette, parlamentoda ve kamuda temsilin -nüfus oranlarıyla örtüşmesine de- mezheplere dayandığı Lübnan'da cemaatler büyük ölçüde özerktir. Aile hukukunu ve sosyal hayatı cemaatler düzenlemekte, her birinin bu konulara bakan özel şer'i mahkemeleri bulunmaktadır. Devlet, güçlü merkezî bir unsur değildir; hakem rolündedir.¹²⁰

Ortak bir "Lübnanlılık" kimliği yerine mezhep, bölge, aşiret ve aile bağlarının güçlü olduğu Lübnan'da siyasette ideolojik veya ekonomik çıkarlara dayalı Batı tarzı siyasi partilerden ziyade cemaatler, parti şekli almayan oluşumlar ve müstakil faaliyet gösteren siyasi liderler (*zaim/zuama*) hâkimdir. Bunların çoğunda liderlik babadan oğula veya yakın akrabalara geçmektedir. Lübnan siyasetinde etkin olan ve birbirleriyle rekabet içindeki bazı aileler şunlardır: *Maruni aileler* Cümeyyil¹²¹, Şem'un, Şihab, Huri, Edde, Bustani ve Franciye; *Sünni aileler* Selam, Kerami ve Sulh; *Şii aileler* Berri, Asad, Halil ve Hamadeh; *Dürzi aileler* Canbulat¹²² ve Arslan.¹²³

Yasama ve yürütme organlarında önde gelen mezheplere belirli kontenjanların ayrıldığı Lübnan'da, mezhepler arası rekabeti en aza indirmek üzere geliştirilen sistem uyarınca adaylar: Kendilerini destekleyen siyasi oluşumun/partinin adı altında değil, o bölgedeki seçim listelerinden birinin adayı olarak seçime girmektedir; seçilebilmek için o seçim çevresindeki tüm mezheplerden vatandaşların desteğine muhtaçtır; seçildiğinde sadece kendi mezhebini değil tüm Lübnanlıları temsil etmektedir. Ayrıca çok fazla sayıda oluşum bulunması sebebiyle siyasi sistem parçalı bir yapı arz etmektedir. Bu iki sebepten dolayı Lübnan'da siyasi oluşumlar ve önde gelen lider-

120 Basma Kodmani-Darwish, "Lebanon's Place in the Region", *Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs*, <http://www.passia.org/seminars/96/lebanons.htm>.

121 Yabancı dillerde ve Türkçede Cemayel kullanımı yaygın olsa da, Arapça orijinaline ve Lübnanlıların telaffuzlarına sadık kalınarak Cümeyyil kullanımı tercih edilmiştir.

122 Dürzilerin bu önde gelen ailesinin isminin literatürde farklı kullanımları mevcuttur: Canpolat, Canbulat, Cunbulat, Cumbolat, Cumbulat gibi. Bu kitapta Canbulat kullanımı tercih edilmiştir.

123 Yasin Athoğlu, "Lübnan'da Seçimler ve Siyasi Bölünmüşlük", *Stratejik Yorum*, Sayı. 120, TASAM, <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=130>; Acar, s. 3.

ler (*zuama*), kısa vadeli çıkarları doğrultusunda geçici koalisyonlar oluşturarak seçimlere girmekte ve her seçim çevresinde farklı ittifaklar kurulabilmektedir. Birbiriyle rakip, hatta düşman oluşumlarının bir araya gelmesi de kırılğan Lübnan siyasetinde olağandır. Bu bağlamda (Fransız mandası döneminde Lübnan milliyetçisi Emil Edde ve Lübnan ile Arap milliyetçiliklerini bağdaştırmayı savunan Bişâre el-Huri taraftarları, 1950'lerden itibaren "Şem'unistler" ve "Şihabistler", iç savaş yıllarında "sağcı Hristiyanlar" ve "solcu Müslümanlar" şeklinde kutuplaşan) Lübnan'da en son 2005'te yapılan seçimlerde, Suriye taraftarlığı (8 Mart İttifakı) ve karşıtlığı (14 Mart İttifakı) temelinde ittifaklar oluşmuştur.

Lübnan'daki seçim sistemine gelince, liste usulü çoğunluk sistemiyle bir seçim çevresinde en yüksek oyu alan liste, bütün sandalyeleri kazanmaktadır. Seçim barajı yoktur. Oy kullanmak mecburi değildir. Lübnanlılar doğdukları veya yaşadıkları yerlerde değil, ailelerinin Osmanlı'dan bu yana sicillerinin bulunduğu bölgelerde oylarını kullanmaktadır.¹²⁴

Siyasi Oluşumlar

Lübnan'da bütün mezhebî, etnik ve ideolojik unsurların birden fazla siyasi oluşumu mevcuttur. Bu oluşumların öne çıkanları şunlardır:¹²⁵

Maruni Hristiyanların siyasi oluşumlarından bazıları:

Ketaib Partisi (Falanjistler): Uzun seneler Maruni Hristiyanların en güçlü partisi olmuştur. 1936'da Piyer Cümeyyil tarafından, Avrupa'da yükselen faşist hareketten etkilenerek, Suriye ile yeniden birleşmeyi savunan gruplara karşı Lübnan'ın bağımsızlığı için mücadele edecek paramiliter bir organizasyon olarak kurulmuştur. Hedef kitlesi yeni şehirleşen orta ve alt sınıf Maruniler olmuş; fikrî ola-

124 European Forum for Democracy and Solidarity, "Elections and Political Situation", <http://www.europeanforum.net/country/lebanon>.

125 Lübnan'daki siyasi oluşumlar için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Acar, s. 145; "Country Assessment, Lebanon", s. 27, 54-55; Atlıoğlu, "Lübnan'da Seçimler ve Siyasi Bölünmüşlük"; "Lübnan'da İstikrar Arayışları", *SETA Lübnan Raporu*, Aralık 2006, s. 14-18, 58; Cobban, s. 83, 86-87, 172-173; Deeb, "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s", s. 267-283; Esam al-Amin, "What Really Happened in the Lebanese Elections?", <http://www.counterpunch.org/amin06122009.html>; Lübnan'da yapılan mülakatlar, 13-16 Mart 2009.

rak Lübnan milliyetçiliğini savunmuş; siyasi sistemde reforma şiddetle karşı çıkmış; Fransa ve (özellikle iç savaş yıllarında) İsrail ile yakın ilişki içinde olmuştur. Bu partinin milis kuvveti olan **Lübnan Güçleri**, 1970'lerin ikinci yarısında ülkenin en büyük silahlı gücü hâline gelmiş; iç savaş boyunca pek çok siyasi suikasttan sorumlu tutulmuş ve özellikle Müslümanlara yönelik katliamlarıyla öne çıkmıştır. Ancak iç anlaşmazlıklar nedeniyle milis gücü, zaman içinde Ketaib Partisi'nden ayrılmış ve savaş sonunda silahlarını teslim ederek müstakil bir siyasi partiye dönüşmüştür (1992). Lübnan Güçleri, Mart 1994'te siyasi parti kisvesi altında militer faaliyetleri devam ettirdiği ve ülkeyi bölünmeye sürüklediği gerekçesiyle kapatılarak lider kadrosu hapsedilmiştir.

İç savaşta oynadığı roller nedeniyle 90'lı yıllarda halk desteğini büyük ölçüde kaybeden Ketaib Partisi'nin hâlihazırda lideri, kurucusu Piyer Cümeyyil'in oğlu olan ve 1982-88 döneminde cumhurbaşkanlığı yapıp ardından 2000 senesine kadar İsviçre, Fransa ve ABD'de yaşayan Emin Cümeyyil'dir. Parti bugün en büyük desteği Fransa'dan almaktadır. Lübnan Güçleri'nin lideri ise iç savaşta Falanjistlerin komutanlığını yapan ve bu süreçte işlediği suçlardan dolayı aldığı idam cezası müebbet hapse çevrilen, ancak 25 Temmuz 2005'te çıkarılan afila serbest bırakılan Semir Ca'ca'dır. Lübnan milliyetçisi ve sağ çizgideki her iki parti de Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı'nda yer almaktadır.

Ulusal Özgürlük Hareketi: İç savaş sırasında yabancı güçlere (Suriye'ye) karşı 20.000 kişilik güçle "Ulusal Kurtuluş Savaşı"na girişen hareket, lideri Lübnan eski ordu komutanı General Mişel Aun'un Ekim 1990'da Fransa'ya sığınmasının ardından yeraltına inmiştir. Aun, Suriye karşıtı lobi faaliyetlerini Paris'ten sürdürmüştür. 2005'te Suriye birliklerinin çekilmesinden on bir gün sonra sürgünden dönen Aun, Suriye yanlısı Hristiyan ve Müslüman gruplarla anlaşarak "Değişim ve Reform İttifakı" adıyla seçimlere girmiş; Hristiyan nüfusun %70'inin oyunu alarak mecliste en büyük Hristiyan bloğunu oluşturmuştur. Ardından Şubat 2006'da Hizbullah'la stratejik uzlaşma anlaşması imzalamış¹²⁶ ve 8 Mart İttifakı'yla hare-

126 Hizbullah ile Ulusal Özgürlük Hareketi arasında imzalanan uzlaşma metni için bkz. *Now Lebanon*, "Memorandum of Joint Understanding between Hezbollah and the Free Patriotic Movement", 6 Şubat 2006, <http://www.nowlebanon.com/Library/Files/English-Documentation/Political%20agreements%20and%20manifestos/hezbollah-FPM.pdf>.

ket etmiştir. Bu süreçte cumhurbaşkanı seçilebilme hesabıyla bütün adımlarını atmış olsa da (çünkü 14 Mart İttifakı'nda cumhurbaşkanı olmak isteyen birçok isim vardı) giderek derinleşen kutuplaşma ortamında sadece muhalefetin desteğini arkasına alması bu hayalini gerçekleştirebilmesine yetmemiştir. Fransa ile zaten çok yakın ilişkileri olan Aun, son dönemde Suriye ve İran'la da ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. 8 Mart İttifakı içinde girdiği 2009 seçimlerinde ise Ulusal Özgürlük Hareketi, özellikle Beyrut ve Zahle gibi önemli kalelerini kaybederek büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve Hristiyanların desteği %52'ye düşmüştür. Azalan desteğe rağmen Hareket, hâlen Hristiyan partilerin en güçlüsü olmayı sürdürmektedir.

Ulusal Liberal Parti: Kemil Şem'un tarafından 1958'de kurulmuştur. Maruni ancak seküler ve liberal çizgideki partinin hâlihazırdaki lideri, kurucusunun oğlu Dory Şem'un'dur. 14 Mart İttifakı'ndadır.

Lübnan Ulusal Bloğu: 1936-41 arasında cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Emil Edde tarafından 1943'te kurulmuştur. İç savaş sırasında geleneksel Maruni oluşumları arasında milis gücü olmayan tek gruptur. Lideri Carlos Edde'dir. 14 Mart İttifakı'nda yer almaktadır.

Milliyetçi-sağ çizginin dışında kalan Maruni oluşumlardan bazıları şunlardır: Eski cumhurbaşkanının torunu Süleyman Fran-ciye liderliğindeki el-Marada Hareketi (8 Mart İttifakı'nda), Nay-la Muavvad liderliğindeki reformist Bağımsızlık Hareketi (14 Mart İttifakı'nda) ve eski Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un yeğeni ancak onun en büyük rakiplerinden biri olan Nesib Lahud'un liderliğindeki reformist Demokratik Yenilenme (14 Mart İttifakı'nda).

Önde gelen Rum siyasi oluşumları:

Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi (Suriye Halk Partisi): 1932'de Latin Amerika'dan anavatanı Lübnan'a dönen Rum Ortodoks Antun Saadeh tarafından kurulan partinin hemen her gruptan üyeleri bulunsa da, asıl unsurlar daha ziyade kurucusunun kendi Rum Ortodoks kilisesine mensuptur. Lübnan Hristiyan toplumu içindeki en eski düşünce akımlarından birinin mirasçısıdır. Seküler milliyetçi bir parti olup, teorik olarak Arap dünyasının "Büyük Suriye" devleti çatısı altında toplanmasını savunmaktadır. Lübnan si-

yasetinde her zaman etkili bir parti olagelmıştır. Hâlihazırda Suriye rejiminin Lübnan içindeki en önemli müttefiklerindendir ve 8 Mart İttifakı'na dâhildir. Lideri Asad Hardan'dır. Daha ziyade Suriye Halk Partisi adıyla tanınmaktadır.

Murr Bloğu: Metn bölgesinin siyasi ve iktisadi açıdan en nüfuzlu Rum Ortodoks ailesinin bloğudur. Suriye'ye yakınlığı sayesinde iç savaştan bu yana önce baba Mişel Murr, 2000 yılından itibaren de oğul İlyas Murr, başbakan yardımcılığının yanı sıra içişleri veya savunma bakanlıklarını yürütmektedir. Bu sayede yıllardır Lübnan'ın iç güvenlik ve istihbarat birimlerinin başında bulunan Murr'lar, Suriye'nin askerî ve istihbarat birimleri ile de çok yakın ilişki içindedir. 2005 seçimleri arifesinde "Değişim ve Reform İttifakı"na katılan Murr Bloğu, 2009 seçimlerinde Mişel Aun ile yollarını ayırarak 14 Mart'ın bağımsızlar listesinden adaylarını koymuştur.

Halk Bloğu: İlyas Skaff liderliğindeki Rum Katolik bloktur. Skaff, hem 2005 hem de 2009 seçimlerine Mişel Aun'un "Değişim ve Reform İttifakı" listesinden girmiştir. Halen 8 Mart İttifakı'nda yer almaktadır.

Ermeni siyasi oluşumları:

Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnak Partisi), Ermeni Demokratik Liberal Partisi (Ramgavar), Sosyal Demokrat Hınçak Partisi. Bunların en güçlüsü sağcı Taşnak Partisi'dir. Ermenilere kontenjanların ayrıldığı her seçim çevresinde farklı ittifaklardan adaylıklarını koysalar da esas olarak uzun yıllar cumhurbaşkanının aday listesinde yer almayı tercih etmişlerdir. Zira Ermeniler geleneksel olarak Lübnan'daki iç siyasi çekişmelere taraf olmaktan kaçınmışlar, siyasi sistemde daha çok ortada durmayı yeğlemişlerdir. 2009 seçimlerine Hınçaklar ve Ramgavar Partisi 14 Mart İttifakı'ndan, Taşnaklar ise 8 Mart İttifakı'ndan girmiştir.

Sünni siyasi oluşumların öne çıkanları:

El-Müstakbel (Gelecek Hareketi): İç savaş sonrası döneme damgasını vuran Başbakan Refik Hariri'nin 2003'te seküler bir çizgide kurduğu el-Müstakbel, Sünni ağırlıkta olsa da toplumun tüm kesimlerini kucaklamayı hedefleyen bir siyasi harekettir. Hariri'nin suikasta kurban gitmesinin ardından oğlu Saad Hariri, hareketin başına geçmiştir. Geleneksel olarak Suriye ile çok yakın ilişkileri

olan Sünnilerin önemli bir kısmının Şam ile sıkı bağları Hariri suikastının ardından kopmuştur. Daha önceki senelerde Suriye karşıtlığının öncülüğünü hep Maruniler yaparken, bugün 14 Mart İttifakı'nın başını el-Müstakbel çekmektedir. 2005 seçimlerinde 36 milletvekilliği kazanarak seçimin galibi olmuştur. Hâlihazırda Batı'yla ve Körfez ülkeleriyle, özellikle de Suudi Arabistan'la çok yakın ilişki içindedir. 2009 seçimlerinin ardından mecliste en büyük grup olmayı sürdürmektedir.

Geleneksel Sünni liderler: Lübnan siyasetinde uzun seneler başbakanlık yapmış geleneksel Sünni liderler, Refik Hariri'nin siyasete girmesinin ardından güç kaybına uğramıştır. Hariri suikastı akabinde yaşanan kutuplaşmada Sünnilerin büyük ölçüde Gelecek Hareketi'ne yönelmeleri nedeniyle daha bağımsız bir çizgi izleyen veya 8 Mart İttifakı'na yakın duran bu liderler son iki seçimde ciddi bir varlık gösterememiştir. Bunlardan Aralık 1990-Mayıs 1992 ve Ekim 2004-Nisan 2005 arasında başbakanlık yapan ve Trablus'ta etkili olan Ömer Kerami son iki seçimde başarısız olmuştur. 1976-80, 1987-90, 1998-2000 dönemlerinde başbakanlık yapan ve Beyrut'ta etkili bir isim olan Selim el-Hoss ise siyasi hayattan çekilmiş durumdadır. 2005'te üç ay başbakanlık yapan Necib Mikati ise 2009 seçimlerinde 14 Mart İttifakı'nın bağımsızlar listesinden milletvekili seçilmiştir.

Cemaat-i İslami: 20. yüzyılın ortalarında gelişmeye başlayan Cemaat-i İslami, Müslüman Kardeşler'in bu ülkedeki kancadır. Lübnan'daki Sünni İslami hareketlerin hepsi bu grubun içinden neşet etmiş, zaman içinde kimisi sağa kimisi sola kayan çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Eğitim, sağlık ve hayır müesseseleri kurmuştur. Hareketin liderliğini Faysal Mevlevi yürütmektedir. 2005'teki seçimlere bağımsız olarak girmiş ancak bir varlık gösterememiş; 2009 seçimlerine ise 14 Mart İttifakı'ndan girerek bir milletvekilliği kazanmıştır.

İslami Çalışma Cephesi: İslam dünyasının tanınmış düşünürlerinden olan ve uzun süre Cemaat-i İslami'nin genel sekreterliğini yürüten Fethi Yeken'in 2005'ten sonra İran'ın desteklediği bazı gruplarla bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Cephe, Hizbullah'a destek veren Sünni grupların başında gelmektedir. Cephe'nin lideri Yeken, 13 Haziran 2009'da hayatını kaybetmiştir.

İslami Tevhid Hareketi: 1982'deki İsrail işgalinden sonra kurulmuştur. İran İslam Devrimi'ne verdiği destekle tanınan Şeyh Said Şaban'ın oğlu olan Bilal Şaban'ın liderliğindeki Hareket, Trablus'ta faaliyet göstermektedir ve 8 Mart İttifakı'na dâhildir.

Sünnilerin kurduğu Arap milliyetçisi hareketler ise şunlardır: Sayda'da etkili olan Usame Saad'ın liderliğindeki Nasırcı Halk Bloğu (8 Mart İttifakı'nda), Kemal Şatila'nın liderliğindeki Lübnan Halk Kongresi (8 Mart İttifakı'nda), iç savaş sırasında etkili olan Murabitun adlı bir milis gücü bulunan ve hâlen Dürzi ve Şii destekçileri de olan İbrahim Kulaylat'ın liderliğindeki Bağımsız Nasırcı Hareket (8 Mart İttifakı'nda) vd.

Şii siyasi oluşumlardan öne çıkanları:

Emel Hareketi: Güney Lübnan'daki Şiilerin dinî lideri İmam Musa es-Sadr'ın kurduğu Mahrumlar Hareketi'nin silahlı kanadı olan Emel, daha önce dışlanmış olan Şiilerin siyasi taleplerini dillendiren ilk organizasyondur (1974). Ağustos 1978'de Sadr'ın Libya'ya yaptığı resmî bir ziyaret sırasında kaybolmasının ardından Emel Hareketi, daha önce sol gruplarla saf tutan Şiiler arasında güçlenmeye başlamıştır. Ancak giderek Emel'in siyasi yapıyla bütünleşmesi, yolsuzluklara bulaşması, daha da önemlisi sol-Suriye yanlısı bir çizgiye kayması ve Filistin davası ile Filistinli mültecilere karşı olumsuz duruşu nedeniyle Mart 1982'de parti içinden kopuş yaşanmış ve Hüseyin Musevi liderliğinde **İslami Emel Hareketi** ortaya çıkmıştır. 1980'den beri Emel Hareketi'nin lideri, aynı zamanda 1992'den bu yana meclis başkanı olan Nebih Berri'dir. Hareket özellikle Suriye tarafından desteklenmektedir. 2005'ten bu yana, Hizbullah ile birlikte 8 Mart İttifakı'nın başını çekmektedir.

Hizbullah: Emel Hareketi'nden ayrılanların diğer bir bölümü, İran'ın desteğiyle İsrail işgaline karşı 1982'de Güney Lübnan'da direnişe başlamış ve Şubat 1985'te Hizbullah'ın kurulduğu resmen kamuoyuna ilan edilmiştir. Şiilerin bu en güçlü örgütünün öncelikli amacı İsrail'i Lübnan'dan çıkartmaktır. Dinî bir cemaat ve siyasi bir parti olmanın yanı sıra, devlet tarafından resmen tanınan bir milis gücü olan Hizbullah'ın askerî kanadı, Taif Anlaşması'ndan sonra İsrail'e karşı verdiği mücadele sebebiyle silahlarını bırakmamıştır.¹²⁷

127 Ziyaretimiz sırasında "Lübnan halkı Hizbullah'ı ve direnişi nasıl görüyor?" sorumu-

Hâlihazırda Lübnan ordusundan sonra en büyük askerî güçtür. Örgüt, direnişin sürmesi ve kazanımlarını garanti altına almak için 90'lı yıllarda siyasallaşma sürecine girmiş; 1992 ve 1996 seçimlerinde 8, 2000'de 12, 2005'te ise 14 milletvekiliği kazanmıştır. Suriye'nin askerlerini çektiği bir dönemde direnişe karşı atılabilecek muhtemel menfi adımların önüne geçme düşüncesiyle 2005-2006 döneminde ilk kez hükümette iki bakan ile temsil edilen Hizbullah, Temmuz 2008'de kurulan millî mutabakat hükümetine de bir bakan vermiştir. Ayrıca eş-Şehit Vakfı ve İmdad el-Hayriyye başta olmak üzere çeşitli vakıflar aracılığıyla şehitlere ve gazilere, dullara ve yardıma muhtaçlara, İsrail hapishanelerinde tutuklu bulunanların ailelerine her ay düzenli nakdi yardım yapmakta; ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti vermekte ve sosyal faaliyetlerde bulunmaktadır. Lübnan Şiiilerinin makus talihini tersine çeviren Hizbullah'ın siyasi lideri Hasan Nasrallah, manevi lideri ise Muhammed Fadlallah'tır. İran ve Suriye tarafından desteklenmektedir.

Özgür Şii Hareketi: Hizbullah ile Emel'in Şii toplumundaki hegemonyasına karşı olup 14 Mart İttifakı'na dâhildir. Lideri Şeyh Muhammed el-Hac Hasan'dır.

Dürzi siyasi oluşumların öne çıkanları:

İlerici Sosyalist Parti: 17. yüzyıldan itibaren Cebel-i Lübnan'da etkin Dürzi ailelerden birine mensup olan Kemal Canbulat tarafından 1949'da Batı Avrupa'daki sosyalist partiler model alınarak kurulmuştur. Mezhep temelli siyasi sistemin lağvedilerek yerine seküler, sosyalist ve Arap milliyetçiliğine dayanan bir sistem vaat etmiştir. Kuruluşundan itibaren idari ve siyasi reform talepleriyle ön plana çıkarak, Dürzilerin özellikle Millî Misak ile birlikte zayıflayan siyasi etkinliğini kuşatıcı bir söylemle arttırmayı başarmış; böylece bir yandan siyasette çok kritik roller oynamış, öte yandan farklı mezheplerden grupları da yanına çekebilmiştir. İç savaş sırasında, etkili milis güçlerinden birine sahip olmuş ve Müslümanların çoğunluğunu Lübnan Ulusal Hareketi etrafında toplamıştır. Ke-

za şu cevabı aldık: "Hristiyanlar, İsrail buradayken daha iyiydi, daha fazla istifade ediyorduk, diye düşünüyor. Çünkü İsrail'le çalışıyorlar, ticaret yapıyorlardı; işgal altındaki Güney Lübnan'da daha fazla iş yapabiliyorlardı. Dürziler de öyle. Ehlisünnet, ülkenin özgürlüğünü, toprakların işgalden kurtulmasını savunuyor; ama Hariri grubu gibi bazı Sünniler bu durumun Hizbullah'ın nüfuzunu arttıracağından endişeleniyorlar." (16 Mart 2009, Beyrut)

mal Canbulat'ın 1977'de öldürülmesinin ardından partinin liderliğine oğlu Velid Canbulat geçmiştir. Geçmişten günümüze çıkarlarına göre sık sık saf değiştirmesiyle meşhur olan parti, 2004'e kadar Şam'a yakın iken daha sonra Suriye karşıtı cephenin başını çeker hâle gelmiş; Hizbullah'a en sert eleştirileri yöneltmiştir. 14 Mart İttifakı'nın ikinci büyük ortağıdır; ancak 2009 seçimleri öncesinde aday belirlenmesi aşamasında Saad Hariri ile yaşadığı gerginliğin ardından 8 Mart İttifakı'na ılımlı mesajlar göndermeye başlamıştır. Geçmişteki tecrübeler ışığında, önümüzdeki dönemde partinin saf değiştirmesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Lübnan'ın Birliği Partisi: Dürzi Viam Vehhab liderliğindeki parti, Arap milliyetçisi ve seküler bir çizgidedir. 8 Mart İttifakı'nda yer almaktadır.

Lübnan Demokratik Partisi: 2001'de Dürzi liderlerden Macit Arslan'ın oğlu Talal Arslan tarafından kurulmuştur. Rakibi Canbulat'a karşı 2005 seçimlerine Mişel Aun'un Ulusal Özgürlük Hareketi içinde, 2009 seçimlerine ise 8 Mart İttifakı'nda katılmıştır. Arslan ailesinin, 15. yüzyıldan beri Cebel-i Lübnan'da etkin olan Dürzilerin Yazbaki kolunun geleneksel olarak liderliğini üstlendiğini de belirtmek gerekir.

Mezheplere değil, ideolojik temele dayanan sosyalist-seküler çizgideki oluşumların önde gelenleri, İlyas Atallah liderliğindeki Demokratik Sol (14 Mart İttifakı'nda), Asım Kansu liderliğindeki Baas Sosyalist Arap Partisi (8 Mart İttifakı'nda) ve Ömer Harb liderliğindeki Sosyalist Arap Birliği'dir (8 Mart İttifakı'nda). 1924'te kurulan ve Lübnan'ın en eski siyasi partisi olan Lübnan Komünist Partisi'nin lideri ise Halid Haddadi'dir (8 Mart İttifakı'nda).

Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Lübnan'da cumhurbaşkanlığı seçim süreçleri genellikle krizleri ve çatışmaları beraberinde getirdiği için üzerinde ayrıntılı durmayı gerektirmektedir. Zira bu seçimler sadece bir iç siyasi mesele değildir. Lübnan'ın parçalı ve kırılğan siyasi sisteminde önemli bir denge unsuru olan ve Taif Anlaşması'na kadar çok geniş yetkilerle donatılmış bulunan cumhurbaşkanlığı makamı, ülkeyi nüfuzu altında tutmak isteyen dış güçler açısından elde edilmesi gereken önem-

li bir kale niteliğindedir. Dolayısıyla neredeyse her seçim arifesinde darbe girişimleri, genel grevler, kitlesel gösteriler ve suikastlar artık alışılır hâle gelmiştir. Bu durum, farklı görüş ve beklentileri olsa da ortak menfaatler etrafında geçici ittifaklarla şekillenen siyasi sistemi de doğrudan etkilemektedir.

1943'te bağımsızlığını kazanan Lübnan devletinin ilk cumhurbaşkanı olan Bişâre el-Huri, 1949'da görev süresi bir dönem daha uzatılsa da, önce Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi'nin başarısız darbe girişimine maruz kalmış, ardından 1951'de en önemli destekçisi Başbakan Riyad es-Sulh Ürdün'de suikast sonucu öldürülmüş ve en son kendisine karşı olanların Kemal Canbulat liderliğinde bir araya gelmesiyle kurulan Sosyalist Cephe'nin çağrısıyla 18 Eylül 1952'de grevler ve gösteriler eşliğinde istifa etmek zorunda kalmıştır. İkinci Cumhurbaşkanı Kemil Şem'un'un görev süresini uzattırma girişimi 1958'deki iç savaşı tetiklemiş; çatışmalar sırasında tarafsız tutumu sayesinde muhalefetin güvenini kazanan Ordu Komutanı Fuad Şihab üçüncü cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1964'te görece sakin bir seçimle Şihab'ın politikalarını destekleyen Charles Hilu dördüncü cumhurbaşkanı olmuştur. 1970'te Süleyman Franciye, rakibi İlyas Serkis karşısında bir oy farkla beşinci cumhurbaşkanı seçilmiş; ancak 1975'te patlak veren iç savaşta taraflı tutumu nedeniyle Müslüman kesim Franciye'yi uzlaşma girişimleri önünde en büyük engel olarak görmüş, görev süresinin bitimine aylar kala önce başarısız bir darbe girişimine muhatap olmuş, ardından milletvekilleri cumhurbaşkanlığı seçiminin öne alınması için anayasada değişiklik yapmışlardır. Şam Franciye'ye tam destek veriyor olsa da artan baskılar karşısında çark etmiş; iç savaş tüm şiddetiyle devam ederken Mayıs 1976'da Beyrut'un güneydoğusundaki özel bir ikametgâhta toplanan milletvekilleri, Suriye tanklarının gölgesinde, yine Şam destekli Merkez Bankası Başkanı İlyas Serkis'i cumhurbaşkanı seçmiştir. İç savaş ve İsrail işgalinin devam ettiği bir dönemde, 23 Ağustos 1982'de Beyrut'un doğusundaki ordu kışlasında İsrail tanklarının gölgesinde yapılan ve Müslümanların boykot ettiği seçimleri Tel Aviv destekli Lübnan Güçleri'nin komutanı Beşir el-Cümeyyil kazanmıştır; ancak İsrail ile Suriye'nin Lübnan'daki nüfuz mücadelesinin kaderini belirleyeceği söylenen bu seçimlerden üç hafta sonra, Cümeyyil daha cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmadan, havaya

uçurulan Ketaib Partisi karargâhında partinin diğer üst düzey yetkilileri ile birlikte hayatını kaybetmiştir (14 Eylül). İki gün sonra yerine aday gösterilen kendisinden daha ılımlı olan ağabeyi Emin el-Cümeyyil, bu defa Müslümanların da desteğiyle 21 Eylül'de yedinci cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Görev süresi Eylül 1988'de dolan Cümeyyil'in ardından, Şam ile Lübnanlı Hristiyan liderlerin uzlaşmaması nedeniyle cumhurbaşkanlığı makamı 409 gün boş kalmış; bu süreçte Batı Beyrut'ta Sünni Selim el-Hoss'un başbakanlığı, Doğu Beyrut'ta ise Maruni Mişel Aun'un askerî idaresi altında ülkedeki şiddet tırmanmıştır. 5 Kasım 1989'da özel uçaklarla ülkenin kuzeyinde ücra bir yere götürülen milletvekillerinin oyuyla seçilen mevcut vekillerinden René Muavvad, cumhurbaşkanlığının 17. gününde bağımsızlık yıldönümü kutlamalarından dönüşünde patlayıcı yüklü bir aracın infilak etmesi sonucu 13'ü koruması, toplam 16 kişi ile birlikte hayatını kaybetmiştir. İki gün sonra Suriye sınırına yakın bir kasabadaki otelde geniş güvenlik önlemleri altında tekrarlanan seçimlerle İlyas el-Hirâvî cumhurbaşkanı olmuştur; Kasım 1995'te anayasada yapılan değişiklikle Şam'ın desteklediği Hirâvî'nin görev süresi üç sene uzatılmıştır. 1998'de Ordu Komutanı Emil Lahud yine bir anayasa değişikliği ardından cumhurbaşkanı seçilirken, 3 Eylül 2004'te Lahud'un görev süresinin Suriye'nin baskısıyla üç sene uzatılması, iç savaş sonrası ülkeye en büyük istikrarsızlığı getirmiştir. Dış müdahaleler, suikastlar, genel grevler ve kitlesel gösterilerle geçen üç sene boyunca bütün taraflar oyunlarını cumhurbaşkanlığı seçimlerini hesaba katarak oynamıştır. Normalde Eylül 2007'de yeni cumhurbaşkanının seçilmesi gerekirken, muhalefetin boykotu nedeniyle mecliste oylamalara geçilebilmesi için gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamadığından, seçimler on dokuz defa ertelenmiştir. Kasım 2007'de görev süresi dolan Lahud'dan sonra altı ay boş kalan cumhurbaşkanlığı makamına Ordu Komutanı General Mişel Süleyman, ancak tarafları iç savaşın eşiğine getiren çatışmaların ve dış güçlerin zımnî onayının ardından gerekli anayasa değişikliğinin yapılmasıyla 25 Mayıs 2008'de seçilebilmiştir.¹²⁸

128 Cumhurbaşkanlığı seçim süreçleri için şu kaynaklar kullanılmıştır: Acar, s. 35-41, 61-62, 100; Cobban, s. 83, 134-138, 186-187, 189-190; Pierre Tristam, "Lebanese Presidential Elections: Defined by Strife", <http://middleeast.about.com/od/lebanon/a/me071023.htm>; "Profiles of Lebanon's presidents since independence", 25 Mayıs 2008, <http://www.lebanonwire.com/0805MLN/08052502AGC.asp>.

Son Dönemde Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Lübnan'da son dönemde yaşanan siyasi gelişmeleri doğru tahlil edebilmek için 2004 senesine kadar geri gitmek gerekir. Zira anayasaya rağmen mevcut Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresinin uzatılmasına yönelik Suriye'nin yaptığı baskı, sonuçlarını kendisinin dahi tahmin edemediği yepyeni bir dönemi başlattı.

ABD ve Fransa öncülüğünde 2 Eylül 2004'te BM Güvenlik Konseyi'nde 1559 sayılı karar kabul edildi. Karar, tüm yabancı güçlerin (yani Suriye birliklerinin) Lübnan'dan çekilmesini, tüm milis kuvvetlerinin (yani Hizbullah'ın ve Filistinlilerin) silahsızlandırılmasını ve dağılmasını, Lübnan hükümetinin ve silahlı kuvvetlerinin tüm ülkede kontrolü sağlamasını ve cumhurbaşkanlığı seçiminde serbest ve adil bir sürecin işlenmesini öngörüyordu.¹²⁹ Hedef, öncelikle Suriye'nin askerî ve istihbarat gücünü Lübnan'dan çıkarmak, ardından yapılacak "serbest" seçimlerle Lübnan'ın Suriye yanlısı siyasi iktidarını değiştirmek ve "radikal İslam"ın sembolü direniş örgütlerini tasfiye etmektir.¹³⁰ Böylece 11 Eylül 2001'deki saldırıların ardından Washington uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi'nin en önemli ayaklarından biri hâline gelen Lübnan, hem "şer eksenli" Suriye'nin nüfuzundan çıkararak Amerikan-Fransız nüfuzuna girecek hem de "teröre karşı küresel savaş"ın bir parçası olarak Hizbullah ve Filistinli gruplar silahsızlandırılarak İsrail'e yönelik tehditler bertaraf edilmiş olacaktı.

BM kararının ertesi günü Lübnan meclisi toplanarak 29'a karşı 96 oyla Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresini üç sene uzattı. Ancak Suriye'nin baskılarına 20 Ekim'de istifa ederek karşılık veren Başbakan Refik Hariri'nin¹³¹ 14 Şubat 2005'te suikasta kurban

129 1559 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı metni için bkz. *Now Lebanon*, "Security Council Resolution 1559", 2 Eylül 2004, <http://www.nowlebanon.com/Library/Files/EnglishDocumentation/UN%20Resolutions/1559.pdf>; kararın Türkçe özeti için bkz. *SETA Lübnan Raporu*, s. 59.

130 Muhammed Nureddin, "Lübnan Suikastlarla Sarsıldı, Peki Ne Oluyor?", *Zaman*, 23 Haziran 2005.

131 Taif Anlaşması ile ortaya çıkan üçlü yapıda başbakan "eşitler arasında birinci" konumuna yükselmisti. Ancak 1998'de Genelkurmay Başkanı Lahud'un cumhurbaşkanı olmasının ardından Suriye'nin askerî ve güvenlik birimlerinin tam kontrolü ile bakanlar kurullundaki kilit noktalara atama yapma yetkisi vererek cumhurbaşkanlığını güçlendirmesi, gücü sınırlanan Başbakan Hariri'nin istifasıyla sonuçlanmıştı. Böylece Lahud ile Hariri arasında başlayan rekabet, 2000 senesinde Hariri'nin yeniden başbakan seçilmesinin

gitmesi bu süreci hızlandırdı. Bu suikastla ilgili ipuçlarının işaret ettiği iddia edilen Suriye, hem içeride hem de dışarıda hedef hâline geldi. Ülkeden askerlerini çekmesi ve Ömer Kerami başbakanlığındaki Suriye'ye yakın mevcut hükümetin istifa etmesi için geniş çaplı protestolar düzenlendi. "Büyük Ortadoğu"da ABD menşeli renkli devrimler dizisinin dördüncüsü olarak sunulan ve "Sedir Devrimi" diye adlandırılan bu süreçte, önce seçime kadar ülkeyi idare etmekle görevlendirilmiş bulunan Kerami başbakanlığındaki hükümet 28 Şubat'ta istifa etti; ardından Ocak 1977'de barışı tesis için Lübnan'a konuşlanan Suriye birlikleri, 26 Nisan 2005'te yirmi sekiz senede toplam 12.000 kayıp¹³² vermiş olarak tamamen bölgeden çekildi.

Suikast şokunun yarattığı duygusal ortamda Lübnan siyasetinde kartlar yeniden karıldı; şahsi ve siyasi emellerine ulaşma yolunda eski dostlar düşman, eski düşmanlar dost hâline geldi. Bu yeni siyasi kutuplaşma, Suriye birliklerinin çekilişini müteakip Lübnan'da 2005'in Mayıs ve Haziran aylarında dört aşamada yapılan milletvekili seçimine de yansdı. Katılımın %45,8 olduğu seçimlerde geçici koalisyonlar, bu kez Suriye karşıtlığı ve taraftarlığı etrafında şekillendi.¹³³ Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin Gelecek Hareketi öncülüğünde, aralarında Dürzi İlerici Sosyalist Parti,

ardından artarak devam etmişti. Özellikle son yıllarda basit siyasi kararların alınmasında dahi problem yaşanmış ve bu, her defasında Suriye'nin müdahalesini zorunlu hâle getirmişti. Suriye'nin, Lübnan'daki varlığını tehlikeye düşürecek herhangi bir kişinin cumhurbaşkanı olmasını istememesi ve kendisine bağlılığı sebebiyle Lahud'un görev süresini uzatılmayı tercih etmesi, güçlü bir kişiliği olan ve sıkı dış bağlantıları bulunan Hariri açısından bardağı taşırın son damla oldu ve istifa etti. Ziad K. Abdelnour, "Syria and the Presidential Succession in Lebanon", *Middle East Intelligence Bulletin*, Şubat-Mart 2004, Cilt. 6, Sayı. 2/3.

Lübnan'daki görüşmelerimizden birinde, Başbakan Refik Hariri'nin 26 Ağustos 2004 tarihinde Şam'a giderek burada Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad ile on beş dakika süren kısa bir görüşme yaptığı, görüşme sırasında Esad'ın, Lahud'un görev süresinin uzatılması konusunda Hariri'yi çok ciddi bir şekilde tehdit ettiği ve hatta başbakanın ülkesine dönüşünde bir kolunu uzun süre kumldatamaması nedeniyle Şam'da fizikî bir şiddet görmüş olabileceği yönünde söylentilerin yayıldığı dile getirilmiştir. (16 Mart 2009, Beyrut)

132 "Suriye, 12 bin askerini yitirdi", *Zaman*, 27 Nisan 2005.

133 8 Mart'ta Hizbullah'ın Beyrut'ta organize ettiği kitlesel eylemlerle silahsızlanmaya karşı çıkan, Suriye'yi destekleyen ve İsrail'e karşı direnişi savunan bir ittifak; suikastın birinci ayında yani 14 Mart'ta da bu kez Haririlerin Gelecek Hareketi'nin başını çektiği kitlesel gösterilerle suikasttan sorumlu tutulan Suriye'nin Lübnan'dan derhâl çekilmesini talep eden diğer bir ittifak oluşmaya başladı. Genellikle siyasetten uzak duran Lübnanlıların her iki gösteriye de ilgisi çok büyüktü; yüz binlerce Lübnanlı Şehitler Meydanı'nı doldurdu.

Hristiyan Lübnan Güçleri ve Ketaib Partisi'nin de yer aldığı Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı 72; Hizbullah-Emel ittifakı öncülüğünde Suriye yanlısı 8 Mart İttifakı 35; eski General Mişel Aun'un Ulusal Özgürlük Hareketi'nin Süleyman Franciye, Mişel Murr, İlyas Skaff ve Talal Arslan gibi Suriye yanlısı isimleri yanına alarak kurduğu Değişim ve Reform İttifakı ise 21 sandalye kazandı. Sürgündeki Aun'un beklenmedik dönüşü üzerine Hristiyan oylarının bölünmesi nedeniyle mecliste Şam'a yakınlığıyla bilinen Cumhurbaşkanı Lahud'u istifaya zorlayacak üçte iki çoğunluğu elde edemese de, ilk kez bu seçimlerde oyların yarıdan fazlasını alan Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı'nın zafer kazandığı söylenebilir.

Her ne kadar Şam, askerlerini geri çekse ve seçimlerle birlikte siyasi yapı değişse de bu, Lübnan'ın her alanına sinen Suriye varlığının kolayca sona ereceği anlamına gelmemektedir. Zaten yeni Başbakan Fuad Sinyora ilk ziyaretini Şam'a yapmıştı ve bu, gerilen ilişkilerin düzeltilmeye çalışıldığı bir habercisiydi. Üstelik 1559 sayılı BM kararının hedefi olması nedeniyle artık karar alma mercilerinden uzak durmanın maliyetinin farkında olan Hizbullah, ilk kez hükümete iki bakanla, hem de dışişleri ve enerji gibi iki önemli bakanlıkla, katılmıştı.

Seçimler ülkeye beklenen özgürlüğü getiremedi. Üstelik Suriye'nin çekilmesiyle birlikte yabancı istihbarat örgütlerinin rahatça hareket edebilir hâle geldiği Lübnan, Hariri ile başlayan siyasi suikastlar zincirine ardı ardına yeni halkaların eklenmesiyle güvenlik ve istikrar yoksunu bir ülkeye dönüştü. Genellikle Suriye karşıtlarının hedef alındığı bu suikastlarla Lübnan'da yeni bir kaos dalgası oluşturmak ve iç savaş çıkartmak amaçlanıyordu. Yeni kurulan hükümetin, iç savaş sırasında işlediği cinayetler ve suçlar sebebiyle dört kez ömür boyu hapis cezasına çarptırılan ve on bir senedir hücre hapsinde tutulan Lübnan Güçleri'nin komutanı Semir Ca'ca'yı afla serbest bırakmasını müteakip Falanjistler yeniden silahlanmaya başladı. Hristiyanlar hızla silahlandırılırken, onlara karşı Müslümanlar arasında tek mücadele verebilecek durumda olan Hizbullah'ın ve Filistinli grupların silahsızlandırılması için ise BM öncülüğünde uluslararası çabalar yoğunlaştı. Hizbullah'ın silahsızlandırılmasına soğuk bakan Lübnan hükümetinin, Filistinlilerin silahlarını toplama girişimi başarısızlıkla sonuçlansa da, çevre-

sine askerî birliklerin yerleştirildiği ve hareket serbestisinin engellen-
diği mülteci kamplarında tansiyon yükseldi.¹³⁴

Lübnan'da Hariri suikastı ve akabinde yaşanan bu gelişme-
lerden en mutlu olan ve en kârlı çıkan ülkeler hiç kuşkusuz ABD,
Fransa ve İsrail'di. Suriye'nin ise Lübnan'dan çekilmekle hem İs-
rail karşısındaki gücü azaldı hem de itibarı sarsıldı. Ancak yine de
Suriye birliklerinin çekilişinin ardından Lübnan'da "Suriyesiz bir
dönem" in başladığını iddia etmek mümkün değildi. Zira Suriye bu
ülkenin her alanına nüfuz etmiş durumdaydı ve etkisini tamamen
kırmak hiç de kolay olmayacaktı.

2006 Hizbullah-İsrail Savaşı (Temmuz Savaşı)

1559 sayılı BM kararıyla düğmeye basan ABD-Fransa ikilisinin
baskıları neticesinde Suriye askerî birlikleri çekildikten ve Suriye
yanlıları karar alma mercilerinden büyük ölçüde uzaklaştırıldıktan
sonra, Lübnan üzerinde son oyun sahneye kondu: İsrail, 12 Tem-
muz 2006'da başlayan ve otuz üç gün süren savaşla 2000 yılındaki
yenilgisinin âdeta rövanşını almaya çalıştı.

Havadan saldırılar ve denizden abluka ile başlayıp kara
harekâtıyla devam eden bu savaş, iç savaşın ardından yeniden inşa
edilen Lübnan'ı bir kez daha enkaza çevirdi. İsrail'in görünürdeki
gerekçesi, Hizbullah'ın sekiz askerini öldürüp ikisini kaçırmasıydı.
Ancak bunu savaşın gerekçesi yapmak inandırıcılıktan uzaktı. Zira
tarafklar yıllardır adam kaçırıp esir değişimi yapmaya alıştı ve
bunu birbirlerine karşı bir koz olarak zaten kullanıyorlardı.¹³⁵ Do-

134 Ahmet Emin Dağ, "Lübnan yeni bir iç savaşta hazırlanıyor", *Düşünce Gündem*, Sayı. 12, Kasım 2005, s. 6.

135 Nitekim mesela 7 Ekim 2000'de Hizbullah gerillaları İsrail sınırında görevli 3 askeri kaçı-
rarak, İsrail hapisanelerindeki Arap mahkûmların (bunların 17'si Lübnanlı idi) serbest
bırakılmasını istemişti. "Country Assessment, Lebanon", s. 13. Esir değişimi konusunda
şu örnekler verilebilir: Mart ve Kasım 1983'te Lübnan'da kaçırılan 6 İsrail askerine kar-
şılık 4700 Filistinli ve Lübnanlı mahkûm serbest bırakılmıştır. Mayıs 1985'te Lübnan'da,
1982'de esir alınan 3 İsrail askeriyile 1150 Lübnanlı ve Filistinli mahkûm mübadele edil-
miştir. İsrail, Ocak 1991'de Lübnan'da esir tutulan 1 askerinin öldüğünü kanıtlanma-
sı karşılığında 25, cesedinin iadesi karşılığında da Eylül ayında 51 Lübnanlı mahkûmu
serbest bırakmıştır. Eylül 1996'da 2 İsrail askerinin cesedi ve 17 SLA militanı karşılığın-
da Hizbullah, 40 milisini ve 141 cesedi geri almıştır. Haziran 1998'de İsrail 11 askerinin
cesedi karşılığında, aralarında Hizbullah lideri Nasrallah'ın oğlu Hadi Nasrallah'ın da
bulunduğu 40 Lübnanlı cesedini iade etmiş ve 60 Lübnanlı esiri serbest bırakmıştır.
18 Nisan 2000'de İsrail, on seneyi aşkın bir süredir mahkemeye çıkarılmadan gözaltın-
da tutulan 13 Lübnanlıyı serbest bırakmıştır. Ocak 2004'te Hizbullah'ın 3 İsrail askeri-

layısıyla savaşın asıl gerekçesi, bölgesel ve küresel hesaplaşmalarla doğrudan ilişkiliydi. ABD uzunca bir süredir Afganistan ve Irak'ı işgalinin ve bu ülkelerdeki rejim değişikliklerinin ardından bölgede Suriye ile İran lehine bozulan stratejik dengeyi kendi çıkarları doğrultusunda tekrar yerli yerine oturtmak (ki ABD, Tahran'ın iki temel düşmanı Taliban ve Saddam rejimlerini kendi elleriyle yıkmış ve bölgede Şii yükselişinin önünü açmıştı) ve nükleer güç olma yolunda ilerleyen İran'ı engellenmek için planlar yapıyordu.¹³⁶ Bu iki ülkeye yönelik herhangi bir adım atmadan evvel, İsrail'in güvenliğine yönelik temel tehditler -yani Suriye ile İran tarafından desteklenen silahlı direniş grupları- tasfiye edilmeliydi (ki İsrail, 28 Haziran'da HAMAS hükümeti henüz üçüncü ayını doldurmamışken benzer bir gerekçeyle Gazze'ye topyekûn bir saldırı başlatmıştı). Bu doğrultuda iki sene evvel BM Güvenlik Konseyi'nden çıkan 1559 sayılı karara rağmen Lübnan hükümeti, Hizbullah ve Filistinli grupları silahsızlandırmakta aciz kalmıştı. İşte savaşın asıl amacı buydu; zaten ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın "yeni bir Ortadoğu'nun zamanı geldi" sözü ve ABD Başkanı George W. Bush'un, bu savaştan İran ve Suriye'yi sorumlu tutup Lübnan'ı "özgürlük ve terör arasındaki mücadelede ön cephe" ilan etmesi bu planın açığa vurulmasından başka bir şey değildi.¹³⁷

İsrail-ABD ikilisi, orantısız güç kullanılmasına rağmen bu savaşla umduğunu bulamadı. 1967 Savaşı'nda altı günde üç Arap ülkesinin ordularını mağlup eden İsrail, otuz üç günde Hizbullah gerillalarını püskürtemedi ve başlangıçta ilan ettiği hedeflerin hiçbirine ulaşamadı; ne kaçırılan İsrail askerlerinin serbest bırakıl-

nin cesedi ile rehin alınan 1 işadamını teslim etmesi karşılığında İsrail, 436 Lübnanlı ve Filistinli esiri serbest bırakmış, 59 Lübnanlı'nın da cesedini vermiştir. İsa Eren, "İsrail ve Arap Ülkeleri Arasındaki Esir Değişimi Anlaşmaları (1949-2008)", 22 Mayıs 2008, www.velfecr.com/yazi_detay.php?Yazi_id=1130&yazar=82; "İsrail, Hizbullah ile esir değişimini onayladı", 30 Haziran 2008, www.guncel.net/gundem/dunya/2008/06/30/israil-hizbullah-ile-esir-degisimini-onayladi/lubnan.

136 Uzunca bir süredir planlanmakta olan İsrail'in Lübnan'a saldırısına, 23 Mayıs'ta gerçekleşen Bush-Olmert görüşmesinde yeşil ışık yakıldığı ancak operasyon tarihi olarak sonbaharın düşünüldüğü iddiaları sıkça dile getirilmektedir. Buna göre Hizbullah'ın iki askeri kaçırması, İsrail'in zaten planlanmış olduğu operasyonun tarihini öne almasını sağlamıştır. Stephen Zunes, "Washington, İsrail'i Nasıl Kışkırttı?", *Zaman*, 27 Ağustos 2006; Ahmet Varol, "1701 No'lu Tuzak", *Vakit*, 17 Ağustos 2006.

137 Z. Tuba Kor, "İşte Batı'nın Yeni Ortadoğusu", *Düşünce Gündem*, Sayı. 22, Eylül 2006, s. 11-12.

masını sağlayabildi ne de Hizbullah'ı Güney Lübnan'dan silip füze kapasitesini yok edebildi. Aksine, verdiği başarılı gerilla mücadeleyle İsrail kara birliklerine hiç beklemedikleri bir hezimet tattıran Hizbullah, her geçen gün menziline ve sayısını arttırarak yağdırdığı füzelerle ilk kez İsrail'i kendi evinde bu ölçüde bir saldırıya maruz bıraktı. Halk sığınaklara inerken, İsrail'de hayat felce uğradı. İsrail'in askerî gücünün etkinliği ve caydırıcılığı tartışılır hâle geldi. Orduya ve hükümete güven sarsıldı. Kısaca İsrail'in "yenilmezlik psikolojisi" Hizbullah karşısında bir kez daha yerle bir oldu.¹³⁸

İsrail'e arka çıkan ABD'nin engellemeleri nedeniyle Lübnan'daki kayıpların ve yıkımın iyice ağırlaşmasının ardından BM Güvenlik Konseyi'nin alabildiği 1701 sayılı karar uyarınca 14 Ağustos'ta ateşkes sağlandı.¹³⁹ Ancak bu karar İsrail'i kollayan muğlak ifadelerle doluydu. Çatışmaların başlamasından Hizbullah sorumlu tutulurken, örgütten tüm saldırılarını durdurması ve kaçırılan askerleri derhâl ve koşulsuz serbest bırakması talep ediliyordu. İsrail'den ise sadece "taarruz saldırıları"nın durdurması istenerek, "meşru müdafaa" söylemiyle operasyonlarını sürdürmesinin önü açılıyordu. Çatışmaların asıl sebebi olan İsrail hapisanelerindeki Lübnanlı ve Filistinli esirler konusu ise zamana bırakılıyordu. Kararın en önemli bölümü, Güney Lübnan'a en fazla 15'er bin askerden müteşekkil Lübnan ordusu ile uluslararası gücün (UNIFIL) konuşlandırılmasını öngören ve Lübnan'a silah ve mühimmat sevkiyatını engelleme hususunda tüm devletlere yükümlülük getiren maddelerdi. Kararda ayrıca İsrail'in aleni saldırganlığına ve ölçsüz şiddetine rağmen iki tarafın kayıpları eş tutuluyordu. Bu hâliyle hukuka ve vicdana sığmayan karar, İsrail'in askerî yöntemlerle başaramadığı Hizbullah'ın silahsızlandırılması görevinin, diplomasi yoluyla Lübnan ordusu ve UNIFIL'e havale edildiği izlenimini veriyordu.¹⁴⁰

Ancak işgal kuvvetlerini ülkeden çıkaran meşru bir direniş örgütü olarak resmen kabul gören ve İsrail'e karşı verdiği bu son mü-

138 Kor, "İşte Batı'nın Yeni Ortadoğusu", s. 11-12.

139 1701 sayılı Güvenlik Konseyi kararı metni için bkz. *Now Lebanon*, "Security Council Resolution 1701", 11 Ağustos 2006, <http://www.nowlebanon.com/Library/Files/EnglishDocumentation/UN%20Resolutions/1701.pdf>; kararın Türkçe özeti için bkz. SETA Lübnan Raporu, s. 60-61.

140 Kor, "İşte Batı'nın Yeni Ortadoğusu", s. 11-12.

cadele ile tüm Arap ve Müslüman halklar arasında itibarı artan Hizbullah'ın tasfiyesi mümkün olmadı. Hükümetle vardıkları zımnî mutabakat uyarınca, açıktan taşınan silahlara el konulması, saklananlara ise dokunulmaması şartıyla ateşkesi kabul eden ve BM barış gücü ile Lübnan ordusunun güneyde konuşlanmasına kendisini silahsızlandırmaya girişmemesi şartıyla yeşil ışık yakan örgüt, sadece savunma hattını daha kuzeye taşımak zorunda kaldı. Zaten UNIFIL de yarıya yakını Şiilerden oluşan Lübnan ordusu da Hizbullah'ı silahsızlandırabilecek güce ve iradeye sahip değildi.

Savaşın bahanesi olan öldürülen ve kaçırılan askerlere gelince, silahla amacına ulaşamayan İsrail, Almanya'nın arabuluculuğunda esir değişimi için Hizbullah'la müzakere masasına oturmak zorunda kaldı. İsrail, önce 15 Ekim 2007'de 1 askerinin cesedine karşılık 2 Lübnanlı'nın cesedi ile 1 Lübnanlı esiri verdi; daha sonra 16 Temmuz 2008'de 2 askerinin cesedine karşılık 200'den fazla Lübnanlı ile Filistinlinin cesetlerini iade etti ve aralarında 1979'dan beri tutuklu bulunan Semir Kuntar'ın da bulunduğu beş Lübnanlı mahkûmu serbest bıraktı. Böylece İsrail hapishanelerinde Hizbullah üyesi mahkûm kalmadı.¹⁴¹

Savaşın genel bir değerlendirmesi yapıldığında, Hizbullah'ın İsrail karşısındaki galibiyetinin, maliyeti ağır bir galibiyet olduğu görülür. Hizbullah her ne kadar İsrail'e daha önce hiç tatmadığı bir yenilgiyi yaşatsa ve popülerliği artsa da bu, ("İktisadi Faaliyetler" ile "İsrail İşgali Altındaki Topraklarda Yaşanan İnsan Hakları İhlalleri" bölümlerinin son kısımlarında ayrıntılarıyla zikredildiği gibi) Lübnan'ın ağır yıkımı ve büyük can kayıpları pahasına gerçekleşti. Yenilmezlik mitinin yerle bir olmasıyla İsrail tarafı özellikle moral olarak çökerken Lübnan maddi bir yıkım yaşadı. Bu bakımdan savaş, her iki ülkede de siyasi dengeleri altüst etti ve sosyal hayatta derin izler bıraktı. İsrail'de Kuzey Birlikleri Komutanı Udi Adam ile Genelkurmay Başkanı Dan Halutz istifa ederken, Savunma Bakanı Amir Peretz görevden alındı; istifa baskılarına uzun süre direnen Başbakan Ehud Olmert ise sonunda yolsuzluk soruşturmasını nedeniyle Temmuz 2008'de görevini bırakacağını açıkladı. Lübnan'da ise siyasi kutuplaşma daha da derinleşti. Öte yandan bu vekâlet

141 Ahmet Emin Dağ, "Ortadoğu'da karşılıklı geri adımlar", *Anlayış*, Sayı. 63, Ağustos 2008, s. 68-69.

savaşında, ABD ile İsrail'in bölgeye yönelik projeleri, İran ile Suriye'nin destek verdiği proje karşısında büyük bir darbe aldı. Yine direnişe mesafeli olan "ılımlı Arap" rejimlerinde halklar ile yöneticiler arasındaki gerilim arttı.

Hizbullah-İsrail Savaşı'nın Ardından Lübnan'da Yaşanan Siyasi Gelişmeler

İsrail operasyonunun ardından Lübnan'ın geleceğine dair üç senaryo gündemdedi: Uluslararası güç eliyle Hizbullah silahsızlandırılacak; eğer bu gerçekleştirilemezse ya İsrail bir kez daha Lübnan'a saldırarak ya da mevcut düşmanlıklar tetiklenerek iç savaş körüklenecekti.¹⁴²

Ateşkesten kısa bir süre sonra Lübnan siyaseti çıkmaza girdi. Zira Hizbullah, savaş sırasında elde ettiği askerî başarıyı siyasi alanda da pekiştirmekte kararlıydı. Aslında bu bir zorunluluktur; aksi takdirde ateşkesin yolunu açan BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararı uyarınca silahsızlandırılmasını öngören madde işletilebilirdi. Hükümetin, halka vaat ettiği iktisadi ve siyasi reformları gerçekleştirememesi, İsrail saldırıları karşısında ülkeyi savunmada aciz kalması ve savaş sonrası yeniden inşa hususunda gecikmesiyle güvenilirliğini yitirmesini fırsat bilen Hizbullah, Emel Hareketi ile Mişel Aun grubu başta olmak üzere diğer hükümet karşıtlarını da yanına alarak muhalefet cephesini güçlendirdi. Hizbullah, muhaliflere veto yetkisi verecek bir millî mutabakat hükümeti kurulması, bu hükümetin seçim kanununu değiştirmesinin ardından erken genel seçime gidilmesi ve cumhurbaşkanını da yeni meclisin seçmesi çağrısını yaptı. Bu konuda yapılan müzakerelerden herhangi bir sonuç çıkmaması üzerine Kasım 2006'da kabinedeki Şii bakanların tümü ile Cumhurbaşkanı Lahud'un kontenjanından atanan Hristiyan bakanlardan biri istifa etti. Böylece tüm mezheplerin hükümette temsiline dayanan teamül uyarınca Fuad Sinyora hükümeti meşruiyetini kaybetti. 1 Aralık 2006'dan itibaren muhalefet sokağa döküldü, hükümeti düşürmek için başbakanlığın ve meclisin önünde oturma eylemi başlatıldı. Yine Şii Nebih Berri'nin başkanlığını yaptığı meclis, hükümetin

142 Z. Tuba Kor, "İşgal ve iç savaşın adı BOP", *Anlayış*, Sayı. 42, Kasım 2006, s. 64.

ve aldığı bütün kararların gayrimeşru olduğu gerekçesiyle toplanamaz hâle geldi.¹⁴³

Cumhurbaşkanlığı seçimi süreci de siyasi sistemin tamamen tıkalı olduğu böyle bir ortamda başladı. Uzlaşma talebine iktidarın kayıtsız kalması üzerine muhalefet, meclis oturumlarını boykot etti. Tarafların aralarını bulmak için pek çok ülke devreye girdiyse de bir sonuç alınamadı. 23 Kasım 2007'de mevcut Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresi doldu ve anayasa gereği tüm yetkileri hükümete geçti. Bu noktada güç kullanımına dayanan bölge politikaları tıkanan ABD Başkanı Bush'un 27 Kasım'da Annapolis şehrinde düzenlediği "Ortadoğu Barış Konferansı"nda, İsrail'in olduğu masaya Suriye'nin de oturması, Lübnan'daki cumhurbaşkanlığı krizinin çözümü için bir umut oldu. Nitekim kasım ayı sonunda Suriye'ye yakınlığı ile bilinen ve üç senedir devam eden siyasi krizde ordunun tarafsızlığını koruduğu için özellikle muhalefetin takdirini toplayan Ordu Komutanı Mişel Süleyman'ın adaylığına iktidar grupları, ABD'nin baskısıyla yeşil ışık yakmak zorunda kaldı. Ancak bu uzlaşma da seçimin yapılmasını sağlayamadı. Zira bu defa da Süleyman'ın seçilebilmesi için mecliste yapılması gereken anayasa değişikliği (ki Anayasa'nın 49. maddesine göre üst düzey kamu görevlilerinin aday olabilmeleri için iki yıl önce görevlerinden ayrılmış olmaları gerekiyordu) muhalefete takıldı. Muhalefet, millî mutabakat hükümeti kurulması başta olmak üzere diğer taleplerini hükümete kabul ettirebilmek için seçimlerin yapılmasına engel olmayı sürdürdü.¹⁴⁴

İktidar ile muhalefetin güçleri arasındaki denklik, sistemin çıkmaza girmesinde önemli sebeplerden biriydi. Bu denkliği bozan ve cumhurbaşkanının seçilmesinin önünü açan gelişme ise 7-13 Mayıs 2008'de Hizbullah ile hükümet taraftarları arasında patlak veren çatışmalar oldu. Hükümetin, Hizbullah'ın özel telefon şebekesini yasa dışı ilan ederek soruşturma başlatma kararı alması (ki bu hat Hizbullah'a göre 2006'da İsrail'e karşı direnişinde başarısının temel araçlarından biriydi) ve Beyrut havalimanındaki kamera görüntülerini gizlice Hizbullah'a ulaştıran bir düzeneğin

143 Z. Tuba Kor, "Annapolis'in ardından Lübnan ve Filistin", *Anlayış*, Ocak 2008, Sayı. 56, s. 76-77.

144 Kor, "Annapolis'in ardından Lübnan ve Filistin", s. 76-77.

ortaya çıkarılmasının ardından havalimanı güvenlik şefini görevden alma girişimi, zaten gergin olan iktidar-muhalefet ilişkilerinde bardağı taşıran son damla oldu.¹⁴⁵ Hizbullah lideri Nasrallah, bu kararları “ABD ve İsrail’e vekâleten hükümetin Hizbullah’a ve silahlarına karşı bir savaş ilanı” olarak değerlendirdi ve buna karşı kendilerini savunma hakları olduğunu vurguladı.¹⁴⁶ Ertesi gün Hizbullah ve müttefikleri Emel Hareketi ile Suriye Sosyal Nasıyonalist Partisi’ne bağlı milisler, iktidar gruplarına bağlı güçleri kısa sürede hezimete uğratarak Sünnilerin bölgesi Batı Beyrut’u tamamen kontrolleri altına aldılar. Ayrıca olayları kıskırtan Velid Canbulat ile Saad Hariri’nin evlerinin kuşatılması ve Hariri grubuna bağlı medya kuruluşlarının kısmen yakılarak yayınlarının durdurulması gibi gelişmeler karşısında hükümet geri adım attı ve Ordu Komutanı Mişel Süleyman’ı devreye soktu. Süleyman’ın hükümetin kararlarını geçersiz saymasıyla büyük ölçüde durulan olaylarda 81 Lübnanlı hayatını kaybetti, 250’si de yaralandı. Çatışmalar sadece Batı Beyrut ile sınırlı kalmadı, Trablus ve Cebel-i Lübnan (özellikle de Şuf) başta olmak üzere ülkenin pek çok bölgesine de sıçradı.¹⁴⁷

Tarafları iç savaşın eşiğine kadar getiren ve “7 Mayıs olayları” olarak anılan bu kriz, uzlaşmanın da önünü açtı. Zira bölge üye-

145 Lübnan’da 7 Mayıs olaylarını sorduğumuz 14 Mart İttifakı’na yakın bir isim ise Hizbullah’ın ifadelerinin doğru olmadığını vurgulayarak daha farklı bir resim ortaya koydu: “5 Mart’ta hükümet iki karar aldı. Birincisi, Hizbullah ve Emel’e yakın bir isim olan havalimanındaki güvenlik şefinin istifasını istedi. Çünkü başta elektrikli aletler olmak üzere kaçak malların gümrük ödenmeksizin ve Lübnan devletinden habersiz ülkeye sokulduğuna dair bazı deliller ortaya çıktı. Bu yüzden hükümet güvenlik şefini değiştirmek istedi. İkinci mesele telefon şebekesi ile ilgili. Hükümet Hizbullah’ın yer altında 5000-6000 kişinin kullandığı sabit hattı bulunduğunu biliyor. Denetimi yapılamayan bu telefon şebekesine direniş için ihtiyaç olduğu iddia ediliyor. Ancak Hizbullah yeni bir cihazla bu şebekeyi yaklaşık 100.000 hatta çıkarmak istedi; şebekeyi Mişel Aun’un bulunduğu Kisrevan ve Metn bölgelerine genişletmeye çalıştı. Oysa buralar Hristiyan bölgeleri ve buralarda İsrail yok, direniş yok. Niye bu adımı atıyorlar? Artık bu işi ticari alana dökmeye başladılar. Hükümet ‘10.000 hat yeter, neden 100.000’ dedi ve bir kanun çıkardı. Hizbullah’ın amacı belliydi, hükümeti düşürmekti...” (16 Mart 2009, Beyrut)

146 Hizbullah lideri Hasan Nasrallah’ın basın toplantısındaki konuşmasının Türkçe metni için bkz. “Nasrallah’ın basın toplantısındaki konuşmasının tam metni”, *Yakındoğu Haber*, 10 Mayıs 2008, http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=4941.

147 Z. Tuba Kor, “Lübnan’da uzlaşmanın ömrü ne kadar?”, *Anlayış*, Haziran 2008, Sayı. 61, s. 72-73; “Lübnan’da şiddetin bilançosu: 81 ölü”, *CNN Türk*, 12 Mayıs 2008; “Lebanese army sends troops north”, *BBC News*, 11 Mayıs 2008; Rami G. Khouri, “Four days that changed the Middle East”, *The Daily Star*, 12 Mayıs 2008.

rinde nüfuz mücadelesi veren ülkeler de, örgütün -hiç beklenmedik bir şekilde- askerî güç kullanarak dengeleri değiştirmesi karşısında, zaman kazanmak ve bir sonraki adım için hazırlık yapmak üzere uzlaşmaya yeşil ışık yakmıştı. Üstelik yaklaşan Amerikan başkanlık seçimleri arifesinde tansiyonu düşürmek üzere Annapolis Konferansı ile birlikte bölgede barış rüzgârları estirilmeye başlanmıştı: Bir yandan el-Fetih ile İsrail arasında doğrudan barış müzakereleri devam ediyor, diğer yandan Türkiye arabuluculuğunda Suriye-İsrail barışı ve Mısır arabuluculuğunda HAMAS-İsrail ateşkesi için dolaylı görüşmeler yürütülüyordu. Bu şartlar altında Arap Birliği'nin girişimi ve Katar'ın arabuluculuğunda (Türkiye'nin de büyük katkısıyla) 16 Mayıs'ta Doha'da bir araya gelen taraflar, beş gün süren müzakerelerin ardından on sekiz ayı dolduran siyasi krizin çözümü konusunda uzlaştı. Buna göre, meclis cumhurbaşkanını seçmek üzere toplanacak, 30 bakanlı bir millî mutabakat hükümeti kurulacak (bakanların 16'sı hükümet gruplarından, 11'i muhaliflerden ve 3'ü cumhurbaşkanı kontenjanından olacak), yeni seçim kanununun hazırlanmasına giden yol açık tutulacak, 2009'da genel seçimlere gidilecek, iç ihtilaflarda silaha veya şiddete başvurulmayacak, muhalefet tarafından Beyrut'un merkezinde hükümeti protesto amacıyla kurulan çadırlar kaldırılarak bir buçuk senedir devam eden oturma eylemine son verilecektir.¹⁴⁸

Hizbullah öncülüğündeki muhalifler açısından siyasi bir zafer gibi görünen bu uzlaşmanın ardından, muhalefet oturma eylemine son verdi ve Eylül 2007'den itibaren tam on dokuz defa ertelenen cumhurbaşkanlığı seçimleri 25 Mayıs'ta yapıldı. 23 Kasım'dan beri boş olan cumhurbaşkanlığı makamına Ordu Komutanı Mişel Süleyman 118 milletvekilinin oyuyla seçildi. Ardından 11 Temmuz'da kurulan millî mutabakat hükümetinde 30 bakanlıktan 11'i Hizbullah ile müttefiklerine ayrıldı ve hükümet kararları üzerinde veto hakkı verildi. Uzun tartışmaların ardından 29 Eylül'de, seçim kanununda sınırlı bazı değişikliklere gidildi: Daha önce dört ayrı turda yapılan seçimlerin bütün ülkede tek bir günde yapılması kabul

148 Kor, "Lübnan'da uzlaşmanın ömrü ne kadar?", s. 72-73. Doha Uzlaşması'nın İngilizce metni için bkz. *Now Lebanon*, "The Doha Agreement", <http://www.nowlebanon.com/NewsArchiveDetails.aspx?ID=44023>; Türkçe tercümesi için bkz. "Doha Anlaşması'nın maddeleri", *Yakındoğu Haber*, 21 Mayıs 2008, http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=4992.

edildi; seçim çevrelerinin sınırları değiştirilerek sayıları 14'ten 26'ya yükseltildi ve her birinde sandalyelerin mezhepsel dağılımı yeniden belirlendi. Seçmen yaşının 18'e indirilmesi, yurtdışında yaşayan seçmenlere buldukları ülkelerde oy kullanma hakkı tanınması ve mecliste kadınlara kontenjan ayrılması gibi değişiklik teklifleri ise 2009 seçimleri için kabul edilmese de müteakip seçimlerde hayata geçirilecek gibi görünüyor.¹⁴⁹

Hizbullah 7 Mayıs olaylarıyla taleplerinin çoğunu elde etti ve beklenmedik bir anda krizi tırmandırarak Lübnan'ın en etkili askerî gücü olduğunu ispatladı. Bırakın silahsızlanmayı, haberleşme ağına yönelik herhangi bir hareketi dahi asla kabul etmeyeceğini; daha da önemlisi kendisini es geçerek kritik siyasi kararlar alınamayacağını net bir şekilde gösterdi. Ne var ki ilk kez silahlarını içerideki rakiplerine karşı kullandığı için itibar kaybına uğradı ve silahlarının meşruiyeti tartışılır hâle geldi. 2006'da İsrail'e karşı direnişiyile diğer cemaatler ve gruplar arasında topladığı sempatiyi büyük ölçüde kaybetti ve bundan sonraki süreçte Hizbullah'ın silahları ve niyetleri daha fazla sorgulanmaya başlandı. Batı'nın ve "ılımlı Arap" ülkelerinin desteklediği iktidar gruplarına gelince, hem Hizbullah'a karşı harekete geçmeleri için kendilerini kışkırtan dış güçlerden bekledikleri desteği bulamayarak hayal kırıklığına hem de kan kaybına uğradılar. Öte yandan siyasi alanda derin ihtilafların ve çıkar farklılıklarının olduğu Lübnan'da ordu, bir kez daha "doğal ve tarafsız bir arabulucu" gibi ortaya çıkarak 7 Mayıs olaylarının kaderini belirledi. Son olarak, dış konjonktürde yumuşama yaşandığı bir dönemde cumhurbaşkanının seçilmesi ve yeni bir hükümetin kurulmasıyla geçici bir rahatlama sağlanması elbette önemli bir gelişmeydi; ancak bunun, mevcut rekabeti ve husumeti ortadan kaldıracak gibi beklenmemeli.¹⁵⁰

2009 Genel Seçimleri

Lübnan, 7 Haziran 2009'da yapılan genel seçimlere, Refik Hariri suikastı akabinde gelişen Suriye karşıtı duygusal atmosferde şekillenen ittifak ilişkilerinde çok ciddi bir değişiklik olmadan ve bu defa

149 "Lebanon's election system", *el-Cezire*, Haziran 2009, <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/06/200962114819360431.html>.

150 Kor, "Lübnan'da uzlaşmanın ömrü ne kadar?", s. 72-73.

gayet sakin bir ortamda girdi. İttifak yapısı gibi meclisteki sandalye dağılımında da önemli bir değişiklik olmadı. İç savaş sonrası dönemin en yüksek katılımıyla (%52,3) gerçekleşen seçimlerde, İran ve Suriye destekli 8 Mart İttifakı 57 milletvekili çıkarırken, cumhurbaşkanı kontenjanından seçilen 3 bağımsız milletvekilinin de seçimlerden hemen sonra katılmasıyla, Batı'nın ve "ılımlı Arap" ülkelerinin desteklediği 14 Mart İttifakı 71 milletvekiline ulaştı.

Genel seçimler sonucunda Lübnan meclisinde sandalye dağılımı şu şekilde gerçekleşti:¹⁵¹

14 Mart İttifakı	71
Gelecek Hareketi Bloğu	29
Demokratik Buluşma Bloğu (Canbulat Bloğu)	11
Lübnan Güçleri	5
Ketaib Partisi	5
Hınçak Partisi	2
Ramgavar Partisi	1
Cemaat-i İslami	1
Ulusal Liberal Parti	1
Demokratik Sol Parti	1
Bağımsızlar	15
8 Mart İttifakı	57
Ulusal Özgürlük Hareketi	19
Direnışe Bağlılık Bloğu (Hizbullah)	13
Kurtuluş ve Kalkınma Bloğu (Emel)	13
Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi	2
Lübnan Demokratik Partisi	2
Baas Partisi	2
Taşnak Partisi	2
Marada Bloğu	4

Oysa tahminler başa baş geçecek yarış 8 Mart İttifakı'nın az farkla önde tamamlayacağı yönündeydi. Gerek 14 Mart İttifakı'nı destekleyen bölgesel ve küresel güçlerin seçmenlerin tercihlerini etkileme gayretleri gerekse Lübnan'daki iç gelişmeler bu yöndeki tahminleri güçlendiriyordu. Mısır ile İsrail'in Hizbullah'a karşı pro-

151 *Now Lebanon*, "March 14-March 8 MPs", 11 Haziran 2009, <http://nowlebanon.com/NewsArticleDetails.aspx?ID=97943>.

paganda savaşının dozunu iyice arttırmaları, İsrail ordusunun seçimlerin arifesinde gözdağı niteliğinde Lübnan sınırında en büyük tatbikatlarından birini gerçekleştirmesi, Suudi yönetiminin 14 Mart İttifakı'na seçimlerde kullanılmak üzere milyonlarca dolar vermesi, AB ve ABD'nin¹⁵² üst düzey yetkililerinin ardı ardına Beyrut'u ziyaretleri, muhtemel bir 8 Mart galibiyeti "tehlikesi" karşısında dış güçlerin seçim sonuçlarını yönlendirme gayretleri olarak okunuyordu. Öte yandan Refik Hariri suikastıyla bağlantısı olduğu şüphesiyle kırk dört aydır tutuklu bulunan Lübnan'ın askerî ve güvenlik birimlerinin başındaki Suriye'ye yakın dört generalin uluslararası mahkeme tarafından 29 Nisan'da delil yetersizliğinden serbest bırakılması 14 Martçılardan elini zayıflatırken, Dürzi lider Velid Canbulat da aday listelerinin belirlenmesinde ittifakın lideri Saad Hariri ile ters düşerek 8 Martçılara yanaşmaya, hatta Hizbullah'a yönelik düşmanca tavrını yumuşatmaya başlamıştı. Üstelik aylardır ordu, İsrail hesabına çalışan Lübnanlı ajanların hücre evlerine yönelik ardı ardına baskınlar yapıp onlarca kişiyi gözaltına almakta, bu da Hizbullah'ın savunduğu üzere İsrail tehdidinin çok yakın olduğu izlenimini arttırmaktaydı.¹⁵³

Sünnilerin ekseriyeti ile Dürzilerin büyük kısmının oylarının 14 Mart İttifakı'na, Şii oylarının ise 8 Mart İttifakı'na kanalize olacağı zaten aşikârdı; böyle bir ortamda 2009 seçimlerinin kaderini, tıpkı bir önceki seçimde olduğu gibi, her iki grup arasında bölünmüş olan Hristiyanların tercihleri belirleyecekti.¹⁵⁴ Değişim ve Reform İttifakı adı altında girdiği 2005 seçimlerinde Hristiyan oyla-

152 Bunların en dikkat çekenini, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra, seçime de iki hafta kala Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın kâh teşvikle kâh yardımları kesme tehdidiyle seçmenin tercihini etkilemeye çalıştığı ziyaretiydi. Lübnan'a ABD başkan yardımcısı düzeyinde bir ziyaret, en son 1983'te, 241 askerinin ölümüyle sonuçlanan Amerikan üssüne yönelik saldırının akabinde gerçekleşmişti. Bu da yeni Amerikan yönetiminin Lübnan seçimlerine verdiği önemi gösteriyordu. Jim Muir, "How far will US support for Lebanon go?", *BBC News*, 22 Mayıs 2009; "US Vice-President Joe Biden visits Lebanon", *BBC News*, 22 Mayıs 2009.

153 Hamza Hendawi, "Hizbullah's growing regional role piques Arab governments", *The Daily Star*, 22 Mayıs 2009; "Corruption yes but the focus should be the increased sectarianism!", 24 Nisan 2009, <http://lebelections.blogspot.com/2009/04/corruption-yes-but-focus-should-be.html>; Rannie Amiri, "Lübnan seçimlerini anlamak", *Timetürk*, 4 Mayıs 2009, <http://timeturkcom.xn--ler-1la8h.net/lubnan-secimlerini-anlamak-69215-haber.html>; Hüsnü Mahalli, "Lübnan'a dikkat", *Akşam*, 2 Mayıs 2009.

154 Mezheplere ve bölgelere göre sandalyelerin ittifaklar arasındaki dağılımı şu şekildedir:

rının %70'ini alan Mişel Aun, bu kez 8 Mart İttifakı içinde girdiği seçimlerde önemli kalelerini (özellikle de Beyrut ve Zahle'yi) kaybederek büyük bir şok yaşadı ve Hristiyanların ancak %52'sinin oyu- nu alabildi.¹⁵⁵ Bu noktada Suriye ile İran'a yakın 8 Mart İttifakı'na kayışın Batı'ya yakın duran Hristiyan kitleyi Aun hareketinden uzaklaştırdığı söylenebilir. Her ne kadar Şii adaylar çok yüksek oy- larla seçilse de Hristiyan seçmenlerin bu tercihleri nedeniyle 8 Mart İttifakı, kendisinden beklenen çıkışı yapamadı.

İç savaştan bu yana Lübnan'ın en istikrarsız ve gergin dö- ne- mi olan geçtiğimiz dört senede, hükümetlerin büyük ortağı olarak ülkeyi yönetmeye çalışan ve bunda pek de başarılı olamayan 14 Martçılar için seçim sonuçları büyük bir moral destek oldu. Ancak bu başarılarında, seçimin kaderini belirleyecek kritik bölgelerde si- yasetten uzak duran veya safını henüz belirlememiş kimi seçmen- lerin yüksek miktarlarda para karşılığında oylarının satın alınma- sı (ki bunu Lübnan Şeffaflık Birliği de doğruladı) ve ülke dışında ya- şayan en az 120.000 Lübnanlının (bunların ekseriyetinin 14 Mart İttifakı'nı desteklediği tahmin ediliyor) bütün masrafları karşılanana-

Mezhepler	14 Mart İttifakı	8 Mart İttifakı
Sünni	24	3
Şii	3	24
Dürzi	5	3
Alevi/Nusayri	2	0
Maruni	15	19
Rum Ortodoks	11	3
Rum Katolik	4	4
Ermeni Ortodoks	3	2
Ermeni Katolik	1	0
Protestan	1	0
Diğer Hristiyanlar	1	0
Bölgeler		
Beyrut	17	2
Bekaa	13	10
Cebel-i Lübnan	14	21
Kuzey Lübnan	25	3
Güney Lübnan	2	21

Chris Harnisch, "2009 Lebanese Parliamentary Elections", 12 Haziran 2009, <http://www.irantracker.org/analysis/2009-lebanese-parliamentary-elections>; Esam al-Amin, "What Really Happened in the Lebanese Elections?", <http://www.counterpunch.org/amin06122009.html>.

155 Al-Amin, "What Really Happened in the Lebanese Elections?".

rak oy kullanmak üzere getirilmesinin etkili olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.¹⁵⁶ Zaten harcamalar açısından değerlendirildiğinde Lübnan seçimlerinin dünyanın en pahalı seçimlerinden biri olduğu basında sıkça yer aldı ki, bunda Suudi Arabistan'dan gelen paraların katkısı da büyüktü.

Seçimler, Refik Hariri gibi oldukça sembolik bir ismin katledilmesi neticesinde 2005'ten bu yana yaşanan siyasi kutuplaşmanın azalmadığını, aksine daha da güçlendiğini ortaya koydu. Özellikle Sünniler ile Hristiyanların önemli bir bölümü, nüfus olarak zaten fazla olan Şiilerin siyasi ve askerî alanda artan gücünden oldukça tedirginler, hele de bir önceki sene Batı Beyrut'ta yaşanan 7 Mayıs olaylarından sonra. (Bu tedirginliği Mart 2009'daki Lübnan ziyaretimizde yaptığımız görüşmelerde de bizzat hissettik.)

Seçimlerin bir diğer sonucu, siyasi sistemdeki adaletsizliği bir kez daha gözler önüne sermesi oldu. Nitekim 8 Mart İttifakı yaklaşık 840.000 oy almasına (oyların %55'i) rağmen ancak 57 milletvekili çıkarabilirken, 14 Mart İttifakı 694.000 oyla (yani oyların %45'i) 71 milletvekili çıkararak seçimlerin galibi oldu.¹⁵⁷ Oysa Doha Uzlaşması gereğince 29 Eylül 2008'de seçim kanununda yapılan kısmi değişikliklerin 8 Martçılara, özellikle Aun hareketine yarayaçağı düşünülüyordu. Seçim sonuçları, mezhep temelli ve liste usulü çoğunluğa dayanan siyasi sistemden nispi temsile geçilmedikçe Lübnan'da adil bir siyasi sistem inşa edilemeyeceğini bir kez daha gösterdi. Ancak nüfus dengeleri gereği Şiilerin önünü açacak, başta Maruniler olmak üzere Hristiyanların ve Sünnilerin etkinliğine ise darbe vuracak böyle bir değişim, Lübnan devletinin temellerini kökünden sallamak olur ki bu da yeni bir iç savaşı beraberinde getirir. Taraflar bunun farkında olduğu için bu yöndeki taleplerini sınırlı tutuyorlar; özellikle de Lübnan'ı yönetmekten ziyade, kazanımlarını ve silahlarını garanti altına alma çabasındaki Hizbullah.

Genel seçimler iç siyasi tabloyu değiştirmede. 14 Mart İttifakı seçimlerden galip çıksa da 8 Martçılarla bir millî mutabakat hükümeti kurmak zorunda. Zira yasama ve yürütme organlarında her

156 Al-Amin, "What Really Happened in the Lebanese Elections?"; Todd Baer, "The scramble for votes", *el-Cezire*, <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/05/2009531132727722472.html>

157 Al-Amin, "What Really Happened in the Lebanese Elections?".

büyük mezhebe belirli bir kontenjanın ayrıldığı siyasi sistem gereği hiçbir grup bir diğerini göz ardı etme lüksüne de yok etme gücüne de sahip değil. Sandıktan kim çıkarsa çıksın ve fikir ayrılıkları ne kadar derin olursa olsun, siyasi sistemin işleyebilmesi ve önemli karar ve kanunların geçebilmesi için siyasi diyalog kanallarının sürekli açık tutulması ve geniş tabanlı bir uzlaşma şart; aksi bir durum çatışmayı beraberinde getirir. Burada kritik nokta, yeni kurulacak hükümette 8 Martçılara veto hakkının verilir verilmeyeceği olacaktır.¹⁵⁸ Yine de iç rekabeti ve husumeti ortadan kaldırmaya çağrı aşikâr olan seçim sonuçlarının, mevcut problemlere kalıcı çözümler bulunmasının önünü açmayacağı gibi ülkenin istikrarına katkısı da sınırlı olacaktır.

Bu seçim sonuçları, Lübnan ve bölge üzerinde nüfuz mücadelesi veren dış güçlerin son dönemde kendi aralarındaki gerilimleri yumuşatma çabalarından doğrudan etkilendiği gibi, önümüzdeki dönemde bu süreci de etkileyecektir. Nitekim Hizbullah ve müttetiklerinin seçimlerden galip çıkmaması ve ülkedeki mevcut statükonun değişmemesi Batılılara, bazı Arap ülkelerine¹⁵⁹ ve İsrail'e rahat bir nefes aldırdı; özellikle yeni ABD Başkanı Barack Obama'nın Ortadoğu'da yürüteceği politikalar açısından kolaylaştırıcı bir faktör oldu. Bundan sonra Suudi Arabistan ile Suriye arasındaki yumuşamanın ve Obama başkanlığındaki ABD ile Suriye ve İran arasındaki diyalogun sürmesi beklenebilir. Bu süreçlerde başarılı olunabi-

158 Lübnan'da yeni millî mutabakat hükümeti, beş ay süren müzakerelerin sonucunda Başbakan Saad Hariri tarafından 9 Kasım 2009'da kuruldu. 30 kişilik bakanlar kurulunun 15'i 14 Martçı, 10'u 8 Martçı ve 5'i de cumhurbaşkanı kontenjanından atanan isimlerdi. Buna göre, bakan sayısı salt çoğunluktan bir eksik olan 14 Martçılar tek başlarına karar alamayacaklar; 8 Martçılar ise doğrudan hükümet kararlarını veto etme hakkına sahip olamayacaklar; cumhurbaşkanı kontenjanından atanan bakanlar ise her zaman olduğu gibi kilit roller oynayacak ve bir nevi hakem olacaklar. Yani hiçbir taraf kendi gündemini diğerine dayatamayacak. 7 Ekim'de Suudi Arabistan ve Suriye devlet başkanlarının Şam'daki görüşmelerinin ve aralarındaki buzları eritmelerinin ardından Lübnan'da 14 Martçılar ile 8 Martçıların uzlaşmaları ve hükümet kurma krizinin sona ermesi de dikkat çekici bir diğer ayrıntıdır. Natalia Antelava, "Lebanon cabinet deal signals Syrian return", *BBC News*, 25 Kasım 2009; "Government outlook: Lebanon's Cabinet splits will hamper effective action", 16 Kasım 2009, <http://www.zawya.com/story.cfm/sidZAWYA20091117054539>. Bu noktada, gerek Lübnan içi uzlaşmada gerek Suriye-Suudi ilişkilerinde buzların erimesinde gerekse Suriye-Lübnan ilişkilerinin rayna oturmasında Türkiye'nin de büyük katkılı olduğunu not etmek gerekir.

159 Hizbullah'ın Lübnan ve Ortadoğu'da artan gücünden çeşitli Arap ülkelerinin duydukları endişeye ilişkin bir yorum için bkz. Hendawi, "Hizbullah's growing regional role piques Arab governments".

lirse bölgesel ve uluslararası gerilimler azalacak, bu da Lübnan'da tansiyonu düşürecektir. Ancak Lübnan ziyaretinde görüştüğümüz Hizbullah yetkililerinin ısrarla vurguladıkları gibi, İsrail ile yakın gelecekte yeni bir savaş çıkma ihtimali de göz ardı edilmemelidir: "Çünkü İsrail'in yönetici kadrosu savaşı yapamaz; savaş da barış da İsrail'in elindedir." Nitekim İsrail'in aşırı sağcı yönetimi ile İran arasındaki gerilim yeniden Lübnan üzerinde kozların paylaşılması- nı beraberinde getirebilir.

v. Bölüm

**İNSAN HAKLARI
İHLALLERİ**

Genel Durum

Lübnan, temel insan hakları uygulamalarında dünya standartları ortalamasında yer alan bir ülke idi.¹⁶⁰ Dinî hürriyetler, toplanma ve ifade hürriyeti gibi pek çok alanda bölge standartlarının üstündeydi. Ancak on beş sene süren iç savaş sırasında yaşanan olağanüstü şartlar nedeniyle her türlü hak ve hürriyetin ihlal edildiği bir ülkeye dönüştü.

Anayasasının Başlangıç Bölümü'nde "başta düşünce ve inanç hürriyeti olmak üzere temel hürriyetlere saygılı, sosyal adalete ve bütün vatandaşların ayırım gözetilmeksizin haklarının ve sorumluluklarının eşitliğine dayanan parlamenter demokratik bir cumhuriyet" olduğu vurgulanan Lübnan, insan hakları ve medeni haklara ilişkin pek çok uluslararası belgenin altına imza atmış ve bireysel hakları tanımış olsa da, ülkede iç savaş sırasında olağan hâle gelen bazı ihlaller sonraki dönemde de devam etmiştir. Yargısız infaz, adam kaçırma, işkence ve kötü muamele, düşünce suçları, gerekçesiz ya da yargılamadan keyfi gözaltı gibi ihlaller hâlâ yaygındır. Özellikle 1991'de Suriye ile imzalanan ve iki ülkenin güvenlik kurumlarını birbirine bağlayan Savunma ve Güvenlik Pakti'nin bunda büyük rol oynadığı iddia edilmektedir. Zira bu anlaşma ile Suriye, Lübnan'ın başta güvenliği olmak üzere iç işlerine bütünüyle müdahil olabilmış; hatta Lübnan polisine ait görev ve yetkilerin bir kısmını Suriye istihbaratı yerine getirmeye başlamıştır. Ancak Suriyeli istihbarat elemanları ve güvenlik güçleri, Lübnan'da işledikleri suçlardan dolayı sorumlu tutulamamış ve yargılanamamıştır.

¹⁶⁰ "Country Assessment, Lebanon", s. 21.

Eylül 2004'te başlayan ve Hariri suikastı ile tırmanan siyasi gerilimde, Suriye her ne kadar askerî birliklerini geri çekmek zorunda kalsa da, hak ve hukuk ihlalleri azalmamış, aksine daha da artmıştır. Zira oluşan güç boşluğunda yabancı ülkelerin istihbarat elemanları Lübnan'da rahatça hareket edebilir hâle gelmiş, üstelik Suriye de istihbarat birimlerini geri çekmemiştir. Öte yandan Temmuz-Ağustos 2006'daki savaşta işlediği insan hakları ihlalleriyle İsrail çirkin yüzünü bir kez daha tüm dünyaya göstermiştir. Lübnan'da siyasi belirsizlik ve istikrarsızlık devam ettiği sürece insan hak ve hürriyetlerine yönelik ihlallerin sona ermesi neredeyse imkânsızdır.

Öte yandan Lübnan'da insan hakları ihlallerini önleyebilecek veya en azından asgari düzeye indirebilecek güçlü, bağımsız ve tarafsız bir yargı sistemi bulunmamaktadır. Mahkemelerde personel ve teknik altyapı yetersizliği söz konusudur. Askerî mahkemelerin yetki alanı oldukça geniştir ve sivilleri de yargılamaktadır.¹⁶¹ Bütün bunlar ihlalleri kolaylaştıran diğer faktörlerdir.

İç Savaş Sonrası İnsan Hakları İhlalleri

Bütün silahlı grupların birbirleriyle ve hatta kendi içlerinde savaştığı ve hukuksuzluğun hâkim olduğu iç savaşın ağır bilançosu "İç Savaşın Etkileri" bölümünde ortaya konmuştu. Savaş sırasında işlenen suçlardan sorumlu olanların bir kısmı ya hiç yargılanmamış ya da hak ettikleri cezaya çarptırılmamıştır. Milis güçlerinin liderlerinden sadece Semir Ca'ca, işlediği suçlardan dolayı ceza almış; diğerleri, 1991'de ilan edilen affın da etkisiyle devlette önemli mevkilere gelmişlerdir. Ca'ca da 2005'te çıkarılan afla serbest kalmış ve yeniden Lübnan siyasetini karıştırmaya, yandaşlarını silahlandırmaya başlamıştır.

İç savaş sırasında kaçırılan sivil Lübnan vatandaşları ile Filistinlilerin sayısı 17.000 olarak tahmin edilmekte ve bunların büyük bir kısmının akıbeti hâlâ bilinmemektedir. Hükümet, savaşın ardından kayıplardan sorumlu gruplara karşı herhangi bir soruşturma

¹⁶¹ European Commission, "European Neighbourhood Policy: Country Report, Lebanon", s. 9.

ma açmamıştır. Üstelik siyasi nedenlerle adam kaçırma azalsa da hâlen devam etmektedir.¹⁶²

Lübnanlıların büyük bir kısmı, bu kayıplardan Suriye'yi sorumlu tutmaktadır.¹⁶³ 1990 sonrası kaybolanların Suriye hâpishanelerinde tutulduğu görüşü yaygındır. Ancak Lübnan'da kayıpları tartışmak bir tabudur; dolayısıyla bu konu hiçbir şekilde ele alınamamaktadır. Kayıpların aileleri bilgi vermekten korkmaktadır; dolayısıyla kayıpları hakkında hükümet yetkililerinden veya sivil toplum kuruluşlarından herhangi bir bilgi veya yardım da alamamaktadırlar. Ancak bu kişilerin, öl(dürül)mesi durumunda cesetleri ailelerine teslim edilmektedir.¹⁶⁴ Zaten Suriye yönetimi de ülkesinde Lübnanlı siyasi mahkûmların bulunduğunu kesinlikle kabul etmemekte, ancak hâpishanelerden serbest bırakılanlar içeride hâlen tutulmakta olanların isimlerini vermektedir.

Lübnan ve Suriye yönetimlerine muhalif olanlar herhangi bir suçlama olmaksızın gözaltına alınabilmektedir. Lübnan'da gerek hükümete gerek Suriye'ye gerekse bazı silahlı gruplara ait gizli sorgulama merkezleri olduğu iddiaları oldukça yaygındır. Keyfi olarak tutuklananlar, bu gizli sorgulama merkezlerinde işkence ve kötü muameleye tâbi tutulmaktadır. Yine başta askerî istihbarat olmak üzere güvenlik birimleri hükümetin düşman veya tehdit olarak gördüklerinin telefonlarını rahatlıkla dinlemektedir. Bu konuda Suriye ve İsrail istihbaratı oldukça faaldir.¹⁶⁵

162 "Country Assessment, Lebanon", s. 23; "Disappearances' in Lebanon", HRW, <http://hrw.org/english/docs/2000/04/13/lebano491.htm>.

163 İç savaş hatıralarını anlattığımız bir Lübnanlı, ülkedeki pek çok insan hakları ihlallerinden sorumlu olan Suriye ordusu ve Muhaberat'ına ilişkin şunları söyledi: "Başlangıçta bizim bölgeye (Şuf) Arap Caydırıcı Gücü gelmişti; ardından Arap güçleri çekildi ve Suriye ordusu kaldı. Hiçbir bölge, hiçbir köy yoktu ki Suriye ordusunun kontrol noktaları ve emniyet merkezleri olmasın. Suriye istihbaratı ise yollara barikatlar kuruyor; araçlardaki mallara veya araçlara el koyuyor ya da haraç alıyor; özellikle Suriye'ye muhalif faaliyetler içinde olan gençleri alıp gidiyor ya hapse atıyor ya haklarında tahkikat yapıyor ya da engellemelere maruz bırakıyordu. Bütün bunlar Muhaberat ve Suriye güvenlik güçleri tarafından gayriresmî olarak yapılıyordu. Çok fazla sayıda genç bu sebeple işlerini kapatmak zorunda kaldı ve Muhaberat'ın varlığından olumsuz etkilendi." (16 Mart 2009, Beyrut)

164 "Syria/Lebanon-Disappearances in Lebanon by Syrian Security Forces", HRW, <http://hrw.org/english/docs/1997/05/29/lebano8821.htm>.

165 "The State of Human Rights in Lebanon, 1999: An Overview", Foundation for Human and Humanitarian Rights-Lebanon, *Middle East Intelligence Bulletin*, Cilt. 2, Sayı. 2, Şubat 2000.

İç savaş sırasında son derece yaygın olan ve dış güçlerin de etkisiyle siyasi birer araca dönüşen faili meçhul cinayetler, savaş sonrasında giderek azalsa da sona ermemiştir. Özellikle savaş sırasında faili meçhuller için oldukça etkili bir silah olduğu "keşfedilen" bombalı araçlar -ki 3641 araca yerleştirilen bombaların patlaması sonucu 4386 kişi ölmüş ve binlerce kişi de yaralanmıştır¹⁶⁶-, sonraki dönemde de yaygın olarak kullanılmıştır. Refik Hariri suikastıyla yeniden başlayan bu süreçte pek çok siyasetçi ve gazeteci öldürülmüş veya yaralanmış; yüzlercesi de yurtdışına kaçarak uzun süre ülkesine dönememiştir.

Lübnan'da ölümlerle sonuçlanan siyasi suikastların listesi oldukça kabardır: Başbakan Riyad es-Sulh (Temmuz 1951-Ürdün ziyareti sırasında), Dürzi lider Kemal Canbulat (Mart 1977), eski Cumhurbaşkanı Süleyman Franciye'nin oğlu Tony ve ailesi (Haziran 1978), cumhurbaşkanlığına seçilen Beşir Cümeyyil (Eylül 1982), Başbakan Reşid Kerami (Haziran 1987), Sünni lider ve Başmüftü Hasan Halid (Mayıs 1989), Cumhurbaşkanı Renè Muavvad (Kasım 1989), Liberal Ulusal Parti Başkanı ve Hristiyan bir milis grubunun lideri Dani Şem'un (Ekim 1990), Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Abbas Musevi (Şubat 1992), Lübnan Güçleri liderlerinden ve bir dönem bakanlık yapan Eli Hubeyka (Ocak 2002), Başbakan Refik Hariri (Şubat 2005), Ekonomi ve Ticaret Bakanı Bâsil Fleyhan (Nisan 2005), Gazeteci Semir Kasir (Haziran 2005), Lübnan Komünist Partisi eski Başkanı George Havi (Haziran 2005), Gazeteci ve Milletvekili Cibran Tueyni (Aralık 2005), Sanayi Bakanı Piyer Cümeyyil (Kasım 2006), Milletvekili Velid Eydu (Haziran 2007), Milletvekili Antuvan Ğanim (Eylül 2007), Lübnan ordusunun ikinci ismi General Fransuva el-Hac (Aralık 2007), Hariri suikastını soruşturan istihbarat yetkilisi Visam İyd (Ocak 2008), Hizbullah'ın en önemli komutanlarından İmad Muğniye (Şubat 2008-Şam'da gerçekleşmiştir), Milletvekili Salih Aridi (Eylül 2008)... Suikast zinciri bu şekilde uzayıp giderken yüzlerce masum Lübnanlı da saldırılarda yaralanmış veya hayatını kaybetmiştir. Her suikastla toplumsal barış bir kez daha zedelenmiş, intikam duygusu kin ve nefreti arttırmıştır.

¹⁶⁶ "World Notes Lebanon", *Time*, 23 Mart 1992, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,975156,00.html?promoid=googlep>.

Özellikle Hariri suikastından itibaren çoğunlukla Suriye karşılarının hedef hâline gelmesi nedeniyle her defasında Şam suçlanmıştır. Faili meçhullerin çoğu henüz aydınlatılamamıştır. Lübnanlıların kendi aralarında ciddi düşmanlıklar olduğu gibi ülkede farklı hesapların peşinde bir sürü yabancı istihbarat görevlisi de bulunmakta ve bunların ülkeyi karıştırmaya çalıştığı bilinmektedir. Buna rağmen Lübnanlıların bir kısmının Şam'dan şüphelenmesi anlaşılabilir. Zira gerek iç savaş sırasında gerekse sonrasında izlediği politikalar nedeniyle Suriye'nin sicili hiç ama hiç temiz değildir.

Son olarak 14 Martçılar ile 8 Martçılar arasındaki temel ihtilaf mevzularından biri olan Hariri suikastı ile ilgili hukuki sürece de değinmek gerekir. Lübnan hükümetinin talebi doğrultusunda BM Güvenlik Konseyi'nin Nisan 2005'te aldığı 1595 sayılı kararla bir uluslararası araştırma komisyonu kurulmuştur. Dört sene içinde üç ayrı başsavcı eskiten komisyonun soruşturma görevi birkaç defa uzatılmıştır. Bu süreçte Güvenlik Konseyi, uluslararası mahkemenin kurulmasına ilişkin BM kararını 10 Kasım 2006'da Lübnan hükümetinin onayına sunmuştur. Bu adım, Lübnan'da zaten beklenen ve on sekiz ay sürecek olan siyasi krizi tetiklemiştir. Nitekim Şii bakanların tümünün istifa etmesinin ardından hükümet, meşruiyeti tartışılır hâle gelmesine rağmen 13 Kasım'da kararı onaylamış; ancak siyasi krizin yaşandığı bu dönemde Meclis Başkanı Nebih Berri, yasama organından da geçmesi gereken karar için meclisi toplamayı reddetmiştir. Lübnan adalet sisteminin bağımsızlığı ve tarafsızlığı tartışmalı olsa da Beyrut'ta yerel bir mahkeme kurulmasını savunan muhalefete göre, suikasta ilişkin uluslararası bir mahkeme kurulması dış güçlerin Lübnan'ın iç işlerine ve egemenliğine bir müdahaledir.¹⁶⁷ 12 Aralık'ta ise Cumhurbaşkanı Emil Lahud hükümetin imzaladığı kararnameyi, meşru, anayasaya uygun ve uzlaşmayla oluşacak bir hükümet tarafından gözden geçirilmesi için onaylamayı reddetmiştir. Siyasi sistemin tıkanıdığı bir dönemde süreci daha fazla geciktirmemek üzere, Saad Hariri'nin yetmiş milletvekilinin imzasını içeren bir mektupla BM'ye başvurusu üzerine,

167 8 Martçılar ile 14 Martçıların Hariri suikastı soruşturmasına ilişkin hukuki sürece bakışları hakkında bir analiz için bkz. Alptekin Dursunoğlu, "Hizbullah 1701'i tehditten fırsata dönüştürüyor", *Yakındoğu Haber*, 13 Kasım 2006, http://www.yakindoguhaber.com/yazi_detay.php?Yazi_id=150&yazar=1.

Güvenlik Konseyi 30 Mayıs 2007'de aldığı 1757 sayılı kararla özel bir uluslararası mahkeme kurulmasını kabul etmiştir. Ardından 1 Mart 2009'da Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın ev sahipliğinde Lübnan Özel Mahkemesi görevine başlamıştır. Görev süresinin en az üç sene olması öngörülen mahkemeden nasıl bir sonuç çıkacağını kestirmek şimdiden mümkün olmasa da, 25 Şubat'ta suikast zanlısı üç sivilin, ardından da 29 Nisan'da suikastla bağlantısı olduğu şüphesiyle kırk dört aydır tutuklu bulunan Lübnan'ın askerî ve güvenlik birimlerinin başındaki dört generalin (geri alınan şahit ifadeleri nedeniyle) delil yetersizliğinden serbest bırakılması dikkat çekici bir gelişmedir. Şüphesiz bu son karar Hariri suikastı konusunda büyük baskı altında olan Şam'ın elini epeyce rahatlatmıştır. Zaten Hariri suikastını araştıran komisyon, Ekim 2005'teki ilk raporundan Mart 2008'deki onuncu raporuna kadar geçen süreçte, (komisyonla işbirliği yapmasına da paralel olarak) Suriye rejimine yönelik suçlamalarını giderek yumuşatmıştır. İlk raporunda Suriyeli üst düzey yetkililerle onların Lübnan'daki müttefiklerinin suikasta karıştığı iddiasına yer veren komisyon, onuncu raporunda doğrudan Şam'ı suçlamak yerine bir suç şebekesini adres göstermiştir.¹⁶⁸ Yine de yıllar süren soruşturma ve mahkeme sonucunda kimin suçlu çıkacağı ve kararın, suikastın sorumlularının bir an önce bulunmasını ve cezalandırılmasını isteyen Lübnanlıları tatmin edip etmeyeceği şimdilik büyük bir soru işaretidir.

İsrail İşgali Altındaki Topraklarda Yaşanan İnsan Hakları İhlalleri

İsrail'in Lübnan'daki insan hakları ihlallerinin mazisi, onun bu toprakları işgalinden çok daha öncesine dayanmaktadır. Filistinli gerillaların mücadelelerini bahane ederek 1968'den itibaren Lübnan'a yönelik saldırılarını yoğunlaştıran ve binlerce kişinin ölü-

¹⁶⁸ Hariri suikastının araştırılması ve hukuki sürece ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem Tür ve Veyssel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Ortadoğu*, Sayı. 5. Hariri suikastının soruşturulmasına ilişkin BM Güvenlik Konseyi kararları metinleri için bkz. *Now Lebanon*, <http://www.nowlebanon.com/LibraryFiles.aspx?ID=132&MID=94&PID=22&FParentID=3>.

müne ya da yaralanmasına sebep olan İsrail, uluslararası hukuka aykırı olarak ve BM kararlarını hiçe sayarak bu ülkeyi ilk olarak 1978'de kısa bir süreliğine, ardından 1982'den itibaren on sekiz yıl boyunca işgal altında tutmuştur. Gerek 1978'de gerekse 1985'te kısmen geri çekilirken "güvenlik" gerekçesiyle ardında çoğunluğu Hristiyan milislerden müteşekkil bir güç bırakarak, hem Güney Lübnan'ı kontrol etmiş hem de Lübnanlıları birbirine kırdırarak ülkeyi parçalanmanın eşiğine getirmiştir.

1982 işgali sırasında İsrail'in işlediği insan hakları ihlallerinin haddi hesabı yoktur. Öldürülenlerin %80'i sivilidir. Güneydeki Filistin mülteci kampları yerle bir edilirken, BM verilerine göre sadece Batı Beyrut'ta mülteci kampları dışında 13.500 ev oturulamaz hâle gelmiştir. Güneyde silahsızlandırılmış bir bölge kurma gerekçesiyle yüz binlerce insan evlerinden kovularak kuzey bölgelere göç ettirilmiştir. Ayrıca binlerce Lübnanlı ve Filistinli mahkûm toplama kamplarında kötü muamele ve işkenceye maruz kalmış, hatta bir kısmı hayatını kaybetmiştir. İşgal yıllarında Güney Lübnan'da 16 ila 60 yaş arasında hapse düşmemiş hiçbir Filistinlinin bulunmadığı dile getirilmektedir. Öte yandan saldırılar sırasında kullanılan msket ve fosfor bombaları yüzünden o kadar fazla sivil hayatını kaybetmiştir ki, sonunda dönemin Reagan yönetimi bu silahların İsrail'e satışını geçici olarak durdurmak zorunda kalmıştır. İsrail işgali sırasında yaşananların en korkunç olanı ise 36 saat içinde 2000'e yakın Filistinli mültecinin, cesetleri tanınmaz hâle gelecek şekilde katledildiği Sabra ve Şatila Katliamı'dır. Katliam sırasında ve sonrasında yüzlerce kişinin İsrail'in Güney Lübnan'daki sorgulama merkezlerine götürüldüğü ve pek çoğundan bir daha haber alınmadığına dair raporlar mevcuttur. Bu şekilde öldürülen veya işkence sebebiyle sakatlananların sayısı dahi bilinmemektedir.¹⁶⁹

Lübnan'da insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı bölge, 2000 yılına kadar İsrail işgali altında bulunan Güney Lübnan'dır. Bu ihlallerde İsrail'in bizzat silahlandığı, eğittiği ve her türlü maddi desteği sağladığı Güney Lübnan Ordusu (SLA) milisleri büyük rol oynamıştır.¹⁷⁰ İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, SLA'nın

169 Nakhleh, s. 797, 799, 813; "Lübnan'ın topraklarında ölüm tohumları", Pusula, <http://www.pusula.tv/detail.asp?Gundem=2091>.

170 Lübnan kanunlarına göre SLA'da görev almak suçtu ve devlete ihanetti. 1996'da SLA'nın hâlen Fransa'da olduğu sanılan lideri Antuvan Lehed gıyabında ömür boyu hapis ce-

işgal altındaki bölgede uluslararası hukuka aykırı olarak işlediği fiiller şunlardır: Erkekleri ve çocukları zorla milis gücüne kaydetme, önceden haber vermeksizin evleri zorla tahliye ettirme, şüpheli görülenlerin evlerini yıkma, Khiam Gözaltı Merkezi'nde herhangi bir suç isnat etmeksizin veya sorgulamaksızın keyfi olarak gözaltında tutma, gözaltında işkence ve kötü muamele...¹⁷¹

SLA ve özellikle İsrail güçleri, Güney Lübnan'da sivillerin yaşadığı bölgelere ve gerilla mevzilerine sayısız saldırı düzenlemiş, şiddete maruz kalmamış tek bir aile neredeyse bırakmamıştır. İsrail, aldığı tedbirlerle sınırdan sızmaları büyük ölçüde önlese de, topraklarını vuran Katyuşa füzelerinin önüne geçememiştir. (1985-2000 arasında Galile/Celile bölgesine 4000'i aşkın füze isabet etmiş; bunlar sadece 7 İsrailinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.¹⁷²) Bu sebeple Hizbullah ve Filistinlilerin saldırıları ile füze tehdidini tamamen bertaraf etme bahanesiyle Haziran 1991, Ekim-Kasım 1992 ve Temmuz 1993'te geniş çaplı hava saldırıları düzenlemiştir. 90'lı yılların en önemli saldırısı ise Nisan 1996'da gerçekleşmiştir. Hizbullah, Lübnan'ın batı ve orta kesiminde yer alan pek çok köye hava saldırısı düzenlenmesine misilleme olarak İsrail'in kuzeyindeki yerleşimlere füze atmış; Tel Aviv de füze atışlarını tamamen durdurma hedefiyle "Gazap Üzümleri Operasyonu"nu düzenlemiştir. 1982'den itibaren ilk kez Beyrut'un güneyine de saldıran İsrail'in bu operasyonu sırasında yine on binlerce Güney Lübnanlı sivil kuzey bölgelere sığınmıştır. 18 Nisan'daki İsrail saldırısında Kana'daki BM merkezine sığınan sivillerden 102'si hayatını kaybetmiş, 150'si de yaralanmıştır. On altı gün süren bu operasyonda can kaybı, çoğunluğu sivil toplam 164 kişiye ulaşmıştır. 26 Nisan'da ABD-Fransa arabuluculuğunda varılan ateşkes uyarınca Hizbullah ile İsrail, si-

zasına çarptırılırken, örgüt mensupları değişik sürelerde hapis cezaları almışlardır. İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilişini müteakip burada yaşayan eski SLA militanı 6500 kişi, aileleriyle birlikte İsrail'e sığınmış; kalan yaklaşık 2300 kişi Lübnan otoritelerine teslim olmuş ve tutuklanmıştır. Ancak mahkemelerde açılan davalarda ceza alanlar azdır; cezaların ise çoğu, davalılar yurtdışına kaçtıkları için giyaplarında verilmiştir. "Country Assessment, Lebanon", s. 30-31, 34; "Country Reports on Human Rights Practices-2000", Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 23 Şubat 2001, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2000/nea/800.htm>.

171 "Free Speech Punished in Lebanon", HRW, <http://hrw.org/english/docs/2000/04/27/leban0466.htm>; "Israel is Responsible for Abuses in Khiam Prison", HRW, <http://hrw.org/english/docs/1999/10/28/isrlpa1667.htm>.

172 Luft, s. 15.

villeri ve onların yaşadıkları bölgeleri hedef almama konusunda anlaşmış; böylece çatışmaların tekrar kontrolden çıkmasının büyük ölçüde önüne geçilmiştir.¹⁷³

2000 senesinde tamamen geri çekilse de İsrail'in Lübnan'a yönelik ihlalleri ve saldırıları sona ermemiştir. Hemen her gün Lübnan hava sahası ile karasularını ihlal etmiş, ülke üzerinde alçaktan uçuşlar yapmış, istediği yere bomba yağdırmış ve işgal sırasında ele geçirdiği esirleri serbest bırakmamıştır.

2006'daki Hizbullah-İsrail Savaşı'nın bilançosu ise oldukça ağırdır. Lübnan tarafında üçte biri 12 yaşından küçük çocuk olmak üzere yaklaşık 1187 sivil hayatını kaybetmiştir. 40 Lübnan güvenlik gücünün yanı sıra 70 Hizbullah gerillası ile 4 BM gözlemcisi ve 1 UNIFIL askeri ölmüştür, 4092 kişi ise yaralanmıştır. İsrail sadece evlerinden kaçamayanları değil, kaçmakta olanları da hedef almıştır. Operasyonun belki de en acı olayı, İsrail'in on yıl aradan sonra 30 Temmuz'da bir kez daha Kana'daki BM binasına yağdırdığı bombalarla 37'si çocuk (15'i engelli) en az 60 sivil katletmesidir. İsrail saldırıları yüzünden nüfusun dörtte biri (yaklaşık 1 milyon kişi) ülke içinde daha güvenli bölgelere sığınırken, 220.000 kişi de Lübnan'ı terk etmiştir. 30.000 ev oturulamaz hâle gelmiş, 100.000 Lübnanlı evsiz kalmıştır. İsrail tarafında ise 117 asker ve 16'sı Filistinli (yani 1948 işgalinde topraklarını terk etmeyen ve bugün kendilerine "İsrailli Arap" denilenler) 41 sivil ölmüş; 583 sivil ve 312 asker yaralanmıştır. 4000 civarında Hizbullah füzesi İsrail topraklarına düşerken, İsrail ordusu 100.000'den fazla havan topu atmış, 12.000'i aşkın hava akını düzenlemiştir. İsrail ayrıca, savaş suçu sayılan fosforlu havan topu mermilerinin yanı sıra çeşitli kimyasal maddeler de kullanmıştır. Bu kimyasallara maruz kalarak ölen Lübnanlıların cesetleri simsiyah bir hâl almıştır. İsrail eve dönüşleri engellemek üzere Güney Lübnan'da 1400 kilometrekarelik bir alana, BM Güney Lübnan Mayın Temizleme Koordinasyonu Merkezi'nin tahminlerine göre 962 ayrı saldırıda 4,6 milyon misket bombası yağdırmıştır ki bu, 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana en büyük rakamdır. Misket bombalarının büyük çoğunluğunun ateşkesin sağlanmasına üç

173 "Israel/Lebanon, 'Operation Grapes of Wrath', The Civilian Victims", HRW, http://www.hrw.org/reports/1997/isrleb/Isrleb.htm#P54_1377; "The State of Human Rights in Lebanon, 1999: An Overview"; "Country Assessment, Lebanon", s. 6, 7.

gün kala yağdırıldığını da belirtmek gerekir.¹⁷⁴ Güney Lübnan'da görüştüğümüz bir Hizbullah mensubunun anlattıklarına göre, misket bombalarının yaklaşık 2 milyonu patlamamış ve savaş sonrasında sivillere yönelik büyük bir tehdit hâline gelmiştir. Nitekim bu bombalar nedeniyle savaştan sonra yaklaşık 500 kişi yaralanmış, 160 kişi de hayatını kaybetmiştir. BM'nin, elinde yeterli fon olmadığı gerekçesiyle yarım bıraktığı bomba temizleme işini hâlen Lübnan ordusu ve Hizbullah sürdürmekte ve ülkede 1 milyon bomba temizlenmeyi beklemektedir. Bomba temizleme işinde çalışan Lübnanlılardan 15-20 kadarı da hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁵

İsrail, ateşkesi sağlayan 1701 sayılı BM kararına rağmen hâlen Güney Lübnan'a saldırılarını ve özellikle havadan sınır ihlallerini sürdürmekte (BM raporuna göre hava sahası ihlalleri günde 15 ila 20 arasında seyretmekte, bazı günlerde ise 32'ye kadar çıkmaktadır); misket bombalarını attığı yerlerle ilgili haritaları teslim etmemektedir. İsrail'in bu ihlalleri UNIFIL tarafından da teyit edilmiştir.¹⁷⁶ Kısaca İsrail, savaş sona erse de Lübnan'ın egemenlik haklarını ihlale devam etmektedir.

Bazı Temel Haklar ve Hürriyetler¹⁷⁷

Toplanma ve gösteri hürriyeti: Anayasada garanti altına alınmış olmasına rağmen, iç savaş sonrası dönemde toplan-

174 "Savaşın Bilançosu Korkunç", *Radikal*, 15 Ağustos 2006; "Middle East crisis: Facts and figures", *BBC News*, 31 Ağustos 2006; "Flooding South Lebanon: Israel's Use of Cluster Munitions in Lebanon in July and August 2006", *Human Rights Watch Report*, Şubat 2008, Cilt. 20, Sayı. 2 (E), <http://www.hrw.org/reports/2008/lebanon0208/lebanon-0208webcover.pdf>, s. 3.

175 Nasır Harb, 15 Mart 2009, Güney Lübnan.

176 "UNIFIL komutanı, İsrail'i suçladı", *Dünya Bülteni*, 15 Ağustos, 2008, <http://www.dunyabulteni.net>.

177 Bu bölümdeki bilgiler için aşağıdaki raporlardan yararlanılmıştır: Foundation for Human and Humanitarian Rights - Lebanon, "The State of Human Rights in Lebanon, 1999: An Overview", *Middle East Intelligence Bulletin*, Cilt. 2, Sayı. 2, Şubat, 2000; Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, "Country Reports on Human Rights Practices -2000", 23 Şubat 2001, www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2000/nea/800.htm; Human Rights Watch, "Lebanon: Restrictions on Broadcasting, in whose Interest?", 1997 Report, <http://www.hrw.org/reports/1997/lebanon/>; "Country Assessment, Lebanon", Ekim 2001, http://www.asylumlaw.org/docs/lebanon/ind0402_lebanon_ca.pdf; European Commission, "European Neighbourhood Policy: Country Report, Lebanon", s. 9-13.

ma ve gösteri hürriyeti kısıtlanmıştır. Hükümet, Aralık 1998'de her türlü gösteriyi yasaklayan kararnamesini kaldırsa da, İçişleri Bakanlığı'ndan izin alma zorunluluğu ile bu hakkı dolaylı olarak sınırlandırmayı sürdürmüştür. Yine de bu tarihten itibaren Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine yönelik gösterilerin artması, bu alanda yaşanan rahatlamamanın bir göstergesidir.

Dernek kurma hürriyeti: Herhangi bir özel kuruluş, İçişleri Bakanlığı'ndan alınan izinle dernek kurabilmektedir. Siyasi partiler de Dernekler Kanunu'na tâbidir; ülkede özel bir siyasi partiler kanunu bulunmamaktadır. Ancak 1992'den sonra dört siyasi parti dâhil, onlarca kuruluş, ülkeyi parçalanmaya doğru sürüklediği gerekçesiyle kapatılmıştır. Siyasi parti başvuruları dikkatle incelenmekte ve muhalif partilerin faaliyetleri ve üyeleri askerî istihbarat tarafından yakından takip edilmektedir. Hükümet politikalarına karşı çıkanlar keyfi tutuklamalara maruz kalabilmektedir. Öte yandan Lübnan'da yaygın bir sivil toplum kültürü vardır. Sayıları 4000'e yaklaşan sivil toplum kuruluşları özellikle sosyal hizmetlerin sağlanması noktasında etkilidir.

Basın ve ifade hürriyeti: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap dünyasının ilk gazete ve dergilerinin çıktığı ve bu bağlamda bölgede basın-yayın faaliyetlerinin öncülüğünü yapan Lübnan, aynı zamanda özel radyo ve televizyon istasyonu kurulmasına müsaade eden ilk Arap ülkesidir. Dolayısıyla gerek düşünce ve ifade hürriyeti gerekse basın faaliyetleri açısından zengin bir geleneğe sahiptir ve bunlar anayasada teminat altına alınmıştır. Bugün Lübnan'da farklı dinî ve siyasi gruplar ile iktisadi alanda öne çıkan gruplara ait pek çok gazete ve dergi bulunmaktadır.

Bütün bu olumlu göstergelere rağmen basın ve ifade hürriyeti hükümet tarafından kısıtlanabilmektedir. İç savaş sırasında her milis grubu kendi yayın istasyonunu kurmuştu; ancak bu dönemde yayın yapan 52 televizyon ile 120 radyo istasyonunun hiçbirinin lisansı yoktu. 1994'te bu istasyonları yeniden düzenlemek üzere bir kanun çıkarılmış ve yoğun protestolara rağmen 1996'da sadece doğrudan veya dolaylı olarak hükümet yetkililerine ve Suriye'ye yakın siyasetçilere ait 4 televizyon ile 11 radyo istasyonuna yayın izni verilmişti. Medyadaki çoğulculuğa ve ifade hürriyetine darbe vuran bu adımlara karşı artan protestolar sonucu hükümet, 1998'de

pek çok televizyon ve radyoya yayın izni vermek zorunda kalmış; siyasi programların uydu televizyonlarında yayınlanması yasağı da kısmen kaldırılmıştır. Son birkaç seneye kadar Lübnan basınında Suriye'ye yönelik eleştirilere oldukça az rastlanmaktaydı; zira 1991'de imzalanan güvenlik anlaşması uyarınca, her iki tarafın güvenliğini tehlikeye sokacak herhangi bir haberin yayınlanması yasaktı. Bu yüzden Lübnan basını Suriye devlet başkanı, ordusu veya yolsuzluklara dair konularda otosansür uygulamaktaydı. Ancak son dönemde Suriye'ye yönelik eleştirilerde çok ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca ülkenin hassas dengeleri nedeniyle mezhepler arasında gerilimi tırmandıracak herhangi bir yayına da izin verilmemektedir.

Din hürriyeti: Devletin resmî bir dininin olmadığı ancak 18 mezhebi resmen tanıdığı Lübnan'da anayasa din hürriyetini garanti altına almıştır. Kamu hayatı ile özel hayatın mezhep temelinde şekillendiği Lübnan'da cemaatler büyük ölçüde özerktir. İnancının gereklerini yerine getirsin veya getirmesin her vatandaş belli bir cemaate bağlı olmak durumundadır. Zira mülkiyet, evlilik, boşanma, miras ve çocuk gibi aile hukukuna ilişkin konuları düzenleyen seküler kanunlar yoktur; her cemaat kendi kaidelerine göre hareket etmekte ve hepsinin bu konularda özel şer'i mahkemeleri bulunmaktadır. Sivil merasimle evlilik söz konusu değildir; ancak devlet, yurtdışında bu şekilde evlenenlerin evliliklerini tanımaktadır. Öte yandan toplumsal kaynaşmanın önünde en büyük engel olarak görülen mezhep ayrışmalarını önlemek amacıyla, Taif Anlaşması'nda da öngörüldüğü üzere, Mart 1997'den itibaren yeni Lübnan kimlik kartlarında din ve mezhep hanesi kaldırılmıştır.

Vatandaşlık hakkı: Lübnan'da başta Filistinli mülteciler olmak üzere vatansızların sayısı oldukça yüksektir. 1994'te çıkarılan Vatandaşlık Kararnamesi uyarınca vatandaşlığa alınanlarla birlikte, Lübnan nüfusu %8 ila 10 arasında artmıştır. Ancak vatandaşlığa kabul edilme kriterlerinin keyfi olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur ve Filistinlilerin vatandaşlığa alınmaları söz konusu dahi değildir.

Çocuk hakları: Lübnan, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Meclisten 2001'de tehlikeye maruz kalan çocukların korunmasına ilişkin bir kanun geçirilse de uygulamada pek çok

problem vardır. UNICEF verilerine göre, çalışan çocukların %60'ı 13 yaşın altındadır ve %75'i de asgari ücretin ancak üçte ikisi kadar ücret alabilmektedir. Ayrıca 15-19 yaş arasındaki gençlerin %30'u okullarını bırakarak çalışma hayatına girmiş durumdadır. Yine iç savaşla birlikte sokaklarda terk edilen çocuk sayısı oldukça yükselmiştir. Bunların bir kısmı dilenerek bir kısmı ise çeşitli eşyalar satarak hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. BM'ye göre sokak çocuklarının yaklaşık %18'i Filistinlidir.

Mahkûm hakları: Lübnan'daki hapisane şartları uluslararası asgari standartların dahi altındadır. İçişleri Bakanlığı verilerine göre 3840 kişi kapasiteli on sekiz hapishanede toplam 8375 mahkûm bulunmaktadır. Aşırı kalabalık olan bu hapisanelerde mahkûmlar yeterli ısıtma, tuvalet ve sağlık hizmetinden mahrumdur. Hükümetin gerekli kaynağı ayırmadığı hapisanelerin mevcut imkânlarının "hayvanlara dahi uygun olmadığı" söylenmektedir.

Filistinli Mültecilerin Temel Hak ve Hürriyetleri

Lübnan'da temel hak ve hürriyetleri en fazla kısıtlanan kesim, vatansız olan ve "özel kategorideki yabancı" statüsündeki Filistinli mültecilerdir. 1948'de İsrail devletinin kuruluşunu müteakip başlayan Birinci Arap-İsrail Savaşı sırasında Siyonistlerin katliamına uğrayan yerli halk, en yakındaki güvenli bölgelere sığınmış; Lübnan'a da ekseriyeti Filistin'in Akka, Safed, Hayfa, Nâsıra (Nazaret) ve Taberiyye (Tiberya) gibi kuzey şehirlerinden yaklaşık 120.000 Filistinli sığınmak zorunda kalmıştır. 1967'deki Altı Gün Savaşı ve ardından 1970'te Ürdün'de yaşanan Kara Eylül olayları ile bu sayı daha da artmış, iç savaşın başladığı 1975'te 300.000'i aşmıştır. Haziran 2008 itibarıyla Lübnan'da UNRWA'ya kayıtlı Filistinli sayısı 422.000'e ulaşmıştır¹⁷⁸ ki bu rakam tüm dünyadaki Filistinli mültecilerin %9'una ve Lübnan nüfusunun ise %12'sine tekabül etmektedir. UNRWA'nın mülteci tanımına uymadığı veya 1951 sayımında Lübnan'da bulunmadığı için kayıtlı olmayan Fi-

¹⁷⁸ UNRWA, "Statistics", <http://www.un.org/unrwa/publications/index.html>.

listinlilerin sayısı ise 30-35.000 olarak tahmin edilmektedir. Bunların dışında bir de kimlik kartlarını kaybeden veya haklarında hiçbir resmî belge bulunmadığı için şahsi kanuni kimlikleri olmayan (*non-ID* veya *bidûn* denilen) ve sayıları 3-5.000 arasında tahmin edilen Filistinliler vardır.¹⁷⁹

Lübnan'daki mülteciler, Gazze'dekilerle birlikte, Filistinlilerin en kötü hayat şartlarına sahip kesimini oluşturmakta ve büyük ölçüde UNRWA ile diğer yardım örgütleri sayesinde hayatlarını idame ettirebilmektedirler. Birinci kategorideki kayıtlı mülteciler nispeten daha iyi durumda iken, kayıtsız olanlar, hele hele haklarında hiçbir belge bulunmayan Filistinliler tam bir insanlık dramı yaşamakta, evliliklerini ve çocuklarını kayıt altına aldırılmamakta, sağlık ve eğitim gibi temel konularda büyük problemlerle karşılaşmaktadırlar. Nitekim zor hayat şartları nedeniyle mültecilerin yaklaşık 130.000'i, iç savaş ve İsrail işgalinin devam ettiği 1970'ler ve 80'lerde güvenlik kaygılarıyla ve savaşın yaralarının sarıldığı 1990'lar ile 2000'lerde ise ayrımcı politikalar nedeniyle ve iş bulma arzusuyla Lübnan'ın dışına, özellikle Körfez ülkeleri ile Avrupa'ya göç etmişlerdir (Avrupa'daki Filistinlilerin yaklaşık %80'i Lübnan'dan göçenlerdir¹⁸⁰). Dolayısıyla Lübnan'da hâlihazırda yaşayan mülteci nüfusunun 300.000'e dahi varmayacağı yönünde çeşitli saha çalışmalarını sonuçları bulunmaktadır.¹⁸¹

İlk senelerde mültecilerin ekseriyeti UNRWA'ya bağlı kamplarda yaşamıştır. Ancak Lübnan İç Savaşı, İsrail işgali, 1985-87 Kamplar Savaşı ve bütün bunların berberinde getirdiği baskıdan sonra mültecilerin yaklaşık yarısı kampların dışına yönelmiştir.¹⁸² Bugün kayıtlı mültecilerin %53'ü (222.000'i) ülkedeki on iki mülteci kampında yaşamaktadır. Mültecilerin:

- %50,4'ü Güney Lübnan'ın Sayda şehrindeki Ayn el-Hilva ve Miye ve Miye'de,

179 "Country Assessment, Lebanon", s. 38; Muhammed Hanefî, "El-Vâkıu'l-Kânûnî li-Lâcîn el-Filistînîn fî Lubnân", *Evdâu' el-Lâcîn el-Filistîniyyîn fî Lubnân*, Muhsin Muhammed Salih (ed.), Beyrut: Zeytune Merkezi, 2008, s. 61-62.

180 Tareq Arar, "Palestinians Exiled in Europe", *Al-Majdal*, Sayı. 29, İlkbahar 2006.

181 Lübnan'daki Filistinli mültecilerin nüfusu ve yurtdışına göçlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Huveydi, "Tevzî' el-Coğrâfî ve ed-Dimoğrâfî li el-Lâcîn el-Filistîniyyîn fî Lubnân", *Evdâu' el-Lâcîn el-Filistîniyyîn fî Lubnân*, Muhsin Muhammed Salih (ed.), Beyrut: Zeytune Merkezi, 2008, s. 23-27, 30-32.

182 Zeytune Araştırma Merkezi araştırmacıları ile röportajdan, 13 Mart 2009, Beyrut.

- %28,1'i Beyrut'taki Burc el-Baracna, Şatila, Dbayya ve Mar İlyas'ta (son iki kampta çoğunlukla Hristiyan Filistinli mülteciler yaşamaktadır),
- %8'i Kuzey Lübnan'ın Trablus şehrindeki Nehru'l-Bârid ve Beddavi'de,
- %7,8'i Bekaa'nın Baalbek şehrindeki Vivel (el-Celil)'de,
- %5,7 Güney Lübnan'ın Sur şehrindeki Raşidiyye, Burc eş-Şimali, el-Bass kamplarında ikamet etmektedir.¹⁸³

Daha önce UNRWA'nın idaresinde bulunan diğer dört mülteci kampından biri (Güney Lübnan'daki Nebatiyye) 1974'te İsrail bombardımanıya, ikisi (Doğu Beyrut'taki Tel ez-Za'tar ve Cisir el-Bâşâ) 1976'da Falanjist milislerce yerle bir edilmiş; Baalbek'teki Ğuru Kampı'nda yaşayan mülteciler ise 1963'te Lübnan devleti tarafından tahliye edilerek Sur'daki Raşidiyye Kampı'na nakledilmiştir. Bugün yerlerinden edilmiş mülteci ailelerin ekseriyeti (yaklaşık 6000 aile), Güney Lübnan ile Beyrut'ta yerle bir edilen ve Lübnan devletinin yeniden inşasına müsaade etmediği bu üç kamptandır.¹⁸⁴ Lübnan'ın ikinci büyük mülteci kampı olan Nehru'l-Bârid'in ise 2007 yılında küçük bir silahlı grup ile hükümet güçleri arasında 3,5 ay süren çatışmalarda çok büyük bir kısmı oturulamaz hâle gelmiştir.

183 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 42.

Kampın adı	Büyüklüğü (dönüm)	UNRWA'ya kayıtlı nüfus (2006)
Ayn el-Hilva	290	45.967
Nehru'l-Bârid	200	31.303
Raşidiyye	248,4	29.361
Burc el-Baracna	104	29.361
Burc eş-Şimali	134	19.074
Beddavi	200	15.947
Şatila	39,5	8.370
el-Bass	80	9.508
Vivel (el-Celil)	43,4	7.668
Miye ve Miye	54,5	4.569
Dbayya	83,6	4.025
Mar İlyas	5,4	616
Tel ez-Za'tar ve Nebatiyye (yıkık)	-	16,5

Huveydi, s. 42. Tablodaki nüfus verileri sadece kayıtlı mültecileri kapsamaktadır; gayriresmî veya kaçak olarak yaşayanlar ile kampların artık neredeyse bir parçası hâline gelmiş yerleşim alanlarındakiler bu rakamlara dâhil değildir.

184 UNRWA: Palestinian Refugees, "Lebanon Refugee Camp Profiles", <http://www.un.org/unrwa/refugees/camp-profiles.html>.

Resmî mülteci kamplarının yanı sıra Lübnan'da bir de mülteci ailelerin toplu olarak yaşadığı UNRWA'ya bağlı olmayan yaklaşık 50 yerleşim alanı (*teccemuât*) bulunmaktadır. Bunların bir kısmı 1948'den bu yana mevcuttur. Bu yerleşim alanlarının 13 tanesi iç savaş, İsrail işgali ve Kamplar Savaşı nedeniyle kampları büyük hasar gören veya tamamen yok edilen mültecilere (7100 kişi) ev sahipliği yapmaktadır. Her birinde birkaç yüz ailenin yaşadığı yerleşim yerlerinin çoğu kampların civarında olup, bazıları çok katlı beton binalar bazıları ise ya sadece çatıları ya da tamamı madeni sac-lardan yapılmış tek katlı evler niteliğindedir. Bu yerleşim alanlarında zor şartlarda yaşayan mültecilerin çoğu UNRWA'dan yardım alamamaktadır.¹⁸⁵ Öte yandan mülteci kampları ile yerleşim alanlarının dışında oturan Filistinlerin ekseriyeti ise Sayda, Sur, Beyrut ve Trablus şehirlerine veya köylerine yerleşmiş ve Lübnan halkına karışmıştır. Bunların oranı ise %46'ya ulaşmaktadır.¹⁸⁶

Lübnan'daki Filistinliler iç savaş ve İsrail işgali nedeniyle çok ağır bedeller ödemişlerdir. Kamplar kâh İsrail askerlerince kâh Hristiyan Falanjist ve Şii Emel milisleri ile Suriye yanlısı gruplarca kâh Lübnan ordusu tarafından kuşatılmış, bombalanmış ve kamplarda yaşayan mültecilere yönelik katliamlar gerçekleştirilmiştir. Kimi zaman da farklı gruplara mensup veya farklı ülkelerin yönlendirdiği Filistinliler kendi aralarında çatışmışlardır. Bu süreçte kampların bir kısmı tamamen yerle bir edilirken bir kısmı da ağır hasar görmüş ve buralarda yaşayan Filistinliler ya ülke içinde yer değiştirmek ya da yurtdışına göç etmek zorunda bırakılmışlar; on binlerce Filistinli hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Lübnan'da bu olaylardan etkilenmemiş tek bir kamp veya tek bir mülteci dahi bulmak mümkün değildir. İç savaş ve işgal sona erdikten sonra 90'lı yıllar boyunca Lübnan yeniden inşa edilirken, ne önemli bir kısmı yerle bir olan kampların inşası ne de mültecilerin evlerine geri dönüşü için Lübnan devleti Filistinlilere herhangi bir yardımda bulunmuştur. Filistinlilerin liderliğini üstlenen FKÖ'nün 1982-83'te Lübnan'dan çıkarılması ise mültecilerin hayatlarını iyice zorlaştırmış; iç savaştan sonra Lübnan devleti, daha önce FKÖ'nün baskısı

185 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 83.

186 Huveydi, s. 42.

altında Filistinlilere tanıdığı veya en azından tanımış gibi görüldüğü hakları, çıkardığı kanunlarla bir bir geri almaya başlamıştır.¹⁸⁷ Bu süreçte Filistinli mültecilerin siyasi ve iktisadi durumları daha da kötüleşmiştir. Ayrıca 1993'te FKÖ ile İsrail arasında imzalanan Oslo Anlaşması da Lübnan'daki mültecilerin daha fazla ihmal edilmelelerine ve marjinalleşmelerine neden olmuştur.¹⁸⁸

BM'nin mültecilere ilişkin 1951 Sözleşmesi ile 1967 Protokolü'ne taraf olmayan Lübnan devleti, bu konuda uluslararası standartlara uymamaktadır. Zaten Filistinli mülteciler de, özel statüde oldukları ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin sorumluluk alanına girmedikleri gerekçesiyle, bu sözleşme ve protokolden yararlanmamaktadır. Hükümetler, koydukları kanunlar ve uyguladıkları politikalarla mültecilere karşı âdeta savaş açmıştır. Vatandaşlıkları olmayan mültecilerin siyasi haklarının yanı sıra 2001'den bu yana mülk edinme ve miras bırakma hakları da yoktur. Özellikle Güney Lübnan'da seyahat serbestileri kısıtlanmıştır. Devlet hastanelerine ve okullarına gidebilme ve sosyal hizmetlere erişebilme imkânları sınırlıdır. Kalabalık nüfusa rağmen sınırlı ikamet alanları, dip dibe yükselen evleri, iki kişinin yan yana yürümekte güçlük çektiği daracık sokaklarıyla mülteci kampları artık yetersizdir; ancak hükümet bunların genişletilmesine izin vermemekte, kamp içi inşaatlara da sınırlamalar getirmektedir. Üstelik iç savaş sırasında yıkılan veya ağır hasar gören evlerin yeniden inşasını ve hatta tamirini dahi yasaklamıştır. Bu nedenle pek çok Filistinli yıkık evlerin içinde hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Kamplara inşaat malzemesi sokmak da iyice sınırlandırılmıştır; izinsiz sokaclar hapis cezasına kadar varan çeşitli müeyyidelerle karşılaşmaktadır. Mültecilerin ölümlerini gömdükleri mezarlıklar dahi artık yetersizdir. Mültecilere yönelik bu sert uygulamaların ardındaki sebep, bir tehdit olarak görülen Filistinlilerin kalıcı olarak Lübnan'a yerleşmelerini engellemek, hatta hayatlarını dayanılmaz hâle getirerek her türlü çözüme razı etmek ve göç etmelerini sağlamaktır.¹⁸⁹ Zira iç savaşın ve İsrail

187 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 64-65.

188 Arar, "Palestinians Exiled in Europe".

189 UNRWA, "Lebanon Refugee Camp Profiles"; Rosemary Sayigh, "The Prospects for the Palestinian Economy", *Middle East International*, 10 Ağustos 2001, http://www.arts.mcgill.ca/mepp/new_prnr/research/papers/sayigh.htm, s. 2-3; *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 93.

işgalinin baş müsebbibi olarak görülen Filistinliler, Lübnan'ın istenmeyen kesimini oluşturmaktadır.

Filistinli mültecilerin pek çok iktisadi faaliyetten ve iş imkânından mahrum bırakılmaları, keyfi muamelelere ve ayrımcılığa maruz kalmaları sebebiyle Lübnan, uluslararası alanda sert bir şekilde eleştirilmektedir. Bu yüzden son dönemde mültecilere yönelik izlenen siyaset bir nebze olsun yumuşamıştır. Mesela yakın zamana kadar Lübnan içindeki kamplarda yer değiştirmek isteyen mülteciler İçişleri Bakanlığı'ndan izin almak zorundaydılar. Ancak artık UNRWA'yı haberdar etmeleri yeterli, eğer kamplardaki UNRWA hizmetlerinden faydalanmaya devam etmek istiyorlarsa ve tabii gidecekleri kampta boş yer bulabilirlerse. Hükümet, Filistinlilere çalışma izni vermeme uygulamasını resmen terk etmiştir. Ancak yetmiş iki alanda çalışmalarını yasak olan Filistinlilerin çok azı bu izni alabilmekte ve bunların da çoğu vasıfsız işçi olarak ve düşük ücretli işlerde çalışabilmektedir.¹⁹⁰

Filistinlilerin dernek kurma hakkı da yoktur; bir derneğin üyelerinin ancak %20'si Filistinli olabilmektedir. Daha önce, yurtdışına gidip de orada vatandaşlık alan Filistinliler Lübnan'a yabancı ülke vatandaşı olarak geri dönebiliyor ve mülteci statüsü ortadan kalkıyorken, 2007'de bu uygulamaya son verilmiştir. Artık hangi ülkenin vatandaşı olurlarsa olsunlar Filistinliler, Lübnan'a dönüşlerinde mülteci muamelesi görmektedirler.¹⁹¹

Kamplarda hayat şartları hiç de iyi değildir. Sık sık kesilen elektriğin bazen aylarca gelmediği vakidir. Hiç güneş ışığı girmeyen ve yağmur suyu sızan rutubetli evleri, temiz su ihtiyacı, büyük ölçüde çökmüş altyapısı, kanalizasyon ve yağmur sularının kimi yerlerde sokaklardan akması, çöplerin toplanmaması gibi nedenlerle kamplar salgın hastalıklara âdeta davetiye çıkartmaktadır. Zaten istatistiklere göre kamplardaki her beş mülteci den biri kronik bir rahatsızlıktan muzdariptir. Buna karşın Filistin-

190 "Country Assessment, Lebanon", s. 26-27; "The State of Human Rights in Lebanon, 1999: An Overview"; "Living, neither here nor there", *Al-Ahram Weekly On-line*, Sayı. 739, 21-27 Nisan 2005, <http://weekly.ahram.org.eg/2005/739/re7.htm>; Suhail Natur, "Palestinians in Lebanon and Right to Work Amendment to Allow More Refugees Access to Employment", *Al-Majdal*, Sayı. 27, Sonbahar 2005.

191 Sâbit Geri Dönüş Hakkı için Filistinli Örgütü Genel Sekreteri Ali Huveydi ile röportajdan, 13 Mart 2009, Beyrut.

liler sadece UNRWA'ya bağlı yirmi beş sağlık ocağının yanı sıra Filistin Kızılay'ına bağlı dokuz sağlık merkezi ve beş hastaneden faydalanabilmektedir. Bunlar ise personel, teçhizat ve maddi kaynak yetersizliği ile karşı karşıyadır.¹⁹² Mülteci çocukların %93'ü UNRWA'ya bağlı ilk ve orta dereceli okullara gitmektedir. Ayrıca UNRWA'ya bağlı bir meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Üniversite eğitimi için Filistinliler, devlete bağlı tek üniversite olan Lübnan Üniversitesi'nin tıp, mühendislik gibi belirli bölümlerine veya üniversiteden ya da bir sivil toplum kuruluşundan burs alarak Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne gidebilmektedir. Okudukları alanlarda iş bulma imkânları sınırlı olan çoğu genç, üniversite eğitimini zaman kaybı olarak görmektedir. Bu nedenle pek çoğu, kendilerine hiçbir gelecek vaat etmeyen Lübnan'da kalmak yerine ilk fırsatta yurtdışına gitmeye çalışmaktadır.¹⁹³

Filistinlilerin hayatını zorlaştıran sadece Lübnan hükümeti değildir. Tüm milis gruplarının silahsızlandırılmasını öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 (2004) ve 1680 (2006) sayılı kararları¹⁹⁴ da mültecilerin hayatlarını zorlaştırmıştır. Bu bahaneyle Beyrut dışındaki kampların çevresi Lübnan ordusu tarafından kuşatılmış ve içeri giremeyen askerler, kapılarda mültecilerin giriş-çıkışlarını kontrol altına almışlardır. Filistinlilerin silahlarını toplamaya yönelik girişimler ise başarılı olamamıştır. Ancak son senelerde Lübnan ordusu çeşitli gerekçelerle kamplara operasyonlar düzenlemektedir. Bunların en önemlisi, 20 Mayıs-2 Eylül 2007 tarihleri arasında, el-Kaide'nin Lübnan kanadı olduğu iddia edilen ve çoğunluğu yabancı, yaklaşık 300 kişilik Fethu'l-İslâm örgütüne karşı Lübnan ordusunun 10.000 askerle yürüttüğü operasyondur. İç savaşta bu yana yaşanan bu en büyük operasyon sırasında, 40.000'e yaklaşan nüfusuyla ülkenin en büyük ikinci mülteci kampı olan Trablus'taki Nehru'l-Bârid'in eski kamp kısmının tamamı, yeni kampın ise %30'u yıkılmıştır (Foto 6-7-8). Mültecilerin çoğu evlerini terk etmek zorunda kalmış; büyük bir kısmı aynı şehirdeki Beddavi Kampı'na sığınmıştır. 16.000 mültecinin yaşadığı Beddavi Kampı'nda nüfusun bir anda katlanarak artması nedeniyle za-

192 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 95-102.

193 *Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*, s. 108-109, 116, 122.

194 Kararların Türkçe özetleri için bkz. *SETA Lübnan Raporu*, s. 59-60.

ten zor olan hayat şartları daha da kötüleşmiş, sık sık gerilim yaşanmıştır. Üç buçuk ay süren operasyonda 169 asker ve 287 militanın yanı sıra 47 sivil ölmüş; üçte biri 15 yaşın altında 175 sivil de yaralanmıştır. Fethu'l-İslâm'ın kim tarafından ve ne amaçla kurulduğuna dair çok çeşitli spekülasyonlar yapılmaktadır. Ancak daha önce, ülkenin en büyük mülteci kampı olan güneydeki Ayn el-Hilva Kampı'nda bulunan örgüt üyelerinin, burada yaşanan güvenlik problemleri üzerine Lübnan hükümetinin almış olduğu bir kararla, Sayda'da sükûnetin sağlanması için aylar önce kamyonlarla Nehru'l-Bârid'e taşınmış oldukları bilinen bir husustur. Ülkede ardı ardına yaşanan banka soygunları ve Hristiyanların yoğun olduğu Metn bölgesinde bir otobüsün içindeki yolcularla beraber patlatılması gibi suçlardan sorumlu tutulan örgüte ve lider kadrosuna karşı Lübnan güvenlik güçleri harekete geçmiş, Trablus'ta başlayan operasyon Nehru'l-Bârid'in yıkılmasına kadar varmıştır. Bütün bunlar zihinlerde pek çok soru işaretine neden olsa da yaşananların, Filistinli grupların silahsızlanması ve mülteci kamplarının Lübnan ordusunun ve güvenlik teşkilatının kontrolüne girmesine yönelik önemli bir adım olduğu aşikârdır. Zira kendi içinde özerk olan, iç güvenliğini Filistinli grupların sağladığı kamplara Lübnan güvenlik güçleri girememektedir.¹⁹⁵

Operasyonun ardından Başbakan Sinyora, Filistinli mültecilere kampın yeniden inşa edileceği sözünü vermiş ve ancak 1,5 sene sonra ilk defa temel atma töreni yapılabilmıştır. Daha önce yıkılan hiçbir kampı yeniden inşa etmeyen, üstelik harap hâldeki evlerin dahi tamirine izin vermeyen Lübnan yönetiminin kampın yeniden inşası kararında hiç şüphesiz uluslararası baskılar ve dış yardımlar önemli bir rol oynamıştır. Ancak bölgenin büyük kısmında bir askerî üs kurulacağı yönünde söylentiler de mevcuttur.¹⁹⁶ Öte yandan operasyondan sonra küçük gruplar hâlinde kampa dönen mülteciler, altyapısı çökmüş ve ağır hasarlı kampta oldukça zor şartlarda hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Kampa giriş çıkışlar

195 UNRWA, "Annual Report of the Department of Health 2007"; Ahmet Varol, "Nehru'l-Bârid'e Sinyora Komplosu", *Vakit*, 21 Temmuz 2007; "Lübnan ordusu operasyonu tamamladı", *CNN Türk*, 2 Eylül 2007; "Participatory Rapid Assessment Report, Nahr el Bared camp returnees", The Baddawi/Nahr el Bared Child Protection Network, 3 Kasım 2007; Lübnan'da yapılan çeşitli röportajlardan, Mart 2009, Beyrut.

196 Zeytune Araştırma Merkezi araştırmacıları ile röportajdan, 13 Mart 2009, Beyrut.

hâlen Lübnan ordusunun çok sıkı denetimindedir ve sık sık gerilimler yaşanmaktadır. Daha önce ilişkilerin çok sıkı olduğu kamp sakinleri ile çevre bölgedeki Lübnanlılar arasında da zaman zaman gerginlikler yaşanmaktadır.

Nehru'l-Bârid ne bir ilk ne de bir sondur; önümüzdeki süreçte diğer mülteci kamplarının benzer bir kaderi paylaşması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Zira Lübnan'da Filistinlilerin varlığı, dinî ve dolayısıyla siyasi dengelere yönelik bir tehdit ve bir güvenlik meselesi olarak görülmektedir. Bu nedenle Filistin davasına sahip çıktığını ifade eden gruplar dahi, konu ülkedeki mültecilerin hayat şartlarının iyileştirilmesi olduğunda fiiliyatta olumsuz bir tutum benimsemekte ve ülkedeki Filistinlilerin Lübnan yönetimi nezdinde yaptıkları tüm girişimler sonuçsuz kalmaktadır. Oysa Filistinli mülteciler vatandaşlık veya siyasi haklar elde etme peşinde değildir; sadece adil bir muamele görmek ve anavatanlarına dönene kadar insanca yaşamak istemektedirler. Ancak Lübnan'ın "hassas" dengeleri dikkate alındığında, daha uzun seneler asgari taleplerin dahi karşılanması pek mümkün görünmemektedir. Kuşkusuz bu durum Lübnan'a yeni sosyal problemler ve güvenlik sorunları olarak geri dönecektir.

VI. BÖLÜM

**ULUSLARARASI
POLİTİKADAKİ YERİ**

Ben Beyrut

(...) Bölgenin sorunlarına karışmamaya çalışıyordum
ama tek karışılan ben oldum.

Büyük yarışta izleyici olmaya çalışıyordum.

Atların hepsi, finişe vardı, ödüller kazandı da bir ben öfke
ve pişmanlıkla tırnaklarımı kemiriyorum (...)

(...) Ben Beyrut.

Şimdi o yitik zamanı düşünüyorum. Su ile ateş arasındaki
tarafsız bölgede geçirdiğim o yitik zamanımı (...)

(...) Sen kim olduğuna karar vermediğin zaman,
senin kim olduğuna başkası karar verecektir.

Sen kendini yönetmediğin zaman, başkası seni yönetecektir.

Sen gemini yürütmediğin zaman, korsanlar
ve çapulcular onu yürütecektir (...)

(Nizar Kabbânî, Ben Beyrut, s. 60 ve 84)

Genel Durum

1943'te bağımsızlığını kazanan Lübnan, 1945'te Arap Birliği'nin ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmuştur. Uluslararası Para Fonu ve İslam Konferansı Teşkilatı gibi pek çok uluslararası ve bölgesel organizasyona da üye olan Lübnan, hâlen gözlemci olduğu Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım sürecindedir.

Lübnan, oldukça istikrarsız ve problemleri bir bölgede yer aldığı ve farklı cemaatlerin birbirleriyle uzlaşmaz talepleri olduğu için dış politikada tarafsızlığı benimsemiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı dışında Arapların İsrail ile savaşlarına katılmamıştır; tıpkı Soğuk Savaş'a da Körfez Savaşı'na da taraf olmadığı gibi. Ancak bölge problemlerinden uzak durmayı yeğlerken, kendisini çatışmaların merkezinde buluvermiştir.

Çatışma bölgelerine ve petrol kaynaklarının bulunduğu Körfez'e yakınlığı sebebiyle hassas bölgenin genellikle göz ardı edilen ülkesi olan Lübnan'ın siyasi kaderi, doğrudan sadece sınır komşuları Suriye ve İsrail'i ilgilendirmiştir. Bölgeye yayılmayan iç savaş, uluslararası gündemde hak ettiği ölçüde ön plana çıkmamış ve ancak on beş sene sonra yine uluslararası ve bölgesel konjonktürün etkisiyle sona erdirilebilmiştir.

İç savaş öncesi dış politika Millî Misak'a dayanmaktaydı. Buna göre Hristiyanlar Batılı güçlerin himayesi arayışına girmeyecekler, Müslümanlar da Suriye ile birleşme hayallerinden vazgeçeceklerdi. Kısaca dış politika, Hristiyan cemaatin Batı ile daha yakın ilişkiler kurma isteğiyle, Müslüman cemaatin Lübnan'ın Arap kimliğini sürdürme arzusu arasındaki ince çizgide ilerleyecekti. Ancak 1976'ya gelindiğinde bu sistem çökmüştür. Merkezî otorite zayıf-

ladıkça başta Suriye, İsrail, İran ve Filistinliler olmak üzere dış aktörler ya dış politika yapım sürecine doğrudan müdahil olmuşlar ya da Lübnan içinde kendilerine yakın buldukları cemaatleri kullanmışlardır.¹⁹⁷

Bu bölümde, Lübnan'ın kaderini doğrudan etkileyen iki komşusu -Suriye ve İsrail- ile ilişkileri ele alındıktan sonra, Lübnan'daki BM varlığına ve ardından bu ülkenin Türkiye, İslam dünyası, ABD ve AB ile ilişkilerine yer verilmiştir.

Suriye ile İlişkiler

Yüzyıllardan beri ilk kez, Fransa'nın izlediği "böl ve yönet" siyaseti çerçevesinde birbirinden koparılan Suriye ve Lübnan, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından dahi iktisadi ve siyasi birlikteliklerini sürdürmüşlerdir. Öyle ki, uzun süre para birimleri ortaktı ve aralarında gümrük birliği vardı. Hatta iki ülke, aralarında herhangi bir diplomatik temsilcilik açmaya gerek dahi duymamıştı. 1950 ve 60'larda ardı ardına yaşanan darbeler nedeniyle kendi iç meseleleriyle boğuşan Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi alt düzeyde seyrederken, 1970'te Hafız Esad'ın iktidara gelmesinin ardından siyasi yapının istikrara kavuşmasıyla bu müdahale artmış ve iç savaş ile süreklilik kazanmıştır. Yine de bu ülkeyi kendi parçası olarak gören Suriye yönetimleri, Beyrut'un istenmeyen adımlar attığı durumlarda, sınırın kapatarak rahatsızlıklarını ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Suriye sınırının Lübnan'ın doğuya açılan tek kapısı olması hasebiyle Beyrut, Arap dünyasıyla ticaretini sekteye uğratmak için başından beri Şam'ın "sözünü dinleme"yi çoğunlukla tercih etmiştir.¹⁹⁸

Suriye, iç savaşa başından itibaren diplomatik ve askerî olarak müdahil olan tek dış aktördür. Cemaatlerle kurduğu geçici ittifaklar sayesinde bir tarafın diğerleri üzerinde üstünlük sağlamasına müsaade etmeyerek statükoyu korumaya çalışmıştır. Zira Lübnan üzerin-

197 Kodmani-Darwish, "Lebanon's Place in the Region"; Thomas Collelo (ed.), *Lebanon: A Country Study*, Washington: Library of Congress, 1989; Ayman Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations", <http://www.ghazi.de/foreign.html>.

198 Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations"; Cobban, s. 80.

de büyük çıkarları olan Suriye, statükonun bozulmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. İç savaş sırasında Suriye'nin Lübnan siyasetini yönlendiren temel kaygılar şunlardı: Suriye, Lübnan'ı hâlâ "Büyük Suriye"nin bir parçası olarak görmekteydi. Statükonun bozulması durumunda, Marunilerin çağrısıyla İsrail ve Batılı güçlerin müdahalesi kaçınılmaz olacak ve Suriye kontrolü kaybedecekti. Bu durum, Mısır eski Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın ardından Arapların liderliğine oynayan ve tüm Arapların Suriye öncülüğünde birleştirilmesini temel dış politika hedefi hâline getiren Hafız Esad'ın hesaplarını altüst edecekti. Statükonun bozulması ve muhtemel bir parçalanma, İsrail'in Litani Nehri'ne kadar Lübnan topraklarını işgal etmesi için bir bahane olabilirdi ki bu, Araplarla çatışmasında güç dengesinin İsrail lehine değişmesi demektir. Yine bu durum, 1967'de Golan Tepeleri'ni işgal eden İsrail'e yeni bir stratejik üstünlük kazandıracak, Suriye'nin güvenliğini ise daha da tehlikeye sokacaktı. Suriye'nin bir diğer endişesi, Lübnan'daki çatışmaların kendi ülkesinde mezhep mücadelesini kışkırtması ve Alevi/Nusayri azınlık iktidarına karşı Sünni çoğunluğun ayaklanması ihtimaliydi -ki bu nedenle Şubat 1982'de Suriye'de Müslüman Kardeşler öncülüğündeki Sünniler Hama'da büyük bir katliama uğrayacaklar ve bundan sonra Lübnanlı Sünniler üzerindeki baskılar giderek artacaktı. Öte yandan iç savaş, bu ülkede yüz binlerce işçisi bulunan, zenginlerinin Lübnan bankalarına büyük miktarlarda para yatırdığı ve dış ticarete Beyrut'u dünyaya açılan kapısı olarak kullanan Suriye'nin ekonomisine yönelik de ciddi bir tehditti.¹⁹⁹

Bu kaygılarla 1976'dan itibaren iç savaşa müdahil olan Suriye için sonuç tam bir zaferdir; zira Lübnan'da nüfuzunu, Arap dünyasında da itibarını arttırmıştır. Taif Anlaşması'nda da öngörüldüğü üzere, 1991'de imzalanan Kardeşlik, Koordinasyon ve İşbirliği Anlaşması ile Savunma ve Güvenlik Pakti, iki ülkeyi, başta İsrail'e karşı güvenlikleri olmak üzere her alanda birbirine bağlayan kurumsal düzenlemelerin temelini teşkil etmiştir. Böylece Lübnan'daki Suriye hegemonyası resmîleşmiş; Beyrut, bürokratik atamalar, meclis ve cumhurbaşkanı seçimi dâhil iç işlerinde ve dış siyasetinde

199 Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations"; Deeb, s. 122-3; Adeed Dawisha, "The Motives of Syria's Involvement in Lebanon", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 229-235.

Suriye'nin onayını arar hâle gelmiştir. Ortak bir tarihî geçmişi ve kan bağı olan iki ülkenin ilişkileri sanki bir *de facto* konfederasyon hâlini almıştır.²⁰⁰

Suriye bu dönemde, Lübnan iç siyasetinde etkili bir arabuluculuğu oynamış; böylece taraflar arasında çözülemeyen veya kısmen çözülen ihtilafların siyasi süreci aksatmasına mani olmuştur. Suriye'nin genel kabul gören bu arabuluculuk ve Lübnan siyasilerine ve yetkililerine danışmanlık rolü, hem ülke içinde yeni siyasi krizlerin önüne geçmiş hem de iki ülke arasında çok sıkı bir işbirliğini beraberinde getirmiştir.²⁰¹ Böylece Suriye, Taif Anlaşması'yla kabul edilen karmaşık siyasi yapının ayakta kalmasının bir nevi garantörü olmuştur.

Taif Anlaşması'nda aşamalı olarak geri çekilmesi öngörülse de Şam, Lübnan'ı istikrara kavuşturma ve İsrail'e karşı koruma gereğiyle bu ülkedeki varlığını meşrulaştırmıştır. Böylece hem kendisini İsrail tehdidinden koruyabilmiş hem de Lübnan üzerindeki stratejik çıkarlarına zarar verecek grupların burada güçlenmesine engel olmuştur. Ancak 2000 senesinin Mayıs ayında İsrail'in Lübnan topraklarından çekilmesini ve yaklaşık bir ay sonra Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölmesini müteakip, ülkedeki Suriye varlığı sorgulanır hâle gelmiştir. Zaten Şam'ın Lübnan'daki kontrolünü büyük ölçüde istihbarat birimi Muhaberat üzerinden sağlaması ve Suriyeli istihbaratçıların Lübnan'da bir yandan hukuk dışı sayısız uygulamaya imza atarken diğer yandan havalimanı ve gümrüklerden kumarhanelere kadar her alana el atarak büyük servetler elde etmeleri, halk arasında Suriye varlığına yönelik rahatsızlıklarını giderek arttırmıştır. Öyle ki bugün Suriye'nin askerî ve siyasi varlığını destekleyen gruplar dahi, Şam'ın Lübnan'daki siyasi yönetiminin gerçekten çok kötü olduğunu dile getirmekten çekinmemektedirler.

2 Eylül 2004'te BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1559 sayılı karar ve altı ay sonra işlenen Refik Hariri suikastı, bir yandan sokaklara dökülen Lübnanlıların protestolarıyla diğer yandan uluslararası tecritle yüz yüze kalan Şam'ın, askerî birliklerini Lübnan'dan tamamen çekmesini beraberinde getirmiş; ardından yapılan ilk seçimlerde de Suriye muhalifleri iktidar olmuştur. Ancak bu durum,

200 Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations"; Harris, s. 19-20.

201 Makdisi ve Sadaka, s. 38-39.

ne Suriye nüfuzunun tamamen kırılmasını sağlayabilmiş ne de Lübnan'a beklediği özgürlüğü getirebilmiştir. Aksine kendi güvenliğini sağlayamaz hâle gelen Lübnan, iç karışıklıklara sürüklenmiş ve kutuplaşma yaşanmış; bu durum uzunca süredir fırsat kollayan İsrail'in yeni bir saldırısına zemin hazırlamıştır. Bütün bu gelişmeler Suriye'nin gerek Lübnan'da gerekse bölgede güç ve prestij kaybetmesine neden olsa da Şam, hem geri çekmediği istihbaratıyla hem de Hizbullah'ın başını çektiği Suriye taraftarı 8 Mart İttifakı ve uzun senelerdir ülkede etkili olan Suriye menşeli fikir akımları sayesinde Lübnan siyasetinde etkinliğini hâlen sürdürmektedir.

Öte yandan gerek Batı gerekse Arap ülkeleriyle (özellikle de Fransa ve Suudi Arabistan'la) yakın ticari ilişkileri olan Hariri'nin öldürülmesi ve bu suikasttan Şam'ın sorumlu tutulması, 11 Eylül 2001'den sonra ABD'nin ilan ettiği "teröre karşı savaş" sebebiyle zaten zor günler yaşayan Suriye'nin uluslararası tecridini arttırmıştır. Manevra alanı iyice daralan Suriye, gerek İsrail ile dolaylı da olsa müzakere masasına oturarak gerekse Lübnan üzerinden, tecridi aşmaya çalışmıştır. Bu noktada, 17 Mayıs 2006'da BM Güvenlik Konseyi'nden geçen ve Suriye ile Lübnan arasında diplomatik temsilcilik açılmasını, ilişkilerin normalleştirilmesini ve sınırın belirlenmesini öngören 1680 sayılı karar uyarınca çeşitli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda bağımsızlıklarını ilan etmelerinden bu yana iki ülke yetkilileri ilk kez 14-15 Ekim 2008'de büyükelçilik açılmasına ilişkin belgelere imzalarını atmışlardır. Böylece Şam, Lübnan'ı egemen bir devlet olarak tanımayı resmen kabul etmiş olsa da bunun iki ülke ilişkilerinin işleyişinde ciddi bir değişikliğe yol açmasını beklememek gerekir.

İsrail ile İlişkiler

1950'lerden itibaren Müslüman Araplara ve Arap milliyetçiliğine karşı Ortadoğu'da Arap olmayan devletler ve gruplarla işbirliği yapmayı (yani "Çevresel İttifak"ı) temel dış politika stratejilerinden biri hâline getiren İsrail, bölgede Hristiyan bir Lübnan evletinin varlığını desteklemiş ve Marunilerle yakın ilişkiler²⁰² kurmuştur. Nitekim

202 Marunilerle Siyonistler arasındaki ilişkiler Mart 1920'de imzalanan bir pakta kadar geri

İsrail'in kurucusu olan ve uzun yıllar başbakanlık yapan David Ben Gurion'un "Büyük İsrail" hayali, Lübnan'ın parçalanmasını, yerine Hristiyan bir devletin kurulmasını ve önemli bir su kaynağı olan Litani Nehri'ne kadar Güney Lübnan topraklarının ilhakını da öngörmekteydi.²⁰³

1948'deki ilk Arap-İsrail Savaşı'na mecburen ve göstermelik olarak katılan Lübnan'da hükümetler, 1950-60'lar boyunca ülkelerini Arap-İsrail mücadelesinden uzak tutmaya özen göstermişlerdir. Zira büyüyen ekonomi ve yüksek hayat standartları dolayısıyla bu mücadeleye taraf olması durumunda Lübnan elitinin kaybedeceği çok şey vardı. Ancak 1967 Savaşı'nın ardından Lübnan'daki Filistinli gerillaların, topraklarını işgal altında tutan İsrail'e yönelik saldırılarını arttırmalarıyla Lübnan, önce dolaylı olarak, ardından doğrudan hedef hâline gelmiştir.²⁰⁴

İsrail'in iç savaş sırasında Lübnan'a yönelik temel hedefleri, FKÖ'yü ve Suriye askerlerini bölgeden çıkarmak ve kendisiyle işbirliği yapacak bir hükümeti başa geçirmektir. Bu amaçla bir yandan FKÖ varlığına karşı çıkan Hristiyan grupları, özellikle de Falanjistleri el altından silahlandırmış, onlara maddi destek ve askerî eğitim vermiş; öte yandan "iyi sınır/good fence" politikasıyla²⁰⁵ Güney Lübnanlıları etkileyerek direnişe karşı yanına çekme arayışı çerçevesinde, Metula'daki Fatıma Sınır Kapısı'nı açarak başta sağlık hizmetleri olmak üzere bölge halkının temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış, işsizlere kendi topraklarında çalışma ve ticaret yapma imkânı sağlamış ve böylece "içeri"den de rahatça istihbarat toplamıştır. 1977'de Menahem Begin liderliğinde sağcı Likud Partisi'nin İşçi Partisi'ni yenerek ilk kez iktidara gelmesiyle Lübnan'a yönelik politika sertleşmiştir. Nisan 1981'de Hristiyan azınlığı koruma iddiasıyla iç savaşa müdahale etmiş; güvenlik gerekçesiyle 1978'de Litani Nehri'ne kadar ve 1982'de ise Beyrut'a kadar Lübnan'ı işgal

gitmektedir. 1930'lar ve 40'larda üst düzeyde görüşmeler devam etmiş ve Mayıs 1946'da Maruni Patrikliği ile (o dönemde hükümet işlevi gören) Yahudi Ajansı arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Hughes, s. 206.

203 Jean Shaoul, "Sharon's War Crimes in Lebanon: The Record".

204 Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations".

205 Laura Zittrain Eisenberg, "Israel's South Lebanon Imbroglia", *Middle East Quarterly*, Haziran 1997, s. 63; Walid Phares, "Liberating Lebanon", *Middle East Quarterly*, Aralık 1996, s. 23.

etmiştir.²⁰⁶ Böylece İsrail, millî güvenlik doktrininin temel esaslarından olan hem stratejik derinliğe kavuşmuş hem de savaşı düşmanın toprağına taşıyarak kendi topraklarını ve halkını güvence altına almıştır. 1985'te Güney Lübnan'dan kısmi çekilişinin ardından SLA birlikleri aracılığıyla işgaline ve Hizbullah milisleriyle mücadelesine devam etmiştir. Böylece hem kendi can kayıplarını azaltmış hem de içeriden rahatça istihbarat toplayabilmiştir. Ancak bu mücadeleyi kaybeden İsrail, planlandığı üzere Suriye ile bir barış anlaşmasının imzalanmasını beklemek yerine (ki 1991'de başlayan Ortadoğu Barış Süreci çerçevesinde Suriye-İsrail görüşmeleri 2000 yılına kadar devam etmiştir), Başbakan Ehud Barak'ın 1999 seçimleri arifesindeki vaadi doğrultusunda ve 5 Mart 2000'de bakanlar kurulunun aldığı "temmuz ayına kadar tek taraflı olarak geri çekilme" kararı çerçevesinde, 24 Mayıs 2000'de Lübnan topraklarından çekilmesini tamamlamıştır.²⁰⁷

Çekilmenin ardından, bir yandan Güney Lübnan'a yönelik saldırılarını ve sınır ihlallerini sürdürmüş, diğer yandan güvenliğine yönelik büyük bir tehdit olarak gördüğü Hizbullah ve Filistinli direniş gruplarının silahsızlandırılması ve Suriye birliklerinin çekilmesi yönündeki diplomatik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Sonunda 1559 sayılı BM kararıyla bu hedeflerinin "uluslararası meşruiyet" kılıfı altında adım adım gerçekleşmesinin önü açılmıştır. Suriye birliklerinin geri çekilmek zorunda kalmasıyla hedeflerinden birine ulaşan İsrail, ABD'nin de desteğiyle Temmuz 2006'da Hizbullah'a karşı açtığı savaşta büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak diğer hedefine ulaşamamıştır. Ancak ileriki dönemde Lübnan'a yeniden saldırması ihtimali hiç de düşük değildir.

Direnış güçlerinin silahsızlandırılması dışında iki taraf arasındaki temel problemler şu şekilde sıralanabilir: Birincisi, her ne kadar Maruniler başta olmak üzere çeşitli gruplar İsrail'e sempati duysalar ve zaman zaman işbirliğine gitseler de, Lübnan İsrail devletini tanımamaktadır; iki taraf arasında herhangi bir diplomatik ve ticari ilişki yoktur. (Hatta pasaportunda İsrail vizesi olanların Lübnan'a girişine dahi izin verilmemektedir.) 1948 Arap-İsrail

206 Schiff, s. 221-5.

207 Luft, s. 13-20; "Why did Israel withdraw from South Lebanon in 2000?", <http://israeli-palestinian.procon.org/viewanswers.asp?questionID=000529>.

Savaşı'na katılan Lübnan, İsrail ile 23 Mayıs 1949'da bir ateşkes imzalamış; ancak savaş hâlini sona erdirecek bir barış anlaşmasına imza atılmıştır. İsrail'in, ancak Suriye ile barış anlaşması imzalaması durumunda, Lübnan ile ilişkilerinde bir normalleşme yaşanabilir. İkincisi, İsrail 2000 senesinde Güney Lübnan'dan çekilse de, 1967'de işgal ettiği ve Suriye-Lübnan-İsrail sınırında yer alması sebebiyle stratejik önemi haiz Şebaa Çiftlikleri'nden, Golan Tepeleri'nin bir uzantısı yani Suriye toprağı olduğu iddiasıyla çekilmemektedir. Yaklaşık 25 kilometrekarelik bir büyüklüğe sahip olan, Hizbullah'ın silah bırakmama gerekçelerinden biri olarak ileri sürdüğü ve Lübnan'daki tüm grupların da üzerinde ittifak ettiği Şebaa Çiftlikleri meselesi, artık uluslararası bir mesele hâline gelmiştir. Manda döneminde Suriye-Lübnan sınırının tam olarak belirlenmemiş olmasından kaynaklanan bu problem, Suriye-Lübnan sınırı belirlendikten sonra çözüm yoluna girecektir. Ancak sınırda Gajar köyü ve Kefer Şuba Tepeleri başta olmak üzere başka problemli alanlar da bulunmaktadır. Üçüncü problem savaş esirleri konusudur ki bugüne kadar iki taraf arasında defalarca mübadele yapılmıştır. Temmuz 2008'deki son mübadeleyle İsrail hapishanelerinde Hizbullah üyesi mahkûm kalmamıştır. Ancak diğer Lübnanlı ve Filistinli mahkûmların serbest bırakılması ve cesetlerin iadesi konusu iki taraf arasında daha uzun seneler problem alanı olabilir. Son olarak, Lübnan'da yaşayan Filistinli mültecilerin geri dönüşü meselesi, yarım yüzyılı aşkın bir süredir iki taraf arasındaki değişmeyen en temel ve çözümü en zor problemdir.

Lübnan'da BM Varlığı

Lübnan'da etkili bir başka güç Birleşmiş Milletler (BM)'dir. BM, ülkede barışı korumadan (UNIFIL) mültecilere yardıma (UNRWA), insani yardımdan mali ve teknik yardıma kadar pek çok alanda faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca başta Refik Hariri suikastı olmak üzere Lübnan'da 2005'ten itibaren yaşanan siyasi suikastların soruşturulmasında BM de aktif rol almaktadır. Bu bağlamda BM Uluslararası Soruşturma Komisyonu ile Lübnan Özel Mahkemesi, BM bünyesinde faaliyet göstermektedir.

UNIFIL (Birleşmiş Milletler Güney Lübnan Geçici Gücü):

Lübnan hükümetinin talebi üzerine ve BM Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararı uyarınca Mart 1978'den bu yana Güney Lübnan'da görev yapmaktadır. İsrail birliklerinin çekilmesini teyit, uluslararası barış ve istikrarın sağlanması ve Lübnan hükümetinin otoritesini yeniden kurmasına yardım için Güney Lübnan'a konuşlandırılmıştır. Ancak güç kullanmama ilkesiyle hareket eden UNIFIL, iç savaş ortamında görevlerini ifa edememiş, 1982'de İsrail'in bölgeyi tekrar işgaliyle itibar kaybına uğramış ve hatta işbirlikçi olarak görülmüştür. İsrail'in 2000'de geri çekilmesinin ardından giderek küçülen UNIFIL'de, 2006 yılı başında Fransa, Gana, Hindistan, İrlanda, İtalya, Polonya ve Ukrayna'dan 2990 asker, 50 askerî gözlemci, 101 uluslararası sivil personel ve 294 yerel sivil görevli çalışmaktaydı.²⁰⁸

İsrail ile Hizbullah arasında ateşkesi sağlamak üzere 11 Ağustos 2006'da oybirliğiyle alınan 1701 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı uyarınca, asker sayısının en fazla 15.000'e çıkarılması öngörülen UNIFIL II'nin görev tanımı da genişletilmiştir. Ateşkese uyulup uyulmadığını denetleme ve uyulmasını sağlama, Güney Lübnan'a konuşlanan Lübnan silahlı kuvvetlerinin bölgede hâkimiyeti sağlanmasına yardım etme, Lübnan hükümetini güçlendirme, yerinden edilmişlerin güvenli dönüşlerini ve sivillere insani erişimi teminat altına alma UNIFIL'in yeni görevleri arasındadır. Mayıs 2008 itibarıyla çoğunluğu AB ülkelerinden olmak üzere toplam 26 ülkeden gelen askerlerin sayısı 12.383'e, sivil personelin sayısı ise 926'ya ulaşmıştır.²⁰⁹

Aslında hâlihazırda UNIFIL'in eli kolu bağlı vaziyettedir. Zira bir yandan saldırılarını ve sınır ihlallerini sürdüren İsrail'e engel olamamakta, diğer yandan yerel halk İsrail ajanı olarak gördüğü özellikle Batılı askerlerden rahatsızlık duymaktadır. UNIFIL karargâhlarının kapısında Lübnan askerleri beklemekte ve UNIFIL askerleri Lübnan otoritelerinin izni olmadan arama vb. yapamamaktadır. Kısaca, görev alanı genişletilmiş olsa dahi oldukça zayıf durumdaki UNIFIL, yeni bir savaş çıkmasına mani olmaya çalışmaktadır.

208 UNIFIL, <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unifil/index.html>, s. 1-2.

209 UNIFIL, <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unifil/index.html>.

UNRWA (Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler için BM Yardım ve Çalışma İdaresi): BM Genel Kurulu'nun 302 sayılı kararı uyarınca Filistinli mültecilere acil yardım sağlamak amacıyla Mayıs 1950'de kurulmuştur. Fakirliğin ciddi boyutlarda olduğu mülteci kamplarında UNRWA, başta sağlık ve eğitim olmak üzere çeşitli alanlarda sosyal hizmetler vermektedir. UNRWA'nın Lübnan'da 74 tane okulu vardır. Filistinli çocukların %95'i ilköğretime bu okullarda devam etmektedir. Yine Lübnan'da 18 hastane ile 6 klinik işleyen UNRWA, 12 özel hastane ile de anlaşmalıdır. UNRWA, yapılan başlıklarla faaliyet göstermektedir; ancak örgütün mali kapasitesi Filistinlilerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdir. Bu durum eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerde ciddi kısıtlamalara gitmesine neden olmakta; bu sebeple pek çok Filistinli çocuk erken yaşlarda okullarını bırakmak zorunda kalmaktadır.²¹⁰

Türkiye ile İlişkiler

Türkiye'nin Lübnan ile ilişkilerinin 2000'li yıllara kadar iyi bir düzeyde seyrettiği söylenemez. Zira Türkiye-Lübnan ilişkilerini genelde Türk-Arap ilişkileri, özelde ise Türkiye-Suriye ilişkilerinden bağımsız olarak ele almak pek mümkün değildir.

Türk-Arap ilişkileri önündeki en önemli engeller, entelektüellerin ve siyasilere tarihî-psikolojik önyargılardan kaynaklanan karşılıklı Arap ve Osmanlı antipatileri; Türkiye'nin, İsrail ile yakın ilişkilerinden ve Soğuk Savaş yıllarında bölgede Batı merkezli politikaların öncülüğünü yapmasından duyulan büyük rahatsızlık; yine Türkiye'nin Batılılaşma ve sekülerleşme hedefiyle Arap dünyasıyla ilişkileri ihmal etmesidir. Ayrıca 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında, başta Suriye olmak üzere Arapların Rumları desteklemeleri ve Yunanistan ile yakın işbirliğine girmeleri de karşılıklı güveni yok edici bir diğer unsur olmuştur.

Türkiye-Lübnan ilişkilerine gelince, Arap dünyasının ya Sovyet yanlısı olduğu ya da tarafsız kaldığı Soğuk Savaş yıllarında iki ülke elitinin yüzlerini Batı'ya dönmeleri ve hatta Türk elitleri gibi, Lübnan

210 UNRWA, "Establishment of UNRWA", <http://www.un.org/unrwa/overview/index.html>; UNRWA, "Where Do The Refugees Live?", <http://www.un.org/unrwa/refugees/wheredo.html#up>; "Country Assessment, Lebanon", s. 24-25.

nan siyasetinin en etkili unsuru olan Marunilerin de İsrail'e yakınlıkları, iyi ilişkiler kurmaya yetmemiştir. Türkiye'nin 1958'deki iç savaşta İncirlik Üssü'nü ilk kez Amerikan uçaklarına açması, özellikle Lübnan Müslümanlarının büyük tepkisini çekmiştir. Yine nüfusunun %10'a yakın bir kısmı Rum Ortodoks ve Rum Katolik kiliselerine bağlı olan Lübnan'ın Yunanistan ile yakın ilişkileri ve Kıbrıs meselesinde Kıbrıslı Rumları desteklemesi, Türkiye'nin kısa bir süre sonra Lübnan'da patlak veren iç savaşa ve ardından İsrail işgaline duyarsız kalmasını beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan tehcir nedeniyle Lübnan'a giden pek çok Ermeni'nin bu ülkenin siyasi, iktisadi ve sosyal hayatındaki etkinliği ve halkın onlara duyduğu sempati iki ülke ilişkilerindeki soğukluğun diğer bir sebebi olmuştur. En önemli sebep ise Türk mülki ve diplomatik hedeflerine yönelik terör saldırılarıyla adını duyuran ASALA'nın iç savaş sırasında Beyrut'ta kurulmuş ve gelişmiş olması (16 Şubat 1976'da Türkiye'nin Beyrut Büyükelçiliği Başkâtibi Oktar Cirit suikastıyla örgüt dünyaya adını duyurmuştur) ve 80'li yıllardan itibaren Bekaa'nın, başta PKK olmak üzere Türkiye'ye karşı mücadele veren terör örgütlerinin merkezi olmasıdır. Bu dönemden itibaren ikili ilişkilere güvenlik meseleleri damgasını vurmuştur.

Taif Anlaşması'ndan itibaren Lübnan dış politikasının Suriye dış politikasına bağımlı hâle gelmesiyle Beyrut-Ankara ilişkilerinin en önemli belirleyici unsuru Şam olmuştur. Ekim 1998'de Ankara'nın uyguladığı zorlayıcı diplomasi sonucunda PKK lideri Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve ardından imzalanan Adana Mutabakatı, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş ve Türkiye-Lübnan ilişkileri de iyileşme sürecine girmiştir. 2003'te Irak'a saldırıya hazırlanan ABD'nin kuzeyden cephe açmasına imkân veren 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi, Amerikan işgalinin bölge ülkelerine yönelik ortak bir tehdit hâline gelmesi ve Ankara'nın ABD'nin Suriye ile İran'ı tecrit politikasına ortak olmaması sebebiyle Türk-Arap ilişkilerinin ivme kazanması, Lübnan ile ilişkilere de yansımıştır. Özellikle Başbakan Refik Hariri'nin Haziran 2004'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği ve pek çok önemli anlaşmaya (Tarım Alanında İşbirliği Protokolü, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması) imza atılan ziyareti ile gelişen ikili ilişkiler, son bir-

kaç yıldır karşılıklı üst düzey ziyaretlerle daha da pekişmiştir. Böylece ilk kez ikili ilişkiler, güvenlik sorunlarının kısılcısından kurtulup siyasi, iktisadi ve sosyal alana taşınmıştır.

Türkiye'de 2003 yılı itibarıyla toplam sermaye tutarı 2,7 milyon TL olan 60'ı aşkın Lübnan menşeli firma faaliyet göstermektedir. Son dönemde siyasi ilişkilerdeki canlanmaya paralel olarak bu rakamlarda ciddi bir artış gözlenmektedir. 2005'te özelleştirilen Türk Telekom'un %55 oranındaki kamu hissesini Lübnan/Suudi Arabistan sermayeli Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu'nun alması bunun en önemli örneğidir. 2008'de Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı 698, ithalatı ise 207 milyon dolara ulaşmış; böylece iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2007'ye oranla %76 artarak 905 milyon dolara yükselmiştir. Petrol türevleri, demir-çelik ve tekstil ürünleri ihracatta başı çekerken, Lübnan'dan özellikle hurda demir ve ham deri ithal edilmektedir. Hâlihazırda müzakereleri devam etmekte olan Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması durumunda, önümüzdeki yıllarda iki ülke ticaret hacminin katlanarak artacağı aşikârdır.²¹¹

İsrail'in Lübnan'a 2006'daki saldırısı ve müteakip gelişmeler, Türkiye-Lübnan ilişkilerinin geldiği nokta ve geleceği açısından önemlidir. Zira Türkiye, saldırılar devam ederken yaptığı insani yardımlarla öne çıkmış ve pek çok Lübnanlı'nın hayatını kurtarmış; ayrıca ateşkesin bir an önce ilan edilmesi için gerçekleştirdiği yoğun mekik diplomasisiyle Lübnanlıların takdirini toplamıştır. Ekim 2006'da UNIFIL II'nin bir parçası olarak istihkâm bölüğünün yanı sıra Deniz Gücü'nde görev yapmak üzere yaklaşık 600 askerî ve sivil personel Lübnan'a gönderilmiştir. Üç istihkâm inşaat takımı ve iki patlamamış madde imha timinden oluşan 261 kişilik bölük, muharip değildir; başta okul ve hastaneler olmak üzere Lübnan'ın yeniden imarında görev almaktadır. Temel görevi Lübnan karasularını izlemek, sahil güvenliğini sağlamak ve silah kaçakçılığını önlemek olan Deniz Gücü'ne ise Türk birliği bir firkateyn, iki korvet ve bir destek gemisi ile katkı sağlamaktadır. UNIFIL'e destek veren tek bölge ülkesi olarak dikkat çeken Türkiye, ayrıca savaşın başlangıcından itibaren Kızılay'ın yanı sıra İHH İnsani Yardım Vakfı gibi çe-

211 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Lübnan Ekonomik İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-lubnan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>; "Lübnan Ülke Bülteni-Mart 2008", s. 10; T.C. Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ocak-Şubat 2009 Lübnan Raporu, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/RL/Ocak-Subat%202009.doc>.

şitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bölgeye ilk etapta 20 milyon dolar acil insani yardımda bulunmuştur. Daha sonra Ankara, 31 Ağustos 2006'daki Stockholm Donörler Konferansı'nda 70 okul ve 2 sağlık merkezinin tüm donanım ve tefrisatıyla birlikte yaptırılması için 10 milyon dolar ve 25 Ocak 2007'deki Paris III. Donörler Konferansı'nda Lübnan ekonomisinin yeniden yapılanmasına katkı için 20 milyon dolar hibe taahhüdünde bulunmuştur.²¹² 2009'da Sayda şehrinde Türkiye'nin yaptırdığı Fiziki Engelliler Travma ve Rehabilitasyon Merkezi'nin inşaatına başlanmıştır.

Ankara ayrıca, başta cumhurbaşkanlığı seçimleri olmak üzere Lübnan'ın iç siyasi krizlerinin uzlaşmayla aşılması ve bir an önce istikrarın sağlanabilmesi için en üst düzeyde yoğun diplomasi yürütmüş, arabuluculuk girişimleriyle öne çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Mişel Süleyman'ın adaylığı üzerinde tarafların uzlaşmasında Türkiye rol oynamış ve bu nedenle Türkiye ve Katar'ın başbakanları ile dışişleri bakanları seçimleri izlemek üzere Lübnan meclisine davet edilmişlerdir. Bugün Türkiye, Ermeniler dışında Lübnan'daki bütün siyasi grupların sözüne itibar ettiği ve güvendiği bir ülke konumuna gelmiştir. Ankara'nın başta Filistin meselesi olmak üzere Ortadoğu'da attığı adımlar ve İsrail'i eleştiren söylemleri, Lübnan halkının Türkiye'ye büyük bir sempati duymasını beraberinde getirmiştir. Siyasilerin yanı sıra halkın da Türkiye'ye duyduğu bu teveccüh, ikili ilişkilerin daha da geliştirilebilmesi ve kurumsallaştırılabilmesi noktasında önemlidir. Son olarak Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman'ın 21-22 Nisan 2009'daki Ankara ziyareti, Celal Bayar'ın elli dört sene önce Lübnan'ı Bağdat Paktı'na girmeye ikna çabaları çerçevesinde Beyrut'a gitmesinden bu yana, iki ülke arasında gerçekleştirilen ilk en üst düzey ziyaret olması bakımından tarihidir.

İslam Dünyası ile İlişkiler

Arap Birliği'nin kurucu ülkelerinden olan Lübnan, İslam Konferansı Teşkilatı'na da üyedir. Nüfusunun tamamına yakını Arap olan Lübnan, başta Fransa olmak üzere Batı ile yakın ilişkilerini ko-

212 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Lübnan Ekonomik İlişkileri"; T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Genel Görünüm", <http://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>.

rukten, Arap ülkeleri ile de iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Lübnan, bölge ülkelerinin Sovyet yanlısı olmayı veya tarafsız kalmayı tercih ettikleri Soğuk Savaş yıllarında Batı'ya yakınlığı ve Arapların İsrail'le savaştıkları bir dönemde izlediği tarafsız siyaset sebebiyle bölgede "Truva atı" olarak görülmüştür. Yine de Lübnan -özellikle de Beyrut- Arap sermayesinin, turistlerinin ve üniversite öğrencilerinin en gözde mekânlarından biri olmuştur.

İç savaş öncesi dönemde Lübnan üzerinde etkili olan güçler, Suriye'nin yanı sıra Arap milliyetçiliğinin lokomotifi hâline gelen Mısır'dır. Bu iki ülkenin ilişkilerindeki dalgalanmalar ve rekabet doğrudan Lübnan'a yansımıştır, özellikle de 1967 ve 1973'teki Arap-İsrail savaşlarının ardından. Mısır ve Suriye'nin yanı sıra Suudi Arabistan, Ürdün ve Irak gibi önde gelen diğer Arap yönetimleri de Lübnan'ı kendi yanlarına çekebilmek için çaba sarf eden bölge ülkelerinden olmuştur. Bu siyasi nüfuz mücadelesine paralel olarak Arap dünyasında yaygın ve rekabet içindeki ideolojik-fikrî akımların da neredeyse tamamı Lübnan içinde kolayca taraftar toplamış ve bölgesel rekabet doğrudan Lübnan içinde karşılığını bulmuştur: Nasırcı-komünist, muhafazakâr-Arap sosyalist, Baasçı-Suriye milliyetçisi vb.²¹³

İç savaş dönemine gelince, Arap ülkeleri Lübnan'a yönelik farklı siyasetler izlemiş; savaşın gidişatına ve kendi çıkarlarına göre değişik gruplara destek vermişlerdir. İlk yıllarda Irak ve Libya, Dürzi-sol ittifakı ile FKÖ'yü desteklerken; önde gelen diğer Arap ülkeleri, iç savaşa ya hiç müdahil olmamışlar ya da bütün taraflarla ilişkilerini sürdürerek herhangi bir grubun yanında saf tutmamaya özen göstermişlerdir.²¹⁴ 1977 başında Arap Caydırıcı Gücü çerçevesinde bazı Arap ülkelerinin askerleri Lübnan'a gelse de iç çatışmaların yeniden kontrolden çıkması üzerine, Suriye hariç, kısa sürede birliklerini geri çekmişlerdir. Öte yandan bölge ülkeleri arasındaki rekabet de Lübnan'a çatışma ve istikrarsızlık olarak yansımıştır. Bunun en çarpıcı örneği, iç savaşın sonlarına doğru Irak'ın, ezeli rakipleri Suriye ve İran'a karşı Hristiyanlara, özellikle de Maruni Mişel Aun grubuna destek vermesi ve silahlandırmasının da etkisiyle yaşanan şiddetli çatışmalardır. Yine Şam'ın etkinliğinden rahatsız olan bazı ülkeler (mesela Mısır) Suriye karşıtlarına; ülkesindeki büyük Filis-

213 Cobban, s. 81, 98.

214 Deeb, s. 132.

tinli nüfusundan zaten rahatsızlık duyan Ürdün, Lübnan'da Filistinlilere karşı mücadele veren gruplara; bölgedeki artan Şii etkinliğine karşı Suudi Arabistan ve zaman zaman da Irak, Sünnilere destek vermişlerdir.²¹⁵ Öte yandan Arap ülkeleri, bölge çapında etnik ve dinî parçalanmanın tetikleyicisi olacağı endişesiyle, iç savaşı durdurabilmek için de başarısız pek çok arabuluculuk girişiminde bulunmuşlardır. En son, Arap Birliği'nin öncülüğünde yapılan 1989'daki Taif görüşmeleri anlaşmayla sonuçlanmış ve küresel bölgesel gelişmelerin etkisiyle barışın önü açılmıştır.

İç savaşa doğrudan müdahil olan Suriye'nin dışında bu savaşa etkili olan bir diğer İslam ülkesi İran'dır. 1979 İslam Devrimi'nin ardından İran diğer ülkelerdeki Şiilere yönelmiştir. Bu bağlamda büyük bir Şii nüfusu barındıran Lübnan'da başta Hizbullah olmak üzere Şii gruplara hem ilham kaynağı olmuş hem de maddi destek vermiştir. 1982 İsrail işgalinin ardından oluşmaya başlayan ve Suriye destekli Emel Hareketi karşısında hızla yükselen Hizbullah, bugün hâlâ Lübnan'ın en önemli güçlerindedir.

Günümüzde Lübnan, genel olarak Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler içerisinde. Bunun en iyi yansıdığı alan ise iktisadi alandır. İşadamları olan Başbakan Refik Hariri, başta Suudi Arabistan olmak üzere zengin Körfez ülkeleriyle kurduğu yakın ilişkiler sayesinde iç savaşta harabeye dönen Lübnan'ın yeniden imarı için Arap sermayesini ülkesine çekmiştir. Lübnan'ın Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Mısır, Ürdün gibi pek çok Arap ülkesiyle imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları bulunmaktadır. Bu anlaşmalar kapsamında gümrük vergileri sanayi ürünlerinde indirilmeye başlanmıştır. Yine Lübnan, on dört ülkenin üye olduğu Arap Serbest Ticaret Anlaşması'na da taraftır.²¹⁶

Öte yandan Lübnan'da son dönemde yaşanan siyasi krizlerde, Batı ülkeleri kadar bölge ülkelerinin de doğrudan payı vardır. Hariri suikastının ardından ilişkileri daha önce hiç olmadığı kadar gerilen Suudi Arabistan ile Suriye arasındaki rekabet, Lübnan'daki istikrar-sızlığın ana sebeplerinden biridir. Irak Savaşı'nın ardından bölgede yükselen Sünni-Şii gerilimi (ABD'nin deyimiyile "ılımlı-radikal İslam" mücadelesi), Lübnan'da tarafların kozlarını paylaşmalarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ülkede ardı ardına yaşanan

215 Lübnan ziyareti sırasında yapılan mülakatlardan, 14-16 Mart 2009.

216 Koçak, s. 8, 10.

krizlerde Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri, Mısır ve Ürdün iktidara, özellikle de Sünni Hariri grubuna; Suriye ve İran ise Hizbullah öncülüğündeki muhaliflere, maddi-manevi her türlü desteği vermektedir. Lübnan'daki mevcut siyasi gerilimin yumuşaması için Suudi-Suriye uzlaşması önşart olarak dile getirilmektedir ki son dönemde uzlaşma yönünde ciddi emareler vardır. Öte yandan son senelerde Katar, Lübnan'daki uzlaşmazlıkların aşılmasında yapıcı rolüyle öne çıkmaktadır. 2008'de gerek cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılabilmesinde gerekse millî mutabakat hükümeti kurulmasında Katar Emiri'nin arabuluculuk girişimleri etkili olmuştur. Katar 2006'daki savaşın ardından Güney Lübnan'ın inşasına en fazla katkıda bulunan ülkeler arasındadır.

2006 Hizbullah-İsrail Savaşı, bölgedeki kutuplaşmanın yansıdığı en önemli olaylardan biridir. Arap ülkelerinin yönetimleri, tıpkı İsrail'in 1982 işgalinde olduğu gibi, genel olarak bu savaş sırasında da sessiz kalmayı yeğlemiş; Arap Birliği ve İslam Konferansı Teşkilatı, üyeleri olan Lübnan'ı desteklemede ve krizi yönetmede başarısız kalmıştır. Hatta Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün, Hizbullah'ı "sorumsuzca maceraya atılmak"la suçlayacak kadar ileri gitmiştir. Bunda, bölgede İran ve Şii nüfuzunun artmasından ve direniş örgütlerinin güçlenmesinin kendi rejimlerini sarsmasından duydukları endişe kuşkusuz etkili olmuştur.²¹⁷ Ancak Hizbullah'ın İsrail'e karşı verdiği mücadele, Sünnisiyle-Şiisiyle tüm Müslüman halklar arasında örgütün itibarını artırınca, yönetimler tutumlarını değiştirmek zorunda kalmış; Lübnan'ın yeniden imarına büyük projelerde katkıda bulunma sözü vermişlerdir.

Kısaca, bölge ülkeleri arasındaki gerilimler Lübnan iç siyasetini doğrudan etkilediği gibi, Lübnan'da yaşanan gelişmeler de bölge ülkelerinin birbirleriyle ilişkilerini belirlemektedir.

ABD ile İlişkiler

19. yüzyıl ortalarından 1950'lere kadar ABD'nin Lübnan'a ilgisi, eğitim faaliyetlerinde bulunan Protestan misyonerlerden ibaret-

²¹⁷ Mohamed Abdel Salam, "Between the Street and the regimes", *Bitterlemons-International*, Sayı. 29, Cilt. 4, 3 Ağustos 2006, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=143#588>.

tır. Bu misyonerler ve kurdukları okullar, Batılı fikirlerin, özellikle de bölgenin Osmanlı'dan kopmasında önemli rolü olan Arap milliyetçiliğinin doğuşunda ve yayılmasında etkili olmuştur. Beyrut Amerikan Üniversitesi bu açıdan bir semboldür. İlişkilerin daha önemli bir boyutunu ise 19. ve 20. yüzyılda kâh iç çatışmalardan kaçarak kâh ekonomik sebeplerle ABD'ye göç eden Lübnan asıllı Amerikalıların varlığı oluşturmaktadır ki, bunların bir kısmı bugün oldukça önemli mevkiilerdedir. 1950'lere gelindiğinde ise petrol piyasasına yakınlığı ve bankacılık ile ticaret alanında bölgede öne çıkmasıyla Beyrut, Amerikan ticari çıkarlarının odağı hâline gelmiştir.²¹⁸

Soğuk Savaş sırasında, ilk kez 1957'de Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'ya siyasi olarak yönelen ABD'den yardım isteyen ilk bölge ülkesi Lübnan olmuştur. Ancak 1958'deki iç savaş sırasında Altıncı Filo'nun Lübnan'a gelerek mevcut yönetime destek vermesi, ABD'nin Lübnan'a ilgisinden ziyade, Sovyetlerle mücadelesinin bir uzantısıydı.²¹⁹ Zira aynı dönemde çevre ülkeler bir bir Sovyet nüfuzuna girmektedir. Bu tarihten sonra Lübnan, Amerikan diplomasisi, istihbaratı ve ticari faaliyetlerinin merkezi hâline gelmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Washington'un İsrail'e büyük desteği sebebiyle ABD-Arap ilişkilerinin dibe vurduğu bir dönemde Lübnan, ekonomisi ve sosyokültürel yapısıyla ABD'ye en yakın Arap ülkesi olmuştur.²²⁰

Aslında Lübnan, nadiren Amerikan dış politikasının öncelikleri arasında yer almıştır. 1958'in ardından ancak 1982'de, yine Sovyetlerle mücadelesinin bir parçası olarak (zira İsrail'in Suriye ile mücadelesi, Şam'ın müttefiki olan Sovyetlerin müdahalesi tehlikesini beraberinde getirmişti) ve ayrıca İsrail'le ilişkileri, petrol bölgesi Körfez'in istikrarını sağlama, İran'ın nüfuzunu kırma ve 1979 Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nda vurgulandığı üzere Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere tam özerklik müzakerelerini başlatma çabası bağlamında ABD'nin dış politika gündemine girmiştir.²²¹ Reagan

218 Salem, "Superpowers and Small States: An Overview of American-Lebanese Relations"; Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations".

219 Aslında Soğuk Savaş'ın diğer süper gücü SSCB, Lübnan'daki ana oyuncuların biri hiç bir zaman olmamıştır. Lübnan'ın iç meselelerinde ve Lübnan üzerinden bölgesel nüfuz mücadelesinde doğrudan herhangi bir rol oynamamıştır. Lübnan üzerinde etkili güçlerden Suriye ile güçlü bağları bulursa da SSCB, bu ülkedeki Suriye birliklerine yönelik saldırılar ile doğrudan Şam'a yönelik tehditler arasında bir ayrım yapmıştır. Quandt, s. 252.

220 Salem, "Superpowers and Small States: An Overview of American-Lebanese Relations".

221 Quandt, s. 237-41; Jim Muir, "Lebanon: Arena of Conflict, Crucible of Peace", *The Middle East Journal*, Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984, s. 212.

yönetimi 1982'de İsrail işgalini desteklemiş, BM'nin işgali durdurma yönündeki çabalarını engellemekle kalmamış, İsrail'e askerî yardımlarını da arttırmıştır. Sabra ve Şatila Katliamı'nın ardından ABD birliklerinin Çok Uluslu Güç içinde bölgeye girişi de, aslında barışı korumaktan ziyade İsrail'e yakın Lübnan yönetimini destekleme amacını taşımaktaydı. Ancak Amerikan Büyükelçiliği'ne ve Çok Uluslu Güç'e yönelik saldırılar ve Amerikan vatandaşlarının kaçırılması, Kasım 1984'te yapılacak olan başkanlık seçimlerinin de yaklaşması nedeniyle Reagan yönetimini, Lübnan'a müdahalelerini asgari düzeye indirmeye sevk etmiştir.²²²

Son döneme gelince, ABD'nin 1559 sayılı BM kararının çıkması ve müteakip olaylarda, özellikle de 2006'daki İsrail operasyonunda Lübnan'a yönelik izlediği siyaset, yine onun bölgesel ve küresel hesaplarından bağımsız değildir. 11 Eylül saldırılarının ardından uygulamaya koyduğu "teröre karşı küresel savaş" stratejisi ve "Büyük Ortadoğu Projesi"nin Lübnan ayağında, Suriye varlığının tamamen tasfiye edilmesi ve başta Hizbullah ile Filistinli örgütler olmak üzere İsrail'i tehdit eden direniş gruplarının silahsızlandırılması öngörülmekteydi. 2006'daki savaşta Hizbullah'ın İsrail karşısındaki performansı, ABD'nin Lübnan üzerindeki hesaplarını sekteye uğratmıştır. ABD, Lübnan içindeki siyasi kutuplaşmayı bizzat kıskırtmasının yanı sıra Lübnan ordusuna 400 milyon dolardan fazla yardım sağlamasının ve askerî eğitim vermesinin²²³ işe yaramadığını Mayıs 2008'deki çatışmalarda iktidara yakın grupların Hizbullah karşısında iki günde yenilgiye uğraması ve ordunun olaylara müdahil olmamasıyla görmüştür.

Öte yandan askerî güç dayanan Ortadoğu politikası iflas eden Bush yönetiminin görev süresinin bitimine bir sene kala "barış" a yönelmesi, Lübnan'daki gelişmeleri de hiç kuşkusuz etkilemiştir. Baba Bush'un, 1990'da Hafız Esad yönetiminin Körfez Krizi'nde koalisyon güçlerine destek vermesi karşılığında ve Ortadoğu Barış Süreci bağlamında Lübnan'da Suriye nüfuzunun kurumsallaşmasına göz yumması gibi, bu kez de oğul Bush, Kasım 2007'de İsrail ile barış masasına oturması karşılığında Şam'a yakın bir ismin cumhurbaşkanı se-

222 Ghazi, "Politics in Lebanon, Foreign Relations"; As'ad AbuKhalil, "Lebanon: Key Battleground for Middle East Policy", *Foreign Policy in Focus*, Cilt. 5, Sayı. 2, Şubat 2000, http://www.fpi.org/briefs/vol5/v5n02leb_body.html.

223 "US Vice-President Joe Biden visits Lebanon", *BBC News*, 22 Mayıs 2009.

çilmesine yeşil ışık yakmıştır. Her ne kadar bu durum, geri adım atmak zorunda kalan Suriye karşıtı iktidar grupları tarafından "ihane" olarak algılansa da, -Washington'un gözünde Lübnan'daki müttefiklerinin, bölgesel çıkarları uğruna çok rahat harcayabileceği oyuncular olduğu düşünülüyöünde- hiç de şaşılacak bir sonuç değildir. Zira Lübnan ABD için sadece küresel ve bölgesel rekabette kozların paylaşıldığı bir alan olarak önem arz etmiştir.

AB ile İlişkiler

Lübnan, 19. yüzyıldan itibaren başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Avrupalı güçlerin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadeleden, Lübnan devletinin kurucusu ve hâmesi olan Fransa galip çıkmıştır. Avrupalı güçler, bir yandan bu güç mücadelesi sırasında ettikleri kin ve nefret tohumlarıyla Lübnan'da ardı arkası kesilmeyen iç çatışmalara zemin hazırlarken, diğer yandan yerli Hristiyanları kullanarak Lübnan'ı Ortadoğu'nun en önemli ticaret ve finans merkezi hâline getirmişlerdir. 19. yüzyılda başlayan bu sıkı ticari ilişkiler neticesinde bugün Lübnan'ın en büyük ticaret ortağı AB'dir.

Lübnan ile AB arasındaki mevcut ticari ilişkiler, Mayıs 1977'de imzalanan ve Lübnan ürünlerine AB pazarına büyük ölçüde serbest giriş imkânı tanıyan Ekonomik, Teknik ve Mali İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütölmektedir. AB'nin Akdeniz'e yakınlaşma siyaseti olan ve 1995 Barselona Konferansı ile başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na Lübnan da dâhildir. Bu bağlamda AB ile Lübnan arasında ortaklık kurmayı amaçlayan ve demokrasi, insan haklarına saygı, siyasi diyalog, malların serbest dolaşımı, kurumsal düzenlemeler ile iktisadi, mali, sosyal ve kültürel işbirliğini içeren Avrupa-Akdeniz Anlaşması, Ocak 2002'de Brüksel'de parafe edilmiş; ardından 2002 sonu ile 2003 başında Lübnan ve AB parlamentolarından geçerek onaylanmış ve Nisan 2006'da yürürlüğe girmiştir. Ortaklığın mali temelini oluşturan I. MEDA Programı çerçevesinde Lübnan, 1995-2000 döneminde 182 milyon avro hibe ile bu program kapsamında AB'den kişi başına en yüksek mali yardımı alan ülke olmuştur. 2000-2006 dönemini kapsayan II. MEDA Programı çerçevesinde

Lübnan'a tahsis edilen miktar ise 74 milyon avrodur. Yine Avrupa Komisyonu 2005-2006 dönemi için Lübnan'a 50 milyon avroluk yardım paketini onaylamıştır.²²⁴ Bu hâliyle AB, Lübnan'ın en büyük bağışçısıdır. MEDA programının yanı sıra Avrupa Yatırım Bankası da Lübnan'a 1978'den bu yana 500 milyon avroya yakın borç vermiştir. Öte yandan Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İnisiyatifi, bu ülkedeki demokrasinin ve insan haklarının gelişimi için sivil topluma destek vermektedir.²²⁵

AB ile imzalanan Ortaklık Anlaşması uyarınca 1 Mart 2003'ten itibaren Lübnan'ın tarım ve sanayi ürünleri AB pazarına gümrüksüz olarak girmeye başlamıştır. Ancak savaş sonrası durumu, zayıf tarım kesimi ve Avrupa ürünleriyle rekabet şansının yok denecek kadar az olması gibi unsurlar nedeniyle bunun Lübnan'ın ihracatına katkısı oldukça sınırlı kalmıştır. Yine bu anlaşmayla AB sanayi ürünlerinin gümrüksüz olarak Lübnan pazarına girmesini sağlayacak on iki yıllık geçiş süreci de başlamıştır. 2003 itibarıyla 3,1 milyar dolarlık ithalata karşı Lübnan, on beş AB üyesine 142 milyon dolarlık ihracat yapmıştır. 2006'daki yıkımın ardından AB ile dış ticaret hacminde Lübnan aleyhine olan büyük dengesizlik daha da artmıştır.²²⁶

İktisadi alandaki yakınlığın yanı sıra son yıllarda AB, özellikle de Fransa, Lübnan'da yaşanan siyasi gelişmelerde aktif taraf olmayı tercih etmektedir. Irak işgaline çıkar farklılıkları nedeniyle destek olmayan Fransa, ABD ile gerilen ilişkilerini Suriye-Lübnan süreciyle yumuşatmaya çalışmış; 1559 sayılı BM kararının çıkmasında en büyük rolü oynamıştır. Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile 1980'li yıllardan itibaren yakın ticari bağlantıları bulunan Refik Hariri'nin suikasta kurban gitmesini müteakip Lübnan siyasetine doğrudan müdahil olmaya başlayan Fransa, geleneksel müttefiki Marunilerin yanı sıra "iş ortağı" Hariri ailesi üzerinden bu ülkedeki nüfuzunu arttırmayı amaçlamıştır. Chirac, Suriye nüfuzunun kınılarak Batı'ya yakın duran Lübnan hükümetinin güçlendirilmesi ve Hariri

224 Koçak, s. 63, 66; "Delegation of the European Commission to the Republic of Lebanon", <http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/index.htm>

225 European Commission, "European Neighbourhood Policy: Country Report, Lebanon", s. 4-6.

226 Koçak, s. 62, 65; "The EU's Relations with Lebanon", http://europa.eu.int/comm/external_relations/lebanon/intro.

suikastına ilişkin uluslararası mahkeme kurulması hususlarında büyük çaba sarf etmiştir. 2007'de cumhurbaşkanı seçilen Nicolas Sarkozy ise Chirac'ın dışlayıcı ve tecrit edici politikasını terk ederek Suriye ile buzları eritmiş; bu durum Fransa'yı Lübnan üzerinde daha etkili bir aktör hâline getirmiştir. Fransa, son dönemde gerek krizlerde arabuluculuk rolüyle gerekse Şam ile Beyrut arasında diplomatik ilişkilerin başlatılması hususunda harcadığı mesaiyle öne çıkmaktadır.

Öte yandan son dönemde diğer AB ülkeleri de Lübnan'da daha etkili roller oynamaktadır. İsrail'in 2006'daki operasyonu karşısında pasif kalan ve iç savaşın ardından yaptıkları maddi yardımlarla ve verdikleri borçlarla yeniden imanına katkıda buldukları Lübnan'ın bir kez daha enkaza dönmesini seyretmekle yetinen AB ülkeleri, sıra 1701 sayılı BM kararı uyarınca Güney Lübnan'a barış gücü gönderilmesi konusuna gelince öne çıkmışlardır. İtalya, Fransa, İspanya ve Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri 7000 ila 8000 dolayında asker göndererek UNIFIL-II'nin belkemiğini oluşturmuşlardır. Büyük riskler içeren bu adım, AB'nin Komşuluk Politikası çerçevesinde attığı en önemli adım²²⁷ olarak nitelendirilmektedir. Bugüne kadar genellikle BM barış misyonlarına asker göndermek yerine, mali destekte bulunmayı ve askerî ekipman sağlamayı tercih eden (Mart 2006 itibarıyla yaklaşık 90.000 personelin görev yaptığı 18 BM barış misyonunda 21 AB üyesi ülkenin sadece 3901 askeri görev yapmaktaydı²²⁸) ve üstelik iç savaş sırasında Çok Uluslu Güç çerçevesinde ağır kayıplar vererek apar topar geri çekilmek zorunda kalan AB ülkelerinin, İsrail ile Hizbullah arasına konuşlanan UNIFIL-II'nin belkemiğini oluşturmada istekli görünmeleri ilginçtir. Bu isteklilik, Irak Savaşı'nda olduğu gibi bir kez daha ABD'nin bölgeye ilişkin hesaplarının dışında kalmaya ve böylece bu ülkedeki iktisadi çıkarlarını kaptırmaya razı olmamalarıyla da bağlantılıdır. Öte yandan Almanya, 2000'li yıllarla birlikte Hizbullah ile İsrail arasında esir değişimlerinde başarılı arabuluculuk rolüyle öne çıkmaktadır. Son olarak AB'nin terör örgütleri listesinde Hizbullah'ın yer almadığını da belirtmek gerekir.

227 Joschka Fischer, "AB güvenliği için Ortadoğu'ya gitmeli", *Radikal*, 6 Eylül 2006.

228 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Anlayış*, Ekim 2006, s. 51.

Sonuç

Bugünkü Lübnan sınırları dâhilinde bağımsız bir devlet, tarihin hiçbir döneminde kurulmamıştır. Akdeniz'in doğusunda yer alan Lübnan'ın kıyı şeridi, jeopolitik ve jeoekonomik konumuyla daima büyük güçlerin ilgisini çekmiş ve önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Fenikelilerden Mısırlılara, Asurlulardan ve Babillilerden Perslere, Romalılardan Bizanslılara, Emevilerden Abbasilere, Fatımilerden Haçlılara, Memlüklerden Osmanlılara Ortadoğu'da hâkimiyet kurmuş neredeyse bütün güçlü imparatorluk, krallık ve devlet yapılarının egemenliği altına girmiştir.

Son imparatorlukların da parçalanarak yerlerine ulus-devletlerin inşa edildiği I. Dünya Savaşı'nın ardından Bilâdü's-Şam toprakları Fransız himayesine girerken, Cebel-i Lübnan, ekseriyeti Müslüman olan Ortadoğu'da Hristiyan bir ileri karakol olarak görülerek korunup kollanmıştır. Asla bir devlet olmayacak, olamayacak bu küçük ve karmaşık coğrafya üzerinde Maruni Hristiyanların talepleri doğrultusunda Fransızlar tarafından 1920'de suni bir devlet kurulmuştur; ama içine uygun ve uyumlu bir ulus "yaratıl"amamıştır. Üstelik büyük oranda Maruniler ve Dürzilerden müteşekkil Cebel-i Lübnan bölgesine dâhil edilen yeni topraklarda çoğunlukla Sünnilerle Şiiilerin yaşıyor olması, zaten hassas olan dengeleri pamuk ipliğine bağlı hâle getirmiştir.

MS 7. yüzyıldan itibaren Cebel-i Lübnan dağlık coğrafi yapısıyla bölgeyi yöneten hâkim güçlerin baskı ve zulmünden kaçan dinî azınlıkların sığındığı topraklar hâline gelirken, bugünkü Lübnan'da idealleri, beklentileri ve çıkarları farklı gruplar birbirlerine karşı böl-

genin ve uluslararası sistemin hâkim güçlerinden medet ummaktadır. Sonuçta bu durum, Ortadoğu'da nüfuz mücadelesi veren dış güçlerin Lübnan'da kozlarını paylaşmalarına yol açmaktadır. Bu da ülkeye istikrarsızlık, kriz ve çatışma olarak yansımaktadır.

Lübnan'ın son iki yüzyıllık tarihinde siyasi krizlere ve küçük çapta silahlı çatışmalara sıkça rastlanmaktadır. 1841, 1845, 1860, 1958 ve 1975-90 yıllarında ise Lübnan toprakları iç savaşa varan çatışmalar veya bizzat iç savaşlarla yıkıma uğramıştır. Bu çatışmaların patlak vermesinde etkili olan temel faktörler aşağı yukarı benzerdir: karmaşık nüfus yapısı, iç siyasi yapıdaki zaafılar, iktisadi adaletsizlikler, yönetimde daha fazla söz sahibi olmak veya ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen cemaatlerin rekabeti, bölgede söz sahibi olmak isteyen dış güçlerin bu cemaatleri birbirlerine karşı kıskırtmaları ve onlara doğrudan veya dolaylı destek vermeleri, silahlılandirmaları (ve son iki iç savaşta Filistinlilerin varlığı). Kanlı çatışmaların ardından her defasında siyasi sistemde bazı düzenlemelere gidilmiştir: 1842'de, üç yüz küsur senedir devam edegelen Emirlik sistemine son verilerek Çifte Kaymakamlık sistemine ve 1861'de Mutasarrıflık sistemine geçilmiş ve böylece Maruni Hristiyanlar bölgenin yönetiminde ilk kez resmen söz sahibi olmuştur. Bağımsızlığın ardından yaşanan 1958'deki ilk iç savaşın akabinde, yeni bir Lübnanlılık kimliğinin inşasını ve siyasi, iktisadi ve toplumsal alanda reformu savunan Şihabistler yönetime gelmiş; on beş sene süren son iç savaşla, siyasi alanda reformu öngören Taif sistemine geçilmiştir.

Lübnan'da yaşanan bütün bu çatışmalar şunu net bir şekilde ortaya koymuştur ki, ne kadar kan dökülürse dökülsün, hiçbir grup bir diğerini yok etme veya diğeri üzerinde tahakküm kurma gücüne de imkânına da sahip değildir. Dolayısıyla Lübnanlıların asgari müştereklerde uzlaşmasıyla ancak Lübnan'ın zayıf ve karmaşık siyasi sistemi işleyebilir. Sükûnet ve istikrar ise bu ülkeye ancak iki yolla gelebilir: Birincisi, doğrudan büyük bir gücün yönetimi altına girdiği ve bölge üzerinde nüfuz mücadelesi veren rakip güçlerin de bu durumu kabullendikleri dönemler (mesela Cebel-i Lübnan'ın doğrudan merkeze yani İstanbul'a bağlandığı Mutasarrıflık dönemi ile Suriye'nin Lübnan'da bilfiil bulunduğu 1990'lı yıllar ve 2000'lerin başları). İkincisi, bölge üzerinde nüfuz mücadelesi veren güç-

lerin kendi iç meseleleriyle boğuşmak zorunda kaldıkları dönemler (gerek Avrupa gerekse Arap ülkelerinin zayıf olduğu bağımsız Lübnan'ın takriben ilk on beş senesi).

Uyum ve işbirliğinden ziyade kaos ve çatışma dinamiklerini daima bağrında taşıyan Lübnan, aslında bir tezatlar ülkesidir:

Bir yandan Lübnan "Ortadoğu'nun İsviçre'si" ve "Arap dünyanın Avrupa'ya açılan kapısı", Beyrut ise "Ortadoğu'nun Paris'i" nitelendirmelerine mazhurdur; diğer yandan Ortadoğu'nun bu "en modern yüzü", kâh siyasi kaosun kâh silahlı çatışmaların kurbanıdır. Yine de iç savaşlar ve İsrail'in işgalleriyle büyük yıkımlara uğrayan ve hatta parçalanmanın eşiğine gelen Lübnan, her defasında küllerinden yeniden doğmayı başarmıştır.

Bir yandan 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı güçlerin de etkisiyle Ortadoğu'nun en önemli ticaret ve finans merkezlerinden biri hâline gelmiş; 1950'li ve 60'lı yıllarda Lübnan ekonomisi, gerek Batı'dan gerekse Arap dünyasından yabancı yatırımlarla ve bankacılık, ticaret ve turizm sektörlerindeki atılımlarla hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Öte yandan bu hızlı büyüme adaletsiz bir toplumsal (mezhepsel), sektörel ve bölgesel kalkınmayı beraberinde getirmiş; servet belirli çevrelerin elinde birikmiştir. Bu nedenle servet ve sefalet ile sefalet Lübnan'da birlikte var olagelmiştir.

Batısı deniz, ortası dağ olan Lübnan'ın coğrafi yapısı Lübnanlıların hayatını da etkilemiştir. Bir tarafta dışa açık, hareketli ve dış dünya ile bütünleşmiş, diğer tarafta kendi kabuğuna çekilmiş ve her cemaatin belirli bölgelerde kümelenildiği bir Lübnan vardır. Lübnanlıların iki yüzyıldır kâh güvenlik endişesiyle kâh iktisadi kaygılarla yurtdışına göçleri neticesinde bugün, diasporadaki Lübnanlıların sayısı anavatanlarında yaşayanların yaklaşık üç katına ulaşmıştır.

On sekiz etnik grup ile dinî mezhebin bulunduğu Lübnan'da siyasi sistem, farklı grup ve mezhepler (yani taifeler) arasında güç paylaşımı esasına dayanmaktadır. Ne var ki bu paylaşım nüfus gerçekleriyle örtüşmemekte; mesela Şiiiler ülkedeki en kalabalık ama dışlanmış bir grup iken, ikinci ve üçüncü büyük nüfusa sahip Sünniler ile özellikle Maruniler, Lübnan'ın siyasi, iktisadi ve kültürel hayatında en etkili kesimleri teşkil etmektedir. Mevcut sistemden

rahatsızlık duyulsa da, ciddi bir değişikliğe gidilememekte, 1989 Taif Anlaşması'yla tarafların üzerinde mutabık kaldıkları değişiklikler dahi hayata geçirilememektedir. Hatta dengelerin değişeceği endişesiyle 1932'den bu yana nüfus sayımı dahi yapılmamaktadır.

Siyasi sistem, iç savaş dönemi hariç, seçimlerin düzenli olarak yapıldığı parlamenter bir demokrasi görüntüsü verse de gerçekte bölge, mezhep, aşiret ve aile bağlarının güçlü olduğu Lübnan'da siyaset belirli ailelerin tekelindedir ve onlar arasında el değiştirilmektedir. Sosyalist idealler üzerine kurulan partilerde dahi liderlik babadan oğla geçmektedir. Lübnan siyasetinin bölge ve aile menfaatlerine göre işleyen, suiistimale açık bir siyasi sistem olduğu söylenebilir.

Beyrut, misyoner okulları ve basın-yayın faaliyetlerinin de etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa menşeli fikir akımlarının ve siyasi ideolojilerin Arap dünyasında neşvünema bulduğu bir merkez hâline gelmiştir. Burada oluşan entelektüel gelenek 20. yüzyılda Arap dünyasını bizzat etkilediği gibi, Lübnan, Araplar arasında gelişen ideolojik ve siyasi akımlardan da doğrudan etkilenmiştir. Ortadoğu'nun basın-yayın faaliyetleri ve düşünce ve ifade hürriyeti açısından bu en ileri ülkesi, -küresel ve bölgesel gelişmelere paralel olarak- bütün bu akım ve ideolojilerin reka- bet ettiği ve hatta çatıştığı bir alana dönüşmüştür.

Dış politikada izlediği ne Batı ile Arap dünyası arasındaki denge siyaseti ne de başta Arap-İsrail savaşları olmak üzere bölgeyi altüst eden çatışmalardaki tarafsızlığı Lübnan'ı kurtarabilmiştir. Bu savaşların sonuçlarından doğrudan etkilenerek, hem kendisi iç savaşa sürüklenmiş hem de İsrail'e karşı mücadelenin merkezi hâline gelerek bizzat İsrail işgaline uğramıştır. Böylece çatışma bölgesinde bir "refah adacığı" olarak görülen, yabancı sermayenin, turistlerin ve üniversite öğrencilerinin akın ettiği Ortadoğu'nun bu en gözde mekânı, çok büyük bir yıkım yaşamıştır.

Suriye'den İsrail'e, ABD'den Fransa'ya, Suudi Arabistan'dan Mısır'a ve İran'a Lübnan üzerinde etkili güçler, zora geldiğinde değişebilen ve güvenilmez politikalarıyla dikkat çekmektedir. Zira hiçbiri için Lübnan'ın istikrarı ve Lübnanlıların güvenliği başlı başına bir amaç değildir; aksine kendi bölgesel çıkarlarına ulaşmak için belirli grupları kullandıkları, birbirlerine karşı kıskırttıkları ve vakti

geldiğinde kolayca gözden çıkarttıkları bir araçtır. Bu nedenle Lübnanlılar “ağabey”lerinin “ihamet”leriyle sık sık hayal kırıklıklarına uğrasalar da, kendi zayıflıkları ve aralarındaki derin çıkar farklılıkları nedeniyle “ağabey” de yaşayamamaktadırlar.

Lübnan, Arap dünyasının iktisadi, kültürel ve ideolojik açıdan “en Batılısı” ve bir özgürlükler ülkesi olmakla övünmektedir. Ancak bir Hristiyan-Müslüman çatışması olarak başlayıp zamanla dış aktörlerin de devreye girmesiyle her cemaatin kıyasıyla birbiriyle ve hatta kendi içinde çarpıştığı bir karmaşaya dönüşen on beş senelik iç savaş, Lübnanlıların nasıl bir ölüm ve zulüm makinesine dönüşebildiğini gözler önüne sermiştir: Nüfusun %5'i hayatını kaybetmiş, %6'sı yaralanmış, %35'i ülkeyi terk etmiştir. Öte yandan bu ülkede gayriinsani şartlarda yaşamaya mahkûm edilen Filistinli mültecilerin içler acısı durumu da “Batılı” ve “özgür” Lübnan'ın bir başka tezadıdır.

Kısaca sağlam bir temel üzerine bina edilmeyen ve zıtlıklarla vücut bulan Lübnan devleti, kendine mahsus özellikleriyle dikkat çekmektedir. Ne Batılı ne Doğulu, ne Avrupalı ne Arap, ne Hristiyan ne Müslüman ama hepsinin bir karışımıdır. Bu tuhaf karışım, zaten karışık bir bölge olan Ortadoğu'da bir istikrarsızlık unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Lübnan'ın tezatlarına ve çarpıklıklarına kendine has ve çok ince üslubuyla dokunduran Arap dünyasının en büyük şairlerinden ve Suriyeli eski diplomat Nizar Kabbani'nin şu satırlarıyla son noktayı koyalım:

Ben Beyrut.

Uygar olduğumu sanırdım. Şimdi anlıyorum ki uygarlıktan söz edecek son kişi benim.

Bilgisizlik ve ümmilik ormanındaki biricik eğitilmiş olduğumu sanırdım. Olanlar gösteriyor ki tüm okullardan kovulmuş tek cahil benmişim.

Dünyanın bir yüzünü oluşturmakla, dünyaya bilgi kandilleri yakmakla, akıl kentleri kurmakla övünürdüm. Olup bitenler gösteriyor ki bütün dünya Lübnan'ın aklından yararlanmış. Ve Lübnan akılsız kalmıştır.

(Ben Beyrut, s. 9)

EK I

BİYOĞRAFİLER

Meşhur Lübnanlılar

Çoğu 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren anavatanlarını terk eden veya terk etmek zorunda kalan ve zamanla gittikleri ülkelerin yerlisi hâline gelen büyük bir Lübnan diasporası bulunmaktadır. Bugün yaşadıkları ülkelerin önemli mevkilerinde bulunan pek çok Lübnan kökenli isim vardır. Bunlar siyasi ve iktisadi alanda özellikle Latin Amerika'da etkilidir ve ABD'deki Arap kökenli Amerikalıların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Lübnan ayrıca Arap dünyasının büyük mütefekkir ve sanatçıları da çıkarmıştır. Dünya çapında tanınan bazı önemli isimler şunlardır:²²⁹

Spencer Abraham: Amerikan Senatörü (1995-2001) ve ABD Enerji Bakanı (2001-2005).

George J. Mitchell: Eski ABD Senatörü ve barış eylemcisi; halihazırda Barack Obama yönetiminin Ortadoğu Özel Temsilcisi.

Donna Shalala: ABD Sağlık Bakanı (1993-2001).

Abdalá Bucaram: Ekvador Devlet Başkanı (1996-97).

Jamil Mahuad: Ekvador Devlet Başkanı (1998-2000).

Edward Seaga: Jameika Başbakanı (1980-89).

Julio César Turbay Ayala: Kolombiya Devlet Başkanı (1978-82).

Charles Malik: Diplomat, filozof, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kaleme alanlardan.

John Abizaid: CENTCOM (ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik müdahalelerinde kullanılan birlikler) Komutanı (2003-2007) ve Irak işgalinin ardından ABD'nin bu ülkedeki en üst düzey temsilcisi.

Halil Cibran: *The Prophet* eseriyle tanınan Lübnanlı en büyük şair, mütefekkir ve ressamlarından.

²²⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Wikipedia, "List of Lebanese People", http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Lebanese_people.

Emin Maaluf: Yazar (*Afrikalı Leo, Semerkant* gibi 12 kitabı Türkçeye çevrilmiştir).

George Zahar: Yayıncı ve editör.

Elias J. Corey: Kimya alanında Nobel Ödülü sahibi (1990).

Peter Medawar: Tıp alanında Nobel Ödülü sahibi (1960).

Carlos Slim Helu: Latin Amerika'nın en zengin mühendis ve işadamı.

Feyruz: Lübnan'da yaşayan Arap dünyasının en meşhur ses sanatçısı.

Bu noktada Lübnan diasporasına ilişkin Nizar Kabbâni'nin dikkat çeken şu sözlerine kulak verelim:

(...) Lübnanlı bireysel düşünün peşinden yolculuk eder, kişisel yararları uğruna imkânsıza atılır, maddi düzeyini yükseltir, servet toplar, düşlerinin prensesiyle evlenir.

Bu yolculuk, kendi içinde olup biter, dış dünya ile bağlantısı yoktur. Bunun için Lübnanlı, çıktığı bütün göçlerde başarılı olmuştur. Çünkü o, kişisel tutkularının kılıcıyla çarpışmıştır. Yirmi otuz yıl sonra özlem ve merakla yurdunu ziyaret ederken hasır şapka takmakta, çantasında kamera taşımaktadır (...)

Lübnanlılar tutkularıyla güneşin pencerelerine erdiler, göçleri boyunca en yüksek uygarlık türleriyle ilişkiye girdiler, bilim ve teknoloji ülkelerine gittiler ve yerleştikleri ülkelerde zekâları, kararlılıkları ve ölesiye inatlarıyla siyasal, ekonomik, bilimsel, toplumsal mevkilerin en yüksekine ulaşabildiler.

Lübnanlı yurt dışında niçin akıllı, uygar, bilimsel oluyor da yurt içinde ilkel, duygusal ve bilgisiz oluyor?

Niçin biz, uçağımız New York'a, Rio de Janeiro'ya, Sao Paolo'ya, Venezuela'ya, Meksika'ya uçarken çağdaşızdır da Beyrut'un uluslararası havaalanına dönerken aşiretçiyizdir?²³⁰

Refik Baha Edine Hariri (1944-2005)

Refik Hariri, 4 milyar dolara varan servetiyle 2002 yılında *Forbes* dergisinin dünyanın en zenginleri listesinde 87. sırada yer alan Lübnanlı Sünni işadamı ve siyasetçidir. İç savaşın ardından reform çabalarıyla Lübnan siyasetine damgasını vuran Hariri, 1992-98 ve 2000-04 yılları arasında başbakanlık yapmıştır. 20 Ekim 2004'te

²³⁰ Nizar Kabbâni, *Ben Beyrut – Bir Kentin Günlükleri*, İbrahim Demirci (çev.), Ankara: Hece Yayınları, 1999, s. 102-103.

Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresinin uzatılmasına karşı çıkarak başbakanlıktan istifa etmiştir. Ardından 14 Şubat 2005'te Beyrut'ta suikasta kurban gitmiştir.

Sayda şehrinde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Asıl mesleği öğretmenlik olan Hariri, 1965 yılında bir inşaat şirketinde çalışmak üzere Suudi Arabistan'a gitmiştir. 1969'da CICONEST adıyla kendi inşaat şirketini kurmuştur. 1970'lerde petrol fiyatlarındaki patlama sayesinde kısa zamanda büyük bir servet elde etmiştir. Hizmetlerindeki üstün başarılarından dolayı 1978'de kendisine Kraliyet ailesince Suudi vatandaşlığı verilmiş ve Suudi Arabistan'ın Lübnan elçisi yapılmıştır. Suudi Arabistan'ın en önde gelen girişimcilerinden olmuş ve 1979'da Oger şirketini satın almıştır. Müteahhitlik ile başladığı serüvenine bankacılık, emlak, petrol, sanayi, medya ve telekomünikasyon gibi pek çok alana el atarak devam etmiştir. 1993'te Lübnan'da *Future TV* ile *el-Mustakbel* gazetesini kurarak medya sektörüne de girmiştir. Başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri ile de güçlü şahsi ticari bağlar kurmuştur.²³¹

Hariri iç savaş sırasında yurtdışında bulunsa da ülkesine yardımını sürdürmüştür. İsrail işgalinin kurbanlarına 12 milyon dolar bağışlamış ve Lübnanlı 30.000'i aşkın öğrenciye burs vererek yurtdışına eğitim için yollamıştır. 1980'lerde Lübnanlı gruplar arasında uzlaşmanın sağlanabilmesi ve iç savaşın sona ermesi için yapılan girişimlerin çoğunda Hariri'nin desteği ve katkısı vardır. En son 1989 Taif Anlaşması'nın finansörü olmuş; milletvekillerini ve diğer ilgili kişileri Taif'e götürerek anlaşmanın imzalanabilmesi için Şam ile Lübnanlı gruplar arasındaki görüşmeleri bizzat yürütmüştür.

İç savaşın sona ermesinin ardından şirketlerinin kontrolünü oğlu Saad Hariri'ye bırakarak Lübnan siyasetine girmiştir. Elindeki çok büyük maddi imkânlar ve güçlü siyasi bağlantıları sayesinde Hariri, iç savaş sonrası dönemde Lübnan siyasetinin en önemli alternatif ismi hâline gelmiştir. Eski Sünni liderlerin (selefi Selim el-Hoss gibi) ve güçlü ailelerin (Beyrut'un en nüfuzlu Selam ailesi gibi) nüfuzunu tamamen kırmış; Lübnan siyasetini yeniden şekillendirmiştir. Başbakanlığı sırasında iç savaşın yaralarını sarmak ve ülkesini yeniden yapılandırmak üzere hem kendi becerisiyle hem de Arap ülkelerinden Avrupa'ya, Uzak Doğu'dan ABD'ye kadar sahip olduğu güçlü dış bağlantılarını kullanarak yurtdışından büyük

231 Wikipedia, "Refik Hariri", http://en.wikipedia.org/wiki/Rafiq_Hariri.

meblağlarda borç ve hibe almıştır. Uyguladığı programla Lübnan ekonomisini yeniden ayağa kaldırmış; ancak "borç al ve inşa et" politikası devasa kamu borçlarını ve bütçe açığını beraberinde getirmiştir. İç savaş zamanında 8 milyar dolar olan Lübnan'ın borçları, Hariri döneminde 45 milyar dolara çıkmıştır. Hariri'nin, bu paraların önemli bir kısmını Taif Anlaşması'nın uygulanabilmesini sağlamak ve rakiplerinin kendi projesine ses çıkarmalarının önüne geçmek üzere kullandığı, bir kısmını da ülkede istihbaratı ve ordusuyla bilfiil bulunan Şam'ı razı etmek için sarf ettiği iddia edilmektedir. Politikalarında yoksul kesimi göz ardı etmekle de suçlanmaktadır.²³²

Hariri, iç savaşın ardından Lübnan'ın yeniden yapılanmasında ve bölge dengelerinin kurulmasında en önemli isimdi; suikasta kurban gitmesi ise Lübnan ve bölge dengelerini değiştirmiştir. Hayatıyla da ölümüyle de Lübnan'ın ve Ortadoğu'nun kaderine damgasını vuran Hariri, daha uzun yıllar kendisinden söz ettirecektir.

Şeyh Hasan Nasrallah (1960-)²³³

1960 senesinde Burc Hammud'da (Beyrut) dünyaya gelen Şeyh Hasan Nasrallah, İmam Musa Sadr'ın kurduğu Mahrumlar Hareketi'nin askerî kanadı olan Emel Hareketi'ne 1975'te katılmıştır. Ertesi yıl İslami ilimleri tahsil etmek üzere Necef'e (Irak) gitmiştir. Nasrallah, otobiyografisinde o günleri şöyle anlatmaktadır: "Bir âlim hiç parası olmadan nasıl hürmete şayan bir hayat sürdüreceğini bilmelidir. Benim yiyeceklerim ekmek ve su idi; yatağım dikkörtgen sünger bir minderden ibaretti." Burada Seyyid Abbas Musevi'nin öğrencisi olan Nasrallah, hocası sayesinde normalde beş sene süren eğitimi iki senede tamamlamıştır. İran-İrak Savaşı'nın etkisiyle Irak'ta, başta Kürt âlimler olmak üzere farklı milletlere ve ülkelere mensup âlimlerin sınır dışı edildiği bir dönemde Lübnanlılar ya Emel Hareketi'nin ajanı olmakla suçlanmakta ya da Şii Dava Partisi veya Suriye Baas Partisi ile ilişkilendirilmekteydi. Suriye istihbarat örgütü tarafından yollandığı gerekçesiyle hakkında arama emri çıkarılan Nasrallah, gizlice Lübnan'a dönmüş ve tahsilini Musevi'nin Baalbek'te kurduğu dinî ilimler okulunda sürdürmüştür.

²³² Lübnan ziyareti sırasında yapılan mülakatlardan, 14-16 Mart 2009.

²³³ "Seyyed Hasan Nasrallah's Autobiography", 10 Ağustos 2006, <http://www.fas.org/irp/news/2006/08/nasrallah.html>; Hakkı Uygur, "Kim bu Hizbullah?", Anlayış, Eylül 2006, s. 62-63.

1982'de İsrail işgaline karşı Emel hareketinden ayrılan bir grubun temellerini attığı Hizbullah'a katılmıştır. Birkaç sene sonra partinin Bekaa bölge temsilcisi olarak seçilen Nasrallah, bu hareketin idari kadrosunda hızla yükselmiştir. 1989'da eğitimini tamamlamak üzere Kum'a (İran) gitmiş; ancak parti içindeki problemlerden dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır.

1992'de Hizbullah lideri Abbas Musevi'nin İsrail hava saldırısında eşi ve küçük çocuğuyla şehit düşmesi üzerine, Nasrallah henüz otuz iki yaşında iken Hizbullah'ın liderliğine seçilmiştir. Nasrallah ile birlikte Hizbullah'ta bazı önemli değişimler yaşanmış; iç kamuoyuna yönelik daha hoşgörülü bir tavır takınılırken, örgütün askerî kapasitesi artırılmıştır. Verilen mücadele sonucu on sekiz senelik işgalin ardından 2000 senesinde İsrail'i geri çekilmek zorunda bırakan Hizbullah ve lideri Nasrallah'ın, Lübnan toplumu ve Arap dünyasında itibarı artmıştır. Askerî bir lider olarak politik tutum ve davranışlarıyla halk üzerinde etki kurması, Hizbullah'ı Lübnan'ın en güçlü partilerinden biri hâline getirmiştir. Çizdiği dürüst lider kimliği öylesine etkili olmuştur ki, İsrail'de yapılan bir kamuoyu araştırmasında dahi en güvenilir siyasetçi seçilmeyi başarmıştır.

Şeyh Nasrallah, Temmuz 2006'da başlayan ve otuz üç gün süren İsrail saldırısında Hizbullah'ın verdiği mücadele ile, sadece Lübnan'da değil, Sünnisiyle-Şiisiyle tüm Arap ve Müslüman halkları arasında çok büyük bir sempati toplamıştır. Son saldırıda evi ve işyeri bombalanan Nasrallah'ın 1997'de Güney Lübnan'da İsrail ile bir çatışmaya giren en büyük oğlu Hadi, henüz on dokuz yaşında iken şehit düşmüştür.

EK II

GEZİ NOTLARI
(13-16 MART 2009)

Filistin mülteci kampları

Ziyaretin ilk gününü Filistinli mültecilere ve mülteci kamplarına ayırdık. İlk durağımız, Beyrut'un güneybatısında yer alan, iç savaş ve İsrail işgali sırasında acıların ve katliamların en büyüğünü yaşamış Şatila Kampı. Öncelikle, 1982'de Falanjist milislerin İsrail ordusuyla işbirliği içerisinde işledikleri Sabra ve Şatila Katliamı'nın mütevazı bir anıtının bulunduğu kampın dışındaki yeşillik alana uğruyoruz. Büyük panolara yerleştirilen fotoğraflarla katliam unutturulmamaya çalışılmış ve bir de 2006'daki İsrail saldırısında işlenen katliamların fotoğrafları konmuş. Fotoğrafların altında "Sabra ve Şatila Katliamları unutulmayacak, Siyonist ve işbirlikçilerin utanç abidesi olarak kalacak" yazıyor. 1982'den 2006'ya katil aynı, Filistinlilerin yaşadığı acı aynı...

Daha kampa yaklaşımdan muhitte bir değişim hemen fark ediliyor. Kampın dışındaki bakımsız sokaklarda seyyar satıcıların tezgâhları ve derme çatma dükkânlar, mültecilerin hayat mücadelesini ele veriyor (Foto 3). Kampa girmeden hemen önce iç savaş mağduru oturulamaz hâldeki binalar bizi karşılıyor; içleri ve çevreleri çöplerle dolu, birisinde keçiler "otluyor".

Kampa yöneldiğimizde ilk gördüğümüz binalar UNRWA'ya bağlı resmî kampın orijinal parçası değil; Lübnan'da yaklaşık elli tane bulunan, mülteci ailelerin toplu olarak yaşadığı gayriresmî yerleşim alanlarının en büyüğü, Şatila Yerleşkesi (Foto 2). Bugün artık kampın bir parçası olarak kabul edilen bu binalarda, 1976'da Falanjist milislerce yerle bir edilen Doğu Beyrut'taki Tel ez-Za'tar Kampı'ndan hayatta kalan mülteciler ve onların sonraki nesilleri yaşıyor. Yerleşkenin nüfusu yaklaşık 1800. Burada yaşayan 289 ailenin %89'unda erkekler, Tel ez-Za'tar ile Sabra ve

Şatila Katliamı'nda ve ardından Kamplar Savaşı'nda hayatlarını kaybetmiş.²³⁴ Şatila Kampı'na gelince, kampın %80'i iç savaş ve İsrail saldırıları nedeniyle yıkılmış. Kampın yeni sınırlarının dışında kalan bir kısım binada ise güneyden göç eden Şiiler oturuyor; Lübnan devleti Filistinlilere ait bu binaların Şiilerce işgal edilmesini memnuniyetle karşılamış.

Bugün orijinalinin küçücük bir kısmı ayakta kalan kamp, Lübnan'ın en kötü durumdaki mülteci kampı. Kimi yerde iki kişinin yan yana zor yürüyebildiği daracık sokaklar, başın üstünde âdeta örümcek ağı gibi uzanan ve büyük bir tehlike arz eden elektrik kabloları, ortalıkta sallanan su boruları, mekân darlığından dolayı ancak yukarı doğru yükselebilen ve mahremiyeti önemli bir mesele hâline getiren dip dibe evler, sıvasız duvarlar ve üzerlerinde kurşun delikleri, sokaklarda dolanan işsiz gençler... (Foto 4, 5) Bunlar kampın en bariz özellikleri.

Kamplara ölüm sadece işgaller, çatışmalar ve bombardımanlarla gelmiyor; Lübnan yönetiminin her türlü insanca yaşama hakkını ellerinden aldığı Filistinliler için her yer ve her şey bir ölüm vesilesi. Önü hafif tümsek bir yeri gösteriyorlar ve "Buraya dolan yağmur suyuna değen bir kablo yüzünden bir Filistinli, elektrik çarparak hayatını kaybetti" diyorlar. Öğreniyoruz ki kopan tellerin yağmur suları/birikintileriyle teması sonucu bugüne kadar kamplarda pek çok mülteci hayatını kaybetmiş. Bir başka yerde Filistinlilerin sık sık düşüp yaralandığı üstü iğreti örtülmüş bir kanalizasyon çukuru. Yedi katlı bir binayı gösteriyorlar; "Hiç temeli yok, her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya" diyorlar. Bu tablo sadece Şatila'ya has değil, bütün mülteci kampları benzer bir kaderi paylaşıyor.

Üç mülteci ailenin evini ziyaret ediyoruz: birinde eşi hasta olan 1948 mültecilerinden yaşlı bir teyze, diğerinde kanser hastası genç bir hanım, sonuncusunda yetim çocuklar. Aslında sadece bunlar değil, kamplarda her ev ayrı bir acının hikâyesine tanıklık ediyor... Sabah saat 9.30 suları ama evler kapkaranlık. İlk gittiğimiz evde taburenin üzerinde bir mum yanıyor. Zira dip dibe yükselen evler nedeniyle camlardan güneş ışığı dahi giremiyor. Elektrik ise sabah saat 10.00'dan sonra geliyormuş. Beyrut'un merkezi dışındaki bölgelerde, özellikle de Güney Beyrut ile Güney Lübnan'da elektrikler sık sık kesiliyormuş. Ama özellikle nüfusun kalabalık, ancak trafo-

²³⁴ Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon, s. 84.

ların elektrik ihtiyacını karşılamaya yetmediği mülteci kamplarında durum çok daha vahimmiş. Zaten elektrik geldiğinde de altyapı yetersizliğinden kısa sürede tekrar kesiliyormuş. Altyapı eksikliği su ve kanalizasyonda da kendini gösteriyor. Musluklardan akan suyun sağlık açısından elverişli olmaması nedeniyle mülteciler içme suyunu satın almak zorunda kalıyormuş. Ayrıca kamp, yağışlı geçen kış mevsiminin çoğunu sular altında geçiriyormuş... Bu hâliyle kamp ve evler âdeta hastalıklara davetiye çıkarıyor.

Çevre yollar ve kamp duvarları HAMAS'tan el-Fetih'e, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'ne kadar tüm Filistinli örgütlerin liderlerinin ve şehitlerin boy boy fotoğraflarıyla ve afişlerle dolu (Foto 3, 5). Afişlerin önemli bir kısmı, İsrail'in son saldırısında Gazzelilerin direnişine ilişkin. Kampı gezerken gözümüze takılan bir başka ayrıntı da "Ve Gazze zafer kazandı... Gazze başlangıç, Filistin temel gaye" yazan afişin yanı başında üzerinde "Teşekkürler Erdoğan" yazılı Başbakan Tayyip Erdoğan'ın poster. Türkiye'nin, İsrail'in Aralık 2008'de başlayan son Gazze saldırısında izlediği politikalar ve Başbakan Erdoğan'ın henüz bir buçuk ay önce Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres karşısındaki duruşu, burada da büyük yankı bulmuş. Balkonlardan birinde asılı duran Türk bayrağı (Foto 2) da bunun bir diğer göstergesi. Duvarlardaki "Brazil" yazıları ise mültecilerin futbol düşkünlüğünün bir yansıması.

Kampların neşesi Filistinli çocuklar. Türkiye'den getirdiğimiz şekerleri onlara veriyoruz; ancak çoğu almakta tereddüt ediyor ve hatta ısrarlarımıza rağmen bazıları almıyor. Meğer daha önce İsrail'in "ikram"ı bomba şekerler yüzünden aileler çocuklarına yabancılardan hiçbir şey almamaları yönünde sıkı tembihlerde bulunuyorlarmış.

Şatila Kampı'nı ziyaretin ardından Lübnan'daki mülteciler, kamplar, yaşanan sıkıntılar ve Filistinlilerin Lübnan devleti ve halkıyla ilişkilerini ilk ağızdan öğrenmek üzere Filistinlilere ait ez-Zeytune Araştırma Merkezi'ne, insan hakları kurumu Şâhid'e ve geri dönüş hakkını savunan Sâbit örgütüne gittik. Daha sonra Sayda'da İHH'nin açtığı ve mülkiyeti altına aldığı, Filistinli gençlere yabancı dil, bilgisayar gibi meslek edindirmeye yönelik kursların verildiği İstanbul Eğitim Merkezi'ni ziyaret ettik. Burada 1948 mültecilerinden ikisiyle görüştük. 76 ve 78 yaşlarındaki bu teyze ve amcanın çocukları, pek çok Lübnanlı mülteci gibi maddi imkânsızlıklar nedeniyle Avrupa'ya çalışmaya gitmiş; ancak orada da kıt kanaat ge-

çiniyorlarmış. Kamplardaki hayatlarını ve anavatanlarından ayrılış hikâyelerini anlattılar. "Eğer şimdiki düşünceniz olsaydı İsrail'in sizi Filistin'den çıkarmasına müsaade eder miydiniz?" sorusuna "Zelil bir hayattansa şerefle ölmeyi tercih ederdik" diye ağlayarak cevap veriyor yaşlı amca ve ekliyor: "O zamanki şartlarda sadece kısa bir süreliğine topraklarımızdan ayrıldığımızı zannetmiştik ama işin aslı öyle değilmiş..."

Gayriresmî nüfusu neredeyse 80.000'e ulaşan Lübnan'ın en büyük mülteci kampı niteliğindeki (hatta mülteci kamplarının "başkent"i de denilen) Sayda'daki Ayn el-Hilva Kampı'na programımızda olmasına rağmen vakit darlığı nedeniyle giremiyoruz. Zira Filistinli bütün örgütlerin oldukça faal olduğu, etrafı duvarlar ve dikenli tellerle çevrili kamp (Foto 1), içeri giremeyen Lübnan askerlerinin dışarıdan sıkı denetimi altında; giren ve çıkan herkes kapılarda (ki bunlar sadece dört tane) tek tek arandığı için kapı önlerinde uzun kuyruklar oluşmuş durumda. Beyrut'takiler dışarıda bütün kamplar, Lübnan askerlerinin dışarıdan kuşatması altında. Birden aklıma Batı Şeria'daki İsrail askerlerinin kontrol noktaları geliyor. Filistinlilerin çilesi nereye gitseler benzer... Yine Ayn el-Hilva'ya çok yakın olan Miye ve Miye Kampı'nı da uzaktan görüp Lübnan'ın eski başbakanlarından Selim el-Hoss ile randevumuza yetişmek üzere Beyrut'a geri dönüyoruz.

Başkent Beyrut

Ülke nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı Beyrut, her etnik gruptan ve dinî mezhepten Lübnanlıya ve yabancılara ev sahipliği yapıyor. Aslında üç Beyrut var: Doğu Beyrut Hristiyan, Batı Beyrut Sünni, Güney Beyrut (Dahiyya) ise Şii bölgesi. Bir de şehirde insani felaketin yaşandığı dört Filistin mülteci kampı var. Kısaca Beyrut çok yüzlü bir şehir; servet de orada, sefalet de...

Batı Beyrut, pek çok medeniyetten miras kalan tarihî eserlerinin yanı sıra eğlence merkezleriyle turistlerin ve halkın ilgi odağı; Doğu Beyrut ise daha çok alışveriş mekânlarıyla öne çıkıyor. Dolayısıyla Beyrut'un batısı doğusundan hep daha canlı, daha hareketli. Zaten hükümetten meclise ülkenin idari merkezleri de batıda yer alıyor. Doğu Beyrut'ta Burc el-Hammud bölgesinden geçerken Ermenice dükkân isimleri göze çarpıyor. "Lübnan'da güvenilir ve saygıdeğer tüccarlar olarak bilinen Ermeniler aslında kapalı bir toplumdur.

Birçoğu Arapça konuşmaz, hatta şehirdekilerin bile bir kısmı Arapça bilmez." diyor bizi gezdiren İmad İbrahim Said. Güney Beyrut'a gelince, 1960'lı yıllara doğru ilk defa başlayan, özellikle iç savaş ve İsrail işgali nedeniyle 1970'ler ve 80'ler boyunca iyice artan Güney Lübnanlıların şehrin varoşlarına göçleri ile oluşan bu bölge, başkentin yoksul yüzünü yansıtıyor. Diğer iki Beyrut'ta modern ve çok katlı binalar boy gösterirken (Foto 11), burada apartmanların yanı sıra bir-iki katlı derme çatma binalar da (Foto 12) sıkça göze çarpıyor. Yamanmış asfalt ve bozuk yollarla sıkça karşılaşılıyor; belli ki bu bölge 2006'daki İsrail saldırılarından oldukça etkilenmiş. Ancak Güney Beyrut'un diğer iki Beyrut'la boy ölçüşen yerleri ve yapıları da var; geleneksel Lübnan köyünün yansıtıldığı Hizbullah'a ait vakıflardan birinin lüks Assaha restoranı bunlardan sadece biri.

Beyrutlulara bakıyoruz, kim Müslüman kim Hristiyan veya kim hangi gruptan anlamak pek mümkün değil, eğer üzerlerinde dinî bir sembol taşıyorlarsa. Yerlilere soruyoruz "Siz ayırt edebiliyor musunuz?" diye, "Çoğunlukla hayır" diyorlar. Hele de gençleri ayırt edebilmek neredeyse imkânsız. Bu kozmopolit şehir, kendi gibi sakinlerini de değiştirmiş, birbirine benzetmiş. Ama tabii cemaatlerin daha içe kapalı yaşadığı diğer şehirlerde, özellikle Şiilerin çoğunlukta olduğu güneyde durum çok daha farklı.

İç savaştan işgale çok acı olayların yaşandığı Lübnan'da geçmiş unutmamak ve unutturmamak istercesine bu acı tecrübelerin izleriyle sıkça karşılaşılıyor. Ancak her an birbirine düşme potansiyeli olan Lübnanlılar bu izlerden yeterince ders çıkarıyorlar mı, şüpheli. İç savaşın izlerini taşıyan bazı sembolik önemi haiz binalar Beyrut'ta aynen korunuyor; Holiday Inn Oteli (ki bu otel birbirine düşman silahlı gruplar arasında sık sık el değiştiriyor ve hatta aynı anda farklı katları farklı milis gruplarınca işgal ediliyor) (Foto 16), eski sinema binası (Foto 17), 1982'de cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde Beşir Cümeyyil'le birlikte havaya uçurulan Falanjist Parti karargâhı bunlardan sadece birkaçı. Diğer bir kısım bina ise ya maddi imkânsızlıklardan ya da miras kavgasından dolayı tamir görememiş; kimisini de zaten çok zengin olan ve yurtdışında yaşayan sahipleri tamir ettirmeye tenezzül etmemiş. Camları kırık harap hâldeki bazı binalarda hâlen oturanlar var, özellikle de güneyden göçen Lübnanlılar. Ayrıca üzerleri sıvanmış olsa da şarapnel izleri ve kurşun delikleri eski binaların duvarlarında hemen göze çarpıyor... Yine Hariri suikastının gerçekleştiği caddenin iki yanında

ağır hasar görmüş Saint George Otelı ve Yat Kulübü ile karşısındaki büyük bina, başlı başına yaklaşık bir tonluk patlayıcıyla işlenen suikastın akıl almaz boyutunu ortaya koymaya yetiyor (Foto 14). Suikast alanında patlama nedeniyle yolda açılan büyük krater (Foto 15), suikastın ardından kapatılmış ama yolun ortasına küçük bir anıt dikilmiş. Lübnanlıları derinden sarsan ve yeni bir siyasi kutuplaşmaya yol açan bu suikast, sadece bu mekânda değil Lübnan'ın her yerinde hâlâ yaşıyor ve yaşatılıyor. Ülkenin dört bir yanında caddelerde Refik Hariri'nin resimleri göze çarpıyor ve üzerlerinde "Seni unutmamak ki hatırlayalım... Bizim aramızdasın ve bizimle-sin", "Sana çok ihtiyacımız var" vb. yazıyor.

İç savaş sırasında bağlantısı tamamen kesilen Batı ile Doğu Beyrut'u ayıran caddenin yani Yeşil Hat'tın hemen batısına, klasik Osmanlı-Türk mimarisinin ve süsleme sanatının izlerini taşıyan Muhammedu'l-Emin Camii, Refik Hariri tarafından inşa ettirilmiş (Foto 27). Kitabesine bakıyorum, daha yeni, 2008'de tamamlanmış; yani Hariri yaptırdığı bu görkemli camiyi görememiş. Beyrut'un sembolü olabilecek nitelikteki bu cami, mavi kubbesi ve (Beyrut'taki binaların çoğu gibi) toprak rengi dış cephesiyle, batısında masmavi Akdeniz ve iç tarafta boylu boyunca uzanan dağları ile sanki Lübnan'ın renklerini yansıtıyor. Hiçbir masraftan kaçınılmadığı her hâlimden belli olan caminin içi de görülmeye değer... Caminin hemen dışındaki büyük çadırın içinde Hariri'nin mezarı bulunuyor (Foto 13); resimleriyle ve çiçeklerle bezenmiş çadırda sürekli Kur'an-ı Kerim okunuyor. Burası aynı zamanda 14 Şubat 2005'teki suikastın ardından Lübnan muhalefetinin çadırlar kurarak gece gündüz bekledikleri ve eylemleriyle Şam'a yakın hükümeti düşürerek Suriye askerî birliklerinin çekilmesini sağladıkları bölge. Denize doğru birkaç yüz metre ilerisi Şehitler Meydanı ve Şehitler Anıtı (Foto 27). Bu anıt Cemal Paşa'nın 1916'da Beyrut'ta Osmanlı aleyhine faaliyetlerinden dolayı idam ettirdiği Arap milliyetçisi gençleri sembolize ediyor. Tarihî hafıza bu kez idamların yerinde heykel olarak karşımıza çıkıyor. Heykellerdeki delikler de iç savaşın hatırası; zira burası, çatışmaların oldukça şiddetli yaşandığı bir bölgeden, Yeşil Hat'tın tam üzerinden geçiyor.

İç savaş sırasında çok büyük bir yıkıma uğrayan şehir merkezi, 1994'te kurulan Haririlerin Solidere şirketi tarafından bugün büyük ölçüde yeniden inşa veya restore edilmiş durumda. Şehitler Meydanı, Osmanlı mirası Hükümet Binası (Foto 9) ile Hamidi-

ye Saat Kulesi, geleneksel Beyrut Çarşısı, St. George Ortodoks Katedrali (Foto 30), Mar İlyas Katedrali, (Meclis binası [Foto 10] ve milletvekilleri ofislerinin yanı sıra kafeler, restoranlar, alışveriş merkezlerinin ve bir de tam ortasında saat kulesinin bulunduğu) Fransız tarzı Yıldız (Etoile) Meydanı (Foto 32), Roma'dan kalma beş büyük kolonun bulunduğu arkeolojik alan Solidere Projesi ile yeniden hayat bulan tarihî mekânlardan sadece birkaçı. Ayrıca oteller, iş merkezleri, bankalar, arkeolojik parklar, büyük apartmanlar vb. hep Solidere şirketi tarafından inşa edilmiş. İç savaşta harabeye dönen Beyrut'un merkezini modern bir şehir havasına büründürse de Solidere Projesi, binaların ve arsaların asıl sahiplerine sadece hisse dağıtılmış olması ve bazılarının mağdur edilmesi nedeniyle eleştiriler de alıyor.

Beyrut'un olay çıkma potansiyeli bulunan önemli kavşaklarında ve korunması gereken mekânlarda Lübnan askerleri tanklarla bekliyor. Bu bizim alışık olmadığımız bir durum. Öğreniyoruz ki 2005'ten evvel Suriye askerleri ve tankları aynı bölgelerde bekliyormuş... Lübnan askeri, polisi ve tanklarının fotoğraflarını çekmek yasak. Fotoğraflanması yasak olan sadece bunlar da değil. Osmanlı mirası hükümet binasını, röportaj için gittiğimiz Devlet Bakanı Halid Khabbani'nden aldığımız özel izinle ancak görüntüleyebiliyoruz. Fotoğraf çekme yasağı, önemli kişilerin yaşadığı sokakların girişinde geceleri kurulan barikatlar, kontrol noktaları gibi çeşitli güvenlik tedbirleri aslında anlaşılabilir. Zira özellikle 2005'ten itibaren ülkede başbakanlardan bakanlara, milletvekillerinden gazetecilere, ordu komutanı olması muhtemel iki numaralı generalden istihbarat görevlilerine kadar onlarca isim suikastlara kurban gitti. Önde gelen siyasetçiler, gazeteciler vb. suikast korkusuyla yurtdışına çıkarak uzun süre ülkeye dönemedi; kalan milletvekilleri ise güvenli otellere sığınarak evlerine gidemedi. Yaşanan her siyasi gerilimle oluşan korku atmosferi, cıvıl cıvıl Lübnan sokaklarını sessizliğe bürüdü. Dolayısıyla hâlihazırda herhangi bir gerginlik olmasa da güvenlik tedbirleri dikkat çekiyor, daha doğrusu bunlar hayatın sıradan bir parçası hâline gelmiş.

Daha önceleri Beyrut sokaklarını donatan Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud ile Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın yan yana resimleri ile Hafız Esad'ın posterleri çoktan kaldırılmış. Uzun süre Lübnan'da bulunan Suriye'nin izlerini soruyoruz; Beyrut'taki Blue Age Oteli'ni gösteriyorlar, yani Suriye Muhaberat'ının soru-

lama yaptığı yeri... Buradan Suriye muhalifi zanlılar, Bekaa bölgesindeki Ancar'da bulunan Muhaberat'ın merkezine, oradan da gerek görülürse Suriye'deki hapishanelere götürülüyorlarmış. Tabii ki Suriye'ye sorsanız bütün bunları inkâr eder.

Kuzey ve batıdan masmavi Akdeniz'in çevrelediği (Foto 33), tarihî eserleri ve doğal güzellikleriyle başkent Beyrut, büyük yıkımlar yaşamış olsa da, farklı renkleriyle ve insanı her an şaşırtan halleriyle görülmeye değer bir şehir.

Güney Lübnan

Sabah erken Beyrut'tan yola çıkıyoruz. Güney Beyrut'u geçip Güney Lübnan'a doğru gidiyoruz. Amacımız İsrail işgallerinin, özellikle de 2006 Savaşı'nın bölge üzerindeki etkilerini müşahade etmek; Lübnan-İsrail sınırını, Şebaa Çiftlikleri'ni ve diğer önemli yerleri görmek; Hizbullah'ın bölgedeki etkinliğini gözlemek ve yetkilileriyle görüşmek. Lübnan'a gitmek için normalde vizeye gerek yok; ancak eğer Güney Lübnan'a gidilecekse daha baştan özel izin alınması gerekiyor.

Güney Beyrut'tan itibaren yol boyu bu defa Hizbullah lideri Şeyh Hasan Nasrallah'ın ve şehitlerin resimleri ile karşılaşılıyor (Foto 26). Özellikle de üzerinde "Şehitlerimiz ulularımızdır" yazan İsrail suikastlarıyla şehit edilen örgütün lider kadrosunun yani Şeyh Ragıb Harb (1984), Abbas Musevi (1992) ve İmad Muğniye (2008)'nin resimleri dikkat çekiyor. Şam'da Şubat 2008'de İsrail suikastıyla şehit düşen, direnişin planlanmasında ve örgütlenmesinde en etkili komutan olan İmad Muğniye'nin resimlerinin üzerinde ise "Hesap kapanmadı, endişelenme... Hesap açıldı, asla kapanmayacak" yazıyor; bu da kanın yerde kalmayacağını ve İsrail'e benzer bir mukabele hakkını Hizbullah'ın hâlâ saklı tuttuğunun göstergesi. Arada tek tük Emel Hareketi'nin 2006 Savaşı'nda verdiği şehitlerin resimlerini de görmek mümkün. Güney Lübnan caddelerinde dikkatimizi çeken bir başka şey de tanklar. Bunlar 2000 senesinde tankını topunu bırakıp apar topar ülkeyi terk eden İsrail'e ait; şimdilerde Hizbullah'ın gücünün ve zaferinin birer sembolü olarak caddelerin kenarlarında sergileniyor (Foto 25). İsrail 2006 Savaşı'ndan sonra geri çekilirken bu kez geçmişten ders alarak taşı tarağı toplamış, sergilenecek malzeme bırakmamış arkasında. Yol kenarlarında sergilenen bir başka şey de İsrail'e doğrultulmuş Hizbullah'a

ait füzelerin maketleri (Foto 25). Bütün bunlar hem direnişin gücünün hem de İsrail'e karşı psikolojik savaşın birer parçası âdeta. Güney Lübnan'ın sınıra yakın bölgelerinde ise barışı sağlamak üzere gelen Lübnan ordusu ile UNIFIL askerlerini ve tanklarını görmek mümkün.

Güney Lübnan'ı baştan başa gezdik. Tıpkı Güney Beyrut'ta olduğu gibi burada da 2006'daki savaşın yaraları epeyce sarılmış. Savaşın izlerini taşıyan bina sayısı tahminimizden çok daha az. Bugüne kadar defalarca İsrail saldırılarına maruz kalan bölgede yeniden yapılan binaların önemli bir kısmının, dört duvar üstüne çatı yerine, estetik kaygılarla inşa edilmeleri ise dikkat çekici... İsrail saldırılarının en büyük zararı verdiği, taş üstünde taş bırakmadığı söylenen en güneydeki Bint Cübeyl'i gezdik. Binaların çoğu ya yeniden inşa edilmiş ya da inşaatlar hâlen devam ediyor; arada kurşun izleri olan, camları kırık, içi boş veya yıkık, yanık binaları görmemek şehrin İsrail'in ağır bombardımanıya yerle bir olduğuna inanmayacağız. Bölgede inşaatlar için Hizbullah'a, İran'a ve Katar'a teşekkür yazan afişlerle karşılaşırız. Bir de şehirde Nasrallah'ın resminin altındaki "Vefa şehri... Vefalı olmaya devam edeceğiz Seyyidimiz" ifadesi, bütün saldırılara rağmen halkın direnişe bağlılığının bir göstergesi olarak okunabilir. Zaten bu şehir, gösterdiği direnişle işgalci İsrail'in on sekiz senelik işgalinin ardından, 2000'de geri çekilmesinde etkili olmuş ve "direnişin başkenti" unvanını almıştı. Yolların kimi yerlerindeki çukurlar da İsrail bombalarından arta kalan izlerden.

Güney Lübnan'da sınıra yakın bir bölgede bulunan ve görünüşte işbirlikçi Güney Lübnan Ordusu'na bağlı olan, gözaltındakilere işkenceleriyle meşhur Khiam Gözaltı Merkezi'ndeyiz. Kapısında, işgalci İsrail'in 24 Mayıs 2000'de Lübnan'dan çekilmesine atıfla "25 Mayıs: Direniş ve Özgürlük Bayramı" yazıyor. İçeri girer girmez yerde füze parçaları görüyoruz; üzerlerinde "ABD'nin Lübnan halkına hediyesi", "ABD yapımı", "İsrail yenildi, direniş kazandı", "Yeni Ortadoğu dizisi: Yapımcı İsrail, yönetmen ABD, yazar Lübnan'daki İsrail uşakları" yazıyor. Yakındaki bir panoda gözaltında hayatını kaybeden şehitlerin resimleri ve isimleri sıralanmış. Nasrallah'ın "Bugünler, Siyonist düşmanın hapishanelerinden esirlerimizi çıkarmanın direnişten başka imkânı olmadığını ispatlamıştır." sözü de büyükçe bir panoya yazılmış. Hizbullah'ın müze hâline getirdiği gözaltı merkezini İsrail, işgal boyunca Güney Lübnan'da işlediği

suçların izlerini silebilmek için 2006'da bombalayarak yerle bir etmiş (Foto 24). Bahçede sergilenen füzeler, füzeatarlar ve askerî araçların da bir kısmı İsrail bombalarından nasibini almış (Foto 23). Khiam Gözaltı Merkezi'nin enkaza dönmüş hâli, bugün büyük ölçüde yeniden inşa edilmiş Güney Lübnan'ın 2006 Savaşı'ndan sonra ne hâle gelmiş olduğuna dair ipuçları veriyor; yani bu hâliyle de "Temmuz Savaşı müzesi" işlevini görüyor.

Lübnan-İsrail-Suriye sınırını (işgal altındaki Golan Tepeleri'nin batı tarafını) ve Şebaa Çiftlikleri'nin mevkiini görmek için Khiam Gözaltı Merkezi'nde tamamen enkaza dönmemiş tek binanın üstüne çıktık. Üç ülke sınırının birleştiği noktada eş-Şeyh (Hermon) Dağı yükseliyor. Bu dağın Lübnan eteklerinden, yani et-Taym Vadisi'nden önemli iki su kaynağı (Hasbani ve Vazzani nehirleri) İsrail'in kuzeyine akıyor. Yani bölgenin askerî-stratejik önemi ne bir de su gibi hayati bir mesele ekleniyor. Buradan, daha önce yolda giderken gördüğümüz hâkim bir tepenin üzerindeki Osmanlı Kalesi'nin kalıntıları da dikkatimizi çekiyor.

Yolda yeşillik bir tepede durup arabadan iniyoruz. Bu bölgedeki Gandhuriye köyünde 2006'daki savaşta çok şiddetli çatışmalar yaşanmış; köyü savunan 13 Hizbullah savaşçısından 11'i şehit düşmüş. Aşağıımız Vadiu'l-Hicr. İsrail birlikleri bu vadiye helikopterle çıkarma yapmış; ancak Hizbullah onları pusuda yakalamış ve İsrail'in 40 Merkava ve Micra tankı burada Hizbullah savaşçıları tarafından imha edilmiş. "Eğer İsrail burayı geçseydi Beyrut'a kadar ilerleyecekti diyorlar" ve gururla ekliyorlar, "İsrail'in burada 40 tankını kaybetmesi üzerine Türkiye, İsrail ile yaptığı tank modernizasyon anlaşmasını iptal etti."

Uzun süre Lübnan-İsrail (işgali altındaki Filistin) sınırı boyunca ilerledik. Dikenli teller, kameralar, gözetleme yerleri... Kâh büyük siteler kâh tek veya yan yana birkaç bina hâlinde Yahudi yerleşimlerinin Lübnan sınırına bu kadar yakın olduğunu görmek şaşırtıcı (Foto 22). Sınırdaki bir yerde duruyoruz, Lübnanlıların karşı tarafı görmeleri için özel bir yer yapılmış; buradan UNIFIL'e bağlı Endonezya askerleri eşliğinde işgal altındaki Filistin topraklarını izliyoruz. Yanı başımızda büyük bir Nasrallah poster; İsrail'e meydan okurcasına üzerinde "Biz sürpriziz" yazıyor. Aslında yeni bir savaş ihtimaline karşı tetikte bekleyen Güney Lübnan, her hâliyle İsrail'e meydan okuyor.

Kuzeye yolculuk

Lübnan'da son günümüz. Sabah Hizbullah Milletvekili Muhammed Raad ile meclisteki ofisinde yaptığımız röportajın ardından bu defa kuzeye doğru yola çıkıyoruz. Beyrut'tan Trablus'a giderken Lübnan'a ismini veren karlı dağlara da uğruyoruz. Dağın zirvesinde teleferiğe binme ve kayak yapma imkânı da var. Bir yanda pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Lübnan'ın tarihî eserleri, diğer yanda ülkenin batısı boyunca uzanan Akdeniz'in eşsiz güzelliği (Foto 35), öte yanda zirveleri karlarla kaplı Lübnan Dağları (Foto 36, 37)... Lübnan'ın niye çok fazla turist çektiğini anlamamak mümkün değil. Cebel-i Lübnan'ın orta ve kuzey kısmı Hristiyan bölgeleri; yol boyunca gördüğümüz haçlardan, kiliselerden ve devasa İsa heykellerinden (Foto 31) de anlaşılıyor zaten. Dağın bir tepesinde Maruni patrikliğin merkezini uzaktan da olsa görüyoruz. Buradan Trablus'a doğru ilerliyoruz.

İç savaş sırasında diğer bölgelere nazaran çok daha az hasar gördüğünden olsa gerek Trablus'ta binalar daha eski. Bazı binaların duvarlarındaki hilal ve yıldızlar dikkat çeken bir başka unsur. Şehre girdiğimiz andan itibaren ise caddelerde bu kez Sünni siyasetçilerin seçim afişleri karşılıyor bizi ve tabii Refik Hariri'nin fotoğrafları. Birisinde Hariri'ye "Kalbimiz çarptıkça senin yolun devam edecek" yazıyor.

Trablus'ta Memlükler ve Osmanlı'dan kalma pek çok eser var, özellikle de camiler ve medreseler dikkat çekiyor. Emir Seyfeddin Taynal Camii'ne (Foto 29) uğruyoruz. Memlüklerden kalma görülmeye değer, çok değerli bir cami. İnşası miladi 1325/hicri 726'da Melik Nasır döneminde tamamlanmış. İmam Türkiye'den geldiğimizi duyunca büyük bir memnuniyetle camiye anlatmaya başlıyor. Çift merdivenli minaresinden çıkanların birbirini görmediğini gururla anlatırken, Edirne'deki Selimiye Camii'nin de bu şekilde üç merdiveni olduğunu söylediğimizde inanmıyor. Caminin minberi Selahaddin-i Eyyubi'den imiş (Foto 28) ve bunun bir benzeri sadece Kudüs'te Mescid-i Aksa'da varmış. Caminin içinde iki tarafta sıralanmış granit kolonlar ise Mısır topraklarından getirilmiş ve Romalıların eseriymiş. Caminin yan tarafını genişleterek medrese hâline getiren Osmanlı'yı büyük bir saygıyla anıyor imam. Bahçe'deki tarihî eserleri ise vakit darlığından soramıyoruz. Cami, bahçesindeki hurma ağaçları ve yeşil kubbesi ile uzaktan Medine'deki Mescid-i Nebevi'yi hatırlatıyor.

Tarihin en eski dönemlerinden beri önemli bir doğal liman, gemi inşa alanı ve ticaret merkezi konumundaki Trablus'un her yeri uzun uzun gezilmeye değer. Dahası Sünnilerin çoğunlukta olduğu bu bölge Lübnan'ın en Osmanlı'sı. Trablus'un tarihî dokusunun kaybolmaması için şehrin ileri gelen aileleri tarafından özel bir itina gösterilmiş. Lübnan tarihine ilişkin Muhammed Ali Dunnâvî ile görüşmek üzere gittiğimiz Trablus'u hak ettiği kadar görme fırsatımız olamadı maalesef. Ama gördüğümüz kadarı bile bölgenin ne kadar "bizden" olduğunu hissetmemize yetiyor.

ЕК III

RÖPORTAJLAR

Ziyaretimiz sırasında Lübnanlı siyasetçiler ve akademisyenlerin yanı sıra Filistinli uzmanlarla görüştük. Ancak görüştüğümüz bütün Lübnanlı şahısların Sünniler ve Şiiler olduğunu belirtmekte fayda var; zira Dürzi liderlerden Velid Canbulat ve Hristiyan iki bakan ile olan randevularımız, 14 Mart günü öğleden sonra Beyrut'ta 14 Martçuların kutlama törenleri olduğu için, saatlerin ayarlanamaması nedeniyle maalesef gerçekleşemedi. Lübnan'da görüştüğümüz isimler şunlardı:

- Eski Başbakan Selim el-Hoss,
- Daha önce adalet ve eğitim bakanlığı yapan Devlet Bakanı Halid Khabbani,
- 8 Mart İttifakı liderlerinden ve Hizbullah'ın meclisteki grup başkanı Milletvekili Muhammed Raad,
- Eski Başbakan Refik Hariri'nin danışmanlarından, Hristiyan-Müslüman Diyalog Komitesi ile İslam Zirvesi Genel Sekreteri Muhammed Sammak,
- Cemaat-i İslami Genel Sekreteri İbrahim Ömer el-Mısri,
- Barış gücü UNIFIL'in eski sözcüsü ve Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi Timur Göksel,
- Lübnan Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Beyrut Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Muhammed Nureddin,
- Ez-Zeytune Merkezi'nde araştırmacı olarak görev yapan Vâil Saad, Emel M. I'tâni ve Mu'in Menna',
- Şâhid İnsan Hakları Kurumu İşletme Müdürü Mahmud el-Hanefi,
- Sâbit Geri Dönüş Hakkı için Filistinli Örgütü Genel Sekreteri Ali Huveydi,

- Hizbullah'ın Güney Lübnan yetkililerinden Kâzım Harb,
- Lübnan eski Milletvekili ve Beytu'z-Zekât Başkanı Muhammed Ali Dunnâvî.

Lübnanlı siyasetçi ve akademisyenlerle Lübnan İç Savaşı'nı ve etkilerini; mevcut siyasi hayatı belirleyen Taif sistemini ve mezhepçi siyasi yapıyı; dış güçlerin müdahalelerini; Refik Hariri dönemini; 2005'ten bu yana yaşanan siyasi gerilimleri ve 8 Mart ile 14 Mart ittifakları arasındaki kutuplaşmayı; Suriye-Lübnan ilişkilerinin geçişini ve bugününü; 2006'da Hizbullah ile İsrail arasında cereyan eden savaşı, Hizbullah'ın direnişine bakışlarını, silahsızlanma tartışmalarını ve Mayıs 2008'de Beyrut'ta yaşanan kanlı olayları; Haziran 2009'daki genel seçimlerin önümüzdeki siyasi sürece muhtemel etkilerini; Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve Lübnan'a yönelik politikalarına ilişkin görüşlerini ve Lübnan sokaklarındaki Türkiye imajını vb. konuştuk. 1979'dan bu yana Lübnan'da yaşayan Timur Göksel, iç savaştan bugüne Lübnan siyasetine ve toplumuna dair değerlendirmelerini dışarıdan bir gözlemci olarak aktardı ve görev yaptığı BM barış gücü UNIFIL'i anlattı. Filistinli uzmanlara ise Lübnan devletinin geçmişten bugüne mültecilere yönelik politikalarını, Filistinlilerin temel problemlerini ve çözülememe sebeplerini, iç savaştan ve İsrail işgalinden nasıl etkilendiklerini, Lübnanlıların mültecilere bakışını, Nehru'l-Bârid Kampı'nda yaşananları sorduk.

Ayrıca bir sempozyum için İstanbul'a gelen Beyrut Amerikan Üniversitesi, Tarih&Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Abdurrahim Ebu Husayn ile de Osmanlı dönemi Lübnan tarihi ve Lübnanlıların Osmanlı'ya bakışı üzerine bir röportaj gerçekleştirdik.

Selim el-Hoss:²³⁵

“ABD-İsrail ile İran-Suriye çatışması Lübnan’a yansıyor”

Beyrut, 13 Mart 2009, Cuma

İç savaş sırasında uzun süre başbakanlık yapmış ve ülkeyi en kritik dönemlerinde yönetmiş önemli bir siyasetçi olarak size öncelikle şunu sormak istiyorum; 15 sene süren iç savaşın sonunda kim kazandı, kim kaybetti?

İç savaş sonucunda kimse kazanmadı, kimse de kaybetmedi. Çünkü gerçekte bütün taraflar için kabul edilebilir olan bir anlaşma ile savaş sona erdi. Taif Anlaşması kabul edildiğinde savaş devam ediyordu. Yönetim ikiye bölünmüştü. 1988’de Cumhurbaşkanı Emin Cümeyyil’in görev süresi yenisi seçilemeden sona erdiğinde ben hükümetin başındaydım. Cümeyyil bir kararname yayımlayarak General Mişel Aun yönetiminde bir hükümeti atadı ki ben bunu red-

²³⁵ Lübnan’ın önde gelen ve siyasi alanda etkin Sünni ailelerinden birine mensup olan Selim el-Hoss, 1976-80, 1987-90, 1998-2000 dönemlerinde başbakanlık yapmıştır. Başbakanlığının son iki döneminde aynı zamanda dışişleri bakanlığını yürütmüştür. 2000 seçimlerinde Refik Hariri karşısında aldığı yenilginin ardından siyasi hayattan çekilmiştir.

dettim. Bu nedenle iki ayrı hükümet söz konusu oldu. Çatışmalar devam ediyordu. Taif Anlaşması'ndan sonra benim başbakanlığımda yeni bir hükümet kuruldu; ancak General Aun bunu reddetti. Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda birkaç ay daha kaldı, ta ki ordunun onu saraydan çıkarması emredilene kadar. Kısaca şunu belirteyim; Taif, üzerinde ittifak edilen bir uzlaşmaydı. Bir tarafın diğeri pahasına kazanması gibi bir durum söz konusu olmadığından bütün taraflar tatmin oldu.

Taif Anlaşması, iç savaş sonrası siyasi hayatı nasıl etkiledi? Lübnan siyasetinde ne gibi değişiklikler yaşandı?

Taif'in iç savaş sonrası Lübnan siyasi hayatını şekillendirmesi bekleniyordu; ancak anlaşma tam olarak hayata geçirilemedi. Dolayısıyla 1990'lar boyunca tüm taraflar arasında bir ölçüde rahatsızlık devam etti. Mezhepçiliğin ilga edilmesi başta olmak üzere bazı maddeler hâlâ uygulanabilmiş değil.

Peki, mezhepçiliğin ilgasını öngören maddenin gelecekte uygulanabilme ihtimali var mı?

Bu arzu edilen bir şey; ancak uygulamak çok zor. Çünkü mezhepçilik son dönemde çok daha baskın hâle geldi. Bugün artık bu maddeyi uygulamak, Taif Anlaşması'na eklendiği dönemdekinden çok daha zor. Yakın gelecekte de böyle bir ihtimal görünmüyor.

İç savaş sonrası döneme damgasını vuran isim Refik Hariri oldu. Sizce Başbakan Hariri ülkenin yeniden inşasına ne gibi katkılarda bulundu?

Taif Anlaşması'nın önemli maddeleri göz ardı edildi. Anlaşma tam olarak uygulanana kadar Lübnan'da büyük bir sosyal veya siyasi değişim söz konusu olamaz. Bu temel çıkış noktası. Hariri, başbakanlığı sırasında elinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştı. Ülkenin kalkınması ve yeniden imarı için pek çok projeyi devreye soktu. Ancak siyasi alanda herhangi bir büyük dönüşüm gerçekleştirilemedi.

Dış güçlerin müdahalesi sona ermeden ülkede ciddi bir dönüşüm yaşanabilir mi?

Gerçekten zor tabii. Lübnanlılar pek çok hizbe ayrılmış durumda ve ayrışma artık çok daha derin. Vahim bir boyuta ulaşmış bulunan mezhepçiliği siyasi hayattan silmek ve seküler bir sistem kurmak oldukça zor. Üstelik genel olarak Ortadoğu'da da bugün aynı soru-

nun sancları çekiliyor. Bu nedenle yakın dönemde bunun üstesinden gelebilmek zor görünüyor.

Haziran ayında genel seçimler var. Seçimler, mevcut siyasi sistemde herhangi bir değişikliğin önünü açabilir mi?

Seçimlerin az da olsa istikrar getirmesi ümidindeyiz. Ama ciddi bir dönüşüm mümkün değil. Çünkü sistemde bir değişiklik yok. Seçim sistemi de mezhep formülü üzerine inşa edilmiş durumda ve bu, değişimin önünde önemli bir engel.

Geleneksel olarak Sünniler Suriye'ye yakın durmuştur. Ama 2005'ten itibaren durum değişmiş gibi görünüyor. Bu değişim sadece Refik Hariri suikastı ile mi bağlantılı, yoksa başka sebepler var mı?

Pek çok sebep var. Öncelikle Suriye'nin çok uzun yıllardır Lübnan'da bilfiil bulunması, özellikle askerî varlığı, ihtilaflara neden oldu. Bu, sonuçta 2005'te halkın ayaklanmasını beraberinde getirdi ve Suriye, birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Suikast da tabii ki burada etkili oldu. Hâlihazırda uluslararası mahkeme tarafından yürütülen soruşturmada bu yönde kesin bir kanıt ulaşılamamış olsa da halkın çoğu Suriye'den şüpheleniyor. Tabii bu durum Lübnan ile Suriye'nin yabancılaşmasında etkili oldu.

Suriye'nin askerlerini çekmesinden sonra Lübnan'da ne değişti?

Suriye ordusu buradayken merkezî otorite oldukça güçlüydü, özellikle de güvenlik düzeyinde. Silahlı grupların ortaya çıkmasına müsaade etmedi Suriye. Çekilmesinden sonra ise ülkedeki silahlı gruplar öncekine nazaran çok daha güçlü bir hâle geldi; merkezî otorite ve güvenlik zayıfladı. Son birkaç yılda çok fazla cinayet işlendi ve bunların failleri hâlâ bulunabilmiş değil.

2004'te çıkan 1559 sayılı BM kararı, Hizbullah'ın ve diğer silahlı grupların silahsızlandırılmasını öngörüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Lübnanlılar olarak biz aynı zamanda İsrail'in de silahsızlanması istiyoruz. İsrail Şebaa Çiftlikleri ve diğer bazı bölgeleri işgal altında tuttuğu sürece direniş gruplarının meşruiyeti devam edecektir. Mesele sadece işgal değil, İsrail savaş uçakları her gün Lübnan hava sahasını ihlal ediyor. Kim bunu önleyecek? Bu ihlaller ve işgal devam ettiği sürece silahlı direniş son verilmesi ihtimali çok zayıf.

ABD'nin son yıllarda Lübnan'a yönelik politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bence Bush yönetimiyle Obama yönetiminin politikaları arasında fark olacak. Bush yönetimi sırasında ABD ile İsrail'in Lübnan ve Ortadoğu stratejileri arasında hiçbir fark yoktu. İsrail kendi stratejisini dayatıyordu ve bağımsız bir Amerikan politikası söz konusu değildi. İsrail'in bize yönelik her türlü düşmanlığı ve saldırganlığı, Amerikan yönetimince müdafaa edildi. İsrail'e karşı BM'nin aldığı kararlar ABD'nin vetoları nedeniyle uygulanamadı. Yeni Başkan Obama gerek Ortadoğu'da gerekse Lübnan'da farklı bir yaklaşım izlemeye çalışıyor; ancak bekleyip göreceğiz. Zira temel politikaları hâlâ net değil, nereye doğru gideceğimizi bilmiyoruz.

ABD'nin ve Körfez ülkelerinin Lübnan'da çeşitli gruplara para yardımı yaptığı ve silah verdiği yönünde iddialar var. Yine İran, Hizbullah'ı destekliyor. Lübnan'ın kaderini dış güçler belirliyor diyebilir miyiz?

Lübnan'ın küçük ve zayıf bir devlet olduğunu inkâr edemeyiz; dış baskılara maruz kalıyor ve onların kurbanı hâline geliyor. Doğu ile Batı arasındaki şiddetli rekabet ve bazı Arap rejimleri ile ABD ve İsrail arasında kalan Lübnan çok acı çekti, hâlen de çekiyor. Bu nedenle geleceğimize ilişkin karar verme noktasında tam bağımsız olduğumuzu iddia edemeyiz, dış baskılar oldukça yoğun. Ortadoğu'da iki eksen var: bir yanda Amerikan-İsrail eksenini, öte yanda İran-Suriye eksenini. Bu iki eksen arasında çatışmalar yaşandı ve bu çatışmalar Lübnan'a yansıdı. Amerikan-İsrail eksenini, iktidar gruplarını desteklerken, İran-Suriye eksenini muhalefete destek verdi. Ama son dönemde bu keskin ayırım biraz olsun zayıflamaya başladı.

Buradan Türkiye'ye geçelim. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye'nin yeni pozisyonu oldukça güçlü ve pozitif; Ortadoğu'daki konumu mükemmel. Özellikle son Gazze saldırıları sırasında Başbakan Erdoğan oldukça olumlu ve saygın bir tavır aldı. Uzunca bir süredir ilişkileri gayet iyi olan Türkiye ile İsrail arasında ilk kez böylesine bir gerginlik yaşandı. Arapların pozisyonu ile karşılaştırdığımızda, Türkiye'nin resmî pozisyonundan çok memnunuz ve gurur duyuyoruz.

Türkiye Suriye ile İsrail arasında arabulucu rolü oynadı. Bu iki ülke arasında, eğer barış olursa, sıra muhtemelen Lübnan-İsrail barışına gelecektir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Umarım bu, Filistin meselesinde Filistin tarafı bir anlaşmaya varmadan gerçekleşmez. Çünkü eğer Suriye, Filistin tarafını dikkate almadan kendi amaçlarına ulaşmak üzere bir anlaşmanın altına imza koyarsa, Filistin davası biter. Filistin tarafı pes etmek zorunda kalır; zira İsrail karşısında tek başına duramaz. Bu nedenle Arap bakış açısıyla ideal olanı ifade etmek gerekirse, umarız Suriye, Filistinliler kendi gelecekleri üzerine karar vermeden ve Filistin meselesini halletmeden İsrail ile bir anlaşmaya imza koymaz. Suriye İsrail ile barış anlaşması imzalarsa, Lübnan'ın onu takip edeceği tespitinizde ise haklısınız.

Lübnan hükümetlerinin Filistinli mültecilere yönelik tutumları hakkında ne düşünüyorsunuz? Mülteci kamplarında Filistinliler çok zor şartlarda yaşıyorlar.

Evet, durumları çok kötü, birçok sıkıntı var. Lübnan'da Filistinlilere yönelik muamele hiç de adil değil. Vatandaşlık ve oy kullanma hakkı dışında mültecilere tüm medeni haklarının verilmesi noktasında çağrılar var. Ancak Lübnanlılar Filistinlilere iyi muamele edilmesinden korkuyorlar. Bunun en önemli sebeplerinden biri, mezhep dengelerinin etkilenecek olması. Filistinlilerin "Lübnanlaştırılması" nüfus dengesini bozacaktır. Filistinli mültecilerin anavatanlarına geri dönüş hakkını sonuna kadar savunuyoruz. Ancak geri dönene kadar onlara saygıdeğer birer insan olarak muamele edilmeli. Hâlihazırda pek çok temel haktan mahrumlar. Mesele mülkiyet hakları yok, Filistinli mülteciler bir eve sahip olamıyor. Yine çalışma hakları yok; Filistinlilerin Akdeniz sahilinde balık tutmalarına dahi engel olunuyor. Tüm bu uygulamaların herhangi bir haklı gerekçesi olamaz.

Lübnan iç savaş ve İsrail işgaliyle çok büyük acılar ve yıkımlar yaşamış olsa da yeniden ayağa kalkabildi. Bunda Lübnan diasporası ne ölçüde etkili oldu?

Lübnanlılar olarak dünyanın her yerine dağılmış durumdayız ve oldukça etkiniz. Lübnan diasporasının nüfusu, Lübnan içindeki nüfusun iki-üç katı. Pek çok alanda başarılı, öne çıkmış insanımız var. Lübnan'a çok büyük paralar yolluyorlar, büyük yatırımlar yapıyorlar. Lübnan'ı ayakta tutan en önemli faktörlerden biri dışarı-

dan gelen paralar. Dış ticaret dengesinde çok büyük açıklar veriyoruz; ama ödemeler dengesi, diasporanın yatırımları ve yolladıkları dövizler sayesinde her zaman fazlalık veriyor. Ailelerine para yolluyorlar, mülk olarak yatırım yapıyorlar. Diasporanın Lübnan'ın ayakta durmasında ve gelişmesinde katkısı büyük.

Zor dönemlerin başbakanı oldunuz hep. Son olarak Lübnan'a en önemli hizmetlerinizin neler olduğunu sormak istiyorum.

Bu uzun bir hikâye. Her hükümetin ardından, o döneme dair yaşadığım tecrübelerle ilgili bir kitap yazdım. Beş kitabım var, bunlara bakabilirsiniz... Pek çok problem vardı halletmemiz gereken. Ülkeyi bir arada tutmaya, bütünlüğümüzü korumaya çalıştık. Lübnan parasını ve ekonomisini ayakta tutmak ve korumak için çaba sarf ettik. Her şeye rağmen ülke ekonomisinin liberal bir ekonomi olarak ayakta durmasını başardık. Bildiğiniz gibi Arap dünyasının en liberal ekonomisine sahibiz. Bunlar en önemli başarılarımızdı.

Muhammed Sammak:²³⁶

“Problemlerin temel kaynağı siyasi, mezhep ihtilafı değil”

Beyrut, 14 Mart 2009, Cumartesi

Gelecek Hareketi Lübnan siyasetinde nerede duruyor?

Gelecek Hareketi, bütün tarafları ve mezhepleri kucaklayan millî bir hareket. Bütün dinlerden ve mezheplerden görüşleri içeren tek grup. Bu hâliyle Lübnan'ı aksettiriyor. Lübnan meclisinde de en büyük grubu oluşturuyor.

Hareketin kurucusu Refik Hariri Lübnan'a ne gibi hizmetlerde bulundu?

Şehit Refik Hariri'nin Lübnan'a yaptıkları saymakla bitmez. Ama en önemlilerini söylemek gerekirse, daha ülkeye gelmeden Lübnan içinde çatışan güçlerin uzlaşmasında, Lübnan İç Savaşı'nı sona er-

236 Daha önce Başbakan Refik Hariri ile Lübnan Başmüftüsü'nün siyasi danışmanlığını yürüten Muhammed Sammak, hâlihazırda Hristiyan-Müslüman Diyalog Komitesi ile Ruhani İslam Zirvesi (*Spiritual Islamic Summit*) genel sekreteridir.

diren Taif Anlaşması'nın kabul edilmesinde en büyük rolü oynadı. Keza 1992'de başbakan olduktan sonra iç savaşta yıkılan ülkenin yeniden inşasında da en önemli rolü oynadı. Hepsinden önemlisi eğitim alanında yaptıkları. İç savaş sırasında 35.000 Lübnanlı genç burs vererek dünyanın çeşitli ülkelerinde üniversite eğitimi almalarını sağladı; 1979'dan hayatının sonuna kadar araştırma için öğrencileri yurtdışına yolladı. Kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda ve ülkenin millî birliğinin sağlanmasında en temel rolü oynadı.

Başbakan Refik Hariri'yi 1998 ve 2004 yıllarında istifaya sevk eden sebepler nelerdi?

Sebepler siyasiydi. Öncelikle, eski cumhurbaşkanı General Emil Lahud, Refik Hariri ile işbirliği yapmak istemiyordu. Refik Hariri, ülkenin istiklali yönünde bir program benimsedi. General Lahud ise Suriye istihbaratıyla iş tutuyordu. Bu sebeple biri ülkenin bağımsızlığına yönelmişti, diğeri gayrimillî bir işbirliğinin devamına. Lahud'la işbirliği yapmak imkânsızdı. Bu sebeple Refik Hariri kendi şahsı için değil, ülkesinin menfaati için istifayı daha yararlı gördü. Ve istifa etti.

Geleneksel olarak Lübnan'da Sünniler Suriye'ye yakın durmuştur. Belki de ilk defa Refik Hariri suikastı ile birlikte Sünniler ile Suriye'nin yolları ayrıldı. Bunun sebebi nedir?

Resim bu şekilde değil. Lübnan'daki Sünni Müslümanlar ve aslında bütün gruplar Osmanlı döneminde Bilâdü'-ş-Şâm'ın bir parçasıydı, bu topraklar tek bir yönetim altındaydı. İngilizler ve Fransızlar arasındaki Sykes-Picot Anlaşması, bölgeyi Suriye ve Lübnan olarak ikiye ayırdı. Lübnanlı Müslümanlar, Araplarla, öncelikle de Suriye'yle birlik içinde olma düşüncesine sıkı sıkıya bağlandılar. Ancak zamanla fiilî bir durum ortaya çıktı ve Suriye ile Lübnan iki ayrı devlet hâline geldi. Müslüman Lübnanlılar, bu oldubittiye, yani Lübnan'ın bağımsız bir devlet hâline gelmesine uyum göstermeye çalıştılar. Fakat iki ülke arasında ailevi, toplumsal, ekonomik ilişkiler bugüne kadar devam etti. Bu, ilişkilerin temeliydi. Hariri Suriye ile ilişkileri kesmedi, değiştirmede; aksine Müslümanların Suriye ile ilişkilerini güçlendirdi. İki ülke arasında toplumsal, kültürel, duygusal, millî bağlar devam etti. Suriye'nin Lübnan'ın siyasi kararlarına müdahalesi bütün problemlerin temeli oldu. Bugüne kadar Lübnan'ın iç işlerine karışmasıyla neden olduğu bütün acılara rağmen Suriye aynı

Suriye; o Lübnan'ın ciğeri. Suriye, Araplar için bir çekim merkezi ve Lübnan, Müslüman'ıyla Hristiyan'ıyla kendini bunun bir parçası olarak kabul ediyor. Yani Suriye ile ilişkileri geliştirme duygusu değişmedi; ancak Şam'ın Lübnan'daki siyasi rolünün değerlendirilmesinde bir değişiklik var. Şuna inanıyorum ki artık Suriye, Lübnan'a yönelik siyasetini tekrar gözden geçirme düşüncesini de geçmişte yaptığı hatalarını da kabul ediyor.

2005'te Suriye birlikleri çekildi. Şu anda ülkede Suriye etkisinin azaldığını söyleyebilir miyiz? Lübnan gerçekten siyasi özgürlüğüne kavuştu mu, yoksa Suriye'nin bıraktığı boşluğu ABD ve İsrail gibi başka ülkeler mi doldurmaya çalışıyor?

Bakın, birinci mesele şu: Lübnan millî, iktisadi ve duygusal olarak Suriyesiz yaşayamaz. Bütün Lübnanlılar Suriye ile ilişkilerini en iyi şekilde, hatta kardeşlik çerçevesinde sürdürmek istiyor. Ancak Suriye'nin Lübnan'ın bağımsızlığına saygı göstermesi ve ulusal kararlarını kendi başına verme hakkı olduğunu kabul etmesi gerekiyor. İkinci mesele, Lübnan on sekiz mezhebî ve taifi topluluktan oluşuyor. Lübnan'ın bu renkliliği ve bunun neden olduğu iç ihtilaflar, dış güçlerin müdahalesine kapı açıyor. Müdahale eden kâh İsrail oluyor kâh Amerika ve Avrupa; kâh İran oluyor kâh Arap ülkeleri. Ama sonuçta bu müdahale kalıcı olmuyor, yaşayamıyor; her ne kadar ülkeyi yakıp yıksa ve hayatı zorlaştırsa da. İç ihtilaflar ile dış müdahaleler doğrudan birbiriyle bağlantılı. Suriye de bu oyunun bir parçası. Suriye Lübnan'daki rolüyle kendi iç güvenliğini sağlıyor. Çünkü biliyoruz ki İsrail, Lübnan'ın Suriye'ye yakın bölgelerini kullanarak Şam'a problem çıkartmaya çalışıyor. Dış güçlerin bu karmaşık yapıyı kullanmaları nedeniyle Lübnan'ın işi zor. Ancak Suriye ile Lübnan arasındaki ilişkilerin hiç şüphesiz doğal seyrine dönmesi gerekir. Çünkü başta dediğim gibi, Lübnan Suriyesiz yaşayamaz.

Lübnan'daki farklı gruplar, farklı dış güçlerden destek alıyorlar, bunu biliyoruz. Acaba Hariri grubu da dışarıdan destek alıyor mu? Mesela Arap ülkelerinden, ABD'den maddi destek ve silah aldığı yönünde söylentiler var.

Bakınız, öncelikle silah desteği konusuna açıklık getireyim. Hariri grubu silaha inanmaz. Silahları yok, milisleri yok, askerî ve silahlı hiçbir şeyle alakası yok. Buna ihtiyacı da yok. Geçen sene Beyrut'taki 7 Mayıs olayları, Hariri grubunun kendisini savun-

mak için dahi silahlı güce sahip olmadığının bir delili. Şu anda içinde bulunduğumuz ofise ben daha geçen hafta dönebildim. Bütün buralar 7 Mayıs'ta atılan bombalarla yanmıştı. Olaylar sırasında burada Lübnan emniyeti dışında hiçbir güç yoktu. Ne ABD'den ne Rusya'dan ne de bir başka ülkeden gelecek silahlara muhtacız. Maddi yardım konusuna gelince, Hariri'de zaten pek çok ülkeye yardım edecek kadar bol para var. Dışarıdan gelecek maddi yardım ihtiyacımız yok. Aksine, Hariri'nin Suriye'deki pek çok projenin hayata geçirilmesinde yardımı dokunda. Suriye'den öğrenciler getirerek burada okuttu. Dolayısıyla bize silah da maddi yardım da verilmedi. ABD'nin, Lübnan'ın içinde bulunduğu durumu kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştığı iddiaları ise doğru. Ancak bunun için Gelecek Hareketi'ne veya diğer gruplara destek vermesi söz konusu değil. ABD büyük güç olarak Türkiye'ye de müdahale ediyor, mesela Türk-Kürt ihtilafı boyunca bunu yaptı. ABD de dâhil dünyadaki bütün ülkeler diğer ülkelere müdahale ediyor. Evet, ABD Lübnan'a müdahale ediyor; ama bu, Lübnanlıların talebiyle değil, Gelecek Hareketi'nin talebiyle hiç değil.

Lübnan'da farklı gruplar arasında kutuplaşma yaşanıyor. Bu kutuplaşmanın temelinde sizce neler var?

Gelecek Hareketi ile Hizbullah ve Emel hareketleri arasındaki ihtilaflar mezhebî değil, yani Sünni-Şii kutuplaşması yok. Nitekim Gelecek Hareketi'nin lideri Saad Hariri, İran'a gitti ve Nəcəf'te Ayetullah Sistani'yi ziyaret etti. Problemlerin temel kaynağı, siyasi içtihatlarla ilgili; Lübnan'daki İran ve Arap ülkelerinin etkisi gibi. Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında da durum böyle. Nitekim eğer dinî, mezhebî veya taifi bir mesele olsaydı, Müslümanlar ve Hristiyanlar her iki grup arasında bölünmüş olmazdı. Kısaca, problemler temelde siyasi; ama din, siyasi ihtilaflarda kullanılır.

Önümüzde bazı netameli konular var, Hizbullah'ın silahsızlanması ve Hariri suikastının soruşturulması gibi. Bu konularda beklentileriniz neler?

Hariri suikastı ile ilgili mahkeme, uluslararası bir mahkeme. Biz intikam peşinde değiliz; gerçekte neler olduğunu, bu suçu kimin işlediğini bilmek istiyoruz. Mahkeme Lübnan'ın dışında kuruldu, hâkimlerin ekseriyeti Lübnanlı değil ve mahkeme Lübnan kanunlarına değil, Birleşmiş Milletler nizamına bağlı. Bu konu artık biz-

den çıktı. İkinci konuya gelince, biz Hizbullah'ın silahlarını bırakmasını desteklemiyoruz. Ama Hizbullah'ın silahlarının Lübnan devletinin kanunlarına tâbi olmasını istiyoruz. Çünkü bu, Lübnan devletinin egemenliği ve genel olarak güvenlik ile alakalı. Direnişin silahları, nasıl Lübnan'ın stratejik savunmasının bir parçası olabilir? Bu konu Sünniler ile Şiiiler arasında, Gelecek Hareketi ile Hizbullah arasında bir tartışma mevzusu değil, milli bir mesele. Bütün Lübnanlılar bunun tarafı. Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında siyasi liderleri bir araya getiren diyalog masasında görüşülen konulardan biri.

Muhammed Raad:²³⁷

**“İç ihtilafların çözümü için önşart,
direnişin desteklenmesi ve ABD'den uzak
durulmasıdır”**

Beyrut, 16 Mart 2009, Pazartesi

**Hizbullah'ın direnişi karşısında İsrail 2000 yılında Lübnan'dan
geri çekilmek zorunda kaldı ve 2006'daki savaşta da beklemediği
bir yenilgi aldı. Hizbullah'ın bu başarısının sırrı nedir?**

Siyonist düşmanla mücadelemizde bizi zafere götüren ilk sebep, Allah Teâlâ'ya iman ve tevekküldür. Tevekkülden kastım tembellik değildir; bizi zafere taşıyacak elimizden gelen tüm gayreti sarf ettikten ve yapmamız gereken her şeyi yerine getirdikten sonra Allah Teâlâ'dan zafer talep etmektir. İkincisi, cesaret, hikmet ve lider-

²³⁷ Milletvekili Muhammed Raad, Hizbullah'ın meclisteki grup başkanı ve 8 Mart İttifakı liderlerindedir.

liğe bağlılıktır. Üçüncüsü, direnişin sistemindeki titizlik, mücahitlerin önlerindeki belirlenmiş programı ve kendilerine verilen talimatları tam olarak uygulamalarıdır. Dördüncüsü, mücahitlerin iradesidir. Bunlar en temel sebeplerdir. Ama bunlar dışında başka sebepler de var tabii. Mesela biz önceliklerimizi ortaya koyduk ve temel önceliğimiz olan, en büyük tehlikeyi oluşturan işgal güçlerine, Siyonist düşmana yöneldik. Bu sebeple diğer Lübnanlılarla olan iç sorunlarımızı ve ihtilaflarımızı bir kenara koyduk, bazılarının Siyonist düşmanla beraber hareket ettiklerini bildiğimiz hâlde... Yine düşmanın zayıf ve kuvvetli noktalarını bilmemiz ve saldırılarımızda bu zayıf noktalar üzerine yoğunlaşmamız da başarılarımızın arındaki bir diğer sebeptir.

90'lı yıllarla beraber Hizbullah siyasallaşma sürecine girdi. Hizbullah'ın siyasallaşma ile Lübnan siyasetinden beklentileri neydi? Bir de Taif sisteminden memnun musunuz, değilse rahatsızlık duyduğunuz noktalar neler?

Taif Anlaşması siyasi bir uzlaşmaydı ve bununla iç savaş bitirdi. Biz Taif'te bulunmadık, anlaşmaya da taraf olmadık. Ancak Lübnan'daki birçok grubun anlaşma üzerinde ittifak etmesi nedeniyle bir itirazımız da olmadı. Anlaşmanın tatbik edilmesini bekledik. Bizim bu anlaşmayla alakalı bazı görüşlerimiz var tabii; ama bunlar anlaşmanın ortadan kaldırılmasına değil, aksine barışçıl siyasi mücadele yöntemiyle daha kâmil bir hâle gelebilmesine ilişkin görüşler... Taif sonrası dönem başladığında, direnişin konumunun ve direniş seçeneğinin, uluslararası hukuka da uygun bir siyasi duruşla desteklenmesi gerekmektedir. Bu sebeple milletvekilliği seçimlerine katıldık. Halkımız oylarıyla direnişi benimsediğini ortaya koydu ve parlamentoya milletvekillerimizi yolladı. Şu anda biz Taif Anlaşması'nda hiçbir değişiklik yapılmasını istemiyoruz. Evet, değişiklik olursa memnun oluruz, ama böyle bir talebimiz yok. Çünkü herhangi bir değişiklik ancak Lübnan'daki tüm tarafların istemesiyle, uzlaşmasıyla yapılabilir. Şu an bunun için uygun bir zaman değil. Taif Anlaşması'nı değiştirmek için ortam uygun hâle geldiğinde gerekeni yapabiliriz.

2005'te 8 Mart ile 14 Mart ittifakları oluştu ve bunlar arasındaki kutuplaşma devam ediyor. 8 Mart İttifakı'nın öncülüğünü siz yapıyorsunuz. 14 Mart İttifakı ile temel ihtilaf noktalarınız neler?

Aslına bakarsanız 14 Martçılardan dörtte üçü daha önce 8 Mart çizgisindeydi. Ama 14 Martçılardan bazıları, o çok şaşırtıcı ve büyük bir suç olan suikast olayından (yani Refik Hariri suikastından) vazife çıkarmak istediler ve yeni bir siyasi harekete yöneldiler. Biz bunun Lübnan'da istikrara yardımcı olacağı kanaatinde değiliz. Onların görüşlerinin birçoğu ABD ve Batı tarafından destekleniyor, keza bazı Arap rejimlerince de...

Suriye'nin zayıflatılması, direnişin silahının elinden alınması, Filistin direnişinin bitirilmesi, bazı Arapların direnişin sonlandırılmasına yönelik projelere ortaklığı ve düşman İsrail'le bir anlaşmaya varılması... Bunlar iki grup arasındaki en temel farklar. Her ne kadar 14 Mart Grubu istiklal, egemenlik ve hürriyetten dem vursa da, onların egemenlik düşüncesiyle bizimkisi arasında fark var. Onlara göre, Taif Anlaşması uyarınca Suriye ile Lübnan arasında imtiyazlı ilişkiler olması egemenliği yıpratıyor; ama İsrail'in Lübnan'ın bir kısmını işgal altında tutmasıyla egemenliğin ihlal edildiğini düşünmüyorlar. Kısaca iki taraf arasındaki fikir ayrılıkları çok derin.

Bu fikir ayrılıkları, kutuplaşma nasıl çözülebilir? Haziran ayında yapılacak seçimler siyasi gerilimi bir nebze de olsa azaltabilir mi?

8 Mart ile 14 Mart arasındaki ihtilafların çözümü için temel şartlar, Lübnan halkının İsrail işgaline karşı direnişinin desteklenmesi ve ABD'den uzak durulmasıdır. 14 Mart'taki bazı liderler, bazı gruplar bu söylediklerimiz çerçevesinde bize tekrardan dönebilirler, bu mümkün. Bazıları için ise mümkün değil... Seçimler belki bir başlangıç noktası oluşturabilir. Dengelerin tekrar yerli yerine oturmasını ve -kendi ifadeleriyle söyleyecek olursak- 14 Mart Grubu'nun meclis çoğunluğunun sona ermesini sağlayabilir. Ama köklü bir değişikliğe sebep olmayacaktır. Sadece meclisteki temsil oranları değişecektir ve bu şekilde kibirlenenlere engel olunacak ve tarafların gerçek gücü ve değeri ortaya çıkacaktır.

Mişel Aun bir zamanlar Suriye'nin en büyük düşmanı iken şimdi Hizbullah ile aynı safta. Aun'un 8 Mart İttifakı'na katılmasında ne gibi çıkarları var?

Siyasi alanda her zaman hareketlilik olur. General Aun Suriye karıştıydı; çünkü Suriye askerî olarak Lübnan'da bulunuyordu. Aun için başından beri, "Suriye Lübnan'dan çıkarsa iki ülke arasında-

ki ilişkilerin doğal seyrinde yürümesine yardımcı olmak için elimi uzatacağım” diyordu. Aslına bakarsanız 14 Mart Cephesi'nin kurucusu Aun idi, diğerleri bu adrese sonradan geldi. 14 Martçılarla ihtilafa düştüğümüzde, yanlış bir yönlendirmeye Başbakan Hariri'nin öldürülmesi suçunu bize mal etmeye çalıştıklarında, Mişel Aun ile görüşmelere başladık. Şu sonuca ulaştık ki, biz Suriye'ye düşman değiliz; ama Suriye veya bir başkasının Lübnan'ın iç işlerine karışmasını istemiyoruz. Lübnanlılar kendi kararlarını verebilmeliler. Lübnan'da Hristiyanlar da Müslümanlar da birbirlerini yok edemezler, böyle bir şeyi istemiyoruz zaten. Beraberce yaşamak zorundayız.

Biz Lübnan'da temiz el olarak biliniz, devletin malını çalmayız. Aynı şekilde General Aun da ıslah ve değişimi kendine şiar edinmiş ve yolsuzluklara karşı duruşuyla kabul görmüştür. Şunu da belirtmem gerekir ki, Mişel Aun ile beraberliğimiz bir ilk adım ve bu, 14 Mart Cephesi'ndeki bazı gruplarla da aynı anlayış çerçevesinde bir araya gelmemize engel değil. Seçimleri bekliyoruz.

Mayıs 2008'deki olaylarda Hizbullah'ın ilk defa silahlarını içeriye çevirmesi büyük tartışmalara neden oldu. Hizbullah'ın siyasi anlamda istediğini elde etse de toplumsal meşruiyetinin zedelendiği söyleniyor. 7 Mayıs olayları Hizbullah'a ne kazandırdı, ne kaybettirdi?

Bizim silahımız sadece İsrail'e yöneliktir, bunu her zaman söylüyoruz. Ama her kim bu silaha el uzatmak isterse onu uyarıyoruz. Silahımıza bakışınız İsrail gibi olmasın diyoruz. Bazıları, düşmanımız İsrail'le vardıkları uzlaşma çerçevesinde, “Lübnan'da istikrarın sağlanması” diye bir yalan ortaya attılar. Aslında sorun, 11 Kasım 2006'da altı bakanın istifası sonrasında başladı ve 7 Mayıs 2008 öncesine kadar devam etti. Bu on sekiz ay zarfında 14 Martçıların gagesi, yönetimde tek söz sahibi olmak ve 8 Martçıları bitirmektir. Biz uzunca bir süre onların gergin ve hırçın davranışlarına sabrettik, siyasi alanda mücadelemizi verdik. Ama onlar İsrail'in istediği şekilde direnişin silahına karşı adım attıkları zaman, 7 Mayıs'ta direniş kendini savundu. Bildiğiniz üzere 5 Mayıs'ta 14 Martçıların azınlık hükümeti direnişin telekomünikasyon şebekesini yasa dışı ilan eden bir kanun çıkarttı. Oysa onlar biliyorlardı ki, direnişin İsrail karşısında zafer kazanmasını sağlayan temel âmillerden biri bu telekomünikasyon şebekesiydi. Biz bunu direnişin gücüne karşı bir

düşmanlık olarak addettik. Bu sadece düşmanın (İsrail'in) faydasına olacaktı. Şimdi 14 Martçılar dünyaya "bu olaylar direnişin gücünü zayıflattı" iddiasını pazarlamaya çalışıyorlar. Bunlar sadece politik sözler. Direniş daha önce kendi otoritesine yönelik saldırıları kabul etmeyeceği konusunda uyarılmıştı. Yaptığımızdan pişman değiliz. Çünkü gücümüzü korumaya çalışırken silahımızı, bizleri itham ettikleri gibi, içeride siyasi kazanımlar elde etmek için kullanmadık. 7 Mayıs sonrasında zafer kazanmış gibi davranmadık ve onlarla koalisyon hükümeti kurmayı kabul ettik. Siyasi krizin çözülmesi için geçmişte sunduğumuz şartların üzerine yeni hiçbir şart da eklemedik.

Peki, Suriye'nin çekilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Lübnan bundan ne kazandı, ne kaybetti?

Aslında Suriye kuvvetlerinin Lübnan'dan çekilmesi, Suriye komutanlığının almış olduğu bir karar çerçevesinde fiilen 2001'de başladı. Suriyeliler böylece bazı bölgelerden tedrici ve planlı olarak çekilmeye başladılar. O büyük suikast suçu işlendiği ve öncesinde 1559 sayılı BM kararı çıkarıldığı zaman Suriyeliler, Lübnan'da durmalarının kendilerine yönelik baskıların artmasına sebebiyet vereceğini anladılar ve bu nedenle süratle çekildiler. Aslında Taif Anlaşması'na göre, millî güvenlik sebebiyle kendini Siyonist düşman karşısında korumak için Suriye'nin Bekaa, Kuzey Lübnan ve Cebel-i Lübnan'ın giriş bölgelerinde bulunması hakkıdır. Çünkü Lübnan Suriye'yi koruyan bir çember gibidir; İsrail Şam'ı ancak Lübnan üzerinden kuşatabilir. Taif Anlaşması uyarınca bu hakkı olmasına rağmen Suriye askerlerini tamamen çekti. Suriye'nin çekilmesinde herhangi bir olumsuzluk yok. Ama İsrail'in saldırması durumunda Şam'ı korumak için Suriye, Lübnan içersinde bir cephe açmak zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye'nin Lübnan'daki iç ihtilaflara çözüm bulma konusunda tarafsız bir şekilde sarf ettiği çabalarını takdirle karşılıyoruz. Ben bizat Beyrut'a geldiğinde Başbakan Erdoğan ile görüştüm; bizimle Gelecek Hareketi'nin görüşlerini birbirine yakınlaştırmaya, aramızdaki görüş ayrılıklarını gidermeye çalıştı. Türkiye'nin yeni Ortadoğu siyasetini, bölge halklarının eğilim ve beklentilerinin farkında olarak oluşturduğunu düşünüyorum; aslında kendisi de bu bölgenin bir parçası. Dış güçlerin bölge üzerindeki baskılarının boyutu-

nun farkında; bölge halklarının beklentilerini anlamak istemeyen veya anlamakta zorlananlara karşı, halkların beklentilerine uygun, olumlu bir tablo ortaya koymaya çalışıyor. İsrail'in Lübnan'ı işgali karşısındaki duruşu, Arap-Filistin haklarının savunulması ve siyasi problemlerin çözümü noktasındaki çabaları gayet olumlu. Suriye ile İsrail arasındaki arabuluculuk çabalarını, Suriye halkının işgal altındaki toprakları üzerinde sahip olduğu haklarına karşı sarf etmemesi önemli. Yani Türkiye'yi anlıyoruz ama Siyonistlerle siyasi bir çözüm olacağına inanmıyoruz, kabul etmiyoruz. Mevcut Türk hükümeti AB'ye giriş için büyük çabalar sarf etse de bunun hiç de kolay olmayacağını düşünüyorum. Neticede AB, Türkiye ve Türklere ırkçı bir gözle bakacaktır.

Sadece Lübnan'da değil, bölgede de ciddi bir kutuplaşma var. Yeni bir savaş öngörüyor musunuz?

Bu konuda açıkça şunu belirteyim ki İsrail, saldırmak ve savaşı başlatmak için her zaman en müsait zamanı kollar. Ancak bu savaşı geciktiren, İsrail'in hedef aldığı tarafın savaşa en iyi şekilde hazırlanmasıdır. Karşı tarafın gafil, zayıf ve savaşa hazır olmadığını anladığı anda İsrail yeni bir savaş başlatacaktır.

İbrahim Ömer el-Misrî:²³⁸
“Suriye'nin en büyük hatası,
Lübnan'ı istihbaratına bırakmasıydı”
Beyrut, 14 Mart 2009, Cumartesi

Cemaat-i İslami'nin temel prensipleri nelerdir ve Lübnan'daki toplumsal tabanı ne kadardır?

Cemaat-i İslami, Lübnan'da 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı ve Arap dünyasındaki İslami hareketlerin bir uzantısı mahiyetinde gelişti. Lübnan toplumunda fikrî, siyasi ve toplumsal açıdan her türlü ıslahı savunuyoruz. Çünkü İslam, hayatın her alanında ıslahı gerektiren kâmil ve şâmil bir dindir.

Cemaat'in Lübnan'daki etkinliğini ölçmek kolay değil. Müslüman Kardeşler'in fikirlerini Lübnan'a biz getirdik. Yani biz kurucuyuz, ana damarız. Bugün ülkede pek çok İslami hareket var ve bunların hepsi bizden neşet etti; kimisi sağa, kimisi sola kaydı. Eğitim ve sağlık alanında çalışmalarımız ve hayır müesseselerimiz var. Biliyorsa-

238 Cemaat-i İslami genel sekreteridir.

nuz, Lübnan'da pek çok taife var, biz Müslüman Sünniler çerçevesinde çalışmalarımızı yürütüyoruz.

Lübnan'daki problemlerin kaynağı olarak mezhep temelli sistem gösteriliyor ve buna karşı sekülerleşmeyi bir çözüm olarak sununlar var. Böyle bir ortamda dinî bir hareket olarak ortaya çıkmak kabul görüyor mu?

Lübnan, Hristiyanların çoğunlukta, Müslümanların ise azınlıkta olduğu bir siyasi sistem üzerine kuruldu. Bütün önemli mevkilerin başında Maruni Hristiyanlar vardı ve Hristiyanlar, nüfuslarına oranla çok daha fazla hakka ve imtiyaza sahiptiler. Biz yönetimin eşit paylaşılmasını, siyasi alanda taifeciliğin ilgasını ve yerine liyakati esas alan bir sistemi savunduk. Bu, o dönemde reddediliyordu; çünkü Hristiyanların yönetimdeki kazanımlarından ödün vermelerine yol açacaktı. İç savaşın sonunda Taif Anlaşması'yla Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşit paylaşım esası getirildi ve cumhurbaşkanının görevleri kısıtlandı. Yani siyasi hayat daha dengeli hâle geldi. Taif, mezhepçi yapıyı ilga etmedi, laikliği getirmedi. Anlaşma, devlet memurlarının dinine veya mezhebine göre değil, liyakatine göre seçilmesini öngörse de bu hâlâ uygulanmıyor. Çünkü Hristiyanlar şu anda azınlık durumunda ve eğer taifecilik kalkarsa pek çok kazanımlarını ve toplumdaki etkinliklerini kaybedecekler. Biz onların da haklarını koruyan medeni bir devlet kurulmasından yanayız; laiklikten yana değiliz. Mezheplerin değil, mezhepçiliğin kaldırılmasını savunuyoruz. Şunu da belirtirim ki, diğer ülkelerdeki Müslüman Kardeşler gruplarının da, bizim de kesinlikle İslami devlet gibi bir talebimiz yok; Lübnanlıların tamamının dinî, siyasi ve diğer hürriyetlerinin olduğu medeni bir devletten yanayız biz.

Lübnan'daki diğer Sünni gruplarla ve 8 Mart ile 14 Mart İttifakı'yla ilişkileriniz nasıl?

İslami grupların tamamıyla ilişkilerimiz gayet iyi. Hristiyanlarla da ilişkilerimiz dengeli; İslam-Hristiyan diyalogu çerçevesinde bir araya geliyoruz. 8 Mart ve 14 Mart gruplarıyla ilişkilere gelince, ikisinin de parçası değiliz. Birbirleriyle âdeta savaş içinde olmaları nedeniyle her ikisini de tasvip etmiyoruz. Aslında 14 Mart Grubu'na daha yakınız. Mesela Hariri suikastı ile ilgili uluslararası mahkeme kurulmasını destekliyoruz; ama onun bir parçası değiliz ve 14

Mart'ın, Lübnan Güçleri gibi, bazı üyelerini tasvip etmiyoruz. 8 Mart Grubu'na gelince, Hizbullah ile bağlantılarımız var; direniş çerçevesinde onları desteklese de siyasi ve toplumsal bazı noktalarda değerleri ile değerlerimiz uyuşmuyor. Sonuç olarak biz daha bağımsız bir grubuz.

İç savaş sırasında bütün Lübnanlı gruplar birbirleriyle savaşırken siz nasıl bir tutum benimsediniz?

İç savaş sırasındaki bölünmüşlükte biz Müslümanların yanında yer aldık. Ama hiçbir grubun peşinden sürüklenmedik. Çünkü bu savaşın siyasi bir hedefinin, ufkunun olmadığını farkındaydık. Bir grup, diğer bir grubu yok edemezdi. Bu, dış güçlerin vekâlet savaşıydı. Bu nedenle varlığımızı sürdürmek için sadece Müslümanların yaşadığı bölgeleri -mesela Trablus'u, Beyrut'u- savunmakla yetindik.

Suriye hakkında ne düşünüyorsunuz?

Suriye ile ilişkilerimiz dengeli olageldi. Suriye Lübnan'ın doğal bir uzantısı. Kaderlerimiz ortak. Güneyimizdeki İsrail ile ilişkimiz yok. Dolayısıyla Lübnan'ın Arap dünyasıyla siyasi, iktisadi ve her alanda bağlantı kurabileceği tek kanalı Suriye. 1976'da Suriye birliğiyle Arap Caydırıcı Gücü'nün parçası olarak Lübnan'a girdi. Maalesef Şam, Lübnan'ı güvenlik güçleri ve istihbaratı ile idare etti. Yönetimin istihbarata bırakıldığı her yerde yanlışlar yapılır, güvenlik güçleri nüfuz sahibi olduğunda kötülük başlar. Dolayısıyla Suriye güvenlik güçleri de burada hatalar yaptı. Suriye'nin çekilmesi için 2005'te yapılan gösterilere katılmadık ve bunları benimsemedik. Çünkü biz Suriye askerlerinin kardeşlerimiz olduğunu düşünüyoruz. Ancak siyasi egemenliği ve hürriyeti olan her devlet, dilediği gibi ülkesini yönetmek ister. Suriye'nin en büyük hatası, Lübnan'ın yönetimini istihbarata bırakmasıdır.

Suriye askerlerinin çekilmesi ülkeyi siyasi istikrarsızlığa sürükledi ve ardından 2006'da İsrail saldırısı geldi. Suriye askerleri çekilmeseydi daha farklı olur muydu?

Suriye'nin askerî birliklerini çekmesinden sonra Lübnan'ın istikrarsızlığa sürüklendiği doğru. Ama daha önce de Suriye'nin varlığı bizatihi istikrarsızlık kaynağıydı. Lübnan, Suriye ile İsrail arasında sıkışmış durumdaydı. Lübnan'daki grupların birbirleriyle ihtilaf için-

de oluşu ve her birinin bir dış güçle bağlantısı olması, ülkeye çatışma olarak yansıyor. Lübnan'ın Arap âleminde siyaset ve medya alanında en özgür ülke olması da bu çatışmayı alevlendiriyor. Bu sebeple pek çoğu, Lübnan'ı bir çekişme ve çatışma alanı olarak görüyor. Bu da ülkede siyasi krize sebep oluyor.

Diğer konuya gelince, Suriye burada olsaydı İsrail 2006'da Lübnan'ı yine vururdu. Çünkü İsrail 1982'de ülkenin yarısını işgal ettiğinde Suriye buradaydı. Suriye'nin varlığı, Muhaberat içindi; Lübnan'ı İsrail'e karşı koruma amaçlı değildi. Hiçbir Arap ülkesi İsrail saldırılarına karşı Lübnan'ı savunmaya yardımcı olmadı, biz hep kendi kendimizi savunduk. Bize göre Lübnan'ı hürriyetine kavuşturan direniştir. Golan Tepeleri'nde Suriye herhangi bir direniş göstermediği için İsrail işgali uzun süredir devam ediyor. İsrail'e karşı tek yol direniştir, başka hiçbir yöntem çözüm sağlamaz.

Ekim 2008'de Lübnan ile Suriye arasında diplomatik temsilcilik açılması konusunda anlaşmaya varıldı. Bu, iki ülke ilişkilerinde değişiklik getirir mi?

Bazıları, diplomatik temsilcilik açılmasını, Suriye'nin Lübnan'ı artık bağımsız bir devlet olarak tanıdığıının bir göstergesi olarak yorumluyor. Ancak ben bunun ciddi bir değişiklik getireceği kanaatinde değilim. Daha önce Ancar (Bekaa)'daki istihbaratı aracılığıyla Lübnan'ı yöneten Suriye, bundan böyle en güzel caddemiz olan Hamra'daki Suriye Büyükelçiliği'nden ülkemizi yönetmeye devam edecek. Burada asıl önemli olan husus, iki ülkenin dengeli ilişkiler yürütebilme konusunda uzlaşabilmesidir. İkili ilişkilerin önündeki en önemli engelin, Refik Hariri suikastı ve müteakip suikastlar olmaya devam edeceğini de belirtmek gerekir.

2006'daki Hizbullah-İsrail Savaşı hakkında ne düşünüyorsunuz? Birçok Sünni devlet, Hizbullah'ı savaşı tahrik etmekle eleştirmişti.

Gerek Lübnan'daki gerekse Filistin'deki direnişe karşı duruşumuz bellidir. Toprakları işgal altındaki bütün halklar için direniş hakkıdır ve vaciptir. İsrail, başkalarının toprakları üzerinde kurulmuş gayrimeşru bir devlettir. Filistinliler evlerinden kovularak yerlerine Fransa'dan, Amerika'dan gelenler yerleştirildi. Hizbullah ile direniş konusunda birlikte olduk. Güneyde Arkub gibi Sünni İslamcılarının güçlü olduğu yerler var. Buralardaki gruplarımız Temmuz

Savaşı'nda direnişe katıldılar, köylerini ve evlerini savundular. Hizbullah'la uyumlu bir şekilde sınırda savaştılar. İsrail saldırısından Hizbullah'ı sorumlu tutan Arap devletlerine gelince, tabii onlar direnişin nedenini anlayamıyorlar. Burada işgal olduğu gerçeğini göz ardı ediyorlar. İsrail Lübnan topraklarına saldırıya hazır olduğunda her türlü bahaneyi kullanmıştır, kullanmaya da devam edecektir. Bu, 2006'da iki İsrail askerinin kaçırılması oldu; 1982'de Lübnan'ın yarısını işgal ederkenki bahane ise, kimse ölmediği hâlde, Londra'daki konsolosuna kurşun atılmasıydı.

Mayıs 2008'de Hizbullah ile hükümet arasında çatışmalar yaşandı. Hizbullah'ın ilk defa silahlarını içeri çevirmesi nedeniyle meşruiyetini kaybettiğine yönelik iddialara katılıyor musunuz?

Hizbullah direniş çerçevesinde Lübnan'da çok önemli işler başardı. Ama iş iç ihtilaflara gelince, iç siyasete yönelmesi ve 7 Mayıs olaylarındaki tutumu, geçmişteki şanına leke sürdü. Bunu kendilerine de açıkça söyledik. Lübnan sokaklarında güç gösterisinde bulundular. Beyrut'ta sadece hükümet binalarını, Saad Hariri ve Velid Canbulat'ın evlerini, Fuad Sinyora'nın karargâhını kuşatmakla kalmadılar; meskûn mahallelere saldırarak sivilleri de öldürdüler. Hiçbir günahı olmayan insanların öldürülmesinin herhangi bir haklı gerekçesi olamaz. 7 Mayıs olayları, Beyrut'taki Müslümanların asla unutamayacağı çok büyük bir hataydı.

Buradan haziran ayında yapılacak seçimlere geçelim. Lübnan'ın mevcut problemlerini aşmada önümüzdeki seçimlerin bir katkısı olabilir mi?

Lübnan'ın problemleri devam edecektir. Seçimler ciddi bir değişikliğe yol açmayacaktır, tıpkı daha öncekiler gibi... Gruplar arasındaki denge belki düzeldi. 8 Mart ve 14 Mart grupları milletvekili sayılarını arttırabilir veya azaltabilir; ama bu, hiçbirisini yok edemez. Hiçbir grup diğerini Lübnan siyasetinden silemez. Lübnan'daki her grubun farklı çıkarları ve farklı dış güçlerle bağlantıları var. Dolayısıyla seçimler bu yolda sadece bir duraktır.

Peki, Türkiye'nin Ortadoğu politikası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye'deki İslami hareketle ilişkilerimiz her zaman çok iyi olageldi. Necmettin Erbakan'la ilişkilerimiz Millî Selamet Partisi'nden de önceye gidiyor... Çok olumlu gelişmeler yaşanıyor ülkenizde.

Türkiye'nin son dönemdeki duruşu hem Arap hem de İslam dünyasını gerçekten sevindirdi. Görebildiğim kadarıyla şimdiye kadar AKP'nin zihniyeti ve politikaları olumlu ve akılcıydı. Başbakan Erdoğan'ın Gazze'deki çatışmalar ve kuşatma sırasında Filistinlilere verdiği siyasi destek ve özellikle Davos'taki çıkışı, Arap ve İslam dünyasını çok sevindirdi. Büyük bir devlet olan Türkiye'nin Arap ve İslam âleminin meselelerinde daha fazla destek vermesini bekliyoruz.

Son olarak, Irak Savaşı'ndan sonra bölgede Şii-Sünni kutuplaşması baş gösterdi. Özellikle Sünni devletler, genel olarak Şiilerin özel olarak da Hizbullah'ın yükselişinden endişe duyuyorlar. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Arap ülkelerinin korku duyma hakkı var; ama bu bir çözüm değil. Korkarak güçlü tarafı yok edemezsiniz. Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkeler, İslam dünyasına ilişkin meselelerde daha güçlü olmalı; İran'a ve konumuna saldırarak bu ülkeye hiçbir şey yapamazlar. Araplar, Gazze olaylarında, Filistinliler muhasara altındayken hiçbir yardım yapmadılar. Üstelik Mısır, Refah sınır kapısını kapatarak Gazze'ye yiyecek girişine bile izin vermedi, yaralıları tedavi için kabul etmedi. Araplar hiçbir şey yapmazken İran her alanda sahaya indi.

Lübnan'a gelince, burada Hizbullah'ı yok edemezsiniz. Eğer Hizbullah'a İran yardımı konusunda hassaslarsa, kendileri de diğer Lübnanlılara daha fazla yardım yapsınlar. Sahayı boş bırakırsanız biri mutlaka doldurur. Kendileri hiçbir şey yapmıyorlar. Bölgede öne çıkmaya, etkin olmaya başladığından bu yana Türkiye'ye bakar hâlde geldiler. Türkiye İran'ın rolünü dengeleyebilir mi arayışına girdiler. Bizim beklentimiz, bütün taraflarla ilişkileri iyi olan Türkiye'nin, yeni bazı dinamikleri harekete geçirerek ve dillendirerek bir uzlaştırıcı rol, ağırlık rolü oynayabilmesi.

Muhammed Nureddin:²³⁹

“Lübnan'ın istikrarı iç değil, dış dinamiklerden kaynaklanır”

Beyrut, 15 Mart 2009, Pazar

Gerek Lübnan'da gerekse Ortadoğu'da yaşanan gerilimlerin temel sebebi nedir?

Ortadoğu'daki çatışma iki proje arasında şekilleniyor: Birinci proje, genel olarak ABD-İsrail-Avrupa projesi ve bu projenin içinde bazı “mutedil” Arap ülkeleri var; Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri gibi. Diğer projenin içinde ise İran, Suriye, Hizbullah başta olmak üzere Lübnanlıların bir kısmı ve HAMAS yer almakta. Bu iki proje arasındaki çatışma, son iki-üç yılda bence biraz anti-Amerikan projenin lehine neticeler verdi. Zira ABD Irak'ta ve Afganistan'da çıkmazda; bunun da etkisiyle İran'ı vurmaktan vazgeçti. Suriye'ye karşı izolasyon siyaseti tutmadı. İsrail hem Lübnan

²³⁹ Lübnan Üniversitesi'nde tarih, Türk dili ve kültürü dersleri veren Prof. Muhammed Nureddin, Beyrut Stratejik Araştırmalar Merkezi başkanlığını ve Şuun al-Awsat dergisi genel yayın yönetmenliğini de yürütmektedir. Türkiye'ye ilişkin pek çok kitabı bulunmaktadır. Muhammed Nureddin ile röportajın, ABD'nin Ortadoğu politikası ile Filistin, Irak ve Suriye özelinde Ortadoğu'nun geleceği konularını da içeren daha ayrıntılı hâli için bkz. Anlayış, Mayıs 2009, s. 26-29.

hem de Gazze'de yenilgiye uğradı. Lübnan'da muhalefetin baskısı sayesinde birinci proje tarafından desteklenen iktidar grupları geri adım atmak zorunda kaldı ve Mayıs 2008'de imzalanan Doha Anlaşması'nın akabinde bir millî mutabakat hükümeti kuruldu. Bütün bunlar ABD-İsrail-"mutedil" Arap ülkeleri projesinin çöküşte olduğunun göstergeleri. Yine de her iki projenin de destekçisi güçler arasında büyük bir değişiklik yok. Bunun için iki proje arasındaki çatışma devam edecek.

Haziran ayında yapılacak genel seçimler Lübnan'daki oyunda bir değişikliğe neden olur mu?

Lübnan'daki bölünme çok derin. Ancak Batı yanlısı 14 Mart Cephesi'yle muhalif 8 Mart Cephesi arasındaki ihtilaflar çok derin olsa da, güç çatışması dengeli. Lübnan mezhebî-dinî bir devlet ve hiçbir grup bir diğerini yok edemez. Bu nedenle bütün gruplar istikrar için aralarında uzlaşmak mecburiyetinde. İşte bunun için 14 Mart Cephesi mecliste çoğunluğu elinde tutsa da iki cephe arasında bir millî birlik hükümeti kuruldu. Seçimlerde eğer muhalefet kazanırsa, bence büyük bir değişiklik olmayacak. Çünkü muhalefet tek başına iktidar olacak çoğunluğa ulaşsa bile, 14 Mart Cephesi'nin başını çeken Gelecek Hareketi lideri Saad Hariri, İlerici Sosyalist Parti lideri Velid Canbulat gibi diğer güçleri hükümetin dışında bırakamaz, bu mümkün değil. Bunun için muhalefet de kazansa, iktidardaki güçler de kazansa, aşağı yukarı aynı formül devam edecek ve ikisinin uzlaşmasıyla bir hükümet kurulacak. Hiç kimse kazanmayacak, hiç kimse kaybetmeyecek. Şu bir gerçek ki, Lübnan'ın istikrarını iç değil, dış dinamiklerden kaynaklanır. Çünkü Lübnan bölgedeki problemlerin bir aynası niteliğinde. Eğer Araplar arasında, özellikle de Suudi Arabistan ile Suriye arasında yürütülen uzlaşma girişimleri başarıya ulaşırsa, ki bence bu o kadar da kolay değil, o zaman Lübnan'daki istikrar daha sağlam olabilir. Ancak eğer bu girişimler başarılı olmazsa, mevcut güç dengesi devam edecek. Çünkü dengeler hiçbir tarafa avantaj sağlamıyor.

Lübnan'dan askerlerini çekmesi ve akabinde yaşanan gelişmeler, Suriye'nin bölgesel gücünü nasıl etkiledi?

Tabii Suriye ekonomik, askerî ve jeostratejik açılardan o kadar da güçlü değil. Suriye'nin gücü elindeki kartlardan kaynaklanıyor: Filistin'de HAMAS, Irak'ta direniş, Lübnan'da Hizbullah ve 8 Mart

Cephesi kartları gibi. Daha önce elindeki en önemli kartlardan biri olan Lübnan'dan askerî varlığını çekmesi, Suriye'nin Ortadoğu'daki konumunu hiç şüphesiz zayıflattı. Ancak buna rağmen Lübnan'da Suriyesiz istikrar olamaz. Çünkü Suriye Lübnan'ı doğrudan ve sürekli etkiliyor. Suriye ordusu Lübnan'ın içinden çekilse de hemen dışında duruyor. Yine Hizbullah, Emel, Mişel Aun hareketlerinin başını çektiği 8 Mart Cephesi Suriye'ye yakın. Lübnan ile Suriye arasındaki ilişkiler hem tarihî hem coğrafi hem iktisadi hem de ailevi; yani çok boyutlu ve derin. Bunun için Lübnan Suriye için önemli bir kart olmaya devam edecek.

Peki, Türkiye'nin son dönemde Ortadoğu'ya yönelik politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Gerek Soğuk Savaş sırasında gerekse 90'lı yıllar boyunca Batı ekleninin bir parçası olan Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü olumsuzdu. ABD ve İsrail ile birlikte Araplara karşı bir rol oynuyordu. Bence değişimde en önemli dönüm noktası 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle oldu. Yeni dış politika kesinlikle hem Türkiye hem Arap dünyası hem Müslüman dünya için çok olumlu. Türkiye'nin İsrail dâhil yabancı ülkelerle ilişkilerinin hedefinin Arap dünyası olmaması çok önemli. Yine ilk defa 2002'den bu yana Türkiye hiçbir Arap meselesine karşı çıkmadı. En önemli nokta ise bu politikanın tarihî-medeni zihniyetten çıkması, yani birkaç yıllığına uygulanan konjonktürel bir politika olmaması. Biz bu politikanın göstergelerini gerek son Gazze saldırısı gerekse 2006'da Lübnan'daki olaylar sırasında gördük. Türkiye bölge meselelerini Araplardan daha fazla sahiplendi. Bu, Türkiye'deki değişimin bir göstergesi ve bence bu politika Türkiye'nin çıkarlarına da uygun. Arap dünyasının ve basınının önemli bir kısmı, Türkiye'nin, özellikle de Başbakan Tayyip Erdoğan'ın gerek Davos'taki çıkışını gerekse daha öncesindeki tutumunu büyük takdirle karşıladı. Genel anlamda Türkiye'nin imajı oldukça olumlu olsa da, Suudi Arabistan, Mısır gibi bazı mutedil Arap ülkelerinde çeşitli şüpheler dile getiriliyor. Türkiye'nin bu farklı bakışlara dikkat etmesi lazım.

Arap sokaklarında Türkiye imajı nasıl?

Türkiye'nin imajı Arap sokaklarında yüzde yüz mükemmel. Bildiğiniz gibi çağdaş Arap tarihinde en önemli şahsiyet, en önemli kahraman Cemal Abdünnasır idi. Abdünnasır Arap halklarının, özgür

insanların vicdanı ve milli mücadelelerinin simgesi idi. Şimdi Erdoğan aynı rolü oynuyor. Bence bu benzerlik ile gurur duymak lazım. Arap sokakları hem Türkiye'nin hem de Erdoğan'ın tavrını yüzde yüz olumlu karşılıyor. Türkiye ile Arap dünyası ve üçüncü dünyanın sokaklarındaki insanların mücadelesi aynı ve ortak.

Timur Göksel:²⁴⁰

“Lübnan bir iç savaş daha kaldıramaz”

Beyrut, 14 Mart 2009, Cumartesi

İsrail'in 1978'deki işgalinin ardından Lübnan'a gelen BM barış gücü UNIFIL, ne ölçüde başarılı oldu?

UNIFIL barışı koruma gücüydü; Lübnan'a çarpışmaya değil, hizmete geldi. UNIFIL'e 1978'de uygulanması mümkün olmayan bir görev verildi: İsrail'in çekilmesini teyit ve Lübnan hükümetinin egemenliğini ülkenin her yerine yayma. Oysa burada iç savaş vardı. Her sokak farklı gruplar veya Suriye tarafından tutuluyordu. Bu şartlar altında bir BM barış gücünün hizmet verebilmesine, güvenliği sağlayabilmesine imkân yoktur; çünkü bunun için öncelikle devlet otoritesinin olması gerekir. UNIFIL bir işgal gücü değildi; polislik yapamaz, tevkif edemezdi; silahı olsa da kullanamazdı. Bu şartlar altında bence UNIFIL görevini fazlasıyla ifa etti. Çok

240 1979'da Lübnan'a giden Timur Göksel uzun yıllar UNIFIL'in basın sözcülüğünü yapmış; 1995'ten sonra ise barış gücünün siyasi işlerinden sorumlu olmuştur. Kendi ifadesiyle, sınırda görev yaptığı için gündüzleri Lübnan'da çalışıp geceleri İsrail'de geçiren çok az insandan biridir ve bu nedenle her iki tarafı da yakından tanıyan bir isimdir. Hâlihazırda Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde ders vermektedir.

adam kaybetti. Her tarafla çarpışmak zorunda kaldı; Filistinlilerle, İsraililerle, Lübnan'daki İsrail yanlılarıyla, kimin işine gelmiyorsa UNIFIL askerlerine ateş ediyordu. Onun verdiği hizmet, güvenliği sağlamak olamazdı zaten, halka hizmet etti.

1979'da Güney Lübnan'a geldiğimde bölge âdeta mini bir Filistin'di. Bölgenin bütün nüfusu belki 15.000 kadardı; Şiilerin çoğu kuzeye, özellikle Beyrut'un güneyine kaçmıştı. Çünkü İsrail Filistinlilerle çarpışırken devamlı güneyi vuruyordu. Ama Filistinliler çekilmeye başlayınca, halk UNIFIL'in bulunduğu bölgeye geri geldi. Kısa bir sürede nüfus birkaç yüz bine çıktı. Hatta 1982'deki işgalde halk, savaşın Filistinlilerle İsrail arasında olduğunu anladığı için kaçmadı. Aslına bakarsanız Filistinlilerle Şiiler arasında çatışmalar güneyde 1981'de başlamıştı. O zaman Filistinliler çok güçlüydü; para vardı, örgütlüydü. İsrail geldiğinde halk memnundu; "Hiç olmazsa İsrail Filistinlileri kovalar, biz de topraklarımıza sahip çıkarız." dediler. Ama iyimser hava fazla sürmedi. Çünkü İsrail Beyrut'a kadar işgale devam etti. Anladılar ki bunun arkasında siyasi bir amaç var; İsrail'in niyeti Filistinlileri "temizlemek" değil, Ortadoğu'yu değiştirmek... Kısaca UNIFIL'i eleştirmek gayet kolay. Ama UNIFIL'in asıl görevi, zaten çatışmayı çözmek değil, ortalığı sakinleştirmektir.

2006'daki Hizbullah-İsrail Savaşı'nın ardından 1701 sayılı BM kararı uyarınca UNIFIL'in görev tanımı genişletildi ve asker sayısı arttırıldı. Ne değişti?

Görev kapsamı, sayısı ve teçhizatı arttırıldı. Hatta yeni gelenler "Biz eskisi gibi değil, daha sert olacağız" dediler. Fransızlar tankları ve toplarıyla geldiler. Gerçekçi olmak lazım. İsrail'e karşı bu tankları mı kullanacaklar? Fransızların 13 tane tankı var, İsrail'in 1300 tane... İsraili onbaşı mermiyi bastığı zaman kimseden izin almaz; ama Fransız askerinin Paris'ten izin alması lazım. Geldiler ve park ettiler tankları.

Lübnan askeri de girdi bölgeye.

Evet. Dolayısıyla barış gücü askerleri şimdi kaçak güreşiyor. Lübnan askerlerini destekliyoruz deyip öylece dolanıyorlar ortalıkta.

Peki, Lübnan askerleri bölgede etkinler mi?

Güneyde kabul görüyorlar, halk seviyor onları. Lübnan ordusu çok zayıf aslında; ama prestiji çok yüksek. Askerlerin çoğu da güneyden

zaten, buranın kendi çocukları. Onun için Lübnan ordusu istediğini yapar güneyde, Hizbullah da uzak duruyor onlardan.

Şu anda güneyde durum nasıl?

Gayet sakin, durum iyi gidiyor. İsrail'in de Hizbullah'ın da olay çıkartmaya niyeti yok. Çatışma iki tarafın da işine gelmediği müddetçe barış gücü başarılı olur. Ama iki taraftan biri savaşa niyetliyse, buna engel olunamaz.

İç savaş sırasında neler yaşandı, nelere şahit oldunuz?

Savaş korkunçtu. Devlet diye bir şey kalmamıştı. Her sokak farklı bir grubun elindeydi.

İç savaşın, sonraki dönemde siyasi ve sosyal hayata yansımaları nasıl oldu? Büyük bir travma yaşandı herhâlde.

Tabii çok büyük travma yaşandı. 150.000 kişi hayatını kaybetti, hâlâ 15-20.000 kayıp var. Bunlar çok rahatsız ediyor insanları. Ama herkes kendi bölgesini belirledi. İnsanlar anladı ki on beş sene savaştlılar, ülkenin yarısı gitti ama hiçbir şey değişmedi, düzen aynı kaldı.

Halk bazında düşmanlık devam ediyor mu?

Burada herkes kendi kabuğunda yaşar. Birbirleriyle pek ilişkileri yok. Ama bir fark var, birbirlerinin bölgelerine girebiliyorlar artık. Yine de eski gerginlik ve kopukluklar geçmedi. Bir gerginlik durumunda herkes kendi kabuğuna çekilir.

Yeni bir iç savaş ihtimali var mı Lübnan'da?

Lübnan bir iç savaş daha yaşayamaz, kaldıramaz. İç savaş zaten kolay kolay çıkmaz. Çıkarsa, hele bir de ordu dağılırsa, kan gövdeyi götürür. Çünkü herkes silahlı, herkesin evinde mutlaka bir tane otomatik silah var. Aslında ben şaşırıyorum nasıl burada her gün yüz kişi ölmüyor diye... Şunu da belirteyim, eğer Hizbullah istemezse burada iç savaş çıkmaz. Çünkü onlara karşı çıkabilecek bir güç yok burada; en örgütlü, en güçlü, en deneyimli, en silahlı, en disiplinli grup onlar.

2008 Mayıs'ında böyle bir deneme oldu ama öyle değil mi?

Deneme değil ki, Hizbullah yarım saatte Batı Beyrut'u aldı. Hatta

kendi adamlarını sokmadı bile Beyrut'a; Emel ile Suriye yanlısı milisleri (Suriye Halk Partisi) kullandı. Hizbullah sadece yönetti. Bir de Hizbullah çizgiyi çekti, Hristiyan bölgesine geçilmedi.

Bir hafta süren bu olaylarda Hizbullah'ın halk nezdinde meşruyetinin azaldığı söyleniyor.

Hizbullah kolay kolay aşılamayacak kırmızı çizgileri geçti, Sünnilerin bölgesine girdi. Buna saygı göstermeleri gerekirdi, ama aldılar bu sokakları. Tabii bir de halk, buraya gelenlerin Emel ve Suriye yanlısı birlikler olduğunu bilmez ki.

Buradan Taif sistemine geçelim. Bu sistem Lübnan'ı taşıyabilir mi?

Taşıyamaz. Çünkü Taif Anlaşması'nın maddelerini uygulayacak bir gücün olması lazım. Bunu yapacak olan Suriye'ydi ama artık o da yok.

Peki, bu sistemin alternatifi olabilir mi?

Lübnanlı gruplar şunun farkına vardılar ki Taif ne kadar problemlili olursa olsun, başka alternatifleri yok. Çarpışacaklar mı yani? Dediğim gibi bunların hepsi bir nevi geçici çözüm. Lübnan'da kesin çözüm diye bir şey olamaz.

2005'te yaşananlara "Sedir Devrimi" dendi...

Yok, o sadece reklam kampanyasıydı. Buradan Suriye askerlerini kovalamak değildi devrim, gerisini getirebilmektir. Bu ülkenin yönetimini, seçim sistemini değiştirebilmektir.

Suriye'nin çekilmesi Lübnan'ı istikrarsızlaştırdı gibi geliyor bana; çünkü burada bir denge unsuruydu.

Doğru, ama Suriye'nin artık gitmesi gerekirdi. Hepimizi bezdirdiler. İş çıkırından çıkmıştı. Her yeri onlar idare ediyor, ticaret yapıyor, haraç alıyorlardı. Onlardan habersiz dükkân açamazdınız, açtığınızı dükkânın vergisini onlara verirdiniz. İşgalin de kötüsünü yaptılar. Yine çok kuvvetli istihbaratları vardı.

Suriye istihbaratı hâlâ Lübnan'da etkin, öyle değil mi?

Tabii, çünkü onların istihbaratı yerli. Burada Suriye istihbaratçısı binlerce isim var. Dediğim gibi Suriye'nin zaten buradan çıkması gerekirdi.

Peki, Hariri dönemi nasıldı?

Hariri döneminde iç düzen daha kuvvetliydi. Çünkü gerginlik yoktu, ekonomik alanda rahatlama vardı. Sonra Hizbullah lideri Nasrallah ile Hariri'nin arası çok iyiydi. Burada en büyük kayıp Hariri gibi bir adamın boş yere öldürülmesi oldu. Öldürdüler ve ardından ilk defa halk güdümlü değil, gerçek bir tepki gösterdi. Devrim yanları burada işte, o tepkiden yararlanamadılar. Yararlanalardı sorunlara el atabilirlerdi, bu ülkede çok büyük sorunlar var.

Mesela?

Seçim sistemi. Sonra rüşvet çok büyük boyutta, her şey avantajla işliyor. Bütün bunların değişmesi gerekir. Ayaklananların çoğu üniversite öğrencisiydi ve gerçekten mevcut sistemi değiştirmek istiyorlardı. Halk da katıldı bunlara. Fakat ne zamanki Suriye askerleri buradan çıkartıldı, politikacılar tekrar işe taş koydular. Çünkü bu vurma çarpma düzenine el atmak çıkarlarına tersti.

Haziran ayındaki seçimlerden ne bekliyorsunuz? 8 Mart ile 14 Mart İttifakı arasındaki dengelerde bir değişiklik olur mu?

Sayısal olarak pek bir şey değişmez muhtemelen. Buradaki seçim düzenine, paylaşıma göre 128 milletvekilinden 75'i zaten belli; kalanlar için seçim yapılmış olacak. Sonuçta belirli aileler kazanacak. 8 Mart Grubu'nun başını çeken Hizbullah'ın da çoğunluk elde etmek gibi bir amacı yok; aksi takdirde bu başlarına bela olur. Çünkü o zaman halkın talepleriyle karşılaşılır.

Güney Lübnan'da halkın ihtiyaçlarını devlet gibi karşılıyor ama.

Devlet zaten hiçbir şey yapmaz ki burada; elektriğinizi, suyunuzu, her şeyi kendiniz getirtirsiniz. Polis de hiçbir şeye karışmaz. Caddelerde ya sefaretlerin yahut gergin bölgelerin civarında tanklar var. Onlara kimse müdahale etmez. Büyük bir trafik kazası olsa polis karışmaz, asker gelir, hele de araba lüksse...

Hizbullah halkın belli ihtiyaçlarını karşılıyor ama altyapıyı vb. yapacak kadar gücü yok. Öte yandan sağlık, eğitim ve sosyal hizmetleri veriyor. Çeşitli yerlerde kooperatifleri var. Şii halka da diğerlerine de çok iyi bakıyor. Çünkü çok büyük bir gönüllü ordusu var. Hizbullah çok değişik bir örgüt, muazzam bir dayanışma var. İyi de para kaynakları var. Herkes para İran'dan geliyor zannediyor, oysa sosyal hizmetler dışarıdaki Şiilerden gelen zekâtlarla karşılanıyor.

Mesela Güney Beyrut'a gidin, sokakta aç insan göremezsiniz; mutlaka ona bakacak bir vakıf vardır. İran'dan gelen para ise askerî ihtiyaçları karşılamak için kullanılıyor.

Peki ya Emel Hareketi?

Onları da göz ardı etmemek lazım. Ben buraya geldiğimde en büyük Şii hareketi onlardı. Onların sıkıntısı şu: Liderleri Nebih Berrî meclis başkanı olunca milis grubunu lağvetti. Örgütlü tek grup olan milisleri lağvedince darmadağın bir hareket hâline geldiler. Ama bugün anket yapsanız destekçi sayısı Hizbullah'tan az çıkmaz. Fakat ne zaman ki mesele Şiilik meselesi hâline gelse, bir tehdit belirse o zaman hepsi Hizbullahçı olur. Yoksa Hizbullah ile Emel kendi aralarında pek anlaşamaz.

Buradaki bütün grupların dış güçlerle yakın ilişkileri var, öyle değil mi?

Evet. Hristiyanlar İsrail'i, Fransa'yı arar; Şiiler İran'a, Suriye'ye başvurur; Sünniler Suudilere, Mısır'a gider vb. Çünkü Lübnan'ın yapısı öyle ki, burada kimse kimseye üstünlük sağlayamaz. Böyle yaşamaya mahkûmlar. Onun için herkes dışarıdan destek arayışında.

Ortadoğu'daki diğer çatışmalar durulursa Lübnan'da istikrar sağlanır mı?

Zor. Çünkü dışarıdaki sponsorlar kendilerine bir şey olmasın diye kendi ülkelerindeki ihtilafları buraya ihraç ediyorlar. Burada dışarıdan müdahaleyi önleyecek bir devlet, bir güvenlik yapısı yok. Onun için Lübnan'ın kaderi bu. Düzeltmek istiyorsanız Lübnan'ı sıfırdan yeniden kuracaksınız. Mesela en son nüfus sayımı 1932'de yapıldı. Niye? Çünkü yeni bir sayıma kalkılırsa savaş çıkar.

Sizin nüfus tahmininiz nedir? Şii nüfusa %40 diyenler var.

O kadar olmaz ama %35 kadar vardır. Çünkü Şiiler Hristiyanlar kadar hareketli değil. Hristiyanlarda daha çok para var, dış bağlantıları güçlü, lisan biliyorlar. Birazcık sıkışınca kalkıp gidiyorlar yurtdışına. Şiilerin gideceği bir yerleri yok, köylerinde kalıyorlar. Nüfusları da hızlı artıyor.

İkinci büyük grup Maruni midir, Sünni midir?

Bence Sünni'dir, yine aynı nedenlerle.

Buradaki Ermeni diasporasının oldukça güçlü olduğu söyleniyor.

Eskisi kadar değil. Onların da iç savaş nedeniyle nüfusu çok azaldı. Ermeniler iç savaşa bulaşmadılar; savaş sırasında iki tarafa da mal satıp iyice zenginleştiler. Yalnız buradaki Ermeniler arasında ciddi bir değişim var. Tamam, genç nesil arasında Türk düşmanlığı yaygın ama yaşlılar son dönemde çok sık gidip gelmeye başladılar Türkiye'ye. Buradaki hangi Ermeni bakkalına girip baksanız, aynı İstanbul'daki bakkal gibidir. Hepsinin evinde Türk televizyonları var, en az 50-60 Türk kanalı seyrediyorlar. Biraz da gerçekçiler; çünkü Ermenistan'daki sıkıntılı havayı, kıtlığı görüyorlar. Onun için ortam büyük oranda sakinleşti. Kışkırtma büyük ölçüde ABD'deki Ermenilerden geliyor.

ABD'nin bazı gruplara maddi ve silah desteği olduğu yönünde basına haberler yansıyor.

Burada komplo teorisi yaşanmaz ki! ABD'liler tabii ki 14 Mart Grubu'na ve polise siyasi destek veriyor ve maddi yardım yapıyor; ama doğrudan silah desteği olacağını sanmıyorum. Özellikle STK'lara boşuna çok para gidiyor. Zaten kendine yakın duran adamlara demokrasi dersi veriyor; gitsene Bekaa'ya, Güney Lübnan'a...

Nicolas Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığına gelmesiyle birlikte Fransa Lübnan ile çok yakından ilgilenmeye başladı. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Sarkozy "Fransızlık" yapıyor. Mühim olan kendilerini ABD'ye ezdirmemek; çünkü çok büyük ekonomik çıkarları var burada. Bir de Lübnan, Ortadoğu'da Fransızca konuşan son ülke. Ben geldiğim de Doğu Beyrut'ta İngilizce konuşamazdınız, çünkü herkes Fransızca biliyordu. Ama burada Fransa'ya fazla güvenmezler, özellikle de Müslümanlar. Çünkü ne de olsa burada sömürgecilik yapmış adamlar.

Manda döneminden miras kalan Fransız etkisi hangi alanlarda devam ediyor?

Kilise, özellikle de eğitim. Burada en iyi okullar her zaman kilise okulları oldu. İlkokul ve lise düzeyinde onlara rakip hâlâ yok, devlet okulları çok zayıf. Bu nedenle Müslümanlar da çocuklarını bu okullara yolluyorlar.

Lübnan'ın diğer Avrupa ülkeleriyle ilişkileri nasıl?

İtalya ticari olarak kuvvetlidir. Ama burada Avrupa ülkelerini kimse ciddiye almıyor. Çünkü kendi aralarında anlaşamıyorlar, bol bol demeç veriyorlar. İsrail'e karşı ne yapabildiler? İsrail onlara ne diyor, siz inşa edin biz tekrar bombalayalım. Bunlar da saf saf yapıyorlar. O yüzden AB'yi burada kimse ciddiye almıyor. Ama işte oraya buraya 5-10 kuruş yardım yapıyorlar.

Suudi etkisi ne durumda?

Sünnilerde çok kuvvetli. Birincisi, önemli maddi destekte bulunuyorlar. İkincisi, Sünnilere destek veren başka güç de kalmadı, Mısır'ın o eski etkinliği yok artık.

Eskiden Lübnan'ın Suriye ile arası çok iyiydi.

Evet, ama şimdi değişti.

Refik Hariri suikastı yüzünden değil mi?

Tabii.

Ondan sonra da bir sürü suikast oldu. Bunların arkasında kimler olabilir? Hep dış istihbarat görevlilerine işaret ediliyor.

Lübnanlılara sorarsanız, onlar hiçbir şey yapmazlar, birbirlerini hiç öldürmezler; bu tip şeyleri hep dışarıdan birileri yapar! Hâlbuki burada o işi yapacak o kadar çok namzet var ki. Güvenlik çok zayıf. Kimsenin katili bulunamıyor.

Hizbullah'ın silahsızlandırılıp orduya dâhil edilmesi yönünde çabalar var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Hizbullah gibi bir kuvveti yok edemezsiniz. Hem orduyu dağıtırsınız hem de Hizbullah'ı. İki taraf da bunu kaldıramaz.

Suriye ile Lübnan arasında görüntüde de olsa sınırı belirleme çalışmaları devam ediyor. Diyelim ki Şebaa Çiftlikleri'nden İsrail çekildi, o zaman Hizbullah'ın silah taşıma meşruiyeti kalmıyor.

Onlar on tane daha yer bulurlar hudutta, merak etmeyin. Şii toplumunun güvenliğini, pastadaki payını alıncaya kadar silahlarını bırakmazlar. Şiiiler ülkenin işçisi, yarıcısı, fellahıydı; tamamıyla dışlanmışlardı. Otuz senede bu hâle geldiler, silah sayesinde. Hizbullah bugün Lübnan'ın siyasetinde etkin; ama gücünü siyasetten değil silahtan alıyor.

Lübnan devletinin Filistinli mültecilere yönelik tutumundan da biraz bahsedebilir misiniz?

Lübnan, Arap ülkeleri arasında Filistinlilere en az hak tanıyanı; bu da iç dengelerle bağlantılı. Buradaki iç savaşın temel sebebi Filistinlilerdi. Bugüne kadar çok ihmal edildiler; ama Filistinliler de son derece "nankör misafirler"di. Yöneticileri burada Lübnanlılara çok kötü davrandılar. Ülkeye tamamen sahip çıktılar. Sonra da birbirlerini doğramaya başladılar. Dolayısıyla hâlâ Filistinlilere yönelik bir kızgınlık, bir direnme var burada; sadece Hristiyanlar değil, genel olarak bütün gruplar arasında. Sünnilerde biraz daha az tabii; hem dinî nedenlerle hem de iç savaş sırasında Sünnilerin kendi milis kuvvetleri olmadı, Filistinlilerin askeriydiler...

Uzun yıllar Filistinlilere hiçbir hak tanınmadı; ama şimdi Lübnanlılar anlıyorlar ki burada işsiz, kızgın, hayattan hiçbir umudu olmayan çoğu genç binlerce insan var. Bu Lübnan için çok büyük tehlike. Filistinlilerin kamplarına Lübnan devleti giremiyor; hepsi kendi içinde birer devlet. İşte Nehru'l-Bârid'e girdiler, neler olduğunu gördünüz. Buna bir çözüm bulmak, hayat şartlarını düzeltmek lazım; ama Lübnan bunu tek başına yapamaz.

Filistinlilerin Lübnan'ın kalkınmasında çok büyük katkıları olduğu söyleniyor.

Başlarda öyleydi tabii. 1948 mültecileri Filistin'deki işlerini kapatıp buralarda iş kurdular. Çok eğitilmiş bir kitle geldi buraya. Biliyorsunuz, Filistinliler Araplar içindeki en eğitilmiş kitledir. Ama devamı öyle gelmedi. Silahlı güç devreye girince iş değişti. Yoksa ilk gelenler burada kabul görmüşlerdi.

Son olarak Lübnan'daki Türkiye imajına gelelim.

Lübnanlıların Türkiye ile ilişkileri yoğun. İç savaş sırasında bağlantıları hep Türkiye'den olmuş. Hepsi Türkiye'yi tanır. Öyle ciddi bir Türk düşmanlığı hiçbir zaman olmadı. Ama biz onlara hiç ilgi göstermemişiz ki. Türk yetkililer bir nevi mecburiyetten gelir giderlerdi buraya. Ancak yeni yeni bir ilgi var Lübnan'a. Malum, Türk askerlerinin yollanması sırasında büyük tartışmalar yaşandı. Ama Güney Lübnan'daki tamamı inşaatçı olan 250 askerimiz nasıl seviliyor, biliyor musunuz? Çünkü bizimkiler de köy çocuğu; insana, kadınlara saygı gösterir; disiplinlidir. Kimse burada Türklere dokunmaz.

Türkiye'nin 2006 Savaşı sonrası Lübnan'a katkısı hiç görülmemiş bir katkıdır. Devlet büyük bir yakınlık gösterdi. Kimsenin gelmediği zamanlarda bizim yardım konvoylarımız ulaştı. Askerlerimiz gemilerle ilaç getirdi. Savaşın ortasında ilk defa sivil toplum kuruluşları geldi buraya. Daha sonra Ramazan'da iki mutfak kurup 18 köyde 5000 kişiye iftar verdiler. Savaştan sonra Türkiye 50 okul inşa etti, şimdi Sayda'ya 20 milyon dolarlık travma hastanesi yapılıyor. Bunlar Türklere bakışı çok olumlu etkiledi.

Ama bence Türkiye'nin burada tanınmasında asıl etkiyi televizyon dizileri yaptı. "Gümüş" dizisi için Lübnanlılar delirdi, hayat durdu burada. Artık her gün 10-12 Türk dizisi yayınlanıyor. Hatta sadece Türk dizilerini yayınlamak için "MBC Plus" diye özel bir kanal kurdular. Bunun dışında zaten turizm ve ticari ilişkiler de çok iyi. Artık sefaretimiz de çok aktif. Dolayısıyla sesimiz daha gür çıkmaya başladı.

Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki çıkışı da çok etkiledi buraları. Türkiye'yi veya Erdoğan'ı çok sevdiklerinden değil; adamlar burada öyle ezilmişler ki, kim ABD'ye ve İsrail'e karşı dursa ona büyük teveccüh gösteriyorlar. Amerikan Maryland Üniversitesi bir kamuoyu araştırması yaptı, hem de ankete katılanların %90'ı Sünni idi. 2008'de Ortadoğu'da en popüler liderler sırasıyla şunlardı: Hizbullah lideri Nasrallah, Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad (dördüncüsü de Venezüella lideri Hugo Chavez). Hepsi ya Şii ya da Alevi çıktı. Niye? Çünkü adamlar ABD'ye karşı durabiliyor, İsrail'e posta atıyor. İsrail'in politikası 1948'den bu yana her gün Arapları vurmaktır. Araplar da buna tepki duyuyor. Nasrallah çıkıyor televizyona, İsraililere hakaret ediyor. Sadece Şiiler değil, Hizbullah'tan nefret eden Hristiyanlar bile coşuyor burada.

Emel I'tânî, Vâil Saad, Mu'in Menna':²⁴¹

"Lübnan devleti mültecileri güvenlik meselesi olarak görüyor"

Beyrut, 13 Mart 2009, Cuma

Lübnan devletinin geçmişten bugüne mültecilere yönelik politikalarından genel hatlarıyla bahsedebilir misiniz?

Osmanlı zamanında Filistin'in kuzeyinde yer alan Akka ve Safed'den Lübnan'ın Beyrut sınırına kadar olan güney bölgesi aynı valiliğin sınırları içerisindeydi. Aralarında siyasi sınırlar yoktu; ticari, ailevi ve sosyal ilişkiler güçlüydü. Sykes-Picot Anlaşması'yla İngiliz ve Fransızlar tarafından paylaşılana kadar uzun seneler tek bir yönetim altında idare edilen Filistin'in kuzeyi ile Lübnan'ın güneyi arasında, farklı idari ve hukuki sistemlerin tesis edildiği manda döneminde dahi güçlü ilişkiler devam etti. 1948'deki *Nakba*'dan sonra Filistinli mülteciler de bu ilişkilere göre Lübnan'a hicret ettiler. İlk geldiklerinde Lübnan devleti Filistinlileri çok sıcak bir şekilde karşıladı, Lübnanlılar da onları kendi insanları olarak görerek evlerinde misafir ettiler. Fakat kısa süreli misafirler olmadıkları, siyasi bir konu hâline gelebilecekleri ve işin vatandaşlık almaya ka-

241 Ez-Zeytune Merkezi araştırmacıları.

dar gidebileceği anlaşılınca siyaset tamamen değişti; baskı ve Filistinlileri ülkeden çıkarma bütün kararları etkileyen genel bir siyaset hâline geldi.

Lübnan devleti mültecilerin ekseriyetini izole edilmiş beş ayrı bölgeye yerleştirdi ve daha 1950'li yıllarda kamplardaki Filistinlilere yönelik çeşitli güvenlik tedbirlerini yürürlüğe koydu. Mesela mültecilerin bir kamptan diğerine -akraba ziyareti için dahi olsa- Lübnan güvenlik birimlerinden izin almadan gitmeleri yasaktı. Yine bir Filistinlinin yaşadığı kamp içinde gece geç vakitlerde bir yerden başka bir yere gitmek veya 3-5 kişinin bir ev ya da benzeri bir yerde toplanmak istemesi, hep güvenlik meselesi olarak değerlendiriliyordu. 1960'lara gelindiğinde Filistin direnişi Lübnan'da etkili olmaya başladı. 1969'da Lübnan Ordu Komutanı Emil el-Bustani ve FKÖ lideri Yaser Arafat arasında Kahire Anlaşması imzalandı ki bu, kanuni olarak mültecileri tanıyan, onları muhatap alan ilk anlaşmaydı. Lübnan'ın içinde bir askerî güç olmasına izin verilen FKÖ, aynı zamanda Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul edildi. Ancak anlaşmanın maddeleri bütünüyle hayata geçirilemedi ve 1987'de ilga edildi.

Kahire Anlaşması niçin ilga edildi?

Bunun birkaç sebebi vardı. Birincisi, FKÖ liderleri devrim, direniş ve geri dönüşle meşgul oldu ve mülteciler de buna destek verdiler. İkincisi, Filistin direnişi Lübnan İç Savaşı'na karıştı ve doğrudan taraf oldu. İç savaş sona erdiğinde Filistinli mültecilerin üzerindeki yük iyice arttı. Çünkü mezhebî-taifi olarak bölünmüş ülkede Hristiyan'ından Müslüman'ına, Şii'sinden Dürzi'sine birçok grup onlara karşıydı.

İç savaştan ve İsrail işgalinden Filistinliler nasıl etkilendi?

Filistin direnişi ile İsrail arasında birçok savaş ve çatışma yaşandı. İsrail'in özellikle 1978'de Litani Nehri'ne kadar ilerlediği, 1982'de Beyrut'a geldiği iki saldırısı, mülteci kamplarının altyapısının çökmesine sebep oldu. Yollar, evler, okullar, hastaneler, sağlık ocakları, su ve iletişim şebekeleri çok zarar gördü. Daha sonra 1985-87 arasında Şii Emel Hareketi, Yaser Arafat'ın Lübnan'daki askerî gücünü tamamen yok etmek için Filistinlilere karşı bir savaş açtı. Kamplar Savaşı'nda yaklaşık 10 kamp (Beyrut ve Güney Lübnan'daki bütün kamplar) abluka altına alındı. Binlerce Filistinli öldü, yaralandı ve sakat kaldı; çok büyük bir yıkım yaşandı. Bundan sonra mültecile-

rin yıkılan veya ağır hasar gören binalarının yeniden inşasını engelleyen bazı kararlar alındı.

Şu anda Lübnan devletinin mültecilere bakışı nasıl?

Lübnan devleti mültecileri bir güvenlik problemi olarak görüyor, insani ya da sosyal bir mesele olarak değil. Güvenlik problemi olmasının en önemli sebebi, mülteci kamplarının Lübnan devleti otoritesinin dışında kalması. Mültecilerin hayatına dair en ufak bir kolaylaştırmanın, ileride vatandaşlık hakkına dönüşeceği yönünde siyasi ve mezhebî kaygılar da var.

Filistinlilerin en temel problemleri nelerdir?

1987'den bu yana evini yeniden inşa ya da tamir ettirmek isteyen her mülteci, Lübnan güvenlik birimlerinden özel izin almak zorunda. Bazı mülteciler sadece evlerine çimento torbaları getirdikleri için mahkemelerde kaçakçılıktan yargıldılar. Hatta ölülerine mezar yapmak istedikleri için dahi yargılanabiliyorlar.

Temel problemlerden biri mülkiyet hakkı. Lübnan devleti uzun seneler mültecilere yabancı statüsünde muamele etti. Bir yabancıнын Lübnan'da 5000 metrekareye kadar mülk edinme hakkı bulunuyor. Durumu müsait olan Filistinliler bu kanun sayesinde mülk edindiler. Ancak 2001'de Filistinli mültecileri mülkiyet edinmekten men eden bir kanun çıktı. Daha da kötüsü malı mülkü olan bir Filistinli, öldüğü zaman ailesine miras bırakamaz hâle geldi.

En bariz sorunlardan biri de çalışma meselesi. 1959'daki Arap Birliği Zirvesi'nde mültecilere ev sahipliği yapan bütün ülkelerin onları vatandaş kabul etmesine dair bir karar çıktı; sağlık, eğitim ve iş konusunda vatandaş statüsünde olacaklardı. Bu kararın muhatabı devletlerden biri olan Lübnan ise mültecilere "özel statüdeki yabancı" muamelesinde bulundu ve bu çerçevede "mütekabiliyet ilkesi"ni devreye soktu. Bu kanuna göre Filistin devleti Lübnanlılara nasıl davranırsa Lübnan da mültecilere öyle davranacaktı. Hâlbuki Lübnan, mültecilerin bir devleti olmadığını biliyor. Buna rağmen bu uygulamaya devam ederek durumlarını muallakta bırakıyor.

Bütün dünyada yaşananın aksine, Filistinlilerin eğitim seviyesi arttıkça işsizlik de arttı. Lübnan'daki mülteci kamplarında işsizlik %70-80 gibi çok yüksek oranlara ulaştı. Doğrudan işsizliğin yanı sıra bir de dolaylı (gizli) işsizlik var. Mesela bir mühendis manav ya da bir doktor inşaat işçisi olarak çalışmak zorunda kalıyor. Filis-

tinli doktor ve mühendisler kamp dışında ofis açamıyor. Filistinlilere verilen çalışma izinleri, sokak ve bina içi temizliği, ayakkabı yapımı, hamallık gibi sadece insan gücü gerektiren ve Lübnanlıların yapmaya tenezzül etmediği işleri kapsıyor. Hatta inşaat sektöründe işçilerin çoğu zaten Filistinli olduğu için çalışmalarına göz yumuluyor, yoksa kanun bu sektörde çalışmalarına da izin vermiyor.

Lübnan'daki tüm örgütlerin silahsızlandırılmasını öngören, 2004'te BM'den geçen 1559 sayılı karar Filistinlileri nasıl etkiledi? Lübnan devletinin politikalarında herhangi bir değişiklik, bir sertleşme oldu mu?

Silah, Lübnanlıların ve bizim geleneğimizde olan bir şey. Bugün Lübnan'da herkesin, bütün mezheplerin, taifelerin, cihat gruplarının ve siyasi partilerin silahları var. Hatta bazı gruplar bireysel olmayan silahlara da sahip. Lübnan'daki mültecilerin, özellikle de ana kamplarda yaşayanların makineli tüfek, kalaşnikof, M-16, tabanca gibi sadece bireysel silahları var. Ama bunlar Lübnan âdetlerine göre silah bile sayılmıyor. Mülteci kamplarındaki ağır silahlar 1991'de Lübnan ordusuna teslim edilmişti zaten ve mülteciler kamp dışında bireysel silahlarıyla da dolaşmıyorlar.

1559 sayılı BM kararına gelince, bu karar Lübnan içindeki istikrarsızlıklardan dolayı alındı. Kararda öngörülen silahsızlanma, bütün Lübnanlıları ve mülteci kampları dışındaki Filistinlileri kapsıyor, yani Beyrut'un güneyindeki Na'mi ve Damûr bölgeleri ile Bekaa'daki askerî üsleri. Fakat bu üsler zaten sınırlı imkânlara sahip ve ne güvenliğe ne de Lübnan siyasetine herhangi bir etkileri var. 1559 sayılı kararın asıl hedefi Filistinlileri silahsızlandırmak değildi. Göç ve yerleşimle ilgili bazı siyasi hedefleri vardı ve mültecilere baskı yapılmasına sebep oldu.

Son olarak, bazı mülteci kamplarında Hristiyan Filistinliler de yaşıyor. Kamplardaki Hristiyanlarla Müslümanların hayat şartları arasında herhangi bir fark var mı?

Mültecilerin %95'ini Sünni Müslümanlar, kalan %5'ini ise Şiiler, Hristiyanlar ve Dürziler oluşturuyor. %5'lik dilim içindeki en kalabalık nüfus Hristiyanlar, daha sonra Şiiler geliyor, Dürzilerin sayısı ise yok denecek kadar az. Mülteciler Lübnan'a geldiklerinde, Şii ve Hristiyanların pek çoğuna vatandaşlık verildi, özellikle de mal varlığı çok olan Hristiyanlara. Geri kalan Hristiyanlar ise bugün Dbayya ve Mar İlyas kamplarında yaşıyorlar ve sayıları 5000 civarın-

da. Bunlar kamplardaki diğer mültecilerle aynı şartlarda yaşıyorlar. Kanuni olarak aralarında hiçbir farklılık yok ama sosyal olarak istisna durumundalar. Çünkü Hristiyan halk tarafından kabul görüyorlar, özellikle de iş konusunda.

Şunu da eklemek isterim. 1948'de Filistin halkı Lübnan'a geldiğinde yanlarında getirdikleri sermaye, bugünün parasıyla 15 milyar dolar civarındaydı. Gelenlerin %6'sı Filistin'de bankalarda ya da resmî kurumlarda çalışan üst düzey kimselerdi ve başta bugünkü Lübnan havayolları olan Middle East Airlines şirketi olmak üzere Lübnan'da birçok büyük müessesenin kurulmasında katkıları oldu. Filistinliler, hem getirdikleri sermaye hem de beyin göçü sayesinde Lübnan ekonomisini canlandırıp ayağa kaldırdılar.

Mahmud el-Hanefi:²⁴²

“Nehru'l-Bârid Kampı'nın yıkılması ikinci Nakba'dır”

Beyrut, 13 Mart 2009, Cuma

Lübnan'da yaşayan üç grup mültecinin yaklaşık olarak oranları nedir?

Lübnan'da rakamlarla uğraşmak, nükleer sırlar hakkında konuşmak gibidir. Kimse kesin bir rakam veremez, her grup farklı rakamlar dillendirir. Takriben söylemek gerekirse, UNRWA'ya kayıtlı 403.000, kayıtsız 30.000 ve haklarında hiçbir şey bilinmeyenler yani *bidün* kategorisindekiler 3-5.000 olarak tahmin ediliyor. Bazıları bundan daha az, bazıları ise daha fazla mülteci olduğunu söylüyor; hatta Hristiyanlar 600-700.000'e kadar çıkarıyorlar. Rakamlarla oynayarak çeşitli kanunlar çıkarılıyor. Mesela 2001'de meclisten geçen mülk edinme yasağı öncesinde “Filistinlilerin 250.000 dairesi var, izin verirse bütün Lübnan'ı işgal edecekler” söylentisini ortaya attılar.

²⁴² Şahid İnsan Hakları Kurumu işletme müdürüdür.

Peki, hukuki olarak bu üç grup arasında farklılıklar var mı?

Bunların her birinin problemleri farklı. Birinci ve ikinci gruptaki Filistinlilerin Lübnan'da kanunen oturma hakları var; ama üçüncü grubun yok. Birinci gruba özel kimlik kartı ve üç veya beş senelik pasaport veriliyor; bu özel belgeler sayesinde hareket serbestileri var, yurtdışına rahatça gidebiliyorlar. İkinci gruba sadece bir sene geçerliliği bulunan pasaportlar veriliyor. Üçüncü grubun ise hiç tescili yok, dolayısıyla hiçbir hakları yok; deyim yerindeyse "var-yok" olarak yaşıyorlar. Diğer alanlarda ise -mesela mülk edinme, çalışma, dernek kurma hakkı gibi- bütün Filistinliler birçok problem yaşıyor.

***Bidûn*lardan bahsedebilir misiniz? Diğer mültecilerden farklı olarak neler yaşıyorlar?**

Lübnan'da iç savaş devam ederken böyle bir sorun yoktu, daha doğrusu kimse bunların farkında bile değildi. Ama savaş bitince mesele ortaya çıkmaya başladı. *Bidûn*lar tam bir insanlık dramı yaşıyorlar. Sadece kamplarda ikamet edebiliyorlar. Bireysel kanuni kimlikleri olmadığı için hiçbir hizmetten faydalanamıyorlar; ne UNRWA'dan ne de eğitim ve sağlık bakanlıklarından yardım alabiliyorlar. Dolaşım hakları kısıtlı ve tehlikelerle dolu. Evliliklerini ve çocuklarını kayıt altına aldırıyorlar. Problem şu ki Lübnan, sorumluluğu tek başına üstlenmek istemiyor. Çünkü bu konuda Suriye ve Ürdün'ün de sorumluluğu var. Mesela 1970'te Kara Eylül olayları sonucu ölüm korkusu ile Lübnan'a kaçıp gelen mültecilerin pasaportlarını Ürdün yönetimi yenilemedi ve geri dönmelerine de izin vermedi. Lübnan da Ürdün'e topu atıyor. Ortada bir karışıklık var ve o yüzden bu grubun durumu çok kötü, büyük bir insani kriz yaşıyorlar.

Mültecilerin sıkıntılarını çözme konusunda zaman zaman çeşitli girişimler oluyor. Bunlar niçin sonuca ulaşmıyor?

Birincisi, Lübnan devletinin mültecilerin durumunu düzeltme, çözüm getirme noktasında siyasi bir iradesi yok. Zaten onları Lübnan'ın güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görüyor. İkincisi, mezhep dengelerinin değişmesinden korkuluyor. Üçüncüsü Filistinliler arasında siyasi bir otorite, liderlik bulunmuyor. İşte bu üç mesele, Filistinlilerin hayatını zorlaştırıyor, girişimlerin başarıya ulaşmasını engelliyor. Zaten ciddi manada bizimle yardımlaşan bir ku-

rum, bir cemiyet yok. Sorunlarımız hiçbir zaman azalmıyor, aksine sürekli çoğalıyor.

Mesela güvenlik problemiyle bağlantılı olarak Lübnan hükümeti, diğer ülkelerdekilerin aksine, mülteci kamplarını Filistin hududundan uzak bölgelere ve şehirlerin içine yaptırdı, mültecilere hükmetmek kolaylaşsın diye. Hududa en yakın kamp olan Nebatiyye, 1974'te İsrail tarafından yıkıldı ve Lübnan yönetimi tekrar yapılmasına izin vermedi. İki sene sonra da Beyrut'taki Tel ez-Za'tar ve Cisir el-Bâşâ kampları İsrail'e yakın olan bazı Lübnanlılar tarafından yıkıldı. Sonuçta İsrail olsun olmasın, kampları yıkıyorlar, insanlara zarar veriyorlar. En son örneğini Nehru'l-Bârid'de yaşadık. Dış ülkelerin ve uluslararası kurumların baskıları sonucunda bu kampı yeniden inşa etmeye karar verdiler.

Mezhep dengeleri konusuna gelince, bunun güvenlik algılamalarından daha acı bir yönü var. Çünkü bütün cemaatler, Filistin davasını desteklediğini iddia edenler bile, mültecilerin durumunu iyileştirmeye yönelik her adıma mezhep açısından bakıyorlar ve bu nedenle tüm girişimler akamete uğruyor.

Siyasi otorite konusuna gelince, tehditlere karşı koyabilecek bir Filistin yönetimi yok. Ortaya çıkan yönetimler de gerçekten çok zayıf, çok yetersiz; hatta bunlar bazen kazanılmış haklarımızı bile elimizden alıyor. Eğer Filistinlilerin haklarını savunan etkili bir siyasi merci olsaydı, durumumuz çok daha iyi olurdu; Lübnan yönetiminin kararlarını ve icraatlarını fiiliyatta düzeltebilirdi.

Güçlü bir siyasi merciin olmaması, 1982-83'te Arafat liderliğindeki FKÖ'nün ülkeden çıkarılması ile bağlantılı mı? Size göre FKÖ daha önce siyasi bir merci miydi?

1982'den evvel Filistinli mercilerin güçlü olduğu bir vakıa; ama bu, kanuni olarak değil, ellerindeki silah sayesindeydi. İkinci olarak Filistinlilerin hayatını kolaylaştıracak kanunları bunlar çıkaramadılar. Elleri para olduğu hâlde, kampların genişletilmesi ve alt yapı hizmetleri için kullanmadılar. Bütün parayı silaha harcadılar.

Buradan iç savaşa dönelim. İç savaş sırasında Filistinliler neler yaşadı?

Soruyu, Filistinliler neler yaşamadı ki diye sormak daha doğru olur. Aklınıza gelebilecek her türlü felaket yaşandı. Başından sonuna iç savaştan doğrudan etkilendiler. 1975'te mültecilerin bulunduğu bir

otobüsün, Hristiyan bölgesinden geçerken Filistinlilerin kovulmasını savunan radikal Falanjistler tarafından pusuya düşürülerek içindekilerin öldürülmesiyle iç savaş başladı. Yani iç savaşın bahanesi Filistinliler oldu ve bundan sonra savaş ülkenin her yerine yayıldı. Sağcı radikal güçlere karşı milliyetçi güçler başlangıçta Filistinlileri desteklemişti. Ama kısa bir süre sonra her grup kendi içinde mücadeleye tutuştu.

Daha sonra 1982'de İsrail işgali başladı. İşgal ordusu güneydeki ve Beyrut'taki kamplarda çok büyük bir yıkım gerçekleştirdi. Ama İsrail, Filistinlileri Lübnan'dan çıkarma hedefine ulaşamadı. 1985'te ise geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak İsrail tankları güneyden çekilir çekilmez, 15-30 dakika sonra, Emel Hareketi İsrail'in bıraktığı görevi devralarak kampları hemen kuşattı. Böylece Kamplar Savaşı başladı. Güneydeki mülteci kamplarına, evlere girdiler; eşyaları çaldılar; gençleri götürüp işkence yaptılar ve pek çok gencimiz işkenceler sebebiyle hayatını kaybetti. Mesela Raşidiyye Kampı tamamen muhasara altına alındı, içeri giriş-çıkışa kesinlikle izin verilmedi. İçeridekiler ot, kedi, çekirge vb. yiyerek hayatta kalmaya çalıştılar. Bu zor şartlara rağmen Emel milisleri kampa girmeyi başaramadı. Ardından Beyrut'a gelerek buradaki kampları muhasara altına aldılar. Özellikle Şii bölgesi Güney Beyrut'ta yer alan Burcel-Baracna ve Şatila kampları çok daha ağır bir yıkıma uğradı. Bugün bu kamplardaki yıkık evlerin ekseriyeti, İsrail'in değil Emel Hareketi'nin eseri.

Kuzeye gelince, 1982'den itibaren Suriye'nin desteklediği kuvvetler ile Arafat'a bağlı el-Fetih arasında bir bölünme yaşandı. Çatışmalar, Lübnan'daki İslamcılarının da (özellikle de Tevhid Hareketi) desteğiyle Arafat yanlısı Filistinliler ile Suriye ve Suriye yanlısı Filistinliler (Fethu'l-İntifada) arasında idi. Nehru'l-Bârid Kampı büyük bir yıkıma uğradı, çok fazla insan hayatını kaybetti. Bu savaşla da Suriye ve yandaşları amaçlarına ulaşamadılar.

Bekaa'ya gelince, Baalbek şehrinin tam merkezinde çok küçük bir Filistin kampı vardı ve burası da Şiiilerin yaşadığı bir bölgede idi. Ancak bölge Suriyelilerin denetiminde olduğu ve Emel Hareketi de Suriye'den destek gördüğü için burada bir problem yaşanmadı. Beyrut'ta ve Güney Lübnan'da ise Suriye'nin otoritesi olmadığı için çatışmalar çok şiddetli geçti.

İç savaş sırasında Filistinliler kendi aralarında da savaşa tutuştular. Arafat'a bağlı el-Fetih kuvvetleri ile devrimci güçler arasında kamp-

larda çatışmalar yaşandı. Birbirlerine karşı hiç merhamet göstermediler, yaşlıları ve çocukları bile öldürmekten çekinmediler. Sivilere yönelik çok büyük hak ihlalleri oldu. Ayn el-Hilva Kampı'nda iki grup arasındaki çatışmalar, iç savaşın bitmesinden hemen önce, devrimci güçlerin yenilgisiyle sona erdi.

Peki, Filistinli mülteciler iç savaş sonrası dönemde neler yaşadı? Lübnan İç Savaşı bittiğinde, ülkedeki bütün milis güçleri gibi Filistinliler de ağır silahlarını orduya teslim etmek zorunda idi. Elinde ağır silahlar bulunan tek grup olan el-Fetih, Filistinlilerin sivil haklarının verilmesi karşılığında silahları bırakma konusunda Lübnan yönetimiyle uzlaşmaya vardı. Ağır silahları bırakarak kamplara çekildiler; ancak Filistinlilere hakları verilmedi. Silahların teslimiyle müzakere yapılabilecek herhangi bir gücün kalması nedeniyle Filistinliler âdeta kendi kendilerini öldürmüş olduklar. Uzun yıllar süren iç savaşın stratejik hedeflerinden biri, Filistinlilerin Lübnan'daki varlığını yok etmektir. Bu başarısız oldu. Ama hâlihazırda Lübnan'da Filistinlilerin varlığına karşı silahlı olmasa da, hukuki ve insani bir savaş veriliyor.

Bazı Lübnanlılar Filistinlilerin “kötü misafirler” olduğunu söylüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bu ve benzeri sözler sıkça söyleniyor. Bunlar ırkçı ifadeler. Buraya geldiğimizde, birbiri ile rekabet ve denge içinde on yedi taife vardı. Bu nazik dengeler altında hayatta kalma mücadelesi verdik. Çok insafsızca zulümler gördük. Bunların hiçbirisi sır değil. Lübnan'da gerçek manada bir devlet yok, herkes kendi grubunu yönetiyor. Şiilerin, Marunilerin, Dürzilerin, Alevilerin ve diğer grupların kendi devletçikleri var. Bu devletçiklerin tamamı Lübnan devleti olarak nitelendiriliyor; ama ortada gerçek bir devlet yok. Lübnan'daki Filistinliler için “insan artığı”, “varlıkları bir yük”, “fitne kaynağı” gibi birçok olumsuz nitelemelerde bulunuyorlar. Tabii asıl üzücü olan mülk edinme, çalışma gibi kanunların hep bu bakış açısıyla yapılması ve siyasi alanda buna göre hareket edilmesi.

Bugün Lübnan'daki hangi gruplar sizi destekliyor? Filistinlilerin çoğu Sünni. Lübnan'daki Sünnilerin desteği ne boyutta?

Bu da acayip bir konu. Mesele Sünnilik değil. Çünkü mesela Nehru'l-Bârid Kampı'nda evleri yıkan, yağmalayan yine Sünniler-

di... Bu soruya tarafsız bir şekilde ve doğrudan cevap vereceğim. Pratikte bize destek veren herhangi bir grup yok. 2001'de mülkiyeti engelleyen kanun çıkmadan önce meclisteki bütün grupları ziyaret ettik. Ama daha önce kanununun geçmesine müsaade etmeyeceklerini söyleyen Hizbullah da dâhil hiçbirisi bize destek vermedi; kanun meclise geldiğinde bir tek milletvekili dışında herkes lehte oy kullandı. Yani Filistin direnişine her türlü desteği verdiğini söyleyenler, konu Lübnan'daki mülteciler olunca değişiyorlar. Bu nedenle pratikte aralarında hiçbir fark yok.

Hizbullah liderliğindeki Şiiler ile İran, Filistinlileri destekliyor gibi görünüyor. Hatta Hizbullah lideri Nasrallah, "Filistin kırmızı çizgimizdir" demişti.

Bu sözü Nehru'l-Bârid'deki olaylar sırasında söylemişti; ama kamp kıpkırmızı kana bulandığı hâlde fiiliyatta hiçbir şey yapmadılar. Hizbullah'ın Filistinlilerle ilişkileri maslahatlar, çıkarlar birlikteliği ile açıklanabilir. İşgal altındaki topraklar, onlara önemli bir enforsasyon ve halkla ilişkiler imkânı veriyor. Ama mevzu içerideki Filistinlilere gelince, diğer gruplarla aralarında hiçbir ihtilaf olmuyor.

Peki, iç savaş sırasında Hizbullah, Emel ile birlikte Filistinlilere karşı savaştı mı?

İç savaş sırasında zaman zaman bazı Sünni gruplar bile bizimle savaştılar; ama Hizbullah kesinlikle bize silah doğultmadı.

Buradan Nehru'l-Bârid'deki olaylara geçelim. Kampın Lübnan ordusu tarafından yıkılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nehru'l-Bârid, Filistinlilerin yıkılan dördüncü kampı. Burada tam bir felaket yaşandı. Bu kamp ile çevredeki Lübnan muhiti arasında çok güçlü bir toplumsal bağ vardı; karşılıklı evlilikler ve ticari ilişkiler çok fazlaydı. Burası ayrıca ekonomik olarak maddi durumu en iyi olanların yaşadığı (mesela 18 kuyumcu dükkânı vardı), ekonomik özgürlüklerin daha fazla olduğu bir kamptı. En kötü etkisi ise dinî ve toplumsal alanda oldu. Çatışmalar sırasında Filistinliler kampı terk etmiş, yakındaki Beddavi Kampı'na ve diğer yerlere dağılmışlardı. Kamp, Lübnan ordusunun kontrolü altında idi ve hiçbir Filistinlinin girmesine izin verilmedi. Filistinliler evlerine döndüklerinde mobilyalarının ya çalınmış ya da yakılmış veya evlerinin tamamen yıkılmış olduğunu gördüler; üstelik duvarlara da hakarete varan yazılar yazılmıştı. Bundan sonra toplumsal ilişkiler kesildi.

Kamptaki Filistinliler Sünni idi, kampın bulunduğu bölgede de Sünniler yaşıyordu. Şiiilerle daha önce çok problem yaşamıştık ama Sünnilerle ilişkilerimiz çok kuvvetli idi. Bu olayların çok kötü sonuçları oldu. Bu nedenle kampın yıkılışı bizim için ikinci *Nakba*'dır.

Yıkımın müsebbibi olan Fethu'l-İslâm nasıl bir gruptu? Çoğunun yabancı olduğu söyleniyor.

Doğrudur, Fethu'l-İslâm mensuplarının yaklaşık %95'i Filistinli değildi; Suriye, Suudi Arabistan, Cezayir gibi farklı ülkelerden gelen Araplardı. Bunlar pasaportlarıyla gayet normal bir şekilde havaalanından ülkeye girmişlerdi ve olaylardan bir sene evvel Lübnan devletinin izni ve bilgisi dâhilinde kampa gelerek yerleşmişlerdi. Bu süre zarfında kampta Filistinlilerle kaynaştılar. Onlar din-dar, Allah'tan korkan, haramdan kaçınan insanlardı; hayır işleriyle uğraşıyorlardı. Burada mültecilerle evlendiler, insanlara yardım ettiler, alışveriş yaptılar. Ama tabii aralarında gizli işler çevirenler, farklı hesaplar peşinde olanlar da vardı.

Nehru'l-Bârid Kampı'nın yıkımına kadar giden süreç Lübnan ordusu tarafından baştan planlanmış mıydı, yoksa olayların gidişatı mı bunu getirdi?

Kampa yönelik saldırı başlamadan evvel bir dizi olay yaşanmıştı. En son, Trablus'ta evinin etrafı Lübnan güvenlik birimleri tarafından sarılan bir Fethu'l-İslâm mensubunun Nehru'l-Bârid'deki liderlerini arayarak yardım istemesi ve ardından Lübnan askerlerini taşıyan bir otobüsün durdurularak yaklaşık yirmi askerin öldürülmesi bardağı taşıran son damlalar oldu. Bu andan itibaren kendisini bir şeyler yapmak zorunda hisseden Lübnan ordusu, o günün erken saatlerinde kampı bombalamaya başladı. Çatışmanın durması için pek çok müzakere yapıldı. Ama Fethu'l-İslâm savaşçıları son kurşunlarına kadar çarpıştılar. Sonuçta kamp yıkıldı, içindeki savaşçılar ya esir alındı ya da öldürüldü.

Lübnan ordusu genel anlamda ülkedeki diğer pek çok gruptan çok daha iyidir. Muhalifler, özellikle de Hizbullah'a yakın kişiler ordu içinde çoğunluktadır. Ama kampı yıkmaya devam ettiler. Savaşın birkaç aşaması vardı. Başlangıçta yapılan teslim olun çağrısını Fethu'l-İslâm grubu reddetti ve vurmaya başladılar. İkinci aşamada Lübnan ordusu ne yapacağını bilmiyordu. Amerika vurmaya devam etmeleri için onlara silah verdi. İkinci aşamanın sonun-

da yeni kamp yıkılmış ama eski kamp hâla ayakta idi. Mısır hükümeti ve Hüsnü Mübarek yıkmaya devam etmeleri, durmamaları yolunda baskı yaptı. Lübnan ordusuna daha fazla silah verdiler, kamp tamamen yıkılana kadar. Kısaca, Lübnan ordusu büyük bir planın parçası oldu.

Öte yandan İsrail gazetelerinden birine göre bu, Lübnan'daki Filistin meselesine "çözüm" için ABD'nin bir projesiydi. ABD kamplardaki güvenlik probleminin çözülmesi için saldırıdan evvel 6 milyar dolar yolladı. Güvenlik problemi ortaya çıktığında ve baskı yapıldığında göç kapıları açılacak ve Filistinliler ülkeyi terk edeceklerdi. İki ay sonra da çatışmalar başladı.

Abdurrahim Ebu Husayn:²⁴³ **“Lübnan’da Osmanlı tarihi yazımı** **siyasallaşmıştır”**

İstanbul, 27 Mayıs 2009, Çarşamba

Osmanlı döneminde Cebel-i Lübnan’da emirlik yapan Maan ve Şihab ailelerinin bağlı oldukları mezhepler/dinler konusunda literatürde farklı bilgiler var. Bunun sebebi nedir?

Maanlar Dürzi idi. Ama zaman zaman Osmanlı’ya karşı Sünni gibi görünmek zorunda kaldılar. Mesela Maanların en önemli emiri olan Fahreddin, Floransa’da sürgünde iken yaşadığı binadaki odalardan birini mescide çevirerek beş vakit ezan okudu; namaz kılmak için değil, Osmanlı ajanlarının kendisinin Sünni olduğunu rapor etmeleri için. Öte yandan Fahreddin’in Maruni olduğunu iddia edenler de var. Hatta bazı Avrupalılar, onun Haçlı Seferleri’ndeki komutanlardan birinin neslinden olduğunu, diğer bazıları da Maruni olarak vaftiz edildiğini ve İstanbul’da idam edilmeden evvel

²⁴³ Prof. Abdurrahim Ebu Husayn, Beyrut Amerikan Üniversitesi Tarih&Arkeoloji Bölümü öğretim üyesidir.

Maruniliğe geçtiğini iddia ediyor. Fahreddin belki hiçbir dine inanmıyordu, bunu bilemeyiz; ama ailesinin Dürzi olduğu kesin. Şihabiler ise Sünni idi; hatta bugün Şihabilerden Sünni olmaya devam edenler de var. Ama 18. yüzyılın ortasında çoğu Maruniliğe geçti. Yine de Osmanlı yönetimine karşı Sünniymiş gibi davranıyorlardı. Dürzilere karşı ise sanki Dürziliğe ihtida etmiş gibi davranıyorlardı; sonradan Dürzi olunamadığı hâlde. Gerçek şu ki, 18. yüzyılın ortalarından itibaren Lübnan'ı yönetenlerin tamamı Maruni'dir.

Cebel-i Lübnan'da yaşayan unsurların genel olarak Osmanlı yönetimiyle ilişkileri nasıldı?

Lübnan topraklarında yaşayan herkesin farklı tecrübesi vardı. 16. ve 17. yüzyıl Dürzilerin Osmanlı'ya karşı "uzun ayaklanma" dönemi. Osmanlı bu isyanları çok sert bir şekilde bastırdı; köylerini yıktı, dinî kitaplarına el koyarak onları Şam'da yaktı vb. Mesela Fahreddin Maan'ın babası Osmanlı güçlerinden kaçarken öldürüldü. Kendisi hain olduğu gerekçesiyle İstanbul'da idam edildiği için Fahreddin ismi bölgede ünlendi ve Lübnan tarihçiliğinde "Lübnan'ın kurucusu" olarak yansıtıldı. Fahreddin'in erkek kardeşi yine Osmanlı ile savaşta öldürüldü. Oğullarından en az ikisi İstanbul'da babalarıyla infaz edilirken, biri ise küçük yaşta olduğu için kurtuldu ve daha sonra Osmanlı mahkemesinde önemli kişilerden biri oldu, elçilik yaptı, *Kitabu'l-İmtiyaz* adında bir kitap yazdı. Dürzilerin durumu buydu.

Maruniler ise kendi dağ köylerinde yaşadıkları için rahatsız edilmediler. Beyrut ve Trablus'taki Hristiyanların mahrum oldukları hürriyetlerden faydalandılar; yeni kiliseler inşa edebiliyor, ata binebiliyorlardı... 1861'de Cebel Lübnan Mutasarrıflığı kurulduğunda Maruni Kilisesi sahip olduğu ayrıcalıkları sürdürmek istedi. Ancak tabii ki Osmanlı Devleti'ni dikkate almaları gerektiğinin farkındaydılar. Bunun en belirgin olarak yansıdığı alan, Osmanlı sisteminde Patrik, Piskopos gibi din adamlarının Osmanlı devletinden berat alma zorunluluklarıydı. Maruni din adamları başlangıçtan itibaren "Kilisemiz otonomdur" diyerek berat için başvurmayı kabul etmediler. Ama Patrikler İstanbul'a gidip Sultan'ın huzuruna çıkıyorlardı, hatta en az ikisi Sultan'dan nişan almışlardı. Sultan'ın huzuruna çıkıp bağlılık bildirdiğinizde, aslında devletin kiliseniz üzerindeki egemenliğini kabul etmiş olursunuz. Ama be-

rat kabul etmeme konusunda ısrarcı oldular. Nihayetinde Osmanlı ile Maruniler arasında karşılıklı uzlaşmaya dayanan bir ilişki vardı: Osmanlı, egemenliğine saygı duyulduğu sürece bazı şeyleri affediyor, görmezden geliyordu; Maruniler de kendi imtiyazlarına saygı duyulduğu sürece vergi ödüyor, İstanbul'u ziyaret ediyor, Osmanlı'nın tebaası olduklarını kabul ediyorlardı.

Sünniler ise sahillerde yaşıyorlardı ve kendilerini Osmanlı'nın asli unsuru olarak görüyorlardı. Şiilere gelince, onlara karşı sistematik bir sindirme politikası yoktu; ama Şiiliğinde ve Şiiliğini açığa vurmada aşırı gidenler bireysel baskıya uğruyordu.

Mehmed Ali Paşa'nın Lübnan topraklarındaki yönetimi, Cebel-i Lübnan'daki siyasi durumu nasıl etkiledi?

Çok kötü etkiledi. Çünkü dönemin emiri II. Beşir, Maruniler ile Dürziler arasındaki dengeyi biliyordu ve güçlü bir lider hâline gelmesine rağmen bu dengeyi bozmamaya çalışmıştı. Mısırlılar geldiklerinde, bedeli ne olursa olsun Osmanlı'ya karşı mücadeleyi kazanmak istiyorlardı. Bunun için Dürzileri silahsızlandırırken Marunileri silahlandırdılar. Tabii ki Dürziler buna karşı ayaklandılar. Bu isyanı bastırmak için Mısır, kendi düzenli ordularının yanı sıra silahlı Maruni kuvvetlerini de kullandı... Lübnan gibi bir coğrafyada bir tarafın kazancı için diğer tarafın kanını akıtma gibi bir yöntemle baş vuramazsınız, bir tarafı diğerine karşı kullanamazsınız. Aksi bir politika çok kötü sonuçlara yol açar. Nitekim Lübnan'daki Mısır yönetimi iç dengelere çok zarar verdi. Daha önce herkesin kaçtığı Dürziler ile Marunileri birbirine karşı kullanma konusunda Mısırlılar hiç çekinmediler. Çünkü askerî güç peşindeydiler ve nereden gelirse gelsin, gelen askerî gücü kullandılar.

1861'de kurulan Lübnan Mutasarrıflığı başarılı oldu mu?

Evet, kesinlikle. Çünkü Lübnanlılara düşük bir maliyetle iyi işleyen bir yönetim sundu. Ancak Mutasarrıflık ekonomik olarak ayakta kalabilecek durumda değildi. Dağın üzerine kuruluydu. Limanlardan, tarım alanlarından mahrumdu. Trablus ve Beyrut'taki limanlar üzerinden ticaret yapabilmek için gümrük vergisi ödemek zorundaydılar. Dağdaki verimli araziler halkın yaşamını sürdürüleceği, kendi kendine yetebileceği kadar değildi. Bu sebeple dağda yaşayan Lübnanlılar diğer bölgelerin ilhakı için tahriklere başladılar. Yine bu nedenle pek çok Lübnanlı yurtdışına göç etti. Ama Mu-

tasarrıflık Lübnanlılara iyi bir yönetim sundu ve daha önemlisi barışı sağladı.

Mutasarrıflığın kurulmasından sonra Avrupalılar Lübnan'a, özellikle Beyrut'a çok büyük yatırımlar yaptılar. Öyle değil mi?

Evet, Avrupalıların yatırımlarıyla ekonomik olarak Beyrut zenginleşti. Cebel-i Lübnan'a da yatırım yaptılar; mesela Fransızlar ipek fabrikası kurdular. Ama Cebel-i Lübnan zenginleşmedi. Aslında Cebel Osmanlı'nın pek çok bölgesinden daha iyi durumdaydı; ama kendi başına ayakta durabilecek durumda da değildi.

Mutasarrıflık modeli, bugünkü Lübnan yönetim modelinin bir benzeri. O dönemde başarılı olmuştu, bugün neden başarısız?

Çünkü o dönemde bir hakem vardı, yani Osmanlı Devleti vardı. Osmanlı hakemlik rolünü iyi oynamıştı. Daha sonra 1976'dan 2005'e kadar da Suriye bu hakem rolünü oynadı...

Lübnan devletinin kuruluşunun öncesinde ve sonrasında Arap milliyetçiliği ile Lübnan milliyetçiliği arasında bir rekabet, bir mücadele var olageldi. Bu hâlâ devam ediyor mu?

Resmen olmasa da böyle bir rekabetin olduğunu düşünüyorum. Lübnan devletinin 1920'de kuruluşunda, Fransızlar ile Maruniler iki temel etkendi. Öte yandan Lübnan devletinin kurulmasına yol açan bir iç süreç de vardı. Genel olarak Arap milliyetçiliği 1920'lerde Lübnan'ı, Fransızlar ve Maruniler tarafından haksızca Arap milletinden koparılmış, gayrimeşru bir çocuk olarak görüyordu. Bu duygu artık her yerde öldü, Suriye hariç. Çünkü Suriye kendisini Arap milliyetçiliğinin hâmisini olarak görüyor; bu sebeple de Lübnan Suriye'nin bir parçası olmalı diyor. Oysa Lübnan, Suriye ile aşağı yukarı aynı yıllarda bağımsızlığını ilan etti, yani birlikte doğdular. Bugünkü Lübnan'ın bazı bölgelerinin Osmanlı zamanında Bilâdü's-Şâm'ın parçası olması iddiası anlamsız; çünkü bazı Suriye toprakları da Trablus'un bir parçasıydı veya 1877'de Beyrut Mutasarrıflığı'na aitti... Lübnan projesi 1920'de doğduğunda bir proje daha vardı: Kral Faysal'ın temsil ettiği Suriye Arap Projesi. Kral Faysal ile Maruniler arasında müzakereler olmuştu, Suriye Arap Krallığı içinde Cebel-i Lübnan'a otonomi verilmesi düşünülüyordu. 1920'de Büyük Lübnan devletinin Fransızlar tarafından kurulması, Arap milliyetçiliğinin "sırtından vurulması" olarak görüldü. İşte bu, Lübnan milliyetçiliği ile Arap milliyetçiliği arasındaki temel fark.

İttihad ve Terakki yönetiminin Türkleştirme politikası Lübnanlıları nasıl etkiledi? Şam'da ve Beyrut'ta Arap milliyetçisi gençlerin asılması Araplar için travmatik bir olay olarak zikredilir. Bu, Lübnanlıların Osmanlı ve Türk imajını nasıl etkiledi?

Türkleştirme politikası Arap tarih yazıcılığının bir ürünü. Çünkü İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Türkleştirme gibi bir amacı yoktu; genel olarak Alman modelini takip ediyordu ve bu çerçevede yönetimin merkezileştirilmesi politikasını uyguluyordu. Yönetimde tek dil kullanımı söz konusuydu; ama Arapça yok edilmedi, okullarda öğretiliyordu. Araplar, Arap bölgelerinde yerel yönetim dili olarak Arapçanın kullanılmasını istiyorlardı. Tabii ki İstanbul'daki yönetim bunu hoş göremezdi. Bugün Arap tarihçilerinin ve halkın çoğu Türkleştirme politikasının olduğunu düşünse de ben bu görüşe katılmıyorum.

Cemal Paşa'nın idam ettiği şehitlere gelince, bunlar 1916'da savaş şartları altında gerçekleşti. O dönemde Osmanlı Devleti'nin her yerinde şartlar çok kötüydü. Cemal Paşa Arap literatüründe tasvir edildiği gibi bir kasap değildi. Suriye'de birçok modernleşme projesine imza attı, bunları bugün hâlâ görebilirsiniz. Daha önemlisi, Arap şehitlerinin niye idam edildikleri konusudur. Fransızlar, Beyrut'taki konsolosluklarını kapatıp gitmiş ve evraklarını da bırakmıştı. Konsolosluğun tercümanının Cemal Paşa'ya bunu ihbar ettiğini tahmin ediyoruz. Fransızların bu evrakları götürmeleri veya imha etmeleri gerekiyordu, bunu niye yapmadıkları bir soru işareti... Osmanlı birlikleri konsolosluğa girip evraklara el koydu, dokümanlarda töhmet altında bırakılan bütün insanları -Cemal Paşa'nın yakın bir arkadaşı da dâhil- tutukladı. Arap milliyetçiliği ideallerine ulaşmak, Osmanlı'dan kurtulmak için yabancıların yardımına ihtiyaçları vardı; ama idam edilen bazı Arap milliyetçilerine işbirliği teklifi yapılmışsa da onların Osmanlı'ya karşı yabancılarla işbirliği yapmayı reddettiklerini biliyoruz. Teknik olarak, bu insanlar vatan hainliğinden idam edildiler.

Bu olay zihinlerde hâlâ etkili mi?

Evet etkili. Bu konuda ne kadar yazarsanız yazın, popüler algılamaları, insanların kafasındaki tarih anlayışını değiştirmek çok zordur.

Bugün Lübnan tarih yazımında Osmanlı'ya bakış nasıl?

Tek bir bakış açısı yok. Ama Lübnan'da Osmanlı tarihi yazımı ço-

ğunlukla siyasi motivasyonlarla kaleme alınmış, tarih siyasallaştırılmıştır. Tabii daha makul, objektif tarih yazanlar da olmuştur. Ama genel olarak Osmanlı Devleti olumlu tasvir edilmiyor. Yakın zamana kadar Arap milliyetçileri Osmanlı'yı işgalci olarak görüyorlardı. Ama son otuz yıldır bu imaj değişiyor.

Bunun ardındaki sebepler neler?

Artık daha ciddi tarih çalışmaları yapılıyor.

Peki, bunda Arap milliyetçiliğinin eski gücünü yitirmesi etkili oldu mu?

Tabii ki artık Arap milliyetçiliği "dibe vurdu". Siyasi mülahazaların da etkisiyle, mesela Osmanlı'ya yönelik en düşmanca yazılar Suriye'de çıkıyordu; ama son senelerde Suriye'nin Türkiye ile dost olmaya başlamasıyla bu da değişiyor.

Kronoloji

- MÖ 3000-2000:** Fenike hâkimiyeti.
- MÖ 2000-1800:** Amurru hâkimiyeti
- MÖ 1800-1200:** Mısır hâkimiyeti.
- MÖ 1200-900:** Fenikelilerin etkisinde bağımsız şehir-devletlerinin hâkimiyeti.
- MÖ 875-608:** Asur hâkimiyeti.
- MÖ 590'lar-538:** Babil hâkimiyeti.
- MÖ 538-333:** Pers hâkimiyeti.
- MÖ 333-323:** Büyük İskender'in hâkimiyeti.
- MÖ 323-64:** Selevkoslar/Selefkiler Krallığı.
- MÖ 64-MS 395:** Roma hâkimiyeti.
- 395-636:** Bizans hâkimiyeti.
- 636:** Hz. Ömer döneminde Yermük Savaşı'yla Müslümanların hâkimiyetine geçiş.
- 660-750:** Emevi hâkimiyeti.
- 750-977:** Abbasi hâkimiyeti. (Bu dönemde Lübnan toprakları bir ara Tolu-noğulları ile İhşitlerin hâkimiyetine de girdi.)
- 969-:** Fatımi hâkimiyeti. (11. yüzyılın ortalarında kısa bir süre Selçukluların yönetimine geçti. Bir ara müstakil hanedanlıklar da kuruldu.)
- 1099-1291:** Haçlı hâkimiyeti. Beyrut'un kuzeyi ile Trablus arasında Trablus Kontluğu kuruldu (1099-1291); Beyrut, Sayda ve Sur ise Kudüs Krallığı'na bağlandı (1109-1289).
- 1291-1516:** Memlük hâkimiyeti.
- 1516-1918:** Osmanlı hâkimiyeti.
- 1516-1841:** Emirlik sistemi (1516-1697 Maanlar ile 1697-1841 Şihabiler).
- 1831-1840:** Kavalalı Mehmet Ali Paşa idaresindeki Mısır'ın Cebel-i Lübnan'ı işgali.

- 1842-1860:** Kuzeyde Marunilerin, güneyde ise Dürzilerin yönetiminde Çifte Kaymakamlık sistemine geçildi. Bu dönemde Marunilerle Dürziler arasında siyasi ve iktisadi çatışmalar yaşandı.
- 1860:** Marunilerle Dürziler arasında yaşanan iç savaş Fransızların müdahalesiyle sona erdi ve "Cebel-i Lübnan Meselesi" uluslararası bir mesele hâline geldi.
- 9 Haziran 1861:** Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Mutasarrıflık sistemine geçildi.
- 6 Mayıs 1916:** Cemal Paşa, Osmanlı'ya ihanet suçlamasıyla 14 Arap milliyetçisini Beyrut'ta, 7'sini de Şam'da astırdı.
- Mayıs 1916:** I. Dünya Savaşı devam ederken İngilizler ve Fransızlar Osmanlı'nın Arap topraklarının paylaşımını içeren gizli Sykes-Picot Anlaşması'nı imzaladılar.
- 11 Ekim 1918:** Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Beyrut'ta Şerif'in hükümranlığını ilan etmesi üzerine Fransızlar, İngilizlerle birlikte bölgeye asker çıkarak Lübnan topraklarını fiilen işgale başladılar.
- Nisan 1920:** Lübnan ve Suriye topraklarında Fransız mandası kuruldu.
- 1 Eylül 1920:** Cebel-i Lübnan bölgesine Suriye'den koparılan toprakların dâhil edilmesiyle "Büyük Lübnan Devleti" kuruldu.
- 1920-1943:** Fransız mandası dönemi.
- 23 Mayıs 1926:** Lübnan Cumhuriyeti kuruldu ve anayasa kabul edildi.
- 1932:** Son resmî nüfus sayımı yapıldı.
- 1932:** Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi (Suriye Halk Partisi) Antun Saadeh tarafından kuruldu.
- 1936:** Ketaib Partisi (Falanjist hareket) Piyer Cümeyyil tarafından Avrupa'da yükselen faşist hareketten etkilenerek kuruldu.
- Haziran 1941:** II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde Lübnan, Fransızlarla İngilizlerin işgaline uğradı.
- 1943:** Bağımsız Lübnan'ın iç ve dış politikasının temellerini atan sözlü bir uzlaşma olan Millî Misak ilan edildi.
- 22 Kasım 1943:** Lübnan bağımsızlığını ilan etti.
- 31 Aralık 1946:** Fransız birlikleri tamamen çekildi.
- 1948:** Birinci Arap-İsrail Savaşı sırasında Lübnan topraklarına ilk Filistinli mülteci akını yaşandı.
- 23 Mayıs 1949:** Lübnan ile İsrail arasında Birinci Arap-İsrail Savaşı'nı sona erdiren ateşkes imzalandı.
- 1949:** Dürzi lider Kemal Canbulat, Batı Avrupa'daki sosyalist partileri model alarak İlerici Sosyalist Parti'yi kurdu.
- 17 Temmuz 1951:** Lübnan'ın bağımsızlık mücadelesinde en önde gelen isimlerden olan Başbakan Riyad es-Sulh resmî bir ziyaret için gitti-

ği Ürdün'de, Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi'nin bir üyesi tarafından öldürüldü.

8 Mayıs-14 Ekim 1958: İlk iç savaş patlak verdi ve 15 Temmuz'da ABD, Altıncı Filosu'nu yollayarak savaşa müdahale etti.

1967: Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Lübnan'a ikinci Filistinli mülteci akını yaşandı.

Aralık 1968: İsrail'in Beyrut havalimanını bombalaması ve 13 uçağı kullanılmaz hâle getirmesiyle ilk kez Lübnanlılar arasında Filistin meselesi ciddi bir biçimde tartışmaya açıldı.

1969: İlerici Sosyalist Parti lideri Kemal Canbulat, solcu-milliyetçi Müslümanları bir çatı altında toplayan Lübnan Ulusal Hareketi'ni kurdu.

3 Kasım 1969: Lübnan ordu komutanı ile FKÖ arasında Lübnan topraklarında Filistinlilerin haklarını düzenleyen ve İsrail'e yönelik gerilla mücadelesini meşrulaştıran Kahire Anlaşması imzalandı.

1970: Kral Hüseyin'e karşı başarısız darbe girişiminin ardından Ürdün askerleri binlerce Filistinli mülteciyi öldürdü. "Kara Eylül" olaylarının ardından Filistinli direnişçiler Ürdün'den çıkarıldı; Lübnan, İsrail'e yönelik Filistin direnişinin merkezi hâline geldi.

1973: Lübnan ordusu ile Filistinli gerillalar arasında iki hafta devam eden çatışmaların ardından, Lübnan hükümeti ile FKÖ arasında 1968 tarihli Kahire Anlaşması'nı teyit eden ancak gerillaların hareketlerine bazı sınırlamalar getiren Milkart Protokolü imzalandı.

1974: Şiiilerin siyasi taleplerini dillendiren ilk organizasyon olan Mahrumlar Hareketi'nin silahlı kanadı Emel Hareketi kuruldu.

Mayıs-Haziran 1974: Güney Lübnan'daki Filistin mülteci kampı Nebatıye İsrail bombardımanı ile yerle bir edildi.

13 Nisan 1975: Maruni Falanjistlerin Filistinlilerin bulunduğu bir otobüse pusu kurarak 27 kişiyi öldürmelerinin ardından iç savaş başladı.

Kasım 1975: Başkent, Müslüman Batı Beyrut ile Hristiyan Doğu Beyrut olarak ikiye bölündü.

Ocak 1976: Doğu Beyrut'taki Filistin mülteci kampları Tel ez-Za'tar ve Cisir el-Bâşâ Falanjist milislerce kuşatıldı ve yedi ay içinde yerle bir edildi. Bu saldırılar üzerine FKÖ resmen iç savaşa girdi.

Mart 1976: Filistin-Müslüman ittifakı ülkenin çok büyük bir kısmında kontrolü ele geçirdi.

Nisan 1976: Suriye, Hristiyanlar lehine iç savaşa diplomatik olarak müdahil oldu.

Ağustos 1976: Sağcı Hristiyan güçler Lübnan Cephesi altında bir araya geldi.

1 Haziran 1976: Lübnan cumhurbaşkanının talebi üzerine Suriye askerî birlikleri Lübnan'a girdi.

- Ekim 1976:** Arap Birliği'nin girişimiyle Riyad ve Kahire'de yapılan toplantıların ardından ateşkes ilan edildi ve iç savaşın ilk safhası sona erdi.
- Ocak 1977:** 30.000 kişilik Arap Caydırıcı Gücü'nün bir parçası olarak 27.000 Suriye askeri resmen Lübnan'a yerleşti.
- 16 Mart 1977:** Dürzi lider Kemal Canbulat öldürüldü. Bundan sonra Dürzi-Maruni çatışması yeniden başladı.
- 1978:** Suriye-Maruni ittifakı bozuldu.
- Mart 1978:** İsrail Lübnan'ın %10'unu işgal etti (Litani Operasyonu).
- 19 Mart 1978:** BM Güvenlik Konseyi, İsrail'in saldırılarını derhâl durdurması ve Lübnan topraklarından çekilmesini öngören 425 sayılı karar aldı.
- 23 Mart 1978:** Barışı sağlamak üzere UNIFIL birlikleri Lübnan'a gelmeye başladı.
- 31 Ağustos 1978:** Lübnan Şiilerinin dinî lideri ve Emel Hareketi'nin kurucusu İmam Musa es-Sadr, resmî bir ziyaret için gittiği Libya'da kayboldu.
- 1978-79:** Doğu Beyrut'ta Hristiyan gruplar kendi aralarında çatışmaya başladı ve Lübnan Cephesi dağıldı.
- 6 Haziran 1982:** İsrail'in on sekiz sene sürecek Lübnan işgali başladı.
- 18 Ağustos 1982:** İki ay süren Beyrut kuşatmasının ardından İsrail ile FKÖ arasında ateşkes imzalandı.
- 1 Eylül 1982:** FKÖ milisleri İsrail'e karşı direnişlerinin merkezi Beyrut'tan tamamen tahliye edildi.
- 14 Eylül 1982:** Lübnan Güçleri'nin komutanı Beşir el-Cümeyyil, cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra Ketaib Partisi karargâhında toplantı hâlinde iken düzenlenen saldırıda, partinin diğer üst düzey yetkilileriyle birlikte hayatını kaybetti.
- 16-17 Eylül 1982:** İsrail destekli Falanjistler, Sabra ve Şatila mültecilerinde 2000'e yakın Filistinliyi katletti.
- 18 Nisan 1983:** ABD Büyükelçiliği'ne düzenlenen saldırıda 17'si Amerikalı 63 kişi öldü.
- 15 Mayıs 1983:** Lübnan'daki el-Fetih grubu bölündü.
- 17 Mayıs 1983:** İsrail ile Lübnan hükümetleri arasında barışa yönelik ilk anlaşma imzalandı.
- 23 Ekim 1983:** Amerikan ve Fransız üslerine yönelik eşzamanlı intihar saldırılarında 241 Amerikan ve 58 Fransız askeri öldü.
- 29 Ekim 1983:** Suriye'ye baskı amacıyla İsrail-ABD ilişkilerini canlandıran bir anlaşma imzalandı.
- 19-20 Aralık 1983:** FKÖ'nün Trablus'ta yedi ay süren iç çatışmasının ardından Arafat ve 4000 taraftarı Tunus, Cezaayır ve Güney Yemen'e dağılmak zorunda kaldı.

- 5 Mart 1984:** Lübnan Cumhurbaşkanı Emin Cümeyyil, İsrail ile imzaladığı 17 Mayıs Anlaşması'ndan çekildi.
- 30 Mart 1984:** Eylül 1982'de Lübnan'a konuşlanan ve Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerden müteşekkil Çok Uluslu Güç, artan saldırılar ve can kayıpları nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı.
- Şubat 1985:** İsrail'in 1982'deki işgaliyle temelleri atılan Hizbullah, kuruluşunu resmen ilan etti.
- 10 Haziran 1985:** İsrail birlikleri 5 ila 20 kilometrelik "güvenlik bölgesi" hariç Güney Lübnan'dan geri çekildi.
- 1985-87:** Şii Emel örgütü ile Filistinler arasında Kamplar Savaşı yaşandı.
- 21 Mayıs 1987:** 1969'da Lübnan ordu komutanı ile FKÖ arasında imzalanan Kahire Anlaşması, bakanlar kurulu kararıyla ilga edildi.
- 1 Haziran 1987:** Başbakan Reşid Kerami suikasta kurban gitti.
- 22 Eylül 1988:** Cumhurbaşkanı Emin Cümeyyil'in görev süresi doldu. Batı ve Doğu Beyrut'ta iki ayrı hükümet kurulurken ülke, 409 gün boyunca cumhurbaşkansız kaldı.
- 22 Ekim 1989:** 62 Lübnanlı milletvekilinin 22 gün süren müzakerelerinin ardından Taif Anlaşması imzalandı.
- 22 Kasım 1989:** 5 Kasım'da cumhurbaşkanı seçilen Renè Muavvad, bağımsızlık yıldönümü kutlamalarından dönüşünde patlayıcı yüklü bir aracın infilak etmesi sonucu hayatını kaybetti.
- Ekim 1990:** Lübnan-Suriye ortak askerî operasyonu sonucu, Suriye ve Suriye yanlısı milislere karşı "Ulusal Kurtuluş Savaşı"na girişen Mişel Aun, Fransız Büyükelçiliği'ne sığındı ve Paris'e kaçtı. Böylece iç savaş sona erdi.
- 22 Mayıs 1991:** Suriye'ye, Lübnan'ın dış işlerine, savunmasına ve ekonomisine daha fazla müdahale imkânı veren Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması imzalandı.
- Temmuz 1991:** Hizbullah ve Güney Lübnan Ordusu dışındaki milis kuvvetleri, silahlarını bırakma konusunda anlaştı.
- 1 Eylül 1991:** Lübnan ile Suriye arasında, istihbarat paylaşımı ve kaçakların iadesi dâhil tüm askerî ve güvenliğe ilişkin konularda işbirliğini öngören Savunma ve Güvenlik Pakti imzalandı.
- 16 Şubat 1992:** Hizbullah Genel Sekreteri Abbas Musevi, İsrail helikopterlerinin düzenlediği saldırı sonucu ailesiyle birlikte hayatını kaybetti.
- Ağustos/Eylül 1992:** Yirmi sene sonra ilk genel seçimler yapıldı. Ancak Lübnanlıların, özellikle de Hristiyanların ekseriyeti seçimleri boykot etti. Beyrut'ta seçimlere katılım %20'lerde idi.
- Ekim/Kasım 1992:** Güney Lübnan'da Hizbullah ile İsrail birlikleri ve Güney Lübnan Ordusu arasında şiddetli çatışmalar yaşandı.

- Temmuz 1993:** İsrail birlikleri, Hizbullah ve Filistinli direnişçilere karşı Güney Lübnan'da büyük bir operasyon gerçekleştirdi. Operasyonda çoğunluğu sivil 130 Lübnanlı hayatını kaybetti.
- 19 Ekim 1995:** Lübnan Meclisi, anayasada yaptığı bir değişiklikle mevcut Cumhurbaşkanı İlyas el-Hirâvî'nin görev süresini üç sene uzattı.
- 11 Nisan 1996:** İsrail Hizbullah'a yönelik "Gazap Üzümleri" operasyonunu başlattı. On altı gün süren operasyonda çoğunluğu sivil 164 Lübnanlı hayatını kaybetti.
- 18 Nisan 1996:** Kana'daki BM merkezine sığınan sivillerden 102'si İsrail saldırılarında hayatını kaybederken, 150'si de yaralandı.
- 26 Nisan 1996:** Hizbullah ve İsrail, sivilleri ve onların yaşadığı bölgeleri hedef almama konusunda anlaştı.
- Mayıs-Haziran 1998:** 35 sene sonra ilk yerel seçimler yapıldı.
- 15 Ekim 1998:** Ordu Komutanı General Emil Lahud cumhurbaşkanı seçildi.
- 24 Mayıs 2000:** İsrail, Hizbullah direnişi karşısında, on sekiz yıldır işgal ettiği Güney Lübnan'dan çekilmesini tamamladı. İşbirlikçi Güney Lübnan Ordusu da birkaç gün içinde dağıldı.
- 2001:** Suriye 25.000 kişilik birliğini Lübnan'dan geri çekti.
- 24 Ocak 2002:** Lübnan Güçleri'nin önde gelen isimlerinden ve Sabra-Şatilla Katliamı'nın sorumlularından Eli Hubeyka, Belçika'da açılan davada Şaron aleyhine şahitlik yapacağını ilan etmesinden birkaç gün sonra bombalı saldırıyla öldürüldü.
- 2 Eylül 2004:** BM Güvenlik Konseyi, tüm yabancı güçlerin Lübnan'dan çekilmesini ve tüm örgütlerin silahsızlandırılmasını öngören 1559 sayılı kararı aldı.
- 3 Eylül 2004:** Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresi, anayasada yapılan değişiklikle Lübnan meclisi tarafından 29'a karşı 96 oyla üç sene uzatıldı.
- 7 Eylül 2004:** Suriye'nin tutumunu ve anayasa değişikliğini protesto etmek üzere dört bakan istifa etti.
- 1 Ekim 2004:** Suikastlar zincirinin ilk halkasında hedef olan Dürzi Bakan Marvan Hamade, makam aracına yerleştirilen bombanın patlaması sonucu ağır yaralandı. Hamade 7 Eylül'de bakanlıktan istifa etmişti.
- 20 Ekim 2004:** Başbakan Refik Hariri, Suriye'nin Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresinin uzatılmasına yönelik baskılarına tepki olarak istifa etti.
- 14 Şubat 2005:** Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikasta kurban gitti. Beyrut'ta St. George Otel'inin önünden aracıyla geçerken yaklaşık bir tonluk bombanın patlaması sonucu, Hariri'nin yanı sıra yaklaşık 20 kişi daha hayatını kaybetti, aralarında iki bakanın da yer aldığı 100 kişi yaralandı.

- 28 Şubat 2005:** Ülkeyi seçime götürecektir olan Ömer Kerami başbakanlığındaki Suriye'ye yakın hükümet istifa etti.
- 8 Mart 2005:** Hizbullah'ın Beyrut'ta organize ettiği mitinge Suriye taraftarını yüz binlerce Lübnanlı katıldı.
- 14 Mart 2005:** Beyrut'ta Haririlerin Gelecek Hareketi'nin başını çektiği ve suikasttan sorumlu tutulan Suriye'nin Lübnan'dan derhâl çekilmesini ve Lübnan'ın egemenliğini tanımamasını talep eden çok geniş katılımlı bir kitlesel eylem gerçekleştirildi. Lübnan'ın güvenlik ve istihbarat birimlerinin başındaki isimler tutuklandı.
- 7 Nisan 2005:** BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastının araştırılmasında Lübnan otoritesine yardımcı olması amacıyla Uluslararası Bağımsız Araştırma Komisyonu'nun kurulması yönünde 1595 sayılı karar tasarısını kabul etti.
- 18 Nisan 2005:** Refik Hariri'ye yönelik bombalı saldırıda ağır yaralanan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Bâsil Fleyhan, Paris'te tedavi görmekte olduğu hastanede hayatını kaybetti.
- 26 Nisan 2005:** Suriye birlikleri uluslararası baskı nedeniyle Lübnan'dan tamamen çekilmek zorunda kaldı.
- 29 Mayıs-19 Haziran 2005:** Dört turda yapılan genel seçimler neticesinde Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı mecliste çoğunluğu sağladı. Seçimlere katılım %45,8 idi.
- 2 Haziran 2005:** *En-Nehar* gazetesi yazarlarından Filistin asıllı profesör Samir Kasir, suikast sonucu hayatını kaybetti.
- 21 Haziran 2005:** Lübnan Komünist Partisi eski Başkanı George Havi suikast sonucu hayatını kaybetti.
- 12 Temmuz 2005:** Cumhurbaşkanı Lahud'un damadı olan Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İlyas Murr bombalı saldırıdan yaralı olarak kurtuldu.
- 25 Temmuz 2005:** İç savaşta Lübnan Güçleri'nin komutanlığını yürüten Samir Ca'ca'nın müebbet hapis cezası affedildi ve Ca'ca siyasete geri döndü.
- 20 Ekim 2005:** Alman Savcı Detlev Mehlis öncülüğündeki araştırma komisyonunun hazırladığı rapor doğrultusunda BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastına Suriyeli üst düzey yetkililerle onların Lübnan'daki müttefiklerinin karıştığını açıkladı.
- 12 Aralık 2005:** *En-Nehar* gazetesi sahibi ve milletvekili Cibran Tueyni suikast sonucu hayatını kaybetti.
- 15 Aralık 2005:** Savcı Detlev Mehlis ve Lübnan hükümetinin isteği doğrultusunda BM Güvenlik Konseyi, 1644 sayılı kararıyla Hariri soruşturmasının uzatılmasına karar verdi.

- Şubat 2006:** Hizbullah lideri Hasan Nasrallah ile Ulusal Özgürlük Hareketi lideri Mişel Aun arasında imzalanan mutabakat zaptı ile iki grup seçim kanununda reform, güvenlik, insan hakları ve dış ilişkiler gibi pek çok konuda işbirliği konusunda uzlaştı.
- 29 Mart 2006:** BM Güvenlik Konseyi, Hairiri suikastına ilişkin soruşturmanın genişletilmesi ve uluslararası özel bir mahkemenin kurulması için Genel Sekreterliğin Lübnan hükümetiyle müzakerelere başlamasını içeren 1664 sayılı kararı kabul etti.
- 12 Temmuz 2006:** Hizbullah'ın sekiz askerini öldürmesi ve ikisini de kaçırmaları üzerine İsrail Lübnan'a savaş açtı.
- 11 Ağustos 2006:** BM Güvenlik Konseyi, Hizbullah ile İsrail arasındaki çatışmalara son verilmesi çağrısı yapan 1701 sayılı kararı oybirliğiyle kabul etti.
- 14 Ağustos 2006:** 1701 sayılı BM kararının İsrail ve Lübnan tarafından kabul edilmesiyle ateşkes sağlandı.
- 2 Eylül 2006:** Hariri suikastını soruşturan ekiple bağlantılı üst düzey güvenlik görevlisi Yarbay Samir Şehade yaralandı.
- 5 Eylül 2006:** Türk askerinin Lübnan'daki BM gücünde görevlendirilmesine ilişkin tezkere 192'ye karşı 340 oyla TBMM'de kabul edildi ve ilk birlikler 19 Ekim'de Lübnan'a gönderildi.
- 10 Kasım 2006:** Güvenlik Konseyi Refik Hariri suikastına ilişkin uluslararası mahkemenin kurulmasını içeren BM kararını Lübnan hükümetinin onayına sundu.
- 11 Kasım 2006:** Hizbullah öncülüğündeki muhaliflerin siyasi taleplerinin kabul görmemesi üzerine hükümetteki Şii bakanların tamamı istifa etti.
- 13 Kasım 2006:** Hükümet, BM'nin Hariri suikastına ilişkin uluslararası bir mahkeme kurulması kararını onayladı.
- 21 Kasım 2006:** Sanayi Bakanı ve Ketaib Partisi Milletvekili Piyer el-Cümeyyil öldürüldü.
- 1 Aralık 2006:** Millî mutabakat hükümeti kurulması ve erken seçime gidilmesi gibi taleplerle Hizbullah önderliğindeki muhalefet, Başbakanlık önünde çadırlar kurarak protesto eylemlerine başladı. Bu eylemler Mayıs 2008'de sona erdi.
- 23 Ocak 2007:** Muhalefetin çağrısıyla hükümeti protesto için başlatılan genel grevde, muhalefet ile hükümet taraftarları arasında çıkan çatışmalarda 3 kişi öldü ve 100'den fazla kişi de yaralandı.
- 25 Ocak 2007:** Paris'te yapılan III. Donörler Konferansı'nda, mali reformlar ile özelleştirmede ilerleme sağlanması şartıyla, Lübnan'a 7,6 milyar dolar tutarında yardım ve kredi sağlanması kabul edildi.

- 20 Mayıs-2 Eylül 2007:** Lübnan ordusu ile Fethu'l-İslâm örgütü arasında şiddetli çatışmalar yaşandı ve Filistin mülteci kampı Nehru'l-Bârid'in büyük bir kısmı çatışmalar sırasında yerle bir oldu.
- 30 Mayıs 2007:** BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastı zanlılarının yargılanması için özel bir uluslararası mahkeme kurulmasını öngören 1757 sayılı kararını kabul etti.
- 13 Haziran 2007:** Suriye karşıtı milletvekili Velid Eydu bombalı saldırı sonucu hayatını kaybetti.
- 19 Eylül 2007:** Milletvekili Antuvan Çanim aracına yerleştirilen bombayla öldürüldü.
- 23 Eylül 2007:** Cumhurbaşkanı seçimleri, Hizbullah'ın başını çektiği muhalefetin meclisi boykot etmesi nedeniyle yeterli sayıda milletvekili toplanmadığı için ilk defa ertelendi.
- 15 Ekim 2007:** 2006'daki savaşta ölen bir İsrail askerinin cesedine karşılık bir Lübnanlı esir ile iki Lübnanlı cesedi mübadele edildi.
- 24 Kasım 2007:** Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresi, yenisi seçilemeden doldu ve yetkileri bakanlar kuruluna geçti.
- 12 Aralık 2007:** Lübnan ordusunun ikinci ismi olan ve ordu komutanı olması beklenen General Fransuva el-Hac aracına konulan bombayla öldürüldü.
- 25 Ocak 2008:** Refik Hariri suikastını soruşturan istihbarat yetkilisi Visam İyd öldürüldü.
- 30 Ocak 2008:** 2006 Savaşı'nı soruşturmak için İsrail'de kurulan Winograd Komisyonu, raporunu açıkladı ve savaşta İsrail'in ciddi hatalar yaptığı sonucuna vardı.
- 12 Şubat 2008:** Suriye'de yaşayan Hizbullah'ın en önemli komutanlarından İmad Muğniye, Şam'da İsrail tarafından düzenlenen bir bombalı saldırı sonucu öldürüldü.
- 7-13 Mayıs 2008:** Hizbullah ile Lübnan hükümetine yakın gruplar arasında patlak veren çatışmalarda 81 kişi öldü, 250 kişi yaralandı.
- 25 Mayıs 2008:** Eylül 2007'den itibaren 19 defa ertelenen cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı ve Ordu Komutanı General Mişel Süleyman 118 oyla cumhurbaşkanı seçildi.
- 11 Temmuz 2008:** 30 bakanlıktan 11'inin 8 Mart, 16'sınının 14 Mart İttifakı'na ayrıldığı, 3 bakanı ise cumhurbaşkanının atadığı ve 8 Martçılara veto hakkı tanıyan millî mutabakat hükümeti kuruldu.
- 16 Temmuz 2008:** Temmuz 2006'da Hizbullah'ın kaçırıldığı 2 askerinin cesedine karşılık İsrail, 5 Lübnanlı mahkûmu serbest bıraktı ve 200'den fazla Lübnanlı ile Filistinlinin de cesetlerini iade etti.
- 10 Eylül 2008:** Lübnan Demokratik Partisi lideri Talal Arslan'ın sağ kolu Dürzi milletvekili Salih Aridi bombalı saldırı sonucu öldürüldü.

- 16 Eylül 2008:** Siyasi sorunları aşabilmek ve ulusal savunma stratejisi ile güvenlik konularına yönelik ortak bir zemin üzerinde görüş birliğine varmak üzere Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman başkanlığında iktidar ve muhalefet temsilcileri Ulusal Diyalog toplantılarına başladı.
- 14-15 Ekim 2008:** Lübnan ile Suriye karşılıklı büyükelçilik açma konusunda anlaşma imzaladı.
- 1 Mart 2009:** Refik Hariri suikastı ile ilgili Lahey'de kurulan Lübnan Özel Makemesi görevine başladı.
- 29 Nisan 2009:** Refik Hariri suikastıyla bağlantısı olduğu şüphesiyle 44 aydır tutuklu bulunan Lübnan'ın askerî ve güvenlik birimlerinin başındaki dört general delil yetersizliğinden serbest bırakıldı.
- 7 Haziran 2009:** Lübnan'da yapılan genel seçimlerde 14 Mart İttifakı mecliste çoğunluğu yeniden elde etti. Seçimlere katılım %52,3 gibi Lübnan için rekor sayılabilecek bir orana ulaştı.
- 9 Kasım 2009:** 14 Mart ile 8 Mart ittifakları arasında beş ay süren pazarlıkların ardından millî mutabakat hükümeti kuruldu ve Saad Hariri başbakan oldu.

Kaynakça

KİTAPLAR

- Acar, İrfan. *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Akar, Mustafa. *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-61)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Akarlı, Engin. *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. University of California Press, 1993.
- Alağa, Joseph Elie. *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*. Leiden: Amsterdam University Press, 2006.
- Cobban, Helena. *The Making of Modern Lebanon*. Londra: Hutchinson, 1985.
- Collelo, Thomas (ed.). *Lebanon: A Country Study*. Washington: Library of Congress, 1989.
- Corm, Georges. "The Disintegration of Lebanon: 1975-76", *Fragmentation of the Middle East*. Londra: Hutchinson Education, 1988.
- Deeb, Marius. *The Lebanese Civil War*. New York: Praeger Publishers, 1980.
- Fraze, Charles A. *Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu (1453-1923)*, Cemile Erdek (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Haneî, Muhammed. "El-Vâkıu'l-Kânûnî li-Lâciîn el-Filistînîn fî Lubnân", *Evdâu' el-Lâciîn el-Filistîniyyîn fî Lubnân*. Muhsin Muhammed Salih (ed.). Beyrut: Zeytune Merkezi, 2008.
- Hughes, Matthew. "Collusion across the Litani? Lebanon and the 1948 War", *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948*. Avi Shlaim (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Huveydi, Ali. "Tevzîi' el-Coğrâfi ve ed-Dimoğrâfi li el-Lâciîn el-Filistîni fî Lubnân", *Evdâu' el-Lâciîn el-Filistîniyyîn fî Lubnân*. Muhsin Muhammed Salih (ed.). Beyrut: Zeytune Merkezi, 2008.

- Issawi, Charles. "The Historical Background of Lebanese Emigration, 1800-1914", *The Lebanese in the World, A Century of Emigration*. Albert Hourani ve Nadim Shehadi (ed.). Londra: The Centre for Lebanese Studies, 1992.
- Kabbânî, Nizar. *Ben Beyrut - Bir Kentin Günlükleri*. (çev.) İbrahim Demirci. Ankara: Hece Yayınları, 1999.
- El-Khalil, Ali. "The Role of the South in Lebanese Politics", *Lebanon A History of Conflict and Concensus*. Nadim Shehadi ve Dana Haffar Mills (ed.). Londra: I.B.Tauris & Co. Ltd., 1988.
- Mackey, Sandra. *Lebanon: Death of a Nation*. New York: Anchor Books, 1991.
- McDowall, David. *Lebanon: A Conflict of Minorities*. Londra: Minority Rights Group, 1996.
- McGowan, Afaf Sabeh. "Historical Setting", *Lebanon a Country Study*. Thomas Collelo (ed.). Washington: Library of Congress, 1989.
- Nakhleh, Issa. "Israeli War Crimes Committed in Lebanon in 1978 and 1982", *Encyclopedia of the Palestinian Problem*. New York: Intercontinental Books, 1991.
- Pehlivanoğlu, Öner. *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.
- Salibi, Kamal. *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*. Londra: I.B. Tauris & Co. Ltd., 1993.
- Selam, Selim Ali. *Beyrut Şehremini'nin Anıları (1908-18)*. Hassan Ali Hallak (haz.), Halit Özkan (çev.). İstanbul: Klasik, 2005.
- Sirriyyeh, Hussein. "The Palestinian Armed Presence in Lebanon since 1967", *Essays on the Crisis in Lebanon*. Roger Owen (ed.). Londra: It-haca Press, 1976.
- Spagnolo, John P. "Franco-British Rivalry in the Middle East and its Operation in the Lebanese Problem", *Lebanon: A History of Conflict and Concensus*. Nadim Shehadi ve Dana Haffar-Mills (ed.). Londra: I.B.Tauris & Co. Ltd., 1988.
- Winslow, Charles. *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*. Londra: Routledge, 1996.
- Zamir, Meir. *The Formation of Modern Lebanon*. New York: Cornell University Press, 1988.
- Exodus: A Photopack of the Palestinian Expatriation in Lebanon*. Palestinian Center for Justice-Sweden ve The Palestinian Association for Human Rights (Witness), 2007.
- TDV İslam Ansiklopedisi*, "Lübnan", Cilt. 27.

MAKALELER

- Abdelnour, Ziad K. "Syria and the Presidential Succession in Lebanon", *Middle East Intelligence Bulletin*. Şubat-Mart 2004, Cilt. 6, Sayı. 2/3.
- Abukhalil, As'ad. "Lebanon: Key Battleground for Middle East Policy", *Foreign Policy in Focus*. Cilt. 5, Sayı. 2, Şubat 2000.

- Arar, Tareq. "Palestinians Exiled in Europe", *Al-Majdal*. Sayı. 29, İlkbahar 2006.
- Athoğlu, Yasin. "Lübnan'da Seçimler ve Siyasal Bölünmüşlük", *Stratejik Yorum*. Sayı. 120, TASAM, 24 Haziran 2005.
- Cobban, Helena. "Hizbullah's New Face", *Boston Review*. Nisan-Mayıs 2005, <http://bostonreview.net/BR30.2/cobban.php>.
- Dağ, Ahmet Emin. "Lübnan yeni bir iç savaşa hazırlanıyor", *Düşünce Gündem*. Sayı. 12, Kasım 2005.
- . "Ortadoğu'da karşılıklı geri adımlar", *Anlayış*. Sayı. 63, Ağustos 2008.
- Dawisha, Adeed. "The Motives of Syria's Involvement in Lebanon", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984.
- Deeb, Marius K. "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, İlkbahar 1984.
- Dölen, Emre. "Kartpostallarla Geçmişte Beyrut", *Tarih ve Toplum*. Temmuz 1995, Sayı. 139.
- Eisenberg, Laura Zittrain. "Israel's South Lebanon Imbroglio", *Middle East Quarterly*. Haziran 1997.
- Harris, William. "The Crisis of Democracy in Twentieth-Century Syria and Lebanon", *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*. Cilt. 5, Sonbahar 1996.
- Khalidi, Rashid. "The Palestinians in Lebanon: Social Repercussions of Israel's Invasion", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, İlkbahar 1984.
- El-Khazen, Farid. "Ending Conflict in Wartime Lebanon: Reform, Sovereignty and Power, 1976-88", *Middle Eastern Studies*. Cilt. 40, Sayı. 1, Ocak 2004.
- Kliot, N. "The Collapse of the Lebanese State", *Middle Eastern Studies*. Cilt. 23, Sayı. 1, Ocak 1987.
- Kor, Z. Tuba. "İşte Batı'nın Yeni Ortadoğusu!", *Düşünce Gündem*. Sayı. 22, Eylül 2006.
- . "İşgal ve iç savaşın adı BOP", *Anlayış*. Sayı. 42, Kasım 2006.
- . "Annapolis'in ardından Lübnan ve Filistin", *Anlayış*. Sayı. 56, Ocak 2008.
- . "Lübnan'da uzlaşmanın ömrü ne kadar?", *Anlayış*. Sayı. 61, Haziran 2008.
- Luft, Gal. "Israel's Security Zone in Lebanon-A 'Tragedy'?", *Middle East Quarterly*. Eylül 2000.
- Muir, Jim. "Lebanon: Arena of Conflict, Crucible of Peace", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984.
- Narlı, Nilüfer. "A Journey to Lebanon, Jordan and Syria: Observations on Turkish-Arab Relations", *Turkish Review of Middle Eastern Studies*. Sayı. 10, 1998/99.

- Natur, Suhail. "Palestinians in Lebanon and Right to Work Amendment to Allow More Refugees Access to Employment", *Al-Majdal*. Sayı. 27, Sonbahar 2005.
- Phares, Walid. "Liberating Lebanon", *Middle East Quarterly*. Aralık 1996.
- Quandt, William B. "Reagan's Lebanon Policy: Trial and Error", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984.
- Schiff, Ze'ev. "Lebanon: Motivations and Interest in Israel's Policy", *The Middle East Journal*. Cilt. 38, Sayı. 2, Bahar 1984.
- Salem, Paul E. "Superpowers and Small States: An Overview of American-Lebanese Relations", *The Beirut Review*. Sayı. 5, İlkbahar 1993.
- Sedgwick, Robert. "Education in Lebanon Today", *World Education News & Reviews (WENR)*. Ocak/Şubat 2000, Cilt. 13, Sayı. 1.
- Tür, Özlem ve Veysel Ayhan. "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Ortadoğu*. Sayı. 5.
- Uygur, Hakkı. "Kim bu Hizbullah?", *Anlayış*. Eylül 2006.
- "Michel Aun: 'If Lebanon Fails, So Does The Middle East'", *Middle East Quarterly*. Aralık 1995, Cilt. 2, Sayı. 4.

RAPORLAR

- Haddad, Rola. "Education in Lebanon". <http://csrd.lau.edu.lb/Publications/StudentReports/Education%20in%20Lebanon.htm>.
- Koçak, İnan. "Lübnan Ülke Raporu", KOSGEB, Kasım 2004. http://www.turkarap.org/tr/dokuman_indir.php?id=18&fileType=application/msword&fileName=Lubnan%20Ulke%20Raporu.doc.
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labour. "Country Reports on Human Rights Practices-2000", 23 Şubat 2001. www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2000/nea/800.htm.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. "Lübnan Ülke Bülteni-Mart 2008". http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/110/bülten%20ocak%202008_TR.pdf.
- European Commission. "European Neighbourhood Policy: Country Report, Lebanon", 2 Mart 2005, SEC (2005) 289/3. http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/pev/crfinal_mar05.pdf.
- Foundation for Human and Humanitarian Rights-Lebanon. "The State of Human Rights in Lebanon, 1999: An Overview", *Middle East Intelligence Bulletin*. Cilt. 2, Sayı. 2, Şubat, 2000.
- Human Rights Watch Report. "Flooding South Lebanon: Israel's Use of Cluster Munitions in Lebanon in July and August 2006", Şubat 2008, Cilt. 20, Sayı. 2 (E). <http://www.hrw.org/reports/2008/lebanon0208/lebanon0208webwcover.pdf>.
- Rassemblement Canadien pour le Liban (RCPL). "History of Lebanon: From Prehistory to 2004", Aralık 2004.

- SETA Lübnan Raporu. "Lübnan'da İstikrar Arayışları", Aralık 2006.
- "Country Assessment, Lebanon", Ekim 2001. http://www.asylumlaw.org/docs/lebanon/ind0402_lebanon_ca.pdf.
- T.C. Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. Ocak-Şubat 2009 Lübnan Raporu. <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/RL/Ocak-Subat%202009.doc>.
- The Baddawi/Nahr el Bared Child Protection Network. "Participatory Rapid Assessment Report, Nahr el Bared camp returnees", 3 Kasım 2007.

BASIN

- Al-Ahram Weekly On-line*. "Living, neither here nor there", 21-27 Nisan 2005, Sayı. 739. <http://weekly.ahram.org.eg/2005/739/re7.htm>.
- Akşam*. Hüsnü Mahalli, "Lübnan'a dikkat", 2 Mayıs 2009.
- Asiantimes*. Sami Moubayed, "Nasrallah and the three Lebanons", 3 Ağustos 2006.
- BBC News*. Natalia Antelava, "Lebanon cabinet deal signals Syrian return", 25 Kasım 2009.
- . Jim Muir, "How far will US support for Lebanon go?", 22 Mayıs 2009.
- . "Lebanese army sends troops north", 11 Mayıs 2008.
- . "US Vice-President Joe Biden visits Lebanon", 22 Mayıs 2009.
- . "Middle East crisis: Facts and figures", 31 Ağustos 2006.
- El-Cezire*. Todd Baer, "The scramble for votes", <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/05/200953113272722472.html>.
- . "Lebanon's election system", Haziran 2009, <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/06/200962114819360431.html>.
- . "Timeline: Lebanon", 4 Haziran 2009, <http://english.aljazeera.net/focus/lebanon2009/2009/06/200961145224882101.html>.
- CNN Türk*. "Lübnan'da şiddetin bilançosu: 81 ölü", 12 Mayıs 2008.
- . "Lübnan ordusu operasyonu tamamladı", 2 Eylül 2007.
- Dünya Bülteni*. "UNIFIL komutanı İsrail'i suçladı", 15 Ağustos 2008, <http://www.dunyabulteni.net>.
- Radikal*. Joschka Fischer, "AB güvenliği için Ortadoğu'ya gitmeli", 6 Eylül 2006.
- . "Savaşın Bilançosu Korkunç", 15 Ağustos 2006.
- The Daily Star*. Hamza Hendawi, "Hizbullah's growing regional role piques Arab governments", 22 Mayıs 2009.
- . Rami G. Khouri, "Four days that changed the Middle East", 12 Mayıs 2008.
- . "The Cairo Agreement", http://www.dailystar.com.lb/researcharticle.asp?article_id=42.
- Time*. "World Notes Lebanon", 23 Mart 1992.
- Timeturk*. Rannie Amiri, "Lübnan seçimlerini anlamak" 4 Mayıs 2009, <http://timeturkcom.xn--ler-1la8h.net/lubnan-secimlerini-anlamak-69215-haberi.html>.

- Vakit. Ahmet Varol, "1701 No'lu Tuzak", 17 Ağustos 2006.
- . Ahmet Varol, "Nehru'l-Bârid'e Sinyora Komplosu", 21 Temmuz 2007.
- Yakındoğu Haber*. Alptekin Dursunoğlu, "Hizbullah 1701'i tehditten fırsata dönüştürüyor", 13 Kasım 2006, http://www.yakindoguhaber.com/yazi_detay.php?Yazi_id=150&yazar=1.
- . "Nasrallah'ın basın toplantısındaki konuşmasının tam metni", 10 Mayıs 2008, http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=4941.
- . "Doha Anlaşması'nın maddeleri", 21 Mayıs 2008, http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=4992.
- Zaman*. Muhammed Nureddin, "Lübnan Suikastlarla Sarsıldı, Peki Ne Oluyor?", 23 Haziran 2005.
- . Stephen Zunes, "Washington, İsrail'i Nasıl Kışkırttı?", 27 Ağustos 2006.
- . "Suriye, 12 bin askerini yitirdi", 27 Nisan 2005.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Abdel Salam, Mohamed. "Between the street and the regimes", *Bitterlemons-International*, Sayı. 29, Cilt. 4, 3 Ağustos 2006, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=143#588>.
- Al-Amin, Esam. "What Really Happened in the Lebanese Elections?", <http://www.counterpunch.org/amin06122009.html>.
- CIA-The World Factbook. "Lebanon-2008", <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/le.html>.
- Eren, İsa. "İsrail ve Arap Ülkeleri Arasındaki Esir Değişimi Anlaşmaları (1949-2008)", 22 Mayıs 2008, http://www.velfecr.com/yazi_detay.php?Yazi_id=1130&yazar=82.
- European Forum for Democracy and Solidarity. "Elections and Political Situation", <http://www.europeanforum.net/country/lebanon>.
- Ghazi, Ayman. "Politics in Lebanon, Foreign Relations", <http://www.ghazi.de/foreign.html>.
- Global Security, "Lebanese Armed Forces Command Structure", <http://www.globalsecurity.org>
- . "Lebanon - Overview".
- . "Lebanon - History".
- . "Lebanon: Religious Sects".
- Harnisch, Chris. "2009 Lebanese Parliamentary Elections", 12 Haziran 2009, <http://www.irantracker.org/analysis/2009-lebanese-parliamentary-elections>.
- Human Rights Watch. "'Disappearances' in Lebanon", 13 Nisan 2000, <http://www.hrw.org>.
- . "Syria/Lebanon- Disappearances in Lebanon by Syrian Security Forces", 29 Mayıs 1997.

- . "Free Speech Punished in Lebanon", 27 Nisan 2000.
- . "Israel is Responsible for Abuses in Khiam Prison", 28 Ekim 1999.
- . "Israel/Lebanon, 'Operation Grapes of Wrath', The Civilian Victims", 1997 Report.
- . "Lebanon: Restrictions on Broadcasting, in whose Interest?", 1997 Report.
- Kodmani-Darwish, Basma. "Lebanon's Place in the Region", *Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs*. <http://www.passia.org/seminars/96/lebanons.htm>.
- Krayem, Hassan. "The Lebanese Civil War and The Taif Agreement", Beyrut Amerikan Üniversitesi, <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/conflict-resolution.html>.
- Lebanese Global Information Center. "History of Lebanon", <http://www.lgic.org/en/history.php>.
- Makdisi, Samir ve Sadaka Richard. "The Lebanese Civil War, 1975-90". Lecture ve Working Paper Series (2003, Sayı. 3), Beyrut Amerikan Üniversitesi, Maliye Ekonomisi Enstitüsü. <http://wwwlib.aub.edu.lb/~webifeco/downloads/lecture.pdf>.
- Now Lebanon*. "March 14 - March 8 MPs", 11 Haziran 2009, <http://nowlebanon.com>.
- . "The Taif Agreement".
- . "The Lebanese Constitution".
- . "Memorandum of Joint Understanding between Hezbollah and the Free Patriotic Movement", 6 Şubat 2006.
- . "Security Council Resolution 1559", 2 Eylül 2004.
- . "Security Council Resolution 1701", 11 Ağustos 2006.
- . "The Doha Agreement".
- Sayigh, Rosemary. "The Prospects for the Palestinian Economy", *Middle East International*. 10 Ağustos 2001. http://www.arts.mcgill.ca/mepp/new_prn/research/papers/sayigh.htm.
- Shaoul, Jean. "Sharon's War Crimes in Lebanon: The Record", 22 Şubat 2002. <http://www.wsws.org/articles/2002/feb2002/sab-f22.shtml>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Lübnan Ekonomik İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr>.
- . "Genel Görünüm".
- Tristam, Pierre. "Lebanese Presidential Elections: Defined by Strife", <http://middleeast.about.com/od/lebanon/a/me071023.htm>.
- UNDP. "Briefing Report: Living Conditions in Lebanon", <http://www.undp.org.lb>.
- UNIFIL. <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unifil/index.html>.
- UNRWA. Palestinian Refugees. "Lebanon Refugee Camp Profiles", <http://www.un.org>.

- . "Establishment of UNRWA".
- . "Where Do The Refugees Live?".
- . "Statistics".
- . "Annual Report Of The Department Of Health 2007".
- Varol, Ahmet. "Lübnan". www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya4/1083.html.
- Wikipedia. "List of Lebanese People", <http://en.wikipedia.org>.
- . "Refik Hariri".
- "Delegation of the European Commission to the Republic of Lebanon", <http://www.dellbn.ec.europa.eu/en/index.htm>
- "Education in Lebanon (General View for 2000/2001)", http://www.laes.org/pages/education%20in%20lebanon/Education2000_2001.htm.
- "İsrail, Hizbullah ile esir değişimini onayladı", 30 Haziran 2008, <http://www.guncel.net/gundem/dunya/2008/06/30/israil-hizbullah-ile-esir-degisimini-onayladi/lubnan>.
- Ethnologue: Languages of the World, "Languages of Lebanon", http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=Lebanon.
- "Lebanon", *Encyclopedia of the Orient*. <http://i-cias.com/e.o/lebanon.htm>.
- "Lübnan'ın topraklarında ölüm tohumları", Pusula, <http://www.pusula.tv/detail.asp?Gundem=2091>.
- "Profiles of Lebanon's presidents since independence", *Lebanonwire*, 25 Mayıs 2008, <http://www.lebanonwire.com/0805MLN/08052502AGC.asp>.
- "Republic of Lebanon". <http://www.me-schools.com/countries/lebanon.htm>.
- "Seyyed Hasan Nasrallah's Autobiography", 10 Ağustos 2006, <http://www.fas.org/irp/news/2006/08/nasrallah.html>.
- "The EU's Relations with Lebanon". http://europa.eu.int/comm/external_relations/lebanon/intro.
- "Corruption yes but the focus should be the increased sectarianism!", 24 Nisan 2009, <http://lebelections.blogspot.com/2009/04/corruption-yes-but-focus-should-be.html>.
- "Government outlook: Lebanon's Cabinet splits will hamper effective action", 16 Kasım 2009, <http://www.zawya.com/story.cfm/sidZAW-YA20091117054539>.
- "Why did Israel withdraw from South Lebanon in 2000?", <http://israelipalestinian.procon.org/viewanswers.asp?questionID=000529>.

İndeks

- I. Dünya Savaşı 2, 11, 34, 139, 151
II. Dünya Savaşı 2, 12, 37, 39
II. Beşir (Şihab) 29-30, 235
II. Fahreddin (Maan) 28, 29, 233, 234
7 Mayıs olayları 93-96, 100, 146, 191-192, 197, 198, 204, 212, 213
8 Mart İttifakı 3, 75-82, 87, 97-100, 133, 194-196, 202, 207, 208, 214
14 Mart İttifakı 3, 75-82, 87, 94, 97-100, 195-197, 201, 202, 214, 216
17 Mayıs Anlaşması 60, 242, 243
1932 nüfus sayımı 8, 10, 38, 47, 154, 215
1949 Lübnan-İsrail ateşkesi 39, 60, 136
AB/Avrupa(lı) 1, 9, 12, 13, 18, 20, 28-34, 37, 39, 53, 70, 75, 81, 98, 118, 130, 137, 147-149, 153-155, 161, 191, 199, 206, 217, 233, 236
Abbasiler 26, 27, 151
ABD/Amerika(n) 2, 3, 9, 12, 13, 15, 19, 20, 32, 33, 37, 41, 52-60, 63, 64, 76, 85-90, 92-95, 98, 101, 112, 130, 135, 139, 143-148, 154, 159, 161, 175, 183, 186, 191, 192, 196, 203, 206-208, 216, 219, 231, 232
Abdünnasır, Cemal 40, 131, 208
Akdeniz 2, 7, 12, 14, 15, 17, 25, 28, 30, 33, 147, 151, 172, 174, 177, 187
Akkâr 7, 8, 35, 41
Alevi/Nusayriler 10, 11, 26, 27, 59, 71, 99, 131 219, 229
Aley 8
Annapolis Ortadoğu Barış Konferansı 93, 95
Arafat, Yaser 44, 51, 57, 59, 61, 221, 227, 228
Arap(lar) 9, 26, 33, 34, 38, 49, 88, 91, 129, 138, 141, 154, 159, 187, 190, 199, 208, 209, 218, 219, 231, 237; ~ Birliği 39, 52, 64, 95, 129, 141, 143, 144, 222; ~ Caydırıcı Gücü 52, 53, 55, 107, 142, 202; ~ milliyetçiliği 12, 17-19, 33, 36, 40, 43, 48, 50, 58, 75, 80-82, 133, 142, 145, 172, 236-240; ~ dünyası/ülkeleri 2, 12, 17-21, 33, 39-44, 49, 52, 55-59, 77, 89, 92, 96, 97, 101, 115, 130, 131, 133, 138, 142-145, 153-155, 159-163, 186, 188, 191, 192, 196, 200, 202-209, 218
Arap-İsrail Savaş(lar)ı/çatışması 2, 3, 48, 50, 129, 134, 142, 154; Birinci ~ (1948 Savaşı) 39, 40,

- 117, 129, 134, 135, 220; İkinci ~ (1956 Süveyş Krizi) 40; Üçüncü ~ (1967 Savaşı) 43, 67, 89, 117, 134, 136, 142, 145; Dördüncü ~ (1973 Savaşı) 44, 142
- Arslan, Talal 82, 87
- Aun, Mişel 62, 63, 76-78, 82, 84, 87, 92, 94, 99, 100, 142, 183, 184, 196, 197, 208
- Baabda 8
- Baalbek 7, 8, 119, 162, 228
- Bekaa 7, 8-11, 14, 27, 35, 41, 57, 61, 67, 99, 119, 139, 163, 174, 198, 203, 216, 223, 228
- Batı Bekaa 8
- Ben Gurion, David 134
- Berri, Nebih 74, 80, 92, 109, 215
- Betrun 8
- Beyrut 8, 10-12, 15, 18-20, 25-27, 30-36, 41, 42, 44, 46, 50, 51, 54-63, 77, 79, 83, 86, 93, 95, 98, 99, 109, 119, 120, 123, 128, 130, 131, 134, 139, 141, 142, 145, 149, 153-155, 160-162, 167, 168, 170, 171-177, 191, 198, 202, 204, 211, 220, 221, 227, 228, 234-237; Batı ~ 2, 10, 51, 53, 56, 58, 62, 84, 94, 100, 111, 170-172, 212, 213; Doğu ~ 11, 51, 53, 55, 58, 62, 84, 119, 167, 170-172, 216; Güney ~ 15, 49, 54-56, 112, 168-171, 174, 175, 211, 215, 223, 228
- Beyrut Amerikan Üniversitesi 17, 20, 123, 145
- Bilâdü'-ş-Şam 27, 28, 34, 35, 151, 190, 236
- Bint Cübeyl 8, 175
- Birleşmiş Milletler (BM) 9, 39, 87, 109-114, 116, 117, 121, 129, 130, 136, 137, 138, 146, 149, 192, 210, 211
- BM Güvenlik Konseyi kararı 85, 137; 425 sayılı ~ 53, 54, 137; 1559 sayılı ~ 85-89, 123, 132, 135, 146, 148, 185, 198, 223; 1595 sayılı ~ 109; 1644 sayılı ~ 245; 1680 sayılı ~ 123, 133; 1701 sayılı ~ 90, 92, 114, 137, 149, 211; 1757 sayılı ~ 110
- Bişerrî 8
- Büyük Ortadoğu Projesi 2, 85, 146
- Ca'ca, Semir 62, 76, 87, 106
- Canbulat, Kemal 41, 43, 52, 53, 58, 81-83, 108
- Canbulat, Velid 59, 82, 94, 98, 204, 207
- Cebel-i Lübnan 8, 11, 16, 27-32, 35, 51, 59, 81, 82, 94, 99, 151, 177, 198, 233-236; ~ Mutasarrıflığı 20, 31-33, 152, 234-236; ~ Nizamnamesi 31, 240
- Cemaat-i İslami 58, 79, 97, 200
- Cemal Paşa 33, 172, 237
- Cezzin 8
- Cübeyl (Byblos) 8, 25
- Cümeyyil, Beşir 53, 54, 57, 83, 108, 171
- Cümeyyil, Emin 58, 62, 76, 84, 183
- Cümeyyil, Piyer 36, 75, 76
- Çok Uluslu Güç 53, 57-60, 146, 149
- Değişim ve Reform İttifakı 76, 78, 87, 98
- Doha Uzlaşması (2008) 95, 100, 207
- Dürziler 8, 11, 16, 28-32, 35, 38, 43, 49, 52, 53, 59, 74, 81, 82, 98, 151, 223, 229, 234, 235
- Eisenhower Doktrini 41, 145
- Emel Hareketi 55, 58-63, 80, 81, 87, 92, 94, 97, 120, 143, 162, 163,

- 174, 192, 208, 213, 215, 221, 228, 230
- Emeviler 26, 27, 151
- Ermeniler 8-11, 16, 17, 71, 78, 97, 99, 139, 141, 170, 216
- Esad, Beşşar 86, 173, 219
- Esad, Hafız 130-132, 146, 173
- Fatımiler 26, 27, 151
- Fenikeliler 17, 25, 151
- Fethu'l-İslâm 123, 124, 231
- el-Fetih 59, 95, 169, 228, 229
- Filistin 28, 34, 35, 37, 39, 43, 60, 117, 145, 176, 187, 203, 205, 220; ~ meselesi/davası 3, 43, 80, 125, 141, 187, 199, 227, 232; ~li mülteciler 9, 40, 43, 49, 50, 57, 65, 80, 106, 111, 116-125, 136, 138, 155, 167-170, 187, 218, 220-226, 229, 230; ~ direnişi/~li gerillalar 19, 43, 44, 49-63, 66, 106, 110-112, 120, 134, 169, 196, 203, 206, 207, 211, 220-231; ~lilerin silahsızlandırılması 52, 85-89, 123, 124, 135, 146, 223
- Filistin mülteci kampları 2, 19, 56, 61, 88, 111, 118-125, 138, 167-170, 187, 218, 221-223, 227, 228; Ayn el-Hilva ~ 118, 119, 124, 170, 229; el-Bass ~ 54, 119; Beddavi ~ 59, 119, 123, 230; Burc el-Baracna ~ 119, 228; Burc eş-Şimali ~ 54, 119; Cisir el-Bâşâ ~ 51, 119, 227; Dbayya ~ 119, 223; Ğuru ~ 119; Mar İlyas ~ 119, 223; Miye ve Miye ~ 118, 119, 170; Nebatıyye ~ 119, 227, 241; Nehru'l-Bârid ~ 59, 119, 123-125, 218, 225-231; Raşîdiyye ~ 54, 119, 228; Şatila ~ 57, 111, 119, 146, 167-228; Tel ez-Za'tar ~ 50, 51, 119, 167, 227;
- Vivel (el-Celil) ~ 119
- FKÖ 43, 44, 51-61, 120, 121, 134, 142, 221, 227
- Franciye, Süleyman 52, 54, 83, 87, 108
- Fransa/Fransız(lar) 8-12, 16, 17, 19, 20, 27-40, 47, 48, 52, 55, 58, 60, 63, 72, 76, 77, 85, 88, 111, 112, 130, 133, 137, 141, 147-151, 154, 161, 173, 190, 203, 211, 215, 216, 220, 236, 237; ~ mandası/himayesi 1, 2, 8, 16, 34-38, 47, 75, 136, 151, 216, 220; ~ Yüksek Komiseri 35, 36, 37
- Golan Tepeleri 131, 136, 176, 203
- Güney Lübnan 8-11, 15, 35, 49, 51-57, 60, 61, 65-67, 80, 81, 90, 91, 99, 111-114, 118-121, 134-137, 144, 149, 163, 168, 174-176, 203, 211-218, 221, 228
- Güney Lübnan Ordusu (SLA) 54, 61, 65, 67, 88, 111, 112, 135, 175
- Haçlılar 26, 27, 28, 151, 233
- Hama Katliamı 58, 59, 131
- HAMAS 89, 95, 169, 206, 207
- Hariri, Saad 74, 78, 82, 86, 94, 98, 101, 109, 161, 192, 204, 207
- Hariri, Refik 14, 66, 78, 79, 85-88, 96, 98, 100, 106, 108-110, 132, 133, 136, 139, 143, 148, 149, 160-162, 171, 172, 184, 185, 189-192, 196-198, 201, 203, 217
- Hasbeyya 8
- Hilu, Charles 42, 83
- el-Hirâvî, İlyas 84
- Hirmil 7, 8
- Hizbullah 60, 62, 65, 66, 76, 79-82, 85-102, 112, 113, 133, 135, 136, 143, 144, 146, 149, 163, 185, 192-196, 202, 205-208, 212, 214, 215, 217, 219, 230

- el-Hoss, Selim 62, 79, 84, 161, 183
 Hubeyka, Eli 58, 108
 el-Huri, Bişâre 36, 37, 40-42, 75, 83
- Irak 9, 34, 41, 53, 55, 62, 63, 142, 143, 159, 162, 206, 207; ~ Savaşı/işgali 89, 139, 143, 148, 149, 205-207
- İlerici Sosyalist Parti 43, 59, 61, 81, 86, 207
- İran 3, 53, 62, 77-81, 89, 92, 97, 99, 101, 102, 130, 139, 142-145, 154, 163, 175, 183, 186, 191, 192, 205, 206, 214, 215, 219, 230; ~ İslam Devrimi 50, 80, 143
- İran-İrak Savaşı 50, 62, 162
- İslam Konferansı Teşkilatı 129, 141, 144
- İsmaili(lik) 10, 26, 27
- İsrail 3, 7, 39, 40, 43, 44, 48-67, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 88-94, 96-98, 101, 102, 106, 107, 110-114, 117-121, 129-141, 143-146, 149, 154, 163, 167-171, 174-176, 185-187, 191, 194, 196-199, 202-204, 206-208, 210-212, 215, 217, 219, 227, 232; ~in 1978 işgali 54, 111, 134, 137, 210, 221, 242; ~in 1982-2000 işgali 10, 56-61, 66, 67, 80, 83, 111, 112, 120, 146, 161, 163, 167, 174, 175, 204, 221, 228; 2006 Savaşı 14, 15, 88-92, 113, 114, 135, 137, 144, 146, 167, 171, 174-176, 203, 204, 211
- İttihad ve Terakki yönetimi 33, 237
- Kahire Anlaşması 44, 52, 221
- Kamplar Savaşı 61, 118, 120, 162, 221, 228
- Kara Eylül olayları 43, 117, 226
- Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması 66, 131
- Kavalalı Mehmet Ali Paşa 29, 30
- Keldaniler 10, 27
- Kerami, Ömer 79, 86
- Kerami, Reşid 62, 108
- Ketaib Partisi (Falanjistler) 36, 41, 57, 75, 76, 84, 87, 97
- Khiam Gözaltı Merkezi 112, 175, 176
- Kisrevan 8, 94
- Körfez Savaşı/Krizi 63, 113, 129, 146
- Körfez ülkeleri 79, 118, 143, 144, 186
- Kûra 8
- Kuzey Lübnan 8, 11, 99, 119, 177, 198
- Kürtler 11, 17
- Lahud, Emil 77, 84-87, 92, 93, 109, 161, 173, 190
- Lehed, Antuvan 61, 111
- Litani Nehri 7, 39, 54, 131, 134, 221
- Lübnan diasporası 9, 12, 14, 153, 159, 160, 187, 188
- Lübnan Cephesi 50-52, 54
- Lübnan Güçleri 53, 54, 57, 58, 61, 62, 76, 83, 87, 97, 108, 202
- Lübnan İç Savaşı; 1958 ~ 1, 40, 41, 83, 139, 145, 152, 241; 1975-90 ~ 1, 2, 9, 13, 19, 21, 50-67, 75-77, 80-84, 87, 105-108, 118, 120, 129-131, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 152, 155, 161, 167, 168, 171, 172, 177, 183, 189, 190, 202, 210, 212, 216, 218, 221, 227-230
- Lübnan Komünist Partisi 82, 108
- Lübnan milliyetçiliği 17, 29, 40, 76, 236

- Lübnan Ulusal Bloğu 77
- Lübnan Ulusal Hareketi 43, 50-53, 58, 81
- Maanoğulları 28, 29, 233
- Marada Bloğu 77, 97
- Maruniler 8-11, 16-20, 27-40, 43, 44, 47-55, 59, 62, 63, 71-79, 84, 99, 100, 131, 133-135, 139, 142, 148, 151-153, 177, 201, 215, 233-236
- Memlükler 27, 151, 177
- Mercuyûn 8
- Metn 8, 78, 94, 124
- Mısır 9, 18, 40, 44, 52-56, 59, 95, 97, 131, 142-145, 154, 205-208, 215, 217, 232; ~ Beylerbeyliği/Hıdivliği 28-32, 235; Eski ~= 25, 151, 177
- Milkart Protokolü 44
- Millî Misak (Ulusal Pakt) 37, 38, 42, 43, 47, 52, 62, 71, 81, 129
- Miniye-Danniye 8
- Misyoner(ler)/misyonerlik 11, 19, 20, 28, 33, 144, 145, 154
- Muavvad, René 64, 84, 108
- Muğniye, İmad 108, 174
- Murabitun 58, 80
- Murr, Mişel 78, 87
- Murr, İlyas 78
- Musevi, Abbas 108, 162, 163, 174
- Müslüman Kardeşler 59, 79, 131, 200, 201
- el-Müstakbel (Gelecek) Hareketi 78, 79, 86, 97, 189, 192, 193, 198, 207
- Nasrallah, Hasan 81, 88, 94, 162, 163, 174-176, 214, 219, 230
- Nebatiyye 8
- Ortadoğu 1-3, 7, 12, 14, 21, 29, 38-43, 63, 86, 89, 93, 101, 133, 135, 141, 145-147, 151-155, 162, 175, 184, 186, 198, 204, 206, 208, 211, 215, 216, 219
- Osmanlı 1, 2, 16, 18-20, 28-35, 38, 75, 138, 145, 151, 172, 173, 176-178, 190, 220, 233-238
- Paris Barış Konferansı 34
- Protestan 10, 11, 18, 20, 30, 33, 71, 99, 144
- Raşeyya 8
- Roma Katolik 10
- Rum Katolik 8-11, 27, 29, 31, 71, 78, 99, 139
- Rum Ortodoks 8-11, 18, 30, 31, 35, 36, 71, 77, 78, 99, 139
- Sabra ve Şatila Katliamı 57, 58, 111, 146, 167
- es-Sadr, İmam Musa 80, 162
- Savunma ve Güvenlik Paktı 66, 105, 131
- Sayda 8, 10, 25-27, 32, 35, 41, 56, 80, 118, 120, 124, 141, 161, 169, 170, 219
- Sedir Devrimi 86, 213
- Selahaddin-i Eyyubi 27, 177
- Selçuklular 26, 27
- Serkis, İlyas 83
- Sinyora, Fuad 87, 92, 124, 204
- Siyonist(ler) 39, 117, 133, 167, 175, 194, 195, 198, 199
- Soğuk Savaş 2, 43, 50, 63, 129, 138, 142, 145, 208
- Sosyalist Cephe 83
- Sovyetler Birliği/SSCB 41, 63, 57, 138, 142, 145

- es-Sulh, Riyad 37, 83, 108
- Sur 8, 25-27, 35, 41, 54, 56, 119, 120
- Suriye 2, 3, 8-12, 17, 20, 26, 28-30, 32, 34-41, 44, 47, 50-67, 75-89, 92, 93, 95, 97-99, 101, 105-110, 115, 116, 120, 129-135, 136, 138, 139, 142-146, 148, 149, 152, 154, 155, 162, 172-174, 176, 183, 185-187, 190-192, 196-200, 202, 203, 206-208, 210, 213-215, 217, 219, 226, 228, 231, 236-238
- Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi (Suriye Halk Partisi) 36, 40, 77, 78, 83, 94, 97, 213
- Suudi Arabistan 9, 12, 52, 55, 59, 64, 79, 100, 101, 133, 140-144, 154, 161, 205-208, 215, 217, 231
- Süleyman, Mişel 74, 84, 93-95, 141
- Sünniler 8, 10, 16, 36, 40, 41, 43, 49, 58, 59, 61, 73, 79, 80, 81, 94, 98, 100, 131, 143, 151, 153, 178, 185, 190, 193, 201, 213, 215, 217, 218, 229, 231, 235
- Süryani Katolik 10
- Süryani Ortodoks 10
- Sykes-Picot Anlaşması 34, 190, 220
- Şam 26, 28, 30, 32-35, 61, 101, 108, 174, 234, 237
- Şaron, Ariel 56, 58
- Şebaa Çiftlikleri 67, 136, 174, 176, 185, 217
- Şehitler Günü/Meydanı 33, 86, 172, 237
- Şem'un, Kemil 40-42, 77, 83
- Şem'unistler 42, 75
- Şihab, Fuad 41, 42, 83
- Şihabizm/istler 42, 43, 49, 75, 152
- Şihaboğulları 28-30, 233, 234
- Şiiler 8, 10, 16, 36, 38, 47, 49, 51, 56, 59, 61, 73, 80, 81, 91, 100, 143, 151, 153, 168, 171, 193, 205, 211, 214-217, 219, 223, 228-231, 235
- Şuf 8, 11, 58, 94
- Taif Anlaşması 2, 38, 62, 64-67, 71-73, 80, 82, 116, 131, 132, 139, 143, 154, 161, 162, 183, 184, 190, 195, 196, 198, 201, 213
- Terör(ist/izm) 2, 56, 61, 85, 89, 133, 139, 146, 149
- Trablus 8, 10, 26, 27, 32, 35, 41, 59, 61, 79, 80, 94, 119, 120, 123, 124, 177, 178, 202, 231, 234-236, 239
- Türkiye 95, 101, 130, 138-141, 169, 176, 177, 186, 187, 192, 198, 199, 204, 205, 208, 209, 216, 218, 219, 238
- Ulusal Liberal Parti 77, 97
- Ulusal Özgürlük Hareketi 76-82, 97
- UNIFIL 10, 53, 54, 90, 91, 113, 114, 136, 137, 140, 149, 175, 176, 210-212
- UNRWA 9, 56, 117-123, 136, 138, 167, 225, 226
- Ürdün 28, 43, 52, 55, 83, 108, 117, 142, 143, 144, 206, 226
- Yahudiler 9, 10
- Zahle 8, 77, 99
- Zığarta 8, 54

Foto 1 Filistin mülteci kamplarının en büyüğü Ayn el-Hilva. Dört bir yanı dikenli teller ve duvarlarla çevrili kampın dışından bir görüntü (Sayda, 13 Mart 2009)

Foto 2 Şatila Yerleşkesi (sol) ve iç savaşın tahrip ettiği binalar (sağ)
(Beirut, 13 Mart 2009)

Foto 3 Şatila Kampı'nın dışında Filistinli mültecilerin alışveriş yaptığı mekânlar (Beyrut, 13 Mart 2009)

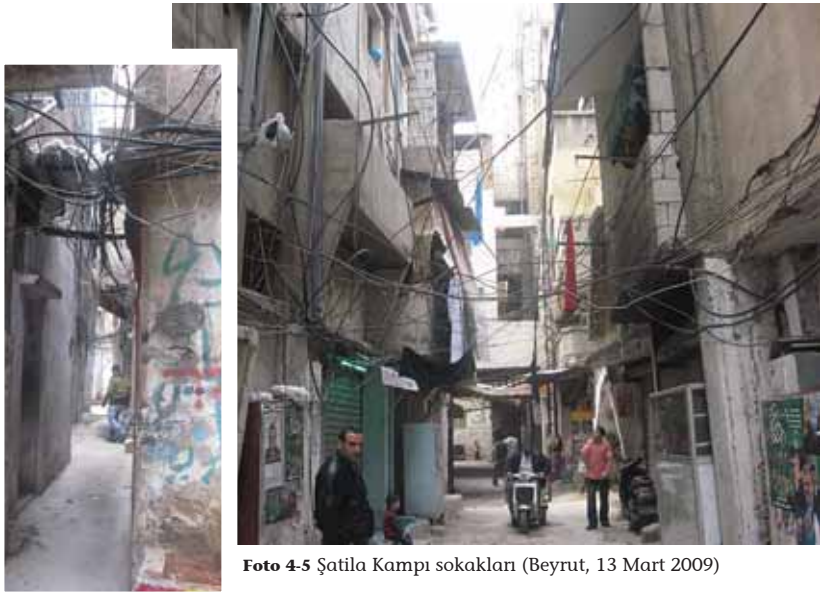

Foto 4-5 Şatila Kampı sokakları (Beyrut, 13 Mart 2009)

Foto 6 Çatışmalar öncesi Nehru'l-Bârid Kampı (Trablus - Nisan 2007)

Foto 7 Kampın çatışmalar sonrası kuşbakışı görünümü (Eylül 2007)

Foto 8 Çatışmalar sonrası Nehru'l-Bârid Kampı'ndan geriye kalanlar (Eylül 2007)

Foto 9 Osmanlı mirası Hükümet Binası'nın iç avlusundan bir görüntü
(Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 10 Meclis Binası (Beirut, 16 Mart 2009)

Foto 11 Beyrut şehrine yukardan bir bakış (Beyrut, 10 Ekim 2005)

Foto 12 Daha ziyade gecekondü bölgesi olan Güney Beyrut'tan bir görüntü (Beyrut, 15 Mart 2009)

Foto 13 Eski Başbakan Refik Hariri'nin çadır içindeki mezar
(Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 14 Başbakan Hariri'nin katledildiği cadde ve çevre binaların dört sene sonraki hali (Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 15 Başbakan Hariri'nin aracına konan bombanın caddede ve çevre binalarda yol açtığı tahribat (Beirut, 10 Ekim 2005)

Foto 16 Milis güçleri arasında sık sık el değiştiren Lübnan İç Savaşı'nın sembollerinden Holiday Inn Oteli (Beirut, 10 Ekim 2005)

Foto 17 İç savaşta ağır hasar görmüş sinema binası (Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 18-19-20-21 İsrail'in 33 gün süren saldırılarının Lübnan'da yol açtığı yıkım (Temmuz-Ağustos 2006)

Foto 22 Lübnan-İsrail sınırı ve sınırın ardında Yahudi yerleşimleri (Güney Lübnan-Bint Cübeyl, 15 Mart 2009)

Foto 23 Khiam Gözaltı Merkezi'nden bir görüntü (Güney Lübnan-Hasbeyya, 15 Mart 2009)

Foto 24 2006'da İsrail saldırılarında yerle bir olan Khiam Gözaltı Merkezi (2006)

Foto 25 Hizbullah'ın, caddelerin kenarlarında sergilediği ve üzerine füzeler yerleştirdiği İsrail tanklarından biri (Lübnanlılar üzerinde poz veriyor) (Güney Lübnan, 15 Mart 2009)

Foto 26 Güney Lübnan caddelerinde sıkça görülen Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın posterlerinden biri ve bir füzeatar. (Güney Lübnan, 2006)

Foto 27

Arkada Refik Hariri tarafından inşa ettirilen Muhammedü'l-Emin Camii, önde Beyrut'un sembollerinden Şehitler Anıtı ve Şehitler Meydanı (Beyrut, 14 Mart 2009)

Foto 28-29

Memlûklerin inşa ettiği Emir Seyfeddin Taynî Camii ve Selahaddin-i Eyyubî'den kalma minberi (Trablus, 16 Mart 2009)

Foto 30 Önde St. George Ortodoks Katedrali, arkada Muhammedu'l-Emin Camii (Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 31 Cebel-i Lübnan'da Hristiyanların yaşadığı bölgede Hz. İsa heykeli (16 Mart 2009)

Foto 32 Yıldız (Etoile) Meydanı ve saat kulesinden bir görüntü (Beirut, 9 Ekim 2005)

Foto 33 Batı Beyrut sahilinden bir görüntü (Beirut, 14 Mart 2009)

Foto 34 Beyrut-Güney Lübnan yolunda Akdeniz'den bir görüntü
(Güney Lübnan, 15 Mart 2009)

Foto 35 Lübnan Dağları'ndan Akdeniz'e ve şehre bir bakış
(Kuzey Lübnan, 16 Mart 2009)

Foto 36 Lübnan Dağları'nın zirvesinden kar manzarası (16 Mart 2009)

Foto 37 Lübnan Dağları'ndan bir görüntü (16 Mart 2009)

ORTADOĞU'NUN AYNASI

LÜBNAN

Batılılaşma ve sekülerleşme hedefiyle Arap dünyasından yolunu ayıran Türkiye, uzun seneler Ortadoğu'ya ilgisiz kaldı; bölge meselelerine mümkün olduğunca müdahil olmamayı tercih etti. Böyle bir devlet politikasının sonucu olarak Türkiye'de Ortadoğu üzerine yapılan özgün çalışmalar hâlâ yetersiz. Bitmek bilmez iç ihtilaflar ve dış müdahaleler sebebiyle Ortadoğu'da önemli bir istikrarsızlık unsuru olarak öne çıkan Lübnan'a ilişkin çalışmalar ise maalesef son derece az; mevcutlar da belirli konulara, özellikle iç savaşa odaklanıyor.

Literatürdeki bu eksiklikten hareketle kaleme alınan bu kitap, Lübnan'ın coğrafyası, nüfus yapısı, sosyoekonomik durumu, kültürel hayatı, tarihi, siyasi hayatı, iç savaşları, insan hakları ihlalleri ve uluslararası politikadaki yeri ile ilgili kapsamlı bir çalışma niteliğinde. Ayrıca Lübnan'a ilişkin gezi notlarının yanı sıra, Lübnanlı siyasetçiler ve akademisyenler ile Filistinli uzmanlarla yapılan önemli röportajlara yer vererek içeriden bir bakış da sunuyor.

"Ortadoğu'nun Aynası" olan Lübnan'ı her yönüyle tanıtan bu ilk Türkçe çalışmanın, 400 sene Osmanlı hâkimiyeti altında birlikte yaşadığımız bu topraklara ilişkin bilgi açığını kapatması ve yeni çalışmalara vesile olması temennisiyle...

İNSAN THE FOUNDATION FOR
YARDIM HUMAN RIGHTS AND
VAKFI FREEDOMS AND
ROMANTADAN RELIEF

